

MIHAIL BULGAKOV

MAJSTOR I
MARGARITA

Prevela Vida Flaker

Napomena uz prijevod

Roman *Majstor i Margarita* pojavio se u hrvatskom prijevodu 1969. godine u »Naprijedovu« izdanju. Bio je to prijevod teksta objavljenog u časopisu »Moskva« godine 1966, u kojemu su, kako je ustanovljeno, izvršena neka kraćenja autorove posljednje redakcije rukopisa. Ovaj je prijevod romana priređen i dopunjen prema izvorniku koji je objavljen u knjizi: Mihail Bulga-kov, *Romanv. Hudožestvennaja literatura*, Moskva 1973, jamačno najpouzdanijoj redakciji Bulgakovljeva rukopisa.

V. F.

KNJIGA PRVA

» ... No dakle, tko si ti? - Dio
sam one sile što vječno želi
zlo, a vječno stvara dobro«.

Goethe, *Faust*

Poglavlje 1.

NIKADA NE RAZGOVARAJTE S NEZNANCIMA

Jednom u proljeće, u vrijeme neobično toplog sutona pojavila su se na Patrijaršijskim ribnjacima u Moskvi dvojica građana. Prvi od njih, odjeven u sivo ljetno odijelo, bio je malena rasta, uhranjen, ćelav, nosio je u ruci lagano savijen elegantni šešir, a njegovo brižljivo obrijano lice resile su naočale neprirodne veličine, u crnom rožnatom okviru. Drugi - plećati, ridokosi, razbarušeni mladić s kockastom kapom, zabačenom na zatiljak - bio je u šarenoj košulji, izgužvanim bijelim hlačama i crnim platnenim cipelama.

Prvi nije bio nitko drugi do Mihail Aleksandrovič Berlioz, urednik debelog umjetničkog časopisa i predsjednik upravnog odbora jednog od najvećih moskovskih književnih udruženja sa skraćenim nazivom MASSOLIT, a njegov mladi pratilac - pjesnik Ivan Nikolajevič Ponirjov, koji piše pod pseudonimom Bezdomni.

Došavši u sjenu tek zazelenjelih lipa, pisci su se najprije uputili k šareno obojenom kiosku s natpisom »Pivo i mineralne vode«.

Da, valja istaći prvu čudnovatost te strašne svibanjske večeri. Ne samo kod kioska, nego i u cijeloj aleji, paralelnoj s ulicom Mala Brona, nije bilo nikoga. U to vrijeme, kad se čovjeku čini da nema snage ni da diše, kad se sunce, užarivši Moskvu, u suhoj magli sagibalo nekamo iza Sadvog Koljca - nitko nije došao pod lipe, nitko nije sjeo na klupu, pusta bijaše aleja.

- Dajte nam narzana* - zamolio je Berlioz.

Ljekovita mineralna voda (prim. prev.).

- Nema narzana - odgovorila je žena u kiosku i, tko će znati zbog čega, uvrijedila se.

- Piva ima? - promuklim glasom raspitivao se Bezdomni.

- Pivo će dopremiti tek predvečer - odgovorila je žena.

- A što imate? - upitao je Berlioz.

- Sok od marelica, ali topao - rekla je žena.

- Pa dajte, dajte, dajte!...

Sok od marelica žuto se pjenušac, i u zraku je zamirisalo po brijanici. Ispivši, književnici su odmah počeli štucati, platili su i sjeli na klupu licem prema ribnjaku, leđima prema Bronoj ulici.

Tada se zbilja druga čudnovatost, ali se ona ticala samo Berlioza. Naglo je prestao štucati, njegovo srce je zalupalo i načas nekamo nestalo, zatim se vratilo, ali s tupom iglom koja je u njemu zapela. Osim toga, Berlioza je uhvatio bezrazložan, ali tako jaki strah, da je poželio pobjeći s Patrijaršijskih ribnjaka, odmah, glavom bez obzira. Berlioz se turobno osvrnuo, ne shvaćajući što ga je to uplašilo. Probljedio je, obrisao rupčićem čelo, i pomislio: »Što je to sa mnom? To mi se još nikada nije dogodilo. Srce mi ne radi kako treba ... Premoren sam. Vrijeme je da sve pošaljem k vragu i odem u Kislovodsk ...«

I tada se pred njim zgusnuo užareni zrak i iz tog zraka nastao je prozirni građanin prečudnovata izgleda. Na maloj glavi džokejska kapica, kockasti, kusati prozirni kaputić .. . Građanin visok jedan hvat, ali uskih ramena, nevjerovatno mršav, a lice, dopustite primjedbu, podrugljivo.

Berliozov život nije se odvijao tako da bi ga mogao pripremiti na neobične pojave. Probljedivši još jače, on je izbuljio oči i, zbunjen, pomislio: »To je nemoguće!...«

Ali je to, jao, bilo moguće, i dugački, prozirni građanin, ne dodirujući zemlju, njihao se pred njim nalijevo i nadesno.

Tada je užas tako ubuzeo Berlioza da je zatvorio oči. A kad ih je otvorio - vidio je da se sve svršilo: sumaglica se rastopila, kockasti je nestao, i istovremeno tupa je igla iskočila iz srca.

- Fuj, vraže! - uzviknuo je urednik. - Znaš, Ivane, sad samo što me od žege nije udarila kap! Čak sam imao nešto kao halucinacije ... - Pokušao se nasmiješiti ali je u njegovim očima još uvijek titrala bojazan a ruke su drhtale.

Ipak, postepeno se smirio, hladio se mahanjem rupčića i izgovorio prilično bodro: »No, dakle ...« - pa nastavio govor koji je bio prekinuo dok su pili sok od marelica.

Držao je govor, kako se kasnije ispostavilo, o Isusu Kristu. O tome je bila riječ zato što je urednik za slijedeći broj časopisa naručio od pjesnika veliku antireligioznu poemu. Tu je poemu Ivan Nikolajevič napisao, čak u vrlo kratkom roku, ali ona, na žalost, nije zadovoljila urednika. Bezdomni je ocrtao glavni lik svoje poeme, to jest Isusa, vrlo crnim bojama, pa ipak je, prema urednikovu mišljenju, trebalo čitavu poemu pisati iznova. Eto, sada je urednik držao pjesniku nešto kao predavanje o Isusu, s namjerom da istakne osnovnu pjesnikovu grešku. Teško je reći što je zavelo Ivana Nikolajeviča - da li umjetnička snaga njegova talenta, ili potpuno nepoznavanje pitanja o kojem je namjeravao pisati - tek Isus je, kako ga je on prikazao, ispao, no, potpuno živ iako neprivlačan lik. Berlioz je pjesniku htio dokazati da nije važno kakav je bio Isus, dobar ili zao, nego je važno to, da Isus kao osoba na svijetu uopće nije postojao, i da su sve priče o njemu - puke izmišljotine, najobičniji mit.

Valja primijetiti da je urednik bio načitan čovjek i vrlo je spretno u svome govoru upozoravao na drevne historičare, na primjer, znamenitog Piona Aleksandrijskog, na blistavo obrazovana Josipa Flavija, koji nikada ni jednom riječju nisu spomenuli postojanje Isusovo. Pokazujući solidnu erudiciju, Mihail Aleksandrovič, među ostalim, saopćio je pjesniku i to da ono mjesto u petnaestoj knjizi, u 44. poglavlju glasovitih Tacitovih »Anala«, gdje se govori o mucu Isusovoj, nije ništa drugo nego kasniji, krivotvoreni umetak.

Pjesnik, kojemu je sve što je urednik govorio bila novost, pažljivo je slušao Mihaila Aleksandroviča uprijevši u njega svoje živahne, zelene oči, i samo je ponekad štucao, šaptom psujući sok od marelica.

- Ne postoji nijedna istočna religija - govorio je Berlioz - u kojoj ne bi, kao po pravilu, bezgrešna djevica na svijet donijela Boga. Ne izmislivši ništa nova, i kršćani su upravo tako stvorili svojeg Isusa koji zapravo među živima nikada nije postojao. Upravo to valja istaći...

Visoki Berliozov tenor razlijegao se pustom alejom, i što se više Mihail Aleksandrovič upuštao u šikaru - u koju se može upuštati, bez rizika da slomi vrat, samo vrlo obrazovan čovjek - to je više pjesnik upoznao zanimljive i poučne stvari o egipatskom Ozirisu, milostivom bogu i sinu Neba i Zemlje, o feničkom bogu Famuzu, o Marduku, i čak o manje poznatom strašnom bogu Vicli-Puclic kojeg su nekada poštovali Asteki u Meksiku.

I upravo u vrijeme dok je Mihail Aleksandrovič pričao pjesniku kako su Asteki od tijesta pravili lik Vicli-Puclicija, u aleji se pojavio prvi čovjek.

Kasnije, kad je, otvoreno govoreći, bilo već prekasno, razne ustanove podnijele su svoje izvještaje s opisom tog čovjeka. Usporedba tih izvještaja izaziva čuđenje. Tako u prvom od njih stoji da je taj čovjek bio niska rasta, da je imao zlatne zube i da je šepao na desnu nogu. U drugom - da je čovjek bio golema rasta, da su mu zubne krune bile od platine, da je šepao na lijevu nogu. Treći izvještaj lakonski saopćava da čovjek nije imao posebnih znakova.

Mora se priznati da nijedan od tih izvještaja ne vrijedi ni pišljiva boba.

Prije svega: ni na jednu nogu opisani nije šepao, i njegov rast nije bio ni nizak ni golem, nego jednostavno visok. Što se tiče zuba, s lijeve strane njegove su krune bile od platine a s desne - od zlata. Bio je u skupocjenom, si-> vom odijelu, u inozemnim cipelama u skladu s bojom odijela. Sivu beretu naherio je na uho, pod miškom je nosio štap s crnom drškom u obliku pudličine glave. Na izgled

- nešto više od četrdeset godina. Usta nekako nakrivljena. Obrijan glatko. Smeđokos. Desno oko crno, lijevo pak zeleno. Obrve crne, jedna viša od druge. Jednom riječju - stranac.

Prolazeći kraj klupe na kojoj su se smjestili urednik i pjesnik, stranac ih je pogledao, zaustavio se i nenadano sjeo na susjednu klupu, dva koraka od dvojice prijatelja.

»Nijemac ...« - pomislio je Berlioz.

»Englez... - pomislio je Bezdomni - gle, i nije mu vruće u rukavicama!«

A stranac je pogledom prešao po visokim kućama koje su u kvadratu okružile ribnjak, odmah se moglo primijetiti da ovo mjesto vidi prvi put i da ga je ono zainteresiralo.

Zaustavio je pogled na gornjim katovima gdje se u staklima osljepljujuće odražavalo izlomljeno sunce, koje je za Mihaila Aleksandroviča odlazilo zauvijek, zatim je spustio pogled nadolje gdje su stakla počela tamniti u predvečerje, nečemu se prezirno podsmjehnuo, zažmirio je, položio ruke na dršku štapa, a podbradak na ruke.

- Ti si, Ivane - govorio je Berlioz - vrlo dobro i sa tirički prikazao, na primjer, rođenje Isusa, sina božjega, ali je sol u tome što se prije Isusa rodio čitav niz božjih sinova kao, recimo frigijski Atis, ukratko, nijedan se od njih nije rodio i nikoga nije bilo, ubrojivši među njih i Isusa, i potrebno je da ti umjesto rođenja ili, recimo, dolaska mudraca, opišeš besmislenost glasina o tom rođenju ... A po tvom pričanju proizlazi da se on stvarno rodio!...

Tada je Bezdomni pokušao zaustaviti mučnu štucavicu, *zadržao* je dah, od čega je štucnuo još mučnije i glasnije, i u taj čas je Berlioz prekinuo svoj govor jer se stranac iznenada dignuo i uputio k piscima.

Oni su ga začuđeno pogledali.

- Oprostite, molim - progovorio je došljak s inozemnim naglaskom ali bez izvrtanja riječi - što sebi dopuštam, iako se ne poznajemo ... ali predmet vaše učene besjede toliko je zanimljiv da...

Uljudno je skinuo beretu i prijateljima nije ništa drugo preostalo nego da se dignu i naklone.

»Ne, bit će da je Francuz...« - pomislio je Berlioz.

»Poljak!...« - pomislio je Bezdomni.

Valja dodati da je stranac već od prvih riječi izazvao u pjesniku odvratan dojam, a Berliozu se čak svidio, to jest nije da se baš svidio, ali, kako da se čovjek izrazi... zainteresirao ga, tako nešto.

- Dopuštate li da sjednem? - ljubazno je zapitao stranac, i prijatelji su se nekako nehotice razmaknuli; stranac je spretno sjeo između njih i odmah stupio u razgovor.

- Ako nisam krivo čuo, vi ste izvoljeli govoriti da Isu sa nije bilo na svijetu? - upitao je stranac, okrenuvši prema Berliozu svoje lijevo, zeleno oko.

- Ne, vi niste krivo čuli - uljudno je odgovorio Berlioz - upravo sam to govorio.

- Ah, kako zanimljivo! - uskliknuo je stranac.

»A kog vraga on hoće?« - pomislio je Bezdomni i namrštio se.

- Slažete li se i vi sa svojim subesjednikom? - upitao je neznanac, okrenuvši se udesno k Bezdomnom.

- Sto posto! - potvrdio je ovaj, rado se izražavajući izvještačeno i slikovito.

- Divno! - uskliknuo je nepozvani subesjednik i, ne kako se lopovski osvrnuvši i prigušivši svoj duboki glas, rekao: - Oprostite mi moju nametljivost, ali ja sam razumio da vi, bez obzira na sve ostalo, čak ne vjerujete ni u Boga? - Pogledao je tobože uplašeno i dodao: - Kunem se, nikome neću reći!

- Da, mi ne vjerujemo u Boga - podsmjehnuvši se strančevom strahu, odgovorio je Berlioz - ali o tome se može govoriti potpuno slobodno.

Stranac se naslonio na klupu i upitao, čak kreštavo od radoznalosti:

- Vi ste ateisti?!

- Da, mi smo ateisti - smiješeći se odgovorio je Berlioz, a Bezdomni je ljutito pomislio: »Baš se prilijepio, ino zemni gusak!«

- Oh, kakva divota! - viknuo je čudni stranac i vrtio glavom, gledajući čas jednog čas drugog književnika.

- U našoj zemlji ateizam nikoga ne čudi - diplomat ski uljudno rekao je Berlioz. - Većina našeg stanovništva je svjesna i davno je prestala vjerovati bajkama o Bogu.

Tada je stranac izveo takvu šalu: ustao je i stisnuo začuđenu uredniku ruku, izgovarajući kod toga ove riječi:

- Dopustite da vam zahvalim od sveg srca!

- Zašto njemu zahvaljujete? - trećući očima upitao je Bezdomni.

- Za vrlo važnu obavijest koja je meni kao putniku neobično zanimljiva - značajno podigavši kažiprst, objašnio je inozemni čudak.

Važna obavijest očito se zaista snažno dojmila putnika jer je preplašeno pogledom preletio kuće kao da se boji da na svakom prozoru ne ugleda po jednog ateista.

»Ne, on nije Englez« - pomislio je Berlioz, a Bezdomni je pomislio: »Gdje je on to naučio tako govoriti ruski, baš me zanima!« - i opet se namrštitio.

- Ali dopustite da vas upitam - nakon nemirnog razmišljanja progovorio je inozemni gost - kako je s dokazima o postojanju Božjem, kojih, kako je poznato, ima točno pet?

- Jao! - sažaljivo je odgovorio Berlioz. - Nijedan od tih dokaza ne vrijedi jrišta i čovječanstvo ih je već odavno stavilo u arhiv. Priznajte da je na području razuma svaki dokaz o postojanju Boga nemoguć.

- Bravo! - viknuo je stranac. - Bravo! Vi ste u potpunosti ponovili misao nemirnog starca Immanuela o tom pitanju. Ali eto čuda: on je potpuno razorio svih pet dokaza, a zatim je, kao da se ruga sam sebi, postavio vlastiti, šesti dokaz.

- Kantov dokaz - fino se nasmiješivši, suprotstavio se obrazovani urednik - također je neuvjerljiv. I nije uzalud Schiller govorio da Kantova razmišljanja o tom pitanju mogu zadovoljiti samo robove, a Strauss se jednostavno smijao tom dokazu.

Berlioz je govorio i istovremeno mislio: »Ipak, tko je on? I zašto on tako dobro govori ruski?«

- Trebalo bi tog Kanta uhapsiti za takve dokaze i za tvoriti na tri godine u Solovke! - potpuno neočekivano bubnuo je Ivan Nikolajevič.

- Ivane! - zbunjen, šapnuo je Berlioz.

Ali prijedlog da se Kanta pošalje u Solovke ne samo da nije prenerazio stranca nego ga je čak oduševio.

- Upravo tako, upravo tako - povikao je i njegovo je lijevo, zeleno oko, upereno u Berlioza, zablistalo. - Tamo je njemu mjesto! Ja sam mu tada kod doručka rekao: »Vi ste, profesore, volja vaša, izmislili nešto nelogično! Možda je to mudro, ali je jako nerazumljivo. Vas će ismijati«.

Berlioz je izbuljio oči. »Kod doručka ... Kantu? Što on to pleće?« - pomislio je.

- Ali - nastavio je stranac kojeg nije smela Berliozova zapanjenost i okrenuo se k pjesniku - njega se ne može poslati u Solovke zato što on već više od stotinu godina prebiva na mjestima koja su znatno udaljenija nego Solovke, a izvući ga odatle ni na koji način nije moguće, uvijek ravam vas!

- Baš mi je žao! - odazvao se napržica-pjesnik.

- I meni je žao! - složio se neznanac, bliješteći okom, i nastavio: - Ali eto, koje me pitanje uznemirava: ako Boga nema, onda se pitam, tko upravlja ljudskim životom i uopće čitavim rasporedom na svijetu?

- Sam čovjek upravlja - požurio se da ljutilo odgovori Bezdomni na ovo, treba priznati, ne baš jednostavno pitanje.

- Oprostite - blago se odazvao stranac - da bi se upravljalo, nužno je, bilo kako bilo, ipak imati točan plan za neki, makar kakav, pristojni rok. Dopustite da vas upitam, kako može upravljati čovjek, ako je ne samo lišen mogućnosti da sastavi bilo kakav plan čak za smiješno kratki rok, no recimo, od tisuću godina, nego ne može jamčiti ni za svoj vlastiti sutrašnji dan? I, zaista - neznanac se okrenuo Berliozu - zamislite da vi na primjer počnete upravljati, raspolagati i s drugima i sa sobom, uopće, kako da kažem, to vam se sviđa i odjednom imate ... khe ... khe ... rak na plućima... - Stranac se slatko podsmjehnuo kao da mu je misao o raku na plućima pričinila zadovoljstvo - da, rak, - žmirkajući kao mačak, ponovio je zvučnu riječ - i vaše je upravljanje završeno! Ničija sudbina osim vaše vlastite više vas ne zanima. Rodaci vam počinju lagati, vi, predosjećajući zlo, jurite učenim liječnicima, zatim šarlatanima, a možda i vječarima. Kao prvo i drugo, tako i treće - potpuno je besmisleno, shvaćate i sami. I sve to završava tragično: onaj koji je još nedavno smatrao da nečim upravlja, odjednom leži nepomično u drvenom lijesu, a njegovi bližnji, shvativši da od mrtvaca nema više nika kve koristi, spaljuju ga u peći. A događa se još i gore: čovjek je odlučio da oputuje u Kislovodsk - stranac je namignuo Berliozu - čini se, sitnica, ali on to ne može učiniti jer se

iz nepoznatog razloga iznenada posklizne i padne pod tramvaj! Pa zar ćete reći da je on sam sobom tako upravljao? Zar nije pravilnije misliti da je njime upravljao netko sasvim drugi? - Sada se stranac nasmijao čudnim smijehom.

Berlioz je s velikom pažnjom slušao neugodnu priču o raku i tramvaju i počele su ga mučiti neke neugodne misli. »Nije on stranac! Nije stranac! - mislio je - on je čudan subjekt... ali, dopustite, tko je on?«

- Vi želite zapašiti, kako vidim? - neočekivano se ne znanac obratio Bezdomnom. - Kakve cigarete volite?

- A vi imate različite, zar ne? - mračno je upitao pjesnik kojemu je ponestalo cigareta.

- Kakve najviše volite? - ponovio je neznanac.

- Pa, »Našu marku« - zlobno je odgovorio Bezdomni.

Neznanac je brzo izvadio iz džepa kutiju za cigarete i ponudio je Bezdomnome.

- »Naša marka«.

Urednika i pjesnika nije toliko začudilo da se u kutiji našla upravo »Naša marka« koliko sama kutija. Bila je golema, od suhog zlata i kod otvaranja, na njezinom poklopcu zablistao je, plavim i bijelim svjetlom briljantni trokut.

Književnici su pomislili različite stvari. Berlioz: »Ne, stranac je!«, a Bezdomni: »Gle, vrag neka ga nosi! A?«

Pjesnik i vlasnik kutije zapašili su, a nepušač Berlioz je odbio cigaretu.

»Moram mu odgovoriti - odlučio je Berlioz - da, tako, čovjek je smrtno, nitko to ne osporava. Ali stvar je u tome da ...«

Ipak, nije mu uspjelo izustiti te riječi, jer je progovorio stranac:

- Da, čovjek je smrtno, ali to bi bilo tek pola nevolje. Zlo je u tome da je on ponekad nepredvidivo smrtno, eto u čemu je trik! I općenito, on ne može reći čak ni što će raditi danas navečer.

»Kakvo je to apsurdno tretiranje pitanja ...« - pomislio je Berlioz i odvratio:

- Ali, to je već pretjerivanje. Moja današnja večer meni je više ili manje točno poznata. Razumije se samo po sebi, ako mi na Bronoj ulici padne na glavu cigla...

- Cigla bez razloga - značajno ga je prekinuo neznanac - nikome i nikada ne pada na glavu. U vašem slučaju, uvjeravam vas, ona vam nimalo ne prijete. Vi ćete umrijeti drugačijom smrću.

- Možda vi znate kakvom? - s potpuno prirodnom ironijom raspitao se Berlioz, uvučen u neki stvarno apsurdni razgovor - pa ćete mi reći?

- Odmah, - odazvao se neznanac. Pogledom je promjerio Berlioza kao da se sprema da mu šasije odijelo, kroz zube promrmljao nešto kao: »Jedan, dva ... Merkur u drugoj kući... mjesec je nestao ... šest - nesreća ... večer - sedam...« - pa je glasno i radosno objavio: - Vama će odrezati glavu!

Bezdomni je divlje i bijesno izbuljio oči na bezobzirnog neznanca, a Berlioz je upitao, kiselo se osmjehnuvši:

- A tko zapravo? Neprijatelj? Intervencionisti?

- Ne - odgovorio je subesjednik - Ruskinja, komso-molka.

- Hm ... - progundao je Berlioz kojeg je neznančeva šala razdražila - to je, oprostite, vrlo malo vjerojatno.

- Molim da i vi meni oprostite - odgovorio je stranac - ali to je tako. Da, htio bih vas upitati što ćete raditi da nas navečer, ako nije tajna?

- Nije tajna. Sada ću otići kući u Sadovu ulicu, a za tim u deset sati navečer održat će se u MASSOLIT-u sjednica kojoj ću ja predsjedavati.

- Ne, to nikako ne može biti - tvrdo se usprotivio stranac.

- A zašto?

- Zato - odgovorio je stranac i žmirkavo pogledao u nebo gdje su letjele crne ptice sluteći večernji hlad - jer je Anuška već kupila suncokretovo ulje, i ne samo da ga je kupila nego ga je i prolila. Zato se sjednica neće održati.

Nastupila je, što je valjda razumljivo, potpuna tišina pod lipama.

- Oprostite - poslije stanke progovorio je Berlioz, gledajući stranca koji je mljeo gluposti - u kakvoj je vezi s tim suncokretovo ulje... i Anuška?

- Evo u kakvoj je vezi suncokretovo ulje - odjednom je progovorio Bezdomni očito odlučivši da nezvanom su-

besjedniku objavi rat. - Niste li vi, građanine, bili nedavno u lječilištu za umobolne?

- Ivane! - tiho je uskliknuo Mihail Aleksandrovič. Ali se stranac nije nimalo uvrijedio i preveselo se na smijao.

- Bio sam, bio sam, i ne jedanput! - uzviknuo je smijući se, ali nije s pjesnika skidao nenasmijsano oko. - Gdje ja sve nisam bio! Samo mi je žao što nisam našao vremena da upitam profesora što je to shizofrenija. Ali vi ćete to od njega sami doznati, Ivane Nikolajeviču!

- Odakle znate kako se ja zovem?

- Smilujte se, Ivane Nikolajeviču, ali tko ne zna za vas? - Stranac je izvukao iz džepa jučerašnji broj »Književnih novina« i Ivan Nikolajevič ugledao je na prvoj strani svoju sliku a ispod nje svoje vlastite pjesme. Ali dokaz slave i popularnosti koji ga je još jučer tako radovao sada ga nije nimalo veselio.

- Ispričavam se - rekao je i njegovo se lice smrklo - možete li pričekati časak? Htio bih svome drugu reći ne koliko riječi.

- O, samo izvolite! - uzviknuo je neznanac. - Tu, pod lipama, tako je lijepo, a ja se, osim toga, nikamo ne žurim.

- Znaš što, Miša - šaptao je pjesnik, odvučavši Berliozu u stranu - on nije nikakav turist, nego špijun. To je ruski emigrant koji se prebacio k nama. Zatraži od njega dokumente, inače će otići...

- Misliš? - uznemireno je šapnuo Berlioz i pomislio: »A možda on ima pravo!«

- Vjeruj ti meni - zapištao mu je pjesnik u uho - on se prenavlja da je lud, da bi nešto ispitao. Čuješ li kako govori ruski - dok je pjesnik govorio, kradom je gledao i pazio da stranac ne bi utekao - idemo, zadržimo ga, inače će otići...

Pjesnik je povukao Berliozu za ruku prema klupi.

Neznanac nije sjedio nego je stajao kraj nje, držeći u rukama nekakvu knjižicu u tamnosivom uvezu, nabijeni omot iz dobrog papira i posjetnicu.

- Oprostite mi što sam se u žaru našeg spora zaboravio predstaviti. Evo moje posjetnice, putnice i poziva da

dodem u Moskvu radi konzultacije - ozbiljno je progovorio stranac, pronicavo gledajući obojicu književnika.

Ovi su se zbunili. »Vraže, čuo je sve ...« - pomislio je Berlioz i uljudnom gestom pokazao da predočenje dokumenata nije potrebno. Dok ih je stranac pružao uredniku, pjesniku je uspjelo razabrati na posjetnici riječ »profesor«, tiskanu latinicom, i prvo slovo prezimena - dvostruko »V«

- »W«

- Drago mi je - istovremeno je zbunjeno mrmljao urednik, i stranac je stavio dokumente u džep.

Odnosi su na taj način bili uspostavljeni i sva su trojica ponovo sjela na klupu.

- Vi ste pozvani k nama u svojstvu konzultanta, profesore? - upitao je Berlioz.

- Da, kao konzultant.

- Vi ste Nijemac? - raspitao se Bezdomni.

- Ja?.. - upitao je profesor i odjednom se zamislio.

- Da, molim, Nijemac... - rekao je.

- Govorite izvrsno ruski - primijetio je Bezdomni.

- O, ja sam uopće poliglot i znam mnogo jezika - od govorio je profesor.

- A kakva je vaša struka? - raspitao se Berlioz.

- Ja sam specijalist za crnu magiju.

»Evo ti ga!...« - kucnulo je u glavi Mihaila Aleksandroviča.

- I... vas su k nama pozvali zbog te specijalnosti? - upitao je i štucnuo.

- Da, zbog nje su me pozvali - potvrdio je profesor i objasnio: - U državnoj biblioteci pronađeni su izvorni ru kopisi crnorisca Herberta Aurilakijskog, iz desetog stoljeća. Od mene se traži da ih pročitam. Ja sam na svijetu je dini specijalist za to.

- A-a! Vi ste historičar? - s velikim olakšanjem i po štovanjem upitao je Berlioz.

- Ja sam historičar - potvrdio je učenjak i dodao bez veze: - Danas navečer dogodit će se zanimljiva historija na Patrijaršijskim ribnjacima!

I opet su se do krajnosti začudili i urednik i pjesnik, a profesor je pozvao obojicu da mu se približe, i kad su se oni k njemu primakli, prošaptao:

- Znajte da je Isus postojao.
- Vidite li, profesore - s usiljenim smiješkom oda zvao se Berlioz - mi poštujemo vaše veliko znanje, ali smo u tom pitanju na drugom stajalištu.
- Nisu potrebna nikakva stajališta! - odgovorio je čudni profesor - on je jednostavno postojao, i to je sve.
- Ali potreban je nekakav dokaz... - počeo je Berlioz.
- Nikakvi dokazi nisu potrebni - odgovorio je profesor i progovorio tiho, njegova je stranog naglaska nestalo:
- Sve je jednostavno: u bijelom plastu ...

Poglavlje 2.

PONCIJE PILAT

U bijelom platu s purpurnom podstavom, hodom konjanika, u rano jutro četrnaestog dana proljetnog mjeseca nišana, u natkritu kolonadu između dva krila dvorca He-roda Velikog, ušao je prokurator Judeje Poncije Pilat.

Više od svega na svijetu prokurator je mrzio miris ružina ulja i sada je sve predkazivalo loš dan jer je taj miris počeo proganjati prokuratora još od zore. Prokuratoru se činilo da na ružu mirišu čempresi i palme u vrtu, da se u vonj kožne opreme i znoja stražara miješa mirisna struja prokletih ruža. Od stražnjih krila dvorca, gdje se smjestila prva kohorta Dvanaeste munjevite legije koja je u Jeršalajim došla s prokuratorom, dopirao je dim preko gornje terase u kolonadu, i u gorkasti dim koji je svjedočio da su kuhari u centurijama počeli kuhati ručak umiješao se isti taj masni ružin miris. O bogovi, bogovi, zašto me kažnjavate?

»Da, nema sumnje! To je ona, opet ona, nepobjediva, užasna bolest hemikranija, od koje boli polovica glave. Protiv nje nema lijeka, nema nikakva spasa. Pokušat ću da ne mičem glavu.«

Na mozaičnom podu kod vodoskoka bio je već pripravljen naslonjač i prokurator je u njega sjeo ne gledajući ni na koga i ispružio ruku u stranu.

U tu ruku povjerenik je s poštovanjem stavio komad pergamenta. Ne svladavši bolnu grimasu, prokurator je postrance letimice pogledao napisano, vratio pergament povjereniku i s mukom progovorio:

- Optuženik iz Galileje? Jeste li poslali predmet tetrarhu?

- Da, prokurate - odgovorio je povjerenik.
- A što kaže on?
- Odbio je dati mišljenje o slučaju i uputio Sinedrionovu smrtnu osudu vama na potvrdu - objasnio je povjerenik.

Prokuratorov obraz se trgnuo, on je tiho rekao:

- Predvedite optuženog.

I odmah su s vrtne terase pod stupove balkona dvojica legionara dovela i predvela k prokuratorovom naslonjaču čovjeka od dvadeset i sedam godina. Čovjek je bio odjeven u stari i poderani plavi hiton. Glavu mu je bio pokrivač bijeli povež s remenom oko čela, a ruke su mu bile vezane iza leđa. Ispod lijevog oka čovjek je imao veliku masnicu, u kutu usana - oderotinu sa zapečenom krvi. Dovedeni je čovjek s nemirnom znatiželjom gledao prokuratora.

Taj je šutio, zatim je tiho upitao na aramejskom:

- Je si li ti nagovarao narod da razruši jeršalajimski hram?

Prokurator je sjedio kao skamenjen i dok je govorio micale su se samo njegove usne. Prokurator je bio kao skamenjen jer se bojao pomaknuti glavu koju je parala paklena bol.

Čovjek svezanih ruku malo se približio i počeo govoriti:

- Dobri čovječe! Vjeruj mi...

Ali ga je prokurator, nepomičan kao i prije, nimalo povišenim glasom, odmah prekinuo:

- Zar ti mene nazivaš dobrim čovjekom? Ti se varaš. U Jeršalajimu svi šapuću o meni da sam okrutno čudovište, i to je potpuno istinito - i dodao je isto tako monotono: - centurion Štakoraš, ovamo.

Svima se učinilo da se na balkonu smračilo kad je prvi centurion, zapovjednik specijalne centurije Mark, prozvan Štakoraš, stao pred prokuratora.

Štakoraš je bio za glavu viši od najvišeg vojnika u legiji i toliko širokih leđa da je potpuno zaklonio još nisko sunce.

Prokurator se obratio centurionu latinski:

- Zločinac me naziva »dobri čovječe«. Izvedite ga odavle na časak, objasnite mu kako treba sa mnom razgovarati. Ali ga nemojte unakaziti.

Svi osim nepomičnog prokuratora pratili su pogledom Marka Štakoraša koji je uhapšenom mahnuo rukom pokazujući mu da ga slijedi.

Zbog njegova rasta, Štakoraša su svi pratili pogledom bilo gdje se pojavio, a oni koji su ga vidjeli prvi put još i zbog toga što je centurionovo lice bilo unakaženo: jednom je germanska palica udarcem razbila njegov nos.

Teške Markove čizme odzvanjale su po mozaiku, uznik je bešumno pošao za njim, u kolonadi je nastala potpuna tišina i čulo se kako guču golubovi na vrtnoj terasi kraj balkona, i još je samo voda u vodokoku pjevala nerazumljivu, ugodnu pjesmu.

Prokurator je zaželio ustati, staviti sljepoočice pod mlaz vode i tako zamrijeti. Ali je znao da mu to neće pomoći.

Vodeći uznika iz kolonade u vrt, Štakoraš je iz ruku legionara, koji je stajao kod podnožja brončanog kipa, izvukao bič i slabo zamahnuvši udario uznika po leđima. Centurionov pokret bio je nemaran i lagan, ali je vezani u trenu pao na zemlju kao da su mu podsjekli noge, zagrcnuo se, boja je nestala s njegova lica i oči otupjele. Mark je lijevom rukom, lagano kao praznu vreću, dohvatio pa-log, postavio ga na noge i progovorio kroz nos, loše izgovarajući aramejske riječi:

- Rimskog prokuratora oslovljavaj - hegemon. Dru gih riječi ne izgovaraj. Mirno stoj! Jesi li me razumio ili da te udarim?

Uhapšenik je zateturao, ali se svladao, boja mu se vratila, udahnuo je i promuklo odgovorio:

- Razumio sam te. Ne tuci me.

Za trenutak, on je opet stajao pred prokuratorom.

Začuo se sumorni, bolni glas:

- Ime?

- Moje? - brzo se odazvao uhapšenik, izražavajući svim svojim bićem spremnost da odgovara jasno i da više ne izaziva gnjev.

Prokurator je tiho rekao:

- Svoje znam. Ne pretvaraj se da si gluplji nego što jesi. Tvoje.
- Ješua - brzo je odgovorio uhapšenik.
- Imaš li nadimak?
- Ha-Nocri.
- Odakle si rodod?
- Iz grada Gamale - odgovorio je uhapšenik, glavom pokazujući da je tamo negdje daleko, desno od njega, na sjeveru, grad Gamala.
- Tko si po krvi?
- Ne znam točno - živahno je odgovorio uhapšenik.
- Ne sjećam se svojih roditelja. Rekli su mi ljudi da je moj otac bio Sirijac ...
- Gdje živiš?
- Nemam stalnog boravišta - bojažljivo je odgovorio uhapšenik - putujem od grada do grada.
- To se može kraće reći, jednom riječju - lotalica - rekao je prokurator i upitao: - Imaš li rođake?
- Nemam nikoga. Sam sam na svijetu.
- Znaš li pisati?
- Da.
- Znaš li još koji jezik osim aramejskog?
- Znam. Grčki.

Natekli kapak se podigao, oko zastrto velom patnje uprlo se u uhapšenika. Drugo je oko ostalo zatvoreno. Pilat je progovorio grčki:

- Jesi li ti namjeravao razrušiti hram i pozivao na to narod?

Tada je uhapšenik opet živnuo, njegove su oči prestale odavati strah, i on je progovorio grčki:

- Ja, dobr... - užas je u taj čas preletio očima uhapšenikovim zbog toga što se gotovo zarekao — ja, hegemon, nikada u životu nisam kanio razrušiti hram i nikoga nisam nagovarao na taj besmisleni čin.

Na licu povjerenika koji se zgrbio nad niskim stolom i zapisivao izjave pojavilo se čuđenje. Podigao je glavu, ali ju je odmah spustio nad pergament.

- Mnoštvo raznih ljudi slijeva se praznikom u ovaj grad. Ima među njima maga, astrologa, proroka i ubojica

- monotono je govorio prokurator - a dolaze i lažljivci. Ti si, na primjer, lažljivac. Jasno je zapisano: nagovarao si ljude da sruše hram. Tako svjedoče ljudi.

- Ti su dobri ljudi - progovorio je uhapšenik i brzo dodavši: - hegemone, - nastavio: -... neuki i sve što sam govorio pobrkali su. Ja uopće strahujem da će ta pomutnja trajati još dugo vremena. I sve zbog toga što on netočno zapisuje moje riječi.

Nastupila je tišina. Sada su već oba bolesna oka teško gledala uhapšenika.

- Ponavljam ti, ali posljednji put, prestani se pretvarati da si šenut, razbojnice - izrekao je mekano i monotono Pilat - tvojih je riječi malo zapisano, ali sasvim dovoljno da budeš obješen.

- Ne, ne hegemone - sav napregnut od želje da ga uvjeri, govorio je uhapšenik - ide, ide jedan s kozjim pergamentom i bez prestanka zapisuje. Jednom sam pogledao taj pergament i zapanjio se. Upravo ništa od toga što je tamo zapisano nisam govorio. Molio sam ga: spali, molim te, svoj pergament! Ali on ga je istrgnuo iz mojih ruku i pobjegao.

- Tko? - s gađenjem je upitao Pilat i rukom dotakao sljepoočicu.

- Levi Matej - brzo je objasnio uhapšenik - on je bio skupljač poreza i prvi put sam ga sreo na cesti u Betfageji, tamo gdje na uglu završava smokvinjak, i razgovarao s njim. Iz početka se odnosio prema meni neprijazno i čak me je vrijeđao, to jest mislio je da me vrijeđa, nazivajući me psom, - tada se uhapšenik nasmiješio: - Ja osobno ne vidim ništa zla u toj životinji da bih se na tu riječ uvrijedio ...

Povjerenik je prestao zapisivati i potajno bacio začuđeni pogled ali ne na uhapšenika, već na prokuratora.

- ... Ipak, saslušavši me, on se smekšao - nastavio je Ješua - konačno je odbacio novac na cestu i rekao da ide sa mnom na put...

Pilat se iskezio jednim obrazom, pokazavši žute zube, i rekao okrenuvši se tijelom prema povjereniku:

- O, grade Jeršalajime! Što sve neću u njemu čuti! Skupljač poreza, čujete li, bacio je novac na cestu!

Ne znajući kako da na to odgovori, povjerenik je smatrao za potrebno da ponovi Pilatov osmijeh.

- A on je rekao da mu je odsada novac mrzak - objašnio je Ješua čudne postupke Levija Mateja, i dodao: - I od tog vremena postao je moj suputnik.

Još uvijek iskežen, prokurator je pogledao uhapšenika, zatim sunce koje se nezaustavljivo dizalo uvis iznad kipova konja na hipodromu što se nazirao daleko dolje, desno, i odjednom je s nekom mučninom pomislio kako bi najjednostavnije bilo da otjera s balkona tog čudnog razbojnika, izgovorivši samo dvije riječi: »objesiti ga«. Otjerati i stražu, otići iz kolonade u unutrašnjost dvorca, zapovjediti da se zamrači soba, izvaliti se na ležaj, zatražiti hladne vode, tužnim glasom pozvati psa Bangu i požaliti mu se na hemikraniju. Misao na otrov iznenada je primamljivo prostrujala kroz bolesnu prokuratorovu glavu.

Mutnim je očima gledao uhapšenika i neko je vrijeme šutio mučno se prisjećajući zašto na jutarnjoj nemilosrdnoj jeršalajimskoj pripeci stoji pred njim uhapšenik s licem iznakaženim od modrica, i kakva mu još potpuno nepotrebna pitanja mora postaviti.

- Levi Matej? - promuklim glasom upitao je bolesnik i zatvorio oči.

- Da, Levi Matej - dopirao je do njega visoki glas koji ga je mučio.

- A što si ti, ipak, govorio o hramu gomili na trgu?

Glas uhapšenika, činilo se, sjekao je Pilatovu sljepo-očicu, bio je neizrecivo mučan, i taj je glas govorio:

- Ja sam, hegemon, govorio da će se srušiti hram stare vjere i da će nastati novi hram istine. Rekao sam tako da bude razumljivije.

- Zašto si ti, lualico, bunio narod na trgu govoreći o istini o kojoj ne znaš ništa? Sto je to istina?

I tada je prokurator pomislio: »O, bogovi moji! Pitam ga nešto za suđenje nevažno ... Moj mozak mi više ne služi ...« I opet mu se ukazala čaša s tamnom tekućinom. »Otrova, otrova mi dajte!«

I ponovo je začuo glas:

- Istina je, najprije, da tebe boli glava i boli te tako jako da malodušno razmišljaš o smrti. Ti ne samo da ne-

maš snage govoriti sa mnom, tebi je čak teško gledati me. I sada nehotice ja postajem tvoj krvnik, što me ogorčuje. Ti čak ne možeš misliti ni o čemu, i samo maštaš o tome kako ti prilazi tvoj pas, očito jedino živo biće kojemu si privržen. Ali će tvoje muke sada prestati, glavobolja proći.

Povjerenik se zabaljio u uhapšenika i nije napisao riječ do kraja.

Pilat je podigao patničke oči prema uhapšeniku i vidio da sunce stoji već dosta visoko nad hipodromom, da se jedan tračak prikrao u kolonadu i puže k izgaženim Ješuinim sandalama te da se Ješua uklanja suncu.

Tada se prokurator podigao iz naslonjača, rukama stisnuo glavu i na njegovu se žučkastom, izbrijanom licu pojavio užas. Ali ga je voljom odmah svladao i ponovo se spustio u naslonjač.

Uhapšenik je u to vrijeme nastavio svoj govor, ali povjerenik više nije zapisivao nego je, ispruživši vrat kao guska, nastojao da ne propusti nijedne riječi.

- Eto, s glavoboljom je svršeno - govorio je uhapšenik dobrohotno gledajući Pilata - i ja se tome vrlo vese lim. Savjetovao bih ti, hegemonu, da napustiš na neko vri jeme dvorac i prošećeš negdje u okolici, makar u vrtovi ma na Eleonskoj gori. Bit će oluje, - uhapšenik se okre nuo i žmirnuo prema suncu - kasnije, navečer. Šetnja bi ti uvelike koristila, a ja bih te sa zadovoljstvom pratio. Pale su mi na pamet kojekakve nove misli koje bi se tebi, pretpostavljam, mogle učiniti zanimljivima i ja bih sprem no tebi sve njih priopćio, to više što ostavljaš dojam vrlo umna čovjeka.

Povjerenik je na smrt probljedio i ispustio svitak na pod.

- Nevolja je u tome - nastavio je uznik kojega nitko nije zaustavljao - što si ti suviše zatvoren i što si potpuno izgubio vjeru u ljude. Ne valja, priznaj, pokloniti svu svoju odanost psu. Tvoj je život bijedan, hegemonu - i tada je uhapšenik dopustio sebi smiješak.

Povjerenik je sada mislio samo na to da li da vjeruje svojim ušima ili da ne vjeruje. Morao je vjerovati. Tada je pokušao da zamisli u kakvu će se čudljivom obliku izliti

gnjev razjarenog prokuratora zbog te nečuvene uhapšenikove drskosti. Povjerenik to nije mogao zamisliti iako je dobro poznavao prokuratora.

Tada se začuo razdrti, promukli prokuratov glas koji je rekao latinski:

- Odvežite mu ruke.

Jedan od legionara iz pratnje kucnuo je kopljem, predao ga drugome, prišao uhapšeniku i skinuo s njega konopce. Povjerenik je podigao svitak, odlučio da za sada ništa ne zapisuje i da se ničemu ne čudi.

- Priznaj - tiho je grčki upitao Pilat - jesi li veliki liječnik?

- Ne, prokuratoro, ja nisam liječnik - odgovorio je uhapšenik, tarući s užitkom zgnječeni i natekli potamnjeni ručni zglob.

Pilat je oštro i mrko svrdlao očima uhapšenika; te oči više nisu bile mutne, u njima su se pojavile svima poznate varnice.

- Nisam te još pitao - rekao je Pilat - znaš li možda i latinski jezik?

- Da, znam - odgovorio je uhapšenik.

Boja je nadrla u žučkaste obraze Pilatove i on je upitao latinski:

- Kako si znao da sam htio dozvati psa?

- To je vrlo jednostavno - odgovorio je uhapšenik latinski. - Prelazio si rukom po zraku - uhapšenik je ponovio Pilatovu gestu - kao da hoćeš pogladiti psa, a usnama ...

- Da - rekao je Pilat.

Šutjeli su, a zatim je Pilat upitao grčki:

- Znači, ti si liječnik?

- Ne, ne - živo je odgovorio uhapšenik - vjeruj mi, nisam liječnik.

- No, dobro. Ako želiš to zadržati u tajnosti, zadrži. To se predmeta izravno ne tiče. Ti, dakle, tvrdiš da nisi pozivao da se sruši... ili zapali ili nekim drugim načinom uništi hram?

- Ja, hegemono, nikoga nisam pozivao na slične postupke, ponavljam. Zar nalikujem na slaboumnika?

- O, ne, ti ne nalikuješ na slaboumnika - tiho je odgovorio prokurator i nasmiješio se nekakvim strašnim osmijehom - onda se zakuni da nije tako bilo.

- Čime želiš da se zakunem? - vrlo je živahno upitao odriješeni.

- Pa makar svojim životom - odgovorio je prokurator - baš je pravo vrijeme da se njime kuneš, jer visi o niti, znaj to!

- Zar misliš da si ga ti objesio o nit, hegemonu? - upitao je uhapšenik. - Ako je tako, vrlo se varaš.

Pilat je zadržao i promrsio kroz zube:

- Ja mogu prerezati tu nit.

- I u tome se varaš - ozareno se smiješeći a rukom se štiteći od sunca, suprotstavio se uhapšenik. - Priznaj da prerezati nit može samo onaj tko ju je objesio.

- Tako, tako - nasmiješivši se rekao je Pilat - sada ne sumnjam u to da su praznički besposličari hodali za tvojim petama u Jeršalajimu. Ne znam tko je objesio tvoj jezik, ali je on dobro obješen. Uostalom, reci, je li istina da si se u Jeršalajimu pojavio jašući na magarcu, kroz Šuška vrata, da te je pratila gomila bagre koja ti je dovikivala po zdrave kao nekakvom proroku? - prokurator je tada pokazao na svitak pergamenta.

Uhapšenik je u nedoumici pogledao prokuratora.

- Ja čak ni nemam magarca, hegemonu - rekao je. - Došao sam u Jeršalajim kroz Šuška vrata, to je istina, ali pješice, u pratnji samo Levija Mateja, i nitko mi ništa nije dovikivao, jer me tada još nitko u Jeršalajimu nije poznao.

- Ne poznaješ li ti - nastavio je Pilat ne skidajući oči s uhapšenika - nekog Dismasa, drugog Hestasa i trećeg Bar-Rabbana?

- Te dobre ljude ne poznajem - odgovorio je uhapšenik.

- Uistinu?

- Uistinu.

- A sada mi kaži zašto čitavo vrijeme upotrebljavaš riječi »dobri ljudi?« Zar ti sve ljude, što li, tako nazivaš?

- Sve - odgovorio je uhapšenik - zlih ljudi nema na svijetu.

- To prvi put čujem - rekao je Pilat i podsmjehnuo se. - Ali možda premalo poznajem život! Ne morate dalje zapisivati - obratio se povjereniku, premda taj ionako nije ništa zapisivao, i nastavio da govori uhapšeniku: - Jesi li nešto o tome pročitao u grčkim knjigama?

- Ne, do toga sam došao svojim umom.

- I to propovijedaš?

- Da.

- A evo, na primjer, centurion Mark, njega su prozvali Štakoraš - zar je on dobar?

- Da - odgovorio je uhapšenik - on je, istina, nesretni čovjek. Od tog vremena kako su ga dobri ljudi unakazili, on je postao okrutan i bezdušan. Bilo bi zanimljivo znati tko ga je unakazio?

- Odmah ti mogu reći - odazvao se Pilat - jer sam bio svjedok. Dobri ljudi bacili su se na njega kao psi na me dvjeda. Germani su ga zgrabili za vrat, za ruke, za noge. Pješadijski manipul upao je u обруč, i da se nije s krila zaskakla konjička turma, a njome sam zapovijedao ja - ti, filozofe, ne bi mogao razgovarati sa Štakorašem. Bilo je to u bitki kod Idistavisa, u Djevičanskoj dolini.

- Kad bih mogao s njim razgovarati - iznenada je sa njarski rekao uhapšenik - uvjeren sam da bi se on sasvim promijenio.

- Pretpostavljam - odazvao se Pilat - da bi učinio malo radosti legatu legije kad bi se sjetio da razgovaraš s nekim od njegovih časnika ili vojnika. Uostalom, to se neće ni dogoditi, na opću sreću, i prvi tko će se za to pobrinuti, bit će ja.

U to vrijeme, u kolonadu je strmoglavo uletjela lastavica, učinila krug pod zlatnom kupolom, spustila se, gotovo je dirnula oštrim krilom lice mjedena kipa u niši, i sakrila se za kapitelom stupa. Možda je tamo nakanila saviti gnijezdo.

U toku njenog leta, trenutno u bistroj i laganoj glavi prokuratora stvorena je odluka. Ona je glasila: hegemon je razmotrio predmet lutajućeg filozofa Ješue, nazvanog Hanocri, i činjenice o počinjenom zločinu u njemu nije pro-

našao. Posebice nije našao ni najmanje veze među Ješuinim postupcima i neredima koji su se nedavno dogodili u Jeršalajimu. Lutajući filozof je duševni bolesnik, pa prema tome prokurator ne potvrđuje smrtnu kaznu za Ha-Nocrija koju je tražio Mali Sinedrion. Ali imajući na umu da bezumni, utopijski govori Ha-Nocrija mogu biti povod nemirima u Jeršalajimu, prokurator proganja Ješuu iz Jerša-lajima i podvrgava ga zatvoru u Cezareji Stratonovoj na Sredozemnom moru, to jest upravo tamo gdje je prokuratorova rezidencija.

Preostalo je da to izdiktira povjereniku.

Lastavičina krila zašumila su nad samom glavom hegemonu, ptica je poletjela prema vodoskoku i odletjela na slobodu. Prokurator je podigao pogled na uhapšenika i vidio da se kraj njega zažario stup prašine.

- To je o njemu sve? - upitao je Pilat povjerenika.

- Ne, na žalost - odgovorio je povjerenik neočekivano i pružio Pilatu drugi komad pergamenta.

- Što još ima? - upitao je Pilat i namrštitio se.

Pročitavši pruženi pergament, on se još više promijenio u licu. Je li tamna krv šiknula prema vratu i licu ili se dogodilo nešto drugo, ali njegova je koža izgubila žutinu, pocrvenjela je, a oči kao da su nestale.

Ipak je, vjerojatno, kriva bila krv koja je šiknula u sljepoočice i u njima zakucala, jer prokuratoru se nešto dogodilo s vidom. Tako mu se prividjelo da je uhapšenikova glava nekamo otplovila a na njezinu mjestu pojavila se druga. Na toj ćelavoj glavi bio je rijetkozubasti zlatni vijenac; na čelu je bila okrugla rana koja je razdrla kožu i koja je bila namazana melemom; upala, bezuba usta s donjom hirovitom usnom. Pilatu se učinilo da su nestali ružičasti stupovi balkona i jeršalajimski krovovi u daljini, dolje iza vrta, i da je sve unaokolo utonulo u gustom zelenilu kap-rijskih vrtova. I s njegovim sluhom dogodilo se nešto čudno: kao da su u daljini zazvučale trube tiho i strašno i vrlo se jasno začuo nosni glas koji je oholo zatezao riječi: »Zakon o uvredi veličanstva ...«

Misli su se rojile kratke, nepovezane i neobične. »Gotov je!« Zatim: »Gotovi smo!« I jedna potpuno apsurdna

među njima, o nekakvoj neumitnoj besmrtnosti, - ali čijoj?! - kod čega je besmrtnost izazivala nepodnošljivu tugu.

Pilat se napregnuo, otjerao priviđenje, vratio se pogledom na balkon i opet su se pred njim pojavile uhapšeni-kove oči.

- Slušaj, Ha-Nocri - progovorio je prokurator gledajući Ješuu nekako čudno; prokuratorovo je lice bilo strašno a oči nemirne - jesi li ikada govorio nešto o velikom cezaru? Odgovori! Jesi li govorio? ... Ili... nisi... govorio? - Pilat je otegnuo riječ »nisi« nešto dulje negoli je potrebno na sudu, i uputio u svom pogledu Ješui nekakvu misao koju kao da je htio sugerirati uhapšeniku.

- Govoriti istinu lako je i ugodno - primijetio je uhapšenik.

- Nije mi potrebno da znam - prigušenim, zlim glasom odazvao se Pilat - je li tebi govoriti istinu ugodno ili neugodno. Ali ti ćeš je morati reći. Dok budeš govorio, mjeri svaku riječ, ako nećeš ne samo neizbježnu nego i mučeničku smrt.

Nitko ne zna što se dogodilo s prokuratorom Judeje, ali on je sebi dopustio da dignu ruku kao da se zaklanja od sunca i da iza te ruke kao iza štita uputi uhapšeniku nekakav pogled, pun upozorenja.

- Dakle - govorio je - odgovori, poznaješ li nekog Judu iz Kiriata i što si mu govorio, ako si govorio, o cezaru?

- Tako je bilo - odmah je započeo pripovijedati uhapšenik - preksinoć upoznao sam kraj hrama mladog čovjeka koji je rekao da se zove Juda, iz grada Kiriata. Pozvao me je k sebi u kuću, u Donji grad, i ugostio me...

- Dobar čovjek? - upitao je Pilat i đavolski je plamen zablistao u njegovim očima.

- Vrlo dobar i željan znanja - potvrdio je uhapšenik - pokazivao je najveće zanimanje za moje misli, primio me veoma srdačno ...

- Upalio svjetiljku ... - kroz zube, u tonu uhapšenikovu, progovorio je Pilat, a njegove su oči blistale.

- Da - pomalo začuđen prokuratorovim poznavanjem stvari, nastavio je Ješua - zamolio me da kažem svo-

je poglede na državnu vlast. Njega je to pitanje neobično zanimalo.

- I što si ti rekao? - upitao je Pilat. - Zar ćeš odgovoriti da si zaboravio što si rekao? - ali je već u Pilatovu tonu bila rezignacija.

- Među ostalim govorio sam - pričao je uhapšenik - da je svaka vlast nasilje nad ljudima, i da će doći vrijeme kad neće biti ni vlasti careva, ni ikakve druge vlasti. Čo vjek će prijeći u carstvo istine i pravednosti gdje neće biti potrebna nikakva vlast.

- Dalje!

- Dalje nije bilo ništa - rekao je uhapšenik - tada su utrčali ljudi, počeli me vezati i povelu me u zatvor.

Povjerenik je brzo pisao riječi na pergamentu nastojeći da ništa ne propusti.

- Na svijetu nije bilo, nema i nikada neće biti veće i ljepše vlasti za ljude nego što je vlast imperatora Tiberija! - Pilatov prepukli i bolni glas je bujao.

Prokurator je s mržnjom gledao na povjerenika i na stražu.

- I nije na tebi, bezumni zločince, da o njoj razmišljaš!

- Tada je Pilat viknuo: - Izvedite stražu s balkona! - I okrenuvši se povjereniku, dodao: - Ostavite me nasamo sa zločincem, radi se o državnoj stvari!

Straža je podigla koplja i jednosmjerno udarajući potkovanim kaligama izišla s balkona u vrt, a za stražom je izišao i povjerenik.

Neko je vrijeme šutnju na balkonu prekidala samo pjesma vode u fontani. Pilat je gledao kako se iznad cijevi širio vodeni tanjur, kako se lomio njegov kraj, kako su padali mlazovi.

Prvi je progovorio uhapšenik:

- Uviđam da se dogodila neka nevolja zbog toga što sam govorio s tim mladićem iz Kiriata. Predosjećam, he gemone, da će njega zadesiti nesreća, i to mi je vrlo žao.

- Mislim - čudno se osmjehnuvši, odgovorio je prokurator - da postoji još netko na svijetu koga bi ti morao žaliti više nego Judu iz Kiriata i koga će zadesiti nešto mnogo gore nego Judu! Dakle, Mark Štakoraš, hladni i uvjereni krvnik, ljudi koji su te zbog tvojih propovijedi tu-

kli, kako vidim - prokurator je pokazao na unakaženo Ješui no lice - razbojnici Dismas i Hestas koji su sa svojim istomišljenicima ubili četvoricu vojnika, i konačno prljavi izdajnik Juda - jesu li svi oni dobri ljudi?

- Da - odgovorio je uhapšenik.
- I nastat će carstvo istine?
- Nastat će, hegemoni - uvjeren je odgovorio Ješua.
- Ono neće nikada nastati! - odjednom je viknuo Pi

lat takvim strašnim glasom da je Ješua zateturao. Tako je Pilat prije mnogo godina vikao svojim konjanicima u Djevičanskoj dolini ove riječi: »Sijeci ih! Sijeci ih! Ljudina Štakoraš je pao!« Povišio je glas razderan od komandi, vikao riječi tako da ih začuju oni u vrtu: - Zločince! Zločince! Zločince!

A zatim je upitao, snizivši glas:

- Ješua Ha-Nocri, vjeruješ li u nekakve bogove?
- Jedan je Bog - odgovorio je Ješua - u njega vjerujem.

- Onda se njemu pomoli! Dobro se pomoli! Uostalom ... - Pilatov se glas snizio - to ti neće pomoći. Imaš li ženu? - nekako je tužno upitao Pilat, ne shvaćajući što se to s njim zbiva.

- Ne, sam sam.

- Mrski grad - iznenada je promrmljao prokurator i trgnuo ramena kao da je ozebao, a ruke je trljao kao da ih pere - zaista, bilo bi bolje da su te zaklali prije tvog susreta s Judom iz Kiriata.

- A ti me oslobodi, hegemoni - neočekivano je zamolio uhapšenik, njegov glas postao je uznemiren - uviđam da me hoće ubiti.

Grč je unakazio Pilatovo lice, on je okrenuo k Ješui upaljene, crvenim žilicama prošarane bjeloočnice, i rekao:

- Ti pretpostavljaš, nesretnice, da će rimski prokurator osloboditi čovjeka koji je govorio to što si ti govorio? O, bogovi, bogovi! Ili zar misliš da sam spreman preuzeti tvoje mjesto? Ja ne dijelim tvoje misli! I slušaj me: budeš li od ovog časa izgovorio samo jednu riječ, govorio bilo s kime, čuvaj me se! Ponavljam ti: čuvaj me se!

- Hegemoni ...

- Šuti! - viknuo je Pilat i bijesnim pogledom pratio lastavicu koja je opet doprhnula na balkon. - K meni! - viknuo je Pilat.

I kad su se povjerenik i straža vratili na svoja mjesta, Pilat je objavio da potvrđuje smrtnu osudu koja je izrečena na skupu Malog Sinedriona zločincu Ješui Ha-Nocriju, a povjerenik je zapisao to što je Pilat rekao.

Kroz časak, pred prokuratorom je stajao Mark Štakoraš. Prokurator mu je zapovjedio da zločinca preda načelniku tajne službe i uz to saopći prokuratorovu odredbu da Ješua Ha-Nocri bude odijeljen od drugih osuđenika, i da je komandi tajne službe zabranjeno pod prijetnjom teške kazne da o bilo čemu razgovara s Ješuu ili da odgovara na bilo kakva njegova pitanja.

Na Markov znak straža se zbila oko Ješue i odvela ga s balkona.

Zatim je pred prokuratora stupio ljepotan svijetle brade, s orlovskim perjem na šljemu, sa zlatnim svjetlucavim lavljim glavama na grudima, sa zlatnim značkama na remenu sablje, s obućom trostrukih potplata, vezanom do koljena i s purpurnim plastom prebačenim na lijevo rame. To je bio legat koji je zapovijedao legijom. Prokurator ga je upitao gdje se sada nalazi sebastijska kohorta. Legat je izjavio da su Sebastijci opkolili trg pred hipodromom, gdje će narodu biti objavljena presuda zločincima.

Tada je prokurator naredio da legat odvoji iz rimske kohorte dvije centurije. Jedna od njih pod zapovjedništvom Štakoraša morat će sprovesti zločince, kola sa spravama za izvršenje kazne, i krvnike, kod odlaska na Čelavu goru, a kad stigne neka je opkoli s gornje strane. Druga neka odmah bude otpremljena na Čelavu goru i mora je zaposjesti. U istu svrhu, to jest za sigurnost Gore, prokurator je zamolio legata da pošalje pomoćni konjanički puk - sirijsku alu.

Kad je legat napustio balkon, prokurator je zapovjedio povjereniku da pozove u dvorac predsjednika Sinedriona, dva njegova člana i načelnika hramske službe u Jer-šalajimu, ali je pri tome dodao neka podesi tako da on može, prije savjetovanja sa svim tim ljudima, razgovarati s predsjednikom ranije i nasamo.

Prokuratorove zapovijedi bile su ispunjene brzo i točno, i sunce koje je tih dana palilo Jeršalajim s neobičnom žestinom nije još dospjelo da se približi svojoj najvišoj točki, kad su se na gornjoj vrtnoj terasi, kod dva bijela mramorna lava što su čuvala stepenice, susreli prokurator i judejski prvosvećenik Josip Kaifa koji je obavljao dužnosti predsjednika Sinedriona.

U vrtu je bilo tiho. Ali izišavši iz kolonade na suncem oblivenu gornju terasu vrta s palmama na čudovišnim slonovskim nogama, na terasu s koje se pred prokuratorom prostirao cijeli, njemu toliko mrzak, Jeršalajim, s njegovim visećim mostovima, s tvrđavama i, najvažnije, s neopisivim mramornim blokom na kojem je umjesto krova bila zlatna zmajeva krljušt, hram jeršalajimski - prokurator je oštrim sluhom ulovio daleko dolje, tamo gdje je kameni zid dijelio donje terase dvorskog vrta od gradskog trga, duboko mrmljanje iz kojeg bi se pokatkad vinuli slabašni, visoki čas uzdasi, čas krikovi.

Prokurator je shvatio da se tamo, na trgu, već sakupila bezbrojna gomila jeršalajimskih stanovnika, uznemirenih posljednjim neredima, da ta gomila nestrpljivo očekuje objavljenje presude i da u njoj viču nemirni prodavači vode.

Prokurator je počeo s pozivom prvosvećeniku da se skloni na balkon pred nemilosrdnom vrućinom, ali se Kaifa ljubazno ispričao i objasnio da to ne može učiniti. Pilat je stavio kapuljaču na svoju pročelavu glavu i počeo razgovarati. Razgovor se vodio na grčkom jeziku.

Pilat je rekao da je razmotrio slučaj Ješue Ha-Nocrija i potvrdio osudu na smrt.

Tako su na smrtnu kaznu koja će se danas izvršiti osuđena trojica razbojnika: Dismas, Hestas, Bar-Rabban i, osim njih, taj Ješua Ha-Nocri. Prvu dvojicu, koji su podbadali narod na bunu protiv cezara, uhvatile su snage rimske vlasti pa potpadaju pod prokuratora i zato o njima ovdje neće biti govora. Druge, Bar-Rabbana i Ha-Nocrija uhvatila je mjesna vlast i njima sudi Sinedrion. Suglasno zakonu, suglasno običajima, jedan od dvojice zločinaca bit će pušten na slobodu u čast velikog praznika Pashe koji danas započinje.

Dakle, prokurator želi znati kojeg od dvojice zločinaca kani Sinedrion osloboditi: Bar-Rabbana ili Ha-Nocrija? Kaifa je kimnuo glavom u znak da mu je pitanje jasno i odgovorio:

- Sinedrion moli da se pusti Bar-Rabban.

Prokurator je dobro znao da će mu prvosvećenik upravo tako odgovoriti, ali se njegov zadatak sastojao u tome da pokaže kako taj odgovor izaziva njegovo čuđenje.

Pilat je to i učinio s velikom umješnošću. Na oholom licu podigle su se obrve, prokurator je s čuđenjem pogledao ravno u oči prvosvećenika.

- Priznajem, taj me je odgovor začudio — meko je progovorio prokurator - bojim se da nije posrijedi nespora zum.

Pilat je objašnjavao. Rimska vlast nimalo ne osporava prava duhovne mjesne vlasti, prvosvećeniku je to dobro poznato, ali je u navedenom slučaju pogreška očita. Rimska je vlast za ispravljanje te pogreške, dakako, zainteresirana.

Zaista: zločini Bar-Rabbana i Ha-Nocrija ne mogu se po svojoj težini usporediti. Ako je drugi, vidljivo ludi čovjek, okrivljen zbog izgovorenih besmislenih govora u Jer-šalajimu i nekim drugim mjestima, onda prvog terete mnogo važnije stvari. Ne samo da je taj sebi dopustio izravno pozivanje na metež, nego je ubio stražara kad je taj pokušao da ga sveže. Bar-Rabban je neuporedivo opasniji nego Ha-Nocri.

Zbog svega rečenog, prokurator moli prvosvećenika neka ponovo razmotri odluku i pusti na slobodu onog od dvojice osuđenih koji je manje štetan, a taj je bez sumnje Ha-Nocri. Dakle?

Kaifa je pogledao Pilatu ravno u oči i rekao tihim ali čvrstim glasom da je Sinedrion pažljivo razmotrio slučaj, i da po drugi put izjavljuje kako kani osloboditi Bar-Rabbana.

- Kako? Čak poslije moga posredovanja? Posredovana ona u čijem licu govori rimska vlast? Prvosvećeniče, ponovi treći put.

- I treći put izjavljujem da ćemo osloboditi Bar-Rabbana - tiho je rekao Kaifa.

Sve je bilo svršeno i više nije bilo o čemu da se govori. Ha-Nocri je odlazio zauvijek i nikoga neće biti da izliječi strašne, zle boli prokuratorove protiv kojih nema lijeka, osim smrti. Ali nije ta misao pogodila Pilata. Ista ona neshvatljiva tuga koja se bila javila na balkonu, prožela je čitavo njegovo biće. Istog je časa pokušao da je objasni, i objašnjenje je bilo čudno: prokuratoru se činilo da o nečem nije do kraja porazgovarao s osuđenim, a možda nešto nije do kraja ni saslušao.

Pilat je otjerao tu misao, i ona je odletjela u jednom časku kao što je i doletjela. Odletjela je, a tuga je ostala neobjašnjena, jer je nije mogla objasniti ni druga kratka misao koja je sijevnula kao munja i odmah se ugasila: »Besmrtnost... došla je besmrtnost...« Čija je besmrtnost došla? To nije shvatio prokurator, ali ga je pomisao na tu zagonetnu besmrtnost prisilila da se sledi na sunčanoj žezi.

- Dobro - rekao je Pilat - neka bude tako.

Tada se okrenuo, prešao pogledom svijet koji je vidio i začudio se promjeni koja se dogodila. Nestao je otežali od ruža grm, nestali su čempresi koji su okruživali gornju terasu, i šipkovo drvo, i bijeli kip u zelenilu, i samo zelenilo. Umjesto svega toga plivala je neka purpurna šikara, u njoj se zaplelo neko vodeno bilje i nekamo se pokrenulo, a zajedno s njim pokrenuo se i Pilat. Sada ga je odnosio, gušeći ga i paleći, najstrašniji gnjev, gnjev nemoći.

- Gušim se - promrmljao je - gušim se!

Hladnom, vlažnom rukom strgnuo je kopču na vratu plašta i ona je pala u pijesak.

- Danas je sparno, negdje je oluja - odazvao se Kaifa ne skidajući oči s crvena prokuratorova lica i sluteći sve muke koje još predstoje. »O kako je ove godine strašan mjesec nišan!«

- Ne - rekao je Pilat - to nije od toga što je sparno, nego se gušim jer sam s tobom, Kaifo - i suzivši oči, Pilat se nasmiješio i dodao: - Čuvaj se, prvosvećeniče!

Tamne prvosvećenikove oči su bljesnule i, ništa gore nego prije prokurator, on je izrazio na svom licu čuđenje.

- Što čujem, prokuratoro? - ponosno i mirno odgovorio je Kaifa. Prijetiš mi poslije donesene presude

koju si potvrdio i ti sam? Može li to biti? Navikli smo na to da rimski prokurator bira riječi prije nego što će ih izreći. Da nas nije netko čuo, hegemoni?

Pilat je mrtvim očima pogledao prvosvećenika i, nacerivši se, namjestio smiješak.

- Što to kažeš, prvosvećeniče! Tko nas sada ovdje može čuti? Zar nalikujem mladom opsjednutom skitnici koji će danas biti kažnjen? Zar sam ja dijete, Kaifo? Znam što govorim i gdje govorim. Čuvan je vrt, čuvan dvorac tako da ni miš ne može prodrijeti kroz neku rupu! I ne samo miš, prodrijeti neće ni taj, kako li se zove ... iz grada Kiriata. Uostalom, poznaješ li takvog prvosvećenika? Da ... taj da prodre ovamo gorko bi to požalio, to ćeš mi, dakako, povjerovati? Onda znaj, prvosvećeniče, da odsada ti nećeš imati mira! Ni ti, ni tvoj narod - i Pilat je pokazao rukom u daljinu, udesno, tamo gdje je u visini plovio hram - to ti ja kažem, Pilat Poncijski, konjanik Zlatne Su lice!

- Znam, znam! - neustrašivo je odgovorio crnobradi Kaifa i njegove su oči zablistale. Dignuo je ruku k nebu i nastavio: - Zna narod judejski da ga mrziš ljutom mržnjom i da ćeš mu pričiniti mnoge muke, ali ga potpuno nećeš uništiti! Zaštitit će ga Bog! Uslišat će nas, uslišati svemogućí cesar, obraniti nas od ubojice Pilata!

- O ne! - uskliknuo je Pilat i sa svakom riječju njemu je postajalo sve lakše i lakše: više nije bilo potrebno da se pretvara, nije bilo potrebno birati riječi. - Suviše si se mnogo žalio cesaru na mene i sada je nastao moj čas, Kaifo! Sad će od mene poletjeti vijest, ali ne namjesniku u Antiohiju, i ne u Rim, već ravno na Kapri samom imperatoru, vijest o tome kako vi u Jeršalajimu izrazite buntovnike skrivate od smrti. I neću, kao što sam htio za vašu korist, napojiti Jeršalajim vodom iz Salamunova ribnjaka! Ne, ne vodom! Sjeti se kako sam zbog vas morao skidati sa zidova štitove s imperatorovim inicijalom, premještati vojsku, morao sam, vidiš, sam doći da vidim što se kod vas događa! Sjeti se moje riječi, prvosvećeniče. Nećeš vidjeti samo jednu kohortu u Jeršalajimu, ne! Stići će pod zidine grada cijela legija Fulminata, stići će arapska konjica, tada ćeš čuti gorki plač i stenjanja! Sjetit ćeš se tada spašenog Bar-

-Rabbana i požaliti što si poslao u smrt filozofa s njegovom mirnom propovijedi!

Prvosvećenikovo lice pokrile su mrlje, oči su gorjele. On se slično prokuratoru nasmiješio iskeživši zube, i odgovorio:

- Vjeruješ li ti sam, prokuratoro, u to što sada govoriš? Ne, ne vjeruješ! Nije mir, nije nam mir donio podstrekač naroda u Jeršalajim, i ti, konjaniče, to predobro shvaćaš. Ti si ga htio pustiti zato da bi on uznemirio narod, izrugao vjeru i doveo narod pod rimske mačeve! Ali ja, prvosvećenik judejski, dok sam živ ne dam da se izruguje vjera i zaštitit ću svoj narod! Čuješ li, Pilate? - I tada je Kaifa s prijatnom podigao ruku: - Slušaj dobro, prokuratoro!

Kaifa je zašutio, i prokurator je opet čuo kao da se šum mora valja k zidovima vrta Heroda Velikog. Taj se šum dizao odozdo k nogama i licu prokuratora. A iza njegovih leđa, tamo iza dvorskih krila, čuli su se nemirni signali truba, teški topot stotina nogu, zveket oružja. Tada je prokurator shvatio da rimska pješadija već odlazi, u skladu s njegovom zapovijedi, hitajući na predsmrtnu paradu, strašnu za buntovnike i razbojnike.

- Čuješ li, prokuratoro? - tiho je ponovio prvosvećenik - hoćeš li mi reći da je sve ovo - prvosvećenik je podigao obje ruke i tamna je kapuljača skliznula s Kaifine glave - izazvao bijedni razbojnik Bar-Rabban?

Prokurator je hrptom pesti otro mokro, hladno čelo, pogledao u zemlju, zatim je žmirkajući prema nebu vidio da je užarena kugla gotovo nad njegovom glavom, a Kaifina sjena sasvim sužena kod lavljeg repa, i rekao tiho i ravnodušno:

- Skoro će podne. Mi smo se zapleli u razgovor, a međutim valja nastaviti posao.

Ispričavši se prvosvećeniku biranim izrazima predložio mu je da sjedne na klupu u sjenu magnolije i pričeka dok on pozove ostala lica koja su potrebna za posljednje kratko savjetovanje i dok izda još jedno naređenje povezano s kažnjavanjem.

Kaifa se uljudno naklonio stavivši ruku na srce i ostao u vrtu, a Pilat se vratio na balkon. Povjereniku koji

ga je tamo čekao naredio je da pozove u vrt legata legije, tribuna kohorte a također i dva člana Sinedriona i načelnika hramske straže koji čekaju poziv na donjoj terasi vrta, u okrugloj sjenici s fontanom. Pilat je još dodao da će odmah i on sam izići u vrt i udaljio se u unutrašnjost dvorca.

Dok je povjerenik pozivao na savjetovanje, prokurator se sastao u sobi, zasjenjenoj od sunca tamnim zavjesama, s nekim čovjekom lice kojega je bilo napola prekriveno kapuljačom, iako ga u sobi sunčeve zrake nisu mogle uznemiriti. Taj je sastanak bio neobično kratak. Prokurator je čovjeku tiho rekao nekoliko riječi nakon čega se taj udaljio, a Pilat je kroz kolonadu pošao u vrt.

Tamo, u prisustvu svih koje je želio vidjeti, prokurator je svečano i suho izrekao potvrdu smrtne osude Ješui Ha-Nocriju i službeno se propitao kod članova Sinedriona koga će od zločinaca ostaviti među živima. Dobivši odgovor da je to Bar-Rabban, prokurator je rekao:

- Vrlo dobro - i zapovjedio povjereniku da to odmah unese u zapisnik, stisnuo u ruci kopču koju je s pijeska podigao povjerenik i svečano rekao: - Vrijeme je!

Tada su se svi prisutni uputili dolje po širokim, mramornim stepenicama, između zidova ruža koje su lučile opojni miris, spuštajući se sve niže k dvorskom zidu, k vratima koja vode na veliki, glatko popločeni trg na čijem kraju su se vidjeli stupovi i kipovi jeršalajimskog trkališta.

Čim se grupa, iziđavši iz vrta na trg, popela na široku kamenu tribinu koja je vladala trgom, Pilat je razmotrio okolnosti, ogledavajući se kroz stisnute kapke. Prostor što ga je upravo prošao, to jest prostor od dvorskog zida do tribine, bio je prazan, ali zato pred sobom Pilat više nije vidio trg - njega je progutala gomila. Ona bi preplavila i tribinu i taj očišćeni prostor da je nije zadržavao trostruki red sebastijskih vojnika s lijeve Pilatove strane i vojnika iturejske pomoćne kohorte s desne.

Dakle, Pilat se popeo na tribinu nesvjesno stižući u šaci nepotrebnu kopču i žmirkajući. Prokurator nije žmirkao jer bi mu sunce palilo oči, ne! Nije htio ni pod koju cijenu vidjeti grupu osuđenika koje sada iza njega, on je to predobro znao, vode na tribinu.

Tek što se bijeli plašt s purpurnom podstavom pojavio gore na kamenoj litici iznad ruba ljudskog mora, slijepom Pilatu udario je u uši zvučni val: »Ha-a-a ...« Počeo je tiho, rodivši se negdje u daljini, kod hipodroma, zatim je postao gromovit i zadržavši se nekoliko sekundi, počeo opadati. »Ugledali su me« - pomislio je prokurator. Val nije još ni došao do najniže točke, kad je neočekivano opet počeo rasti, i ljuljajući se podigao više od prvog, i na drugom valu kao što na morskom valu kipi pjena, zakipio je zvižduk i pojedinačni ženski jauci, razgovijetni u tutnjavi. »Sad su ih doveli na tribinu - pomislio je Pilat - a jauci dolaze od toga što su prignječili nekoliko žena kad se gomila zalelujala naprijed.«

Pričekao je neko vrijeme znajući da se nikakvom silom ne može prisiliti gomilu da utihne sve dok ona ne ispuhne sve što se sakupilo u njenoj nutrini i ne utihne sama.

I kad je taj čas nastupio, prokurator je podigao uvis desnu ruku i posljednji šum je otprhnuo iz gomile.

Tada je Pilat koliko je mogao udahnuo vrućeg zraka u grudi i povikao, a njegov napukli glas pronio se nad tisućama glava:

- U ime cezara imperatora!...

Tada mu je u uši udario nekoliko puta željezni, odsječeni krik: u kohortama su vojnici strahovito viknuli, podigavši uvis koplja i zastave:

- Živio cesar!!

Pilat je zabacio glavu i pružio je ravno k suncu. Ispod njegovih kapaka zaplamsala je zelena vatra, od vatre se ugrijao mozak i nad gomilom poletjele su promukle aramejske riječi:

- Četvorica zločinaca, uhvaćenih u Jeršalajimu zbog ubojstva, podstrekivanja na nered i uvrede zakona i vjere, osuđeni su na sramotnu smrt - vješanjem na stupovima! I ta će kazna biti sada izvršena na Čelavoj gori! Imena zločinaca su Dismas, Hestas, Bar-Rabban i Ha-Nocri. Eto ih pred vama!

Pilat je pokazao desnom rukom ne videći zločince, ali znajući da su oni tamo, na mjestu gdje moraju biti.

Gomila je odgovorila dugim mrmorom kao da je začuđena ili umirena. Kad se mrmor stišao, Pilat je nastavio:

- Ali od njih kažnjeni će biti samo trojica, jer prema zakonu i običaju, u čast praznika Pashe, jednom od osuđenih, po izboru Malog Sinedriona i po potvrđenju rimske vlasti, velikodušni cezar imperator vraća njegov prezreni život!

Pilat je izvikivao riječi i u isto vrijeme slušao kako mrmor postepeno zamjenjuje velika tišina. Sada nije ni uzdah, ni sušan dopirao do njegovih ušiju, i čak je nastao ča-sak kad se Pilatu učinilo da je sve unaokolo uopće nestalo. Njemu mrzak grad je umro i samo on sam stoji, a njegovo lice, uprto u nebo, pale okomite zrake sunca. Pilat je još podržao tišinu, a zatim je počeo vikati:

- Ime onog koji će sada pred vama biti pušten na slobodu ...

Učinio je još jednu stanku, zadržavajući ime, provjeravajući da li je sve rekao, zato što je znao da će mrtvi grad uskrsnuti čim izgovori ime sretnika i nikakve druge riječi više se neće moći čuti.

»Je li sve? - bezvučno je sam sebi šapnuo Pilat. - Sve. Ime!«

I zakotrljavši slovo »r« viknuo je nad šutljivim gradom:

- Bar-Rabban!

Tada mu se učinilo da se nad njim sunce zveknuvši raspršio i vatrom mu zalilo uši. U toj su vatri bjesnili krikovi, vrisak, jecaji, smijeh i zvižduk.

Pilat se okrenuo i pošao tribinom nazad k stepenicama ne gledajući ništa osim raznobojne kocke na kaldrmi pod nogama da ne posrne. Znao je da sada iza njegovih leđa na tribinu poput grada lete brončani novčići i palmine plodovi, da u gomili koja urla, gnječeći se, ljudi dižu jedan drugoga na ramena da bi svojim očima vidjeli čudo kako se čovjek koji je već bio u rukama smrti istrgnuo iz tih ruku! Kako legionari skidaju s njega konopce, nehotice mu pričinjavajući vruću bol u rukama iščašenim na preslušavanjima, kako se on mršti i uzdiše, a ipak smiješi besmislenim, ludim smiješkom.

On je znao da u isto vrijeme straža već odvodi k pobočnim stepenicama trojicu sa svezanim rukama, da bi ih izvela na cestu koja vodi prema zapadu iza grada, na Čelavu goru. Tek kad se našao iza tribine, u njenoj pozadini, Pilat je otvorio oči znajući da je sada izvan opasnosti -osuđenike više nije mogao vidjeti.

U žamor gomile, koja se stišavala, umiješali su se i jasno čuli uzvici glasonoša koji su ponavljali, jedan na aramejskom, drugi na grčkom jeziku, sve što je s tribine rekao prokurator. Osim toga, do njegova sluha doletio je sitni, torokavi konjski topot koji se približavao, i zvuk trube koja je nešto kratko i veselo zatrubila. Tim zvukovima odgovorili su prodorni zvižduk dječaka koji su se nalazili na krovovima kuća u ulici što je vodila od trga k hipodromu, i krikovi »čuvaj se!«

Vojnik koji je samotno stajao na čistom prostoru trga, uznemireno je mahnuo zastavom koju je držao u ruci, i tada su se prokurator, legat legije, povjerenik i straža zaustavili.

Konjička ala doletjela je u širokom kasu na trg da ga, mimo mnoštva, presiječe sa strane i najkraćim putem otkaše do Čelave gore ulicom kraj kamenog zida po kojem je puzala vinova loza.

U letećem kasu, malen poput dječaka, taman kao mulat, zapovjednik ale - Sirijac nešto je visoko viknuo, poravnajući se s Pilatom, i izvukao mač iz toka. Zao, oznojen vra-nac odskočio je i propeo se. Ubacivši mač u tok, zapovjednik je bičem udario konja po vratu, svladao ga i odjurio u ulicu prešavši u galop. Za njim su u oblaku dima - po trojica u redu - poletjeli konjanici, poskočili su vršci laganih bambusovih kopalja, mimo prokuratora promakla su lica koja su se pod bijelim turbanima činila osobito tamnoputa, s veselo otkrivenim blistavim zubima.

Podižući prašinu do neba, ala je upala u ulicu, i posljednji je mimo Pilata projašio vojnik s trubom na leđima što se bljeskala na suncu.

Zaklanjajući se rukom od prašine, nezadovoljno mršteći lice, Pilat je krenuo dalje, uputio se k vratima dvorskog vrta, a za njim su krenuli povjerenik i straža.

Bilo je oko deset sati ujutro.

Poglavlje 3.

SEDMI DOKAZ

- Da, bilo **je** oko deset sati ujutro, velecijenjeni Ivane Nikolajeviču - rekao je profesor.

Pjesnik je rukom prešao **po** licu, kao čovjek koji tek što je došao k sebi, i vidio da je na Patrijašijskim ribnjacima večer.

Voda je u ribnjaku pocrnjela, i po njoj je plovio lagani čamac, i čulo se udaranje vesala i smijeh nekakve građanke u čamcu. Na klupama u alejama pojavila se publika, ali samo na svim stranama kvadrata osim na toj gdje su bili naši subesjednici.

Nebo nad Moskvom kao da je izbljedjelo i potpuno se jasno vidio u visini pun mjesec, ali još ne zlatan nego bijeli. Disalo se mnogo lakše, a glasovi pod lipama zvučali su sada mekše, večernje.

»Kako ja to nisam primijetio da je njemu uspjelo da izveze čitavu pripovijest? ... - pomislio je Bezdomni začuđeno. - Evo već je večer! **A** možda on to i nije pripovijedao već sam ja jednostavno zaspao i sve to sanjao?«

Ali mora **se** vjerovati da je profesor ipak pripovijedao, inače bi trebalo pretpostaviti da je to isto sanjao i Berlioz zato što je rekao pažljivo promatrajući strančevo lice:

- Vaša je pripovijest vrlo zanimljiva, profesore, iako **se** ona uopće ne poklapa s biblijskim pripovijestima.

- Smilujte **se** - s prezirnim osmijehom odazvao **se** profesor - ako nitko drugi, a ono vi biste bar morali znati da **se** gotovo ništa od svega što je napisano u Bibliji nije nikada stvarno dogodilo, i ako **se** počnemo osvrutati na Bibliju kao na povijesni spomenik ... - on **se** još jednom

podsmjehnuo, a Berlioz se zaprepastio zato što je doslovce to isto govorio Bezdomnom dok su išli po Bronoj ulici prema Patrijaršijskim ribnjacima.

- To je tako - odgovorio je Berlioz - ali bojim se da nitko ne može potvrditi da se i to što ste nam vi ispričali stvarno dogodilo.

- O, da! To može tko potvrditi! - počevši da govori nepravilnim jezikom odazvao se profesor s neobičnom uvjerljivošću i neočekivano tajanstveno pozvao obojicu prijatelja bliže k sebi.

Oni su se s obje strane nagnuli k njemu, i on je rekao ali sada bez svakog stranog akcenta koji je kod njega, vrag neka zna zašto, čas nestajao čas se opet pojavljivao:

- Radi se o tome ... - tada se profesor bojažljivo ogle dao i progovorio šapatom - da sam ja osobno kod svega toga prisustvovao. Bio sam i na balkonu kod Poncija Pilata, i u vrtu kad je on razgovarao s Kalfom, i na tribini, ali tajno, inkognito tako reći, tako da vas molim nikome ni riječi i u punoj tajnosti!.. Pssst!

Nastupila je tišina, Berlioz je probljedio.

- Vi... koliko ste vremena u Moskvi? - upitao je drhtavim glasom.

- Tek što sam stigao u Moskvu - rastreseno je odgovorio profesor i tek sada su se prijatelji dosjetili da mu pogledaju kako treba u oči i uvjerali se da je lijevo, zeleno - sasvim ludo, a desno - prazno, crno i mrtvo.

»Eto, sve je jasno! - pomislio je zbunjeni Berlioz. - Došao je ludi Nijemac, ili je poludio upravo na Patrijaršijskim ribnjacima. Eto ti pripovijesti!«

Da, stvarno je sve postalo jasno: i čudni doručak kod pokojnog filozofa Kanta, i luđačke riječi o suncokretovu ulju i o Anuški, i proročanstva o tome kako će glava biti odrezana, i sve ostalo - profesor je bio lud.

Berlioz je istog časa shvatio što treba da radi. Nasloivši se na klupu, on je iza profesorovih leđa namignuo Bezdomnome - nemoj mu se suprotstavljati, ali zbunjeni pjesnik nije razumio te znakove.

- Da, da, da - uzbuđeno je govorio Berlioz - uosta lom, sve je to moguće! Čak vrlo moguće, i Poncije Pilat, i

balkon, i ostalo... A da li ste vi doputovali sami ili sa suprugom?

- Sam, sam, ja sam uvijek sam - gorko je odgovorio profesor.

- A gdje su vaše stvari, profesore? - lukavo je pitao Berlioz. - U »Metropolu«? Gdje ste odsjeli?

- Ja? Nigdje - odgovorio je slaboumni Nijemac, žalostno i divlje lutajući zelenim okom po Patrijaršijskim ribnjacima.

- Kako? A... gdje ćete stanovati?

- U vašem stanu - odjednom je nehaljno odgovorio ludak i namignuo.

- Vrlo... vrlo mi je drago - promrmljao je Berlioz - ali, zapravo, kod mene će vam biti neudobno... a u »Metropolu« su prekrasne sobe, to je prvoklasni hotel...

- A đavo također ne postoji? - iznenada se bolesnik veselo propitao kod Ivana Nikolajeviča.

- Ni đavo...

- Nemoj se suprotstavljati! - samo je usnama šapnuo Berlioz iza profesorovih leđa i pravio grimase.

- Ne postoji nikakav đavo! - zbunjen cijelom tom mom, uzviknuo je Ivan Nikolajevič ono što nije trebalo. - Eto muke! Prestanite zanovijetati!

Tada se umobolnik nasmijao tako da je iz lipe prhnuo vrabac koji je sjedio iznad njihovih glava.

- No, to je stvarno zanimljivo - tresući se od smijeha progovorio je profesor - što je to kod vas, što god spome neš ničega nema! - Naglo je prestao sa smijehom i, što je sasvim razumljivo kod duševne bolesti, poslije smijeha pao u drugu krajnost, razdražio se i divlje viknuo: - Tako, znači, ne postoji?

- Umirite se, umirite se, umirite se, profesore - mrmljao je Berlioz, bojeći se da ne uznemiri bolesnika. - Sjednite na časak ovdje s drugom Bezdomnim, a ja ću samo otrčati na ugao i telefonirati, a zatim ćemo vas otpratiti kamo hoćete. Vi ne poznajete grad...

Moramo priznati da je Berliozov plan bio pravilan: trebalo je dotrčati do najbliže telefonske govornice i javiti u ured za strance da eto, došljak iz inozemstva, konzul-

tant, sjedi na Patrijaršijskim ribnjacima u stanju koje je vidljivo nenormalno. Neophodno je poduzeti mjere, jer će se inače desiti nekakva neugodna glupost.

- Telefonirati? Pa što, telefonirajte - žalosno se složio bolesnik i odjednom strastveno zamolio: - Ali vas molim na rastanku, povjerujte mi makar to da postoji đavo! Više od toga vas ne molim. Znajte da za to postoji sedmi dokaz, i to onaj najpouzdaniji! I on će vam se sada objaviti.

- Dobro, dobro - lažno ljubazno rekao je Berlioz pa se, namignuvši neraspoloženu pjesniku kojemu se uopće nije nasmiješila misao da čuva ludog Nijemca, uputio prema onom izlazu iz Patrijaršijskih ribnjaka koji se nalazi na uglu Brone i Jermolajevske ulice.

A profesor kao da je istog časa ozdravio i razvedrio se.

- Mihaile Aleksandroviču! - viknuo je za Berliozom.

Taj se trgnuo, okrenuo, ali se umirio mislju da je njegovo i očevo ime poznato profesoru također iz nekih novina. A profesor je viknuo, složivši ruke u trubu:

- Ako želite, odmah ću narediti da se brzojavi vašem ujaku u Kijev?

I opet se Berlioz trgnuo. Odakle luđak zna o postojanju kijevskog ujaka? O tome, sasvim sigurno, ni u kakvim novinama nije ništa napisano. Ehe, nije li Bezdomni u pravu? A što ako su dokumenti lažni? Ah, čudnog li subjekta. Telefonirati, telefonirati! Odmah telefonirati! Njega će tamo brzo raskrinkati!

I ne slušajući više ništa, Berlioz je otrčao dalje.

Tada, kod samog izlaza na Bronu ulicu, u susret uredniku podigao se s klupe onaj isti građanin koji se prije stvorio iz masnog znoja na sunčevu svjetlu. Ali sada više nije bio proziran, nego običan i tjelesni, i u sutonu koji se spuštao Berlioz je jasno vidio njegove brčiče poput kokošnjeg perja, očice, ironične i polupijane, kockaste hlače, toliko podvinute da su se vidjele prljave bijele čarape.

Mihail Aleksandrovič je ustuknuo, ali se utješio mislju da je to glupa koincidencija i da sada uopće nema vremena da o tome razmišlja.

- Tražite li obrtaljku, građanine? - napuklim tenorom upitao je kockasti tip. - Ovamo izvolite! Ravno, i izići

ćete kamo treba. Dajte mi za ovo uputstvo za četvrt litre ... da se okrijepi bivši regent! - Kreveljeći se, subjekt je snažnim zamahom ruke skinuo svoju džokejsku kapicu.

Berlioz nije slušao zamolbu i prenavljanje regenta, pritrčao je obrtaljki i uhvatio se za nju rukom. Okrenuvši je nakanio je već da stane na tračnice, kad li mu je u lice briznulo crveno i bijelo svjetlo: u staklenom sandučiću upalio se natpis »Čuvaj se tramvaja!«

Istog časa doletio je tramvaj i zaokretao na novopoloženoj liniji s Jermolajevske na Bronu ulicu. Zaokrenuvši i došavši na ravan potez, u njemu su se iznenada upalile električne svjetiljke, on je poletio i povećao brzinu.

Oprezni Berlioz, iako je stajao izvan opasnosti, odlučio je da se vrati iza pregrade, stavio ruku na obrtaljku, koraknuo unatrag. Tog časa njegova je ruka kliznula i odmakla se, noga je nezadrživo kao po ledu kliznula po kaldrmi koja je koso vodila prema tračnicama, druga je noga klecnula, i Berlioza je odbacilo na tračnice.

U nastojanju da se za nešto uhvati, Berlioz je pao naznak slabo udarivši zatiljkom o kaldrmu i uspio je vidjeti u visini, zdesna ili slijeva - više nije shvatio - pozlaćeni mjesec. Uspio je da se okrene na bok, istovremeno je hitrim pokretom pritegnuo noge k trbuhu i, okrenuvši se, ugledao je od užasa potpuno bijelo lice žene-vozača, koje mu se približavalo nezadrživom snagom, i njenu crvenu maramu. Berlioz nije kriknuo, ali je oko njega očajničkim ženskim glasovima zajauknula cijela ulica.

Vozačica je potegnula električnu kočnicu, vagon je sjeo nosom u zemlju, poslije toga na časak poskočio, i s prozora su uz prasak i zvonjavu poletjela stakla. Tada je u Berliozovu mozgu netko očajnički viknuo - »Zar uistinu? ...« Još jednom, posljednji put, ugledao je mjesec, ali već raspršen na komadiće, a zatim se spustio mrak.

Tramvaj je pregazio Berlioza i pod rešetke Patrijaršijske aleje odbacio na popločenu kosinu okrugli tamni predmet. Kotrljajući se s te kosine, on je poskakivao po kaldrmi.

Bila je to odrezana Berliozova glava.

Poglavlje 4.

POTJERA

Utihnuli su histerični ženski krikovi, prestali prodorni zvižduci milicije, dva sanitetska automobila odvezla su: jedan - obezglavljeno tijelo i odrezanu glavu u mrtvačnicu, drugi - krhotinama stakla ranjenu ljepoticu vozačicu; ku-ćepazitelji u bijelim pregačama pobrali su krhotine stakla i posuli pijeskom krvave mlake, a Ivan Nikolajevič kako je pao na klupu ne dotrčavši do obrtaljke, tako je ostao na njoj.

Nekoliko puta pokušao se dići, ali ga noge nisu slušale - s Bezdomnim se desilo nešto poput paralize.

Pjesnik je potrčao k obrtaljki odmah pošto je začuo prvi vapaj i spazio je glavu kako poskakuje na kaldrmi. Od toga je tako izgubio glavu da je pao na klupu i ugrizao svoju ruku do krvi. Na ludog je Nijemca, dakako, zaboravio i nastojao je jedino da shvati kako to može biti da je malo prije razgovarao s Berliozom, a poslije časka - glava...

Alejom su mimo pjesnika trčali uznemireni ljudi i nešto vikali, ali njihove riječi Ivan Nikolajevič nije razumio.

Ipak, neočekivano, kraj njega su se susrele dvije žene, i jedna od njih, oštronosa i gologlava, viknula je drugoj ženi nad samim pjesnikovim uhom:

- Anuška, naša Anuška! Iz Sadove ulice! To je njeno maslo! Kupila je u prodavaonici mješovite robe suncokretovo ulje, pa litrenkom u obrtaljku, i razbila! Cijelu suknju je uprljala... Al' je psovala, psovala! A on se jadnik valjda poskliznuo i pao na tračnice ...

Od svega što je žena vikala, u smušenu mozgu Ivana Nikolajeviča zapela je jedna riječ: »Anuška« ...

- Anuška ... Anuška? ... - promrmljao je pjesnik, nemirno se osvrćući - Dopustite, dopustite ...

Uz riječ »Anuška« vezale su se riječi »suncokretovo ulje« i zatim, tko zna zašto, »Poncije Pilat«.-Pilata je pjesnik odrinuo i počeo povezivati karike, počevši od riječi »Anuška«. I lanac se povezao vrlo brzo i odmah doveo do ludog profesora.

Oprostite! Pa to je on rekao da se sjednica neće održati zato što je Anuška prolila ulje. I, molim vas, ona se zaista neće održati! I ne samo to, on je točno rekao da će Berliozu odrezati glavu žena?! Da, da, da! Vozač je bila žena?! Što je to, a?!

Nije preostalo ni zrnca sumnje u to da je tajanstveni konzultant točno znao unaprijed cijelu sliku strašne Berliozove smrti. Tada su dvije misli prožele pjesnikov mozak. Prva: »On nipošto nije luđak! Sve su to gluposti!«, i druga: »Nije li to sve on sam podmetnuo?«

Ali dopustite pitanje, na koji način?!

- E ne! To ćemo doznati!

Napregnuvši se iz sve snage, Ivan Nikolajevič se podigao s klupe i potrčao natrag, onamo gdje je bio razgovarao s profesorom. Pokazalo se da taj, na svu sreću, još nije otišao.

Na Bronoj ulici već su se upalila svjetla, a nad Patrijaršijskim ribnjacima svijetlio je zlatni mjesec, i u mjesečevu uvijek varljivu svjetlu Ivanu Nikolajeviču učinilo se da profesor stoji držeći pod mišicom ne štap, nego sablju.

Penzionirani lažljivac-regent sjedio je na tom istom mjestu gdje je još nedavno sjedio Ivan Nikolajevič. Sada je regent nabio na nos očito nepotrebne cvikere u kojima jednog stakla uopće nije bilo a drugo je bilo napuklo. Od toga je kockasti građanin postao još odvratniji nego onda kad je Berliozu pokazivao put prema tračnicama.

Ozebla srca Ivan se približio profesoru i pogledavši u njegovo lice uvjerio se da nikakvih znakova ludila na tom licu nema niti ih je bilo.

- Priznajte, tko ste vi? - prigušeno je upitao Ivan.

Stranac se namrštio, pogledao pjesnika kao da ga prvi put vidi i neprijazno odgovorio:

- Ne razumi... ruski govoriti...

- Oni ne razumiju! - upleo se regent na klupi, iako njega nitko nije molio da objasni strančeve riječi.

- Ne pretvarajte se! - prijeteći je rekao Ivan i osjetio hladnoću ispod rebara. - Malo prije ste divno govorili ruski. Vi niste Nijemac i niste profesor! Vi ste ubojica i špijun! Pokažite isprave! - bijesno je viknuo Ivan.

Zagonetni profesor od gađenja je iskrivio ionako iskrivljena usta i slegnuo ramenima.

- Građanine! - opet se upleo mrski regent. - Zašto uznemiravate turista? Bit ćete za to najstrože kažnjeni! - Sumnjivi profesor napravio je oholo lice, okrenuo se i udaljio od Ivana.

Ivan je osjetio da se gubi. Zagrcnuvši se, obratio se regentu:

- Ej, građanine, pomozite da zaustavimo zločinca! Vaša je dužnost da to učinite!

Regent je neobično živnuo, skočio i dreknuo:

- Koji zločinac? Gdje je? Inozemni zločinac? - Regentove oči radosno su zaigrale. - Taj? Ako je zločinac, onda najprije treba vikati »u pomoć!« Inače će on otići. Dajte, zajedno! Ujedanput! - i regent je razvalio čeljust.

Smušeni Ivan poslušao je šaljivdžiju regenta i viknuo »u pomoć!«, ali gaje regent nasamario i ništa nije viknuo.

Samotan, hrapav Ivanov krik nije donio dobrih rezultata. Nekakve dvije djevojke maknule su se od njega u stranu, i on je čuo riječ »pijanac«.

- A ti si, dakle, s njim u dosluhu? - padajući u srdžbu povikao je Ivan. - To se ti meni rugaš? Pusti me!

Ivan je pošao udesno i regent također, Ivan - ulijevo i taj gad isto tako.

- Namjerno mi se pleteš pod noge? - divlje je zavikao Ivan. - Predat ću te u ruke milicije!

Ivan je pokušao da uhvati nitkova za rukav, ali je promašio i uhvatio zrak. Regent kao da je u zemlju propao.

Ivan je jauknuo, pogledao u daljinu i ugledao morskog neznanca. Taj je već bio kod izlaza u Patrijaršijsku ulicu, ali nije bio sam. Više nego sumnjivi regent uspio je da mu

se priključi. Ni to još nije sve: kao treći, u društvu se pojavio, ne zna se odakle, mačak, ogroman kao nerast, crn kao čađa ili vrana, i s očajnim brcima kavalerista. Trojka se uputila u Patrijaršijsku ulicu, mačak je kod toga hodao na stražnjim nogama.

Ivan se dao u potjeru za zlikovcima i odmah se uvjerio da će biti vrlo teško da ih stigne.

Trojka je začas preskočila ulicu i našla se na Spiridonovki. Koliko god je Ivan hitao, rastojanje između progonjenih i gonioca nimalo se nije skratilo. Pjesnik još nije uspio da dođe k sebi kad se nakon tihe Spiridonovke našao kod Nikitskih vrata gdje se njegov položaj pogoršao. Tu je bila velika gužva. Ivan je naletio na nekoliko prolaznika i bio opsovan. K tome je zlotvorska banda ovdje primijenila omiljeni banditski postupak, otišli su svaki na svoju stranu.

Regent se s velikom spretnošću uhvatio za autobus koji je jurio k Arbatskom trgu, i tako umakao. Izgubivši jednog od progonjenih, Ivan je usredotočio svu pažnju na mačka i vidio kako je taj čudni mačak prišao k stepenici motornog vagona »A« koji je stajao na stanici, naglo se gurnuo pred neku ženu koja je vrisnula, uhvatio se za rukohvat i čak je pokušao da turi kondukterki sitniš od deset kopjejaka kroz prozor koji je bio otvoren zbog sparine.

Ponašanje mačka toliko je zaprepastilo Ivana da je ukočeno zastao kraj mesnice na uglu, i onda ga je po drugi put, ali mnogo jače, zaprepastilo ponašanje kondukter-ke. Tresući se od ljutine, čim je ugledala mačka kako ulazi u tramvaj, ona je viknula:

- Mačkama je zabranjeno! S mačkama je zabranjeno! Sic! Silazi inače ću pozvati miliciju!

Ni kondukterku ni putnike nije začudila sama bit stvari: ne to što mačak ulazi u tramvaj, što je tek pola zla, nego to što pokušava platiti!

Mačak ne samo da se pokazao kao plaćevno sposobna nego i disciplinirana životinja. Kod prvog uzvika kondukterke, prekinuo je juriš, sišao sa stepenice i sjeo na stanici, tarući brkove novcem. Ali tek što je kondukterka povukla konopac i tramvaj krenuo, mačak je postupio kao svaki koga tjeraju iz tramvaja a koji se ipak mora voziti.

Propustivši kraj sebe sva tri vagona, mačak je skočio na stražnju željeznu prečku na posljednjem vagonu, šapom se uhvatio za neku cijev koja je iz njega virila, i odvezao se uštedjevši na taj način deset kopjejaka.

Dok se bavio odvratnim mačkom, Ivan je skoro izgubio najvažnijeg od trojice - profesora. Ali, na sreću, taj nije uspio klisnuti. Ivan je u gomili ugledao sivu beretu na početku Velike Nikitske ili Gercenove ulice. U tren oka, Ivan se i sam tamo pojavio. Ipak, bez uspjeha. Pjesnik je brzo, počeo trčati u kasu, gurajući prolaznike, ali se nije ni za centimetar približio profesoru.

Koliko god Ivan bio smeten, ipak ga je zapanjila vrhunaravna brzina kojom se odvijala potjera. Nije prošlo ni dvadeset sekundi kad je, poslije Nikitskih vrata, Ivan Ni-kolajevič već bio zaslijepljen svjetiljkama na Arbatskom trgu. Još nekoliko sekundi i eto neke tamne ulice s neravnim pločnikom gdje je Ivan Nikolajevič tresnuo i razbio koljeno. Opet osvijetljena magistrala - Kropotkinova ulica, zatim uličica, zatim Ostoženka, i opet uličica, turobna, odvratna i škrto osvijetljena. I ovdje je Ivan Nikolajevič konačno izgubio onog koji mu je bio toliko potreban. Profesor je nestao.

Ivan Nikolajevič se zbunio, ali ne za dugo, jer je odjednom shvatio da se profesor neminovno mora nalaziti u kući br. 13 i obavezno u stanu br. 47.

Unišavši u vežu, Ivan Nikolajevič je odjurio na drugi kat, brzo je našao stan i nestrpljivo pozvonio. Nije morao dugo čekati: Ivanu je otvorila vrata djevojčica od pet godina i ne pitavši ništa pridošlicu brzo nekamo otišla.

U golemom, do krajnosti zapuštenom predsoblju, slabo osvijetljenom u kutu malenom svjetiljkom ispod visokog, od prljavštine crnog stropa, visio je na zidu bicikl bez kotača, stajala je ogromna škrinja okovana željezom, a na polici iznad vješalice ležala je šubara, njezine duge uši vi-sile su nadolje. Iza jednih od vrata glasan muški glas iz ra-dio-aparata vikao je ljutito nešto u stihovima.

Ivan Nikolajevič nije se nimalo zbunio u nepoznatoj okolini i uputio se ravno u hodnik, razmišljajući: »On se, dakako, sakrio u kupaonici«. U hodniku je bilo tamno. Pipajući po zidovima, Ivan je ugledao slabašni tračak svjetla

dolje, ispod vrata, napipao kvaku i slabo je trgnuo. Zapor je odskočio i Ivan se našao upravo u kupaonici, i pomislio kako mu je to izvrsno uspjelo.

Ipak, nije mu uspjelo baš kako bi trebalo! Do Ivana je doprla vlažna toplina i uz svjetlo uglja koji je dogorijevao u ložištu vidio je velika korita koja su visila na zidu, i kadu sa strašnim crnim mrljama od razbijene ocakline. U toj kadi stajala je gola građanka, sva u sapunici i s krpicom za pranje u rukama. Ona je kratkovidno žmirnula na Ivana kad je ušao, i očito zabunivši se pri paklenskom osvjetljenju, rekla tiho i veselo:

- Kirjuška! Prestanite lakrdijati! Zar ste poludje li? Fjodor Ivanovič će se ubrzo vratiti. Van odavle, od mah! - i zamahnula je krpicom prema Ivanu.

Nesporazum je bio očit i kriv je za to bio, dakako, Ivan Nikolajevič. Ali on to nije želio priznati i prijekorno uzviknuvši: »Ah, razvratnice!...« - našao se odmah u kuhinji. U njoj nije bilo nikoga a na štednjaku je stajalo bešumno u polumraku deset ugaslih primusa. Jedan mjesečev tračak, probivši se kroz prašni, godinama neoprani prozor, škrto je osvjetljavao taj kut gdje je u prašini i paučini visila zaboravljena ikona iza koje su virili vršci dviju voštanica. Ispod velike ikone visila je pribodena mala ikona od papira.

Nikome nije poznato kakva je misao tada ovladala Ivanom, ali prije nego što će potrčati u crni hodnik, on je prisvojio jednu od svijeća, a isto tako i papirnu ikonu. S tim predmetima napustio je nepoznati stan, nešto mrmljao smušen od pomisli na tek doživljeno u kupaonici, nehotice nastojeći da pogodi tko je bio taj drski Kirjuška i ne pripada li njemu ružna šubara s ušesima.

U praznoj, tmurnoj uličici pjesnik se osvrnuo tražeći bjegunca, ali njega nije nigdje bilo. Tada je Ivan rekao čvrsto sam sebi:

- Pa naravno, on je u rijeci Moskvi! Naprijed!

Valjalo bi, dakako, upitati Ivana Nikolajeviča zašto pretpostavlja da je profesor upravo u rijeci Moskvi a ne negdje na drugom mjestu. U tome i jest zlo što nije bilo nikoga tko bi ga to upitao. Maska uličica bila je potpuno prazna.

Za vrlo kratko vrijeme moglo se vidjeti Ivana Nikolajeviča na granitnim stepenicama u amfiteatru rijeke Moskve.

Skinuvši sa sebe odjeću, Ivan ju je povjerio nekom ugodnom bradonji koji je pušio smotku kraj poderane košulje i odvezanih izgaženih cipela. Mahnuvši rukama da predahne, Ivan je kao lastavica skočio u vodu. Stao mu je dah, tako je hladna bila voda, i čak mu je sinula misao kako neće uspjeti da se dočepa površine. Ipak uspjelo je, i daščući i frkćući, s okruglim od užasa očima, Ivan Nikolajevič počeo je plivati u crnoj vodi koja je mirisala na naftu, između izlomljenih vijuga što su ih stvarale obalne svjetiljke.

Kad je mokri Ivan doskakutao po stepenicama do mjesta gdje je ostala njegova odjeća pohranjena kod bradonje, izišlo je na vidjelo da je nestalo prvo a i drugo, to jest sam bradonja. Točno na mjestu gdje je bila hrpa odjeće ostale su prugaste gaće, poderana košulja, svijeća, ikona i kutija šibica. U bespomoćnu bijesu, zaprijetivši pesnicom nekome u daljini, Ivan se obukao u ono što mu je preostalo.

Tada su ga počele uznemirivati dvije primisli: prvo da je nestala potvrda MASSOLIT-a s kojom se nikad nije rastajao, i drugo hoće li mu uspjeti da u takvom stanju bez prepreka prođe kroz Moskvu? Ipak, u gaćama ... Istina, što se to koga tiče, ali ipak da se ne desi kakvo zanovijetanje ili zaustavljanje.

Ivan je s gaća otrgnuo puceta, tamo gdje su se ona na gležnjevima zakopčavala, računajući na to da će možda gaće u takvom obliku izgledati kao ljetne hlače, uzeo je ikonu, svijeću i šibice i krenuo, rekavši sam sebi:

- K Gribojedovu! On je tamo, to je izvan svake sumnje.

Grad je živio večernjim životom. Kroz prašinu prolazili su kamioni zvekećući lancima, na njihovim platformama, na vrećama, ležali su izvaljeni, s trbusima u vis, nekakvi muškarci. Svi su prozori bili otvoreni. U svakom je od tih prozora gorjelo svjetlo pod narančastim sjenilima, i iz svih prozora, iz svih vrata, iz svih veža, s krovova i tavana,

iz podruma i dvorišta - dopiralo je promuklo treštanje poloneze iz opere »Jevgenij Onegin«.

Bojazni Ivana Nikolajeviča bile su opravdane: prolaznici su na njega svraćali pozornost i osvrtni se. Usljed toga, on je odlučio da izbjegava velike ulice, i probija se uličicama gdje ljudi nisu tako nasrtljivi, gdje je manje izgleda da pristupe bosom čovjeku, gnjaveći ga pitanjima o gaćama koje uporno nisu željele da nalikuju na hlače.

Ivan je tako i učinio, udubio se u tajanstvenu mrežu arbatskih uličica i šuljao se uz zidove, bojažljivo zirkao, osvrtao se svakog trena, pokatkad se krio u vežama i izbjegavao raskršća sa semaforima i elegantna vrata diplomatskih vila.

I na čitavom njegovom teškom putu neobjašnjivo ga je mučio svuda prisutan orkestar, uz čiju je pratnju teški bas pjevao o svojoj ljubavi prema Tatjani.

Poglavlje 5. DOGODILO

SE U GRIBOJEDOVU

Starinska jednokatnica žućkaste boje nalazila se na bulevarskom prstenu, u dubini kržljavog vrta koji je od pločnika dijelila izrezbarena, željezna ograda. Nevelik prostor pred kućom bio je asfaltiran i na njemu se u zimsko vrijeme uzdizao snježni stog s lopatom, a ljeti se taj prostor pretvarao u vrlo lijepi odjel ljetnog restorana pod platnenom tendom.

Kuća se zvala »Dom Gribojedova« zato što je navodno nekada pripadala teti pisca - Aleksandra Sergejeviča Gribojedova. Je li pripadala ili nije, točno ne znamo. Čini se čak da Gribojedov i nije imao nikakvu tetu kućevlasni-cu ... Ipak kuća se tako zvala. Štoviše, neki je moskovski lažljivac pričao kako je, navodno, na prvom katu, u okrugloj dvorani sa stupovima, znameniti pisac čitao odlomke iz *Teško pametnom* upravo dotičnoj teti koja se zavalila na sofu. Uostalom, vrag će znati, možda je i čitao, to nije važno!

Važno je to da je u sadašnje vrijeme ta kuća pripadala istom MASSOLIT-u na čelu kojega je bio nesretni Mihail Aleksandrovič Berlioz sve dok se nije pojavio na Patrijaršijskim ribnjacima.

Počev od članova MASSOLIT-a, kuću nitko nije zvao »Dom Gribojedova«, nego su svi govorili jednostavno - »Gribojedov«: »Jučer sam dva sata pričao kod Gribojedova«. - »Pa što?« - »Dobio sam mjesec dana Jalte« - »Sretnik!« IH: »Otiđi k Berliozu, on prima danas od četiri do pet u Gribojedovu ...« i tako dalje.

MASSOLIT se tako smjestio u Gribojedovu da se nešto bolje i udobnije ne može izmisliti. Tko bi ušao u Gri-

bojedov najprije bi se upoznao, nehotice, s izvještajima raznih sportskih kružoka i s grupnim ali i individualnim fotografijama članova MASSOLIT-a, koje su ukrašavale zidove stubišta što vodi u prvi kat.

U gornjem katu, na vratima prve sobe kočio se veliki natpis »Ribičko-ferijalna sekcija« i k tome je bio nacrtan karaš koji se uhvatio na udicu.

Na vratima sobe br. 2 bilo je napisano nešto ne baš sasvim razumljivo: »Jednodnevni stvaralački putni nalog. Obratiti se M. V. Podložnoj«.

Slijedeća vrata nosila su kratki ali zato sasvim nerazumljivi natpis: »Pereligino«. Zatim bi se slučajnom posjetiocu Gribojedova počelo vrtjeti pred očima od natpisa koji su se šarenili na tetinim, orahovim vratima: »Upis u red za doznaku kod Poklevkine«, »Blagajna«, »Osobni izdaci skečista« ...

Prerezavši najdulji red koji je započinjao već dolje kod portirnice, čovjek je mogao vidjeti na vratima u koja se svake sekunde gurao narod natpis: »Stambeno pitanje«.

Poslije stambenog pitanja otkrivao se raskošni plakat na kojem je bila nacrtana hridina, a po njezinom grebenu jahao je konjanik u krznoj dolami i s puškom na leđima. Nešto niže - palme i balkon, na balkonu - mladić s čuperkom kose sjedi i gleda nekamo uvis vrlo, vrlo živahnim očima i u ruci drži naliv-pero. Natpis: »Stvaralački dopust s punom opskrbom od dva tjedna (pripovijest - novela) do jedne godine (roman, trilogija) za Jaltu, Suuk-Su, Borovoje, Cihidziri, Mahindžauri, Lenjingrad (Zimski dvorac)«. I pred ovim vratima bio je također red, ali ne suviše velik, pedesetak ljudi.

Dalje slijede, podređujući se ćudljivim zavijucima, usponima i silascima gribojedovske kuće - »Uprava MASSOLIT-a«, »Blagajne br. 2, 3, 4, 5«, »Redakcijski kolegij«, »Predsjednik MASSOLIT-a«, »Bilijarna«, različite pomoćne ustanove i konačno dvorana sa stupovima gdje je teta uživala u komediji genijalnog nećaka.

Svaki posjetilac, ako nije, dakako, bio potpuni tupoglavac, dospjevši u Gribojedov, odmah je shvatio koliko je lijep život sretnika-članova MASSOLIT-a, i odmah ga je počela mučiti crna zavist. I odmah je upućivao nebu gor-

ke prijekore što ga ono kod rođenja nije obdarilo književnim talentom, bez kojeg je, dakako, uzaludno bilo svako maštanje o posjedovanju članske iskaznice MASSOLIT-a, smeđe, koja je mirisala na skupocjenu kožu, sa zlatnim, širokim obrubom - iskaznice poznate čitavoj Moskvi.

Tko može nešto reći u zaštitu zavisti? To je osjećaj ništavne kategorije, ali ipak valja ući i u posjetiočev položaj. Jer to što je vidio na gornjem katu nije bilo sve, još iz daleka ne sve. Čitavo prizemlje tetine kuće zapremao je restoran, i to kakav restoran! S pravom su ga smatrali najboljim u Moskvi. I ne samo zato što se protezao kroz dvije velike dvorane s nadsvođenim stropovima koji su bili oslikani ljubičastim konjima asirskih griva, ne samo zato što se na svakom stoliću nalazila svjetiljka sa sjenilom, ne samo zato što ovamo nije mogao prodrijeti bilo koji čovjek s ulice, nego i zato što je kvalitetom svoje hrane Gri-bojedov tukao svaki restoran u Moskvi, i što je tu hranu nudio po najpovoljnijoj, nipošto pretjeranoj cijeni.

Zbog toga nema ništa čudna čak ni u takvom razgovoru što ga je autor ovih najistinitijih redaka jednom čuo kraj ograde Gribojedova:

- Gdje večeraš danas, Ambrozije?

- Kakvo pitanje, ovdje dakako, dragi Foka! Arčibald Arčibaldovič šapnuo mi je danas da će biti smuđ *au naturel*. Virtuozna stvar!

- Ti umiješ živjeti, Ambrozije! - s uzdahom je odgovorio suhonjavi, zapušteni Foka s crnim prištem na vratu, divu crvenih usana, zlatnih vlasi, bujnih obraza, Ambroziju-pjesniku.

- Nema u mene nikakva posebnog umijeća - suprot stavio se Ambrozije - nego je to obična želja da živim ljudi. Hoćeš reći, Foka, da se smuđevi mogu naći i u »Koloseumu«. Ali u »Koloseumu« porcija smuđa stoji trinaest rubalja i petnaest kopjejk, a kod nas - pet i pedeset! Osim toga, u »Koloseumu« su smuđevi stari tri dana i osim toga nemaš garancije da u »Koloseumu« nećeš dobiti po gubici od prvog nadošlog mladića koji upadne iz Teatarskog prolaza. Ne, ja sam kategorički protiv »Koloseuma« - grmio je čitavim bulevarom gurman Ambrozije. - Nemoj me na govarati, Foka!

- Ja te ne nagovaram, Ambrozije - cvilio je Foka. -
Možemo i kod kuće večerati.

- Sluga pokoran - trubio je Ambrozije - zamišljam tvoju ženu kako u zajedničkoj kuhinji pokušava na tavi da pripremi smuđa *au naturel!* Hi-hi-hi!... *Au revior*, Foka! - i pjevušeći, Ambrozije se uputio prema verandi pod tendom.

Eh-ho-ho ... Da, bilo je, bilo!... Sjećaju se moskovski starosjedioci znamenitog Gribojedova! Što su kuhani smuđevi! To nije ništa, dragi Ambrozije! A kečige, kečiga na srebrnoj posudi, kečiga u komadima, obložena rakovima i svježim kavijarom? A jaja - *cocotte* s pireom od gljiva u šalicama? A filei od drozda vam se nisu svidjeli? Sa šampinjonima? Prepelica na denovski način? Devet i po ruba-lja! Pa džez, pa ljubazna posluga! A u srpnju kad je cijela obitelj na ladanju, a vas zadržavaju u gradu neodložni književnički poslovi - na verandi, u sjeni vinove lozpenjači-ce, poput zlatne mrlje na čistom stolnjaku tanjur juhe *prin-taniere*? Sjećate li se, Ambrozije? Ali što ja pitam! Po vašim usnama vidim da se sjećate. Ništa nisu vaši lososi, smuđevi! A šljuke, šnepi, bekacini, šumske šljuke u sezoni, prepelice, ugare? Narzan koji pjenuša u grlu?! Ali dosta, uda-ljuješ se čitaoče! Za mnom!..

U pola jedanaest te večeri kad je Berlioz poginuo na Patrijaršijskim ribnjacima, u Gribojedovu je na prvom katu bila osvijetljena samo jedna soba i u njoj se dosađivalo dvanaest književnika koji su se sakupili na sjednicu i čekali Mihaila Aleksandroviča.

Sjedili su na stolicama i na stolovima i čak na dvije prozorske daske u sobi uprave MASSOLIT-a, ozbiljno mučeni sparinom. Nijedna svježa struja zraka nije prodrla kroz otvorene prozore. Moskva je vraćala vrućinu koja se kroz dan skupila na asfaltu, i bilo je jasno da noć neće donijeti osvježenje. Mirisalo je na luk iz podruma tetine kuće gdje je radila kuhinja restorana, svi su htjeli piti, svi su bili nervozni, i svi su se ljutili.

Beletrist Beskudnikov - tihi, pristojno odjeveni čovjek sa susretljivim i istovremeno neulovljivim očima - izvukao je sat. Kazaljka je puzila prema jedanaest. Beskudnikov je kucnuo kažiprstom po brojčaniku, pokazao ga

susjedu, pjesniku Dvubratskome koji je sjedio na stolu i od dosade mahao nogama, obuvenim u žute cipele s gumenim potplatom.

- Već - progundao je Dvubratski.

- Momak je sigurno zapeo na Kljazmi - dubokim se glasom odazvala Nastasja Lukinišna Nepremenova, moskovska trgovačka sirotica koja je postala književnica i sa stavljala pod pseudonimom »Kormilar Žorž« pripovijesti o morskim bitkama.

- Dopustite! - hrabro je progovorio autor popularnih skečeva Zagrivov. - I ja bih sada sa zadovoljstvom popio čaj na verandi umjesto da se ovdje kuham. Zar nije sjednica zakazana u deset?

- A sada je lijepo na Kljazmi - podbadala je prisutne Kormilar Žorž znajući da je književničko, ladanjsko seoce Pereliginu na Kljazmi - opće bolno mjesto. - Sad već sigurno pjevaju slavuji. Ja uvijek bolje radim izvan grada, osobito u proljeće.

- Treću godinu štedim novac da bih poslao ženu koja boluje od Bazedovljeve bolesti u taj raj, ali nema ništa na pomolu - otrovno je i gorko rekao novelist Jeronim Poprihin.

- S tim je kako se kome posreći - zabrujao je s prozorske daske kritičar Ababkov.

Radost je zablistala u sitnim očima Kormilara Žorža i ona je rekla, smekšavši svoj kontraalt:

- Ne smije se, drugovi, zavidjeti. Ljetnikovaca ima samo dvadeset i dva, a gradi se još samo sedam, a nas je u MASSOLIT-u tri tisuće.

- Tri tisuće stotinu i jedanaest ljudi - upao je netko iz kuta.

- Eto vidite - nastavila je Kormilar - što da se radi? Prirodno je da su ljetnikovce dobili najtalentiraniji od nas...

- Generali! - bez okolišanja je umetnuo u prepirku Gluharev-scenarist.

Beskudnikov je umjetno zijevnuo i izišao iz sobe.

- U Pereliginu je jedan u pet soba - rekao je za njim Gluharev.

- Lavrovič je sam u šest - uzviknuo je Deniskin - a blagovaonica je obložena hrastovinom!

- E, sada nije riječ o tome - zabrujao je Ababkov - već o tome da je pola dvanaest.

Nastala je buka, sazrelo je nešto nalik na pobunu. Počeli su telefonirati u omrznuto Pereligino, nisu dobili ljetnikovac gdje je bio Lavrovič, doznali su da je Lavrovič otišao na rijeku i zbog toga se potpuno zbunili. Nasumce su telefonirali u komisiju za umjetničku književnost na kućni br. 930 i tamo, dakako, nisu nikoga našli.

- On bi makar mogao telefonirati! - vikali su Deniskin, Gluharev i Kvant.

Ah, vikali su uzalud: Mihail Aleksandrovič nije mogao nikamo telefonirati. Daleko, daleko od Gribojedova, u velikoj dvorani osvijetljenoj žaruljama od tisuću svijeća, na tri pocinčana stola ležalo je to što je još nedavno bio Mihail Aleksandrovič.

Na prvom - golo tijelo u sasušenoj krvi, sa slomljenom rukom i zgnječnim grudnim košem, na drugom - glava s izbijenim prednjim zubima i mutnim rastvorenim očima koje nije smetalo jako svjetlo, a na trećem - hrpa od krvi ukrućenih krp.

Kraj obezglavljenog stajali su: profesor sudske medicine, patologoanatom i njegov prosekter, predstavnici istrage i zamjenik Mihaila Aleksandroviča Berlioza u MAS-SOLIT-u, književnik Želdibin kojeg su telefonski pozvali i otkinuli od bolesne žene.

Automobil je došao po Želdibina i najprije ga, zajedno s istražiteljima, odvezao (bilo je oko ponoći) u stan ubijenog gdje su zapečaćeni njegovi papiri, a zatim su se svi od-vezli u mrtvačnicu.

Eto, sada su stajali oko pokojnikovih ostataka i savjetovali se kako je najbolje da učine: da li da prišiju odrezanu glavu na vrat ili da u gribojedovskoj dvorani izlože tijelo naprosto dobro pokriveno crnom maramom do brade?

Da, Mihail Aleksandrovič nikako nije mogao telefonirati i posve su se uzalud uzrujavali i vikali Deniskin, Gluharev i Kvant s Beskudnikovom. Točno u ponoć svih dvanaest književnika napustilo je gornji kat i spustilo se u re-

storan. Tu su svaki za sebe opet zlim riječima spomenuli Mihaila Aleksandroviča: svi su stolovi na verandi, naime, već bili zauzeti i preostalo im je da večeraju u lijepim ali zagušljivim dvoranama.

I točno u ponoć, u prvoj od njih nešto je tresnulo, zazvonilo, prsnulo, poskočilo. I u taj čas visoki muški glas očajnički je viknuo kroz muziku: »Aleluja!« To je slavni gribojedovski džez udario tuš. Lica pokrivena znojem kao da su zasvjatlila, činilo se da su na stropu oživjeli naslikani konji, svjetiljke kao da su pojačale svjetlo, i odjednom kao da su se otkinule s lanca, zaplesale su obje dvorane, a za njima je zaplesala i veranda.

Zaplesao je Gluharev s pjesnikinjom Tamarom Polumjesec, zaplesao je Kvant, zaplesao Žukopov-romanopi-sac s nekakvom filmskom glumicom u žutoj haljini. Plesali su: Dragunski, Čerdakči, maleni Deniskin s divovskom Kormilarem Žoržem, plesala je ljepotica arhitekt Semejki-na-Gal koju je čvrsto obuhvatio neznanac u bijelim, pana-ma - hlačama. Plesali su domaći i pozvani gosti, Moskov-Ijani i došljaci, pisac Johan iz Kronštadta, nekakav Vitja Kuftik iz Rostova čini se, režiser, s ljubičastim lišajem preko čitava obraza, plesali su najviđeniji predstavnici pjesničkog pododjela MASSOLIT-a, to jest Pavijanov, Bo-gohulski, Slatki, Špičkin i Adelfina Buzdjak, plesali su mladići ošišani na »boks«, nepoznate profesije, s ramenima nabitim vatom, plesao je nekakav starac s bradom u kojoj je zapeo komadić zelenog luka, plesala je s njim slabunjava, slabokrvna djevojka u narančastoj, svilenjoj, izgužvanoj haljinici.

Obliveni znojem, konobari su nad glavama nosili orošene vrčeve piva, promuklo su i s mržnjom vikali: »Oprostite, građanine!« Negdje u zvučniku glas je komandirao: »Šašlik jedan! Bizončić dva! Fileki domaći!!« Visoki glas više nije pjevao već zavijao: »Aleluja!« Buku zlatnih tanjura u džezu ponekad je zaglušivala buka posuđa koje su su-doperke po kosini spuštale u kuhinju. Jednom riječju, pakao.

I desilo se u ponoć priviđenje u paklu. Izišao je na verandu crnooki ljepotan sa šiljatom poput bodeža bradom, u fraku, i carskim pogledom obuhvatio svoje vlastelinstvo.

Govorili su, govorili su mistici da je bilo vrijeme kad ljepotan nije nosio frak, nego je bio opasan širokim kožnatim pojasom iz kojeg su stršali dršci pištolja a njegova kosa crna poput gavranova krila bila je povezana crvenom svilom, i plovio je u Karipskom moru brik pod njegovim zapovjedništvom i pod crnom mrtvačkom zastavom s lubanjom.

Ali ne, ne! Lažu smutljivci-mistici, ne postoje nikakva Karipska mora na svijetu, i ne plove u njima očajnici filibustijeri, i ne goni ih korveta, ne širi se nad valom topovski dim. Ne postoji ništa, i ničega nije ni bilo! Eto, kržljava lipa postoji, postoji željezna ograda i iza nje bulevar... I rastapa se led u zdjelici, i vide se za susjednim stolom krvlju podlivene nečije bikovske oči, i strašno, strašno... O bogovi, bogovi moji, otrova, otrova mi dajte!...

I odjednom je za stolom prhnula riječ: »Berlioz!!« Odjednom se džez raspao i utihnuo kao da je netko po njemu lupio šakom. »Što, što, što?!« - »Berlioz!!!« - I počelo je skakanje, počeli su krikovi...

Da, podigao se val tuge poslije strašne vijesti o Mihailu Aleksandroviču. Netko se zabrinuo, vikao da treba odmah, ovdje, na licu mjesta, sastaviti nekakav kolektivni telegram i odmah ga poslati.

Ali kakav telegram, pitamo, i kamo? I zašto ga poslati? Zapravo, kamo? I čemu je potreban nekakav, bilo kakav telegram onome čiji spljošteni zatiljak sada gnječe gumene ruke prosektora, čiji vrat sada profesor bode svinu-tim iglama? On je poginuo i nije mu potreban nikakav telegram. Sve je svršeno, nećemo suviše opterećivati telegraf.

Da, poginuo, poginuo... Ali mi smo živi!

Da, podigao se val tuge, i držao se, držao i počeo opadati, i netko se već vratio svojem stolu i - iz početka kra-domice, a zatim otvoreno - popio i počeo jesti. U stvari, zašto da propadnu kokošji kotleti *de-volaille*? Čime možemo pomoći Mihailu Aleksandroviču? Time da ostanemo gladni? Pa, mi smo živi!

Dakako, klavir su zaključali., džez se razišao, nekoliko novinara otišlo je u svoja uredništva da napisu nekrologe. Doznalo se da je iz mrtvačnice došao Želdibin. Smjestio se

gore u pokojnikovu kabinetu i odmah se pročulo da će on zamjenjivati Berlioza. Želdibin je pozvao k sebi iz restorana svih dvanaest članova uprave i odmah je u Berliozovu kabinetu počela sjednica i diskusija o neodgovornim pitanjima kako urediti gribojedovsku dvoranu sa stupovima, o prijevozu tijela iz mrtvačnice u dvoranu, o otvorenju prilaza k njoj i o ostalome u vezi s tužnim događajem.

A restoran je nastavio živjeti svojim uobičajenim noćnim životom i živio bi tako do zatvaranja, to jest, do četiri sata ujutro, da se nije dogodilo nešto što je već potpuno ispalo iz okvira i što je zaprepastilo goste u restoranu daleko više nego vijest o Berliozovoj pogibiji.

Prvi su se uznemirili fijkakeristi koji su dežurali pred vratima Gribojedovskog doma. Čulo se kako je jedan od njih, podigavši se na sjedište, poviknuo:

- Aoj! Pogledajte samo!

Zatim, otkuda god se uzeo, kod željezne rešetke na ogradi upalio se plamičak i počeo se približavati verandi. Gosti za stolovima počeli su se podizati i zirkati i spazili su zajedno s plamičkom bijelu prikazu koja se približavala restoranu. Kad se približila ogradi, za stolovima su se svi ukočili s komadima kečige na viljuškama, i izbečili oči. Portir koji je u tom času izišao iz restoranske garderobe u dvorište da zapuši, ugasio je cigaretu i kao da će krenuti prema prikazi s očitim ciljem da joj prepriječi pristup u restoran, ali to nije učinio, nego se zaustavio glupavo se smješajući.

Prošavši kroz otvor u ogradi bez prepreka, prikaza je stupila na verandu. Tada su svi vidjeli da to nije nikakva prikaza nego Ivan Nikolajevič Bezdomni - poznati pjesnik.

Bio je bos, u bijeloj poderanoj košulji, kojoj je na grudima bila sigurnosnom iglom pričvršćena papirnata ikona s likom nepoznata sveca, i u prugastim bijelim gaćama. U ruci je Ivan Nikolajevič nosio upaljenu svijeću. Desni obraz Ivana Nikolajeviča bio je svježe izgreden. Teško je izmjeriti dubinu šutnje koja je zavladała na verandi. Vidjelo se kako jednom konobaru iz nagnutog vrča teče pivo na pod.

Pjesnik je podigao svijeću iznad glave i glasno rekao:

- Zdravo, druži! - nakon toga je pogledao pod najbliži stol i tužno viknuo: - Ne, njega tu nema!

Začula su se dva glasa. Bas je nemilosrdno rekao:

- Jasna stvar. Bijela groznica.

A drugi, ženski, uplašeni, izgovorio je riječi:

- Kako ga je milicija u takvom stanju propustila kroz ulice?

To je čuo Ivan Nikolajevič i odazvao se:

- Dvapat su me htjeli zaustaviti, u Skatertnom i ov dje, na Bronoj ulici, ali sam odmaglio kroz ogradu i, vidi te, ogrebao obraz! - Tada je Ivan Nikolajevič podigao svi jeću i viknuo: - Braćo u književnosti! - (njegov promukli glas je očvrsnuo i postao gorljiv). - Slušajte me svi! On se pojavio! Lovite ga odmah, inače će učiniti neopisivo zlo!

- Što? Što? Što je rekao? Tko se pojavio? - podigli su se glasovi sa svih strana.

- Konzultant! - odgovorio je Ivan - i taj je konzultant ubio sada Mišu Berlioza na Patrijaršijskim ribnjacima.

Tada je nagrnuo na verandu narod iz nutarnje dvorane, oko Ivanova plamička stisnula se gomila

- Oprostite, oprostite, kažite jasnije - začuo se nad uhom Ivana Nikolajeviča tih i ljubazni glas - recite, kako to ubio? Tko je ubio?

- Inozemni konzultant, profesor i špijun - osvrćući se odgovorio je Ivan.

- A kako mu je prezime? - tiho su ga na uho zapitali.

- Prezime! - tužno je viknuo Ivan. - Kad bih ja znao prezime! Nisam razabrao prezime na posjetnici... Sjećam se samo prvog slova »ve«, na »ve« prezime! Kakvo je to prezime na »ve«? - uhvativši se rukom za čelo, sam je sebe upitao Ivan i odjednom promrmljao: - Ve, ve, ve! Va... vo ... Waschner? Wagner? Weiner? Wegner? Winter? - kosa na Ivanovoj glavi počela se od naprezanja di zati.

- Wulf? - samilosno je doviknula neka žena.

Ivan se razljutio.

- Glupača! - proderao se, tražeći očima ženu. - Zašto Wulf? Wulf nije ni za što kriv! Vo, vo ... Ne, tako se neću sjetiti! Evo što, građani: telefonirajte smjesta u miliciju

neka pošalju pet motorista s mitraljezima da uhvate profesora. I ne zaboravite reći da su s njim još dvojica: neki dugajlija, kockasti... cviker napukli... i mačak crni, masni... A ja ću sad pretražiti Gribojedova ... Osjećam da je on ovdje!

Ivan se uznemirio, odgurnuo je one koji su ga okružili, počeo mahati svijećom, polijevajući se voskom, i zagledavati pod stolove. Tada se začula riječ: »Liječnika!« i nečije ljubazno mesnato lice, obrijano i uhranjeno, u rožnatim naočalima, pojavilo se pred Ivanom.

- Druže Bezdomni - progovorilo je to lice jubilarnim glasom - umirite se! Vi ste potreseni smrću našeg volje nog Mihaila Aleksandroviča ... ne, jednostavno Miše Berlioza. Mi to svi dobro shvaćamo. Vama je potreban mir. Sada će vas drugovi otpratiti u krevet, i vi ćete zaboraviti ti...

- Ti - iskeživši se, prekinuo ga je Ivan - razumiješ li da profesora treba uhvatiti? A ti mi se pleteš s tvojim glu postima! Kreten!

- Druže Bezdomni, dopustite!... - odgovorilo je lice, crveneći, postajući pjegavo i već se kajući što se prihvatilo tog posla.

- Ne, drugome možda, ali tebi neću dopustiti - s ti hom mržnjom rekao je Ivan Nikolajevič.

Grč je unakazio njegovo lice, brzo je premjestio svijeću iz desne u lijevu ruku, široko je zamahnuo i udario sućutno lice po uhu.

Tada su se dosjetili da se bace na Ivana - i bacili su se. Svijeća je utrнула, a naočale koje su spale s lica bile su u trenu zgažene. Ivan je ispustio strašni bojni poklič koji se, na opće zgražanje, čuo čak na bulevaru, i počeo se braniti. Zveknulo je posuđe što je palo sa stolova, vrisnule su žene.

Dok su konobari ubrusima vezali pjesnika, u garderobi se vodio razgovor među zapovjednikom brika i portirom.

- Jesi li vidio da je on u gaćama? - hladno je upitao pirat.

- Ta, Arčibalde Arčibaldoviču - kukavički je odgovorio portir - kako ih ja ne bih propustio kad su oni član MASSOLIT-a?

- Jesi li vidio da je on u gaćama? - ponovio je pirat.

- Zaboga, Arčibalde Arčibaldoviču - govorio je, crveneći, portir - što sam mogao učiniti? Shvaćam, na verandi sjede dame ...

- Dame ovdje nisu važne, damama je to svejedno - odgovorio je pirat, doslovce žareći očima portira - ali mi liciji nije svejedno! U donjem rublju čovjek može ići ulica ma Moskve samo u jednom slučaju, ako ide u pratnji mi licije, i samo na jedno mjesto - u milicijsku stanicu! A ti, ako si portir, moraš znati da videći takvog čovjeka moraš zviždati ne časeći časa. Jesi li čuo?

Tada je ošamućeni portir začuo povike, razbijanje posuđa, ženske krikove što su dopirali s verande.

- No, što da učinim s tobom poslije svega toga? - upitao je filibustijer.

Koža na portirovu licu poprimila je tifusnu boju, a oči su zamrle. Njemu se pričinilo da je crnu kosu, sada očešljanu na razdjeljak, pokrila plamena svila. Nestali su pla-stron i frak a na pojasu pojavila se drška pištolja. Portir je vidio sebe obješena na velikom jarbolu. Vidio je svojim očima svoj vlastiti isplaženi jezik i beživotnu glavu koja je pala na rame, i čak je čuo pljuskanje vode iza ograde broda. Portirova su koljena klecnula. Ali se tada filibustijer sažalio nad njim i ugasio svoj oštri pogled.

- Pazi, Nikolaju, to je posljednji put! Nama ne treba takvih portira u restoranu. Hajde ti za čuvara u crkvu. - Izgovorivši to, zapovjednik je naredio točno, jasno i brzo: - Panteleja iz buffeta. Milicionera. Zapisnik. Automobil. Na psihijatriju. - I dodao: - Zviždi!

Za četvrt sata, neobično zapanjena publika ne samo u restoranu nego i na bulevaru i na prozorima kuća koje su gledale u vrt restorana, vidjela je kako Pantelej, portir, milicioner, konobar i pjesnik Rjuhin kroz vrata Gribojedova iznose mladića, zamotanog poput lutke, koji je, zalijevajući se suzama, pljuvao s težnjom da pogodi upravo u Rjuhina, i vikao:

- Huljo!

Ljutita lica, šofer kamiona je upalio motor. U blizini, fijakerist je dražio konja, tukao ga uzdama po sapi, vikao:

- Evo trkača! Vozio sam ja već u psihijatrijsku bolnicu!

Naokolo je brujala gomila, raspravljajući o nevidenom događaju; ukratko, dogodio se gadni, odvratni, sa-blažnjivi, svinjski skandal koji je završio tek tada kad je kamion odvezao od vrata Gribojedova nesretnog Ivana Nikolajeviča, milicionera, Panteleja i Rjuhina.

Poglavlje 6. SHIZOFRENIA,

KAKO JE BILO REČENO

Kad je u čekaonicu poznate psihijatrijske klinike, nedavno sagrađene u okolici Moskve na obali rijeke, ušao čovjek s oštrom bradicom i odjeven u bijeli ogrtač - bilo je pola dva u noći. Trojica bolničara nisu puštali s očiju Ivana Nilolajeviča koji je sjedio na divanu. Tu se nalazio i krajnje uzbuđeni pjesnik Rjuhin. Ubrusi kojima je bio svezan Ivan Nikolajevič ležali su u hrpi na istom divanu. Ruke i noge Ivana Nikolajeviča bile su slobodne.

Kad je čovjek ušao, Rjuhin je probljedio, kašljucnuo i bojažljivo rekao:

- Zdravo, doktore.

Doktor se naklonio Rjuhinu ali klanjajući se nije gledao njega nego Ivana Nikolajeviča.

Taj je sjedio potpuno nepomično, ljutila lica, podignutih obrva i čak se nije ni pomaknuo kad je ušao liječnik.

- Eto, doktore - tajanstvenim je šaptom progovorio Rjuhin, plašljivo gledajući Ivana Nikolajeviča - poznatog pjesnika Ivana Bezdognog ... eto, vidite ... bojimo se da nije bijela groznica...

- Je li mnogo pio? - promrsio je doktor.

- Ne, pio je, ali ne tako da bi...

- Žohare, štakore, vražice ili izgubljene pse nije lovio?

- Ne - zadrhtavši, odgovorio je Rjuhin - vidio sam ga jučer i danas ujutro. Bio je potpuno zdrav ...

- A zašto je u gaćama? Uzeli ste ga iz kreveta?

- On je, doktore, tako došao u restoran ...

- Aha, aha - vrlo zadovoljno rekao je liječnik - a za što ima ogrebotine? Je li se s nekim tukao?

- Pao je s ograde, a zatim je u restoranu udario jednog ... i još neke ...

- Tako, tako, tako - rekao je doktor i okrenuvši se Ivanu, dodao - zdravo!

- Zdravo, saboteru! - glasno i zlobno rekao je Ivan.

Rjuhin se toliko smeo da nije smio pogledati ljubaznog doktora. Ali se taj nije nimalo uvrijedio, nego je naviklim, spretnim pokretom skinuo naočale, podigao skut ogrtača, sakrio ih u stražnji džep hlača, a zatim je upitao Ivana:

- Koliko vam je godina?

- Idite svi, što se mene tiče, k vragu! - grubo je povikao Ivan i okrenuo se.

- Zašto se ljutite? Zar sam vam rekao nešto neugodno?

- Meni su dvadeset i tri godine - uzbuđeno je progovorio Ivan — i žalit ću se na sve vas. A na tebe posebno, gnjido! - obratio se napose Rjuhinu.

- A na što se vi želite žaliti?

- Na to što su mene, zdravog čovjeka, uhvatili i silom dovukli u ludnicu! - gnjevno je odgovorio Ivan.

Tada je Rjuhin pogledao Ivana i sledio se: u njegovim očima nije bilo baš nikakvog ludila. Od mutnih kakve su bile u Gribojedovu pretvorile su se u one prijašnje, jasne.

»Zaboga! - uplašeno je pomislio Rjuhin. - Pa on je zbilja normalan! Eto, kakva glupost! Zašto smo ga zapravo ovamo dovukli? Normalan je, normalan, samo mu je njuška izgrebena ...«

- Vi se ne nalazite u ludnici - mirno je progovorio liječnik i sjeo na bijelu stolicu s blistavom nogom - nego u klinici gdje vas nitko neće zadržavati ako to nije potrebno.

Ivan Nikolajevič gledao je nepovjerljivo, ali je ipak promrsio:

- Hvala ti, gospode! Našao se, konačno, jedan normalan čovjek među idiotima od kojih je prvi - dripac i nesposobnjaković Šaška!

- Tko je taj Šaška - nesposobnjaković? - propitkivao se liječnik.

- Evo ga, Rjuhin - odgovorio je Ivan i upro prljavim prstom u smjeru Rjuhina.

Taj je pocrvenio od negodovanja. »Eto, tako on meni umjesto hvale - pomislio je gorko - za to što se brinem za njega! Stvarno je gad!«

- Tipičan kulak po svojoj psihologiji - nastavio je Ivan Nikolajevič koji se, očito, uskopistio da Rjuhina javno raskrinka - i uz to kulak koji se brižljivo maskira kao proleter. Pogledajte njegovu bijednu fizionomiju i usporedite sa zvučnim stihovima koje je on napisao za Prvi maj. He-he-he ... »Razvite se!« pa »Zalepršajte!«. Pogledajte u njegovu nutrinu, što on tamo misli. . . vi ćete jauknuti! - i Ivan Nikolajevič se zlokobno nasmijao.

Rjuhin je teško disao, bio je crven i mislio samo o tome da je grijao zmiyu na svojim grudima, da je pomogao onome koji se zapravo pokazao kao pakosni neprijatelj. I, najvažnije, nije mogao ništa učiniti, jer neće se valjda svađati s duševnim bolesnikom?!

- A zašto su vas zapravo doveli k nama? - upitao je liječnik, pažljivo saslušavši optužbe Bezdumnoga.

- Vrag neka odnese te blesavce! Zgrabili su me, sve zali nekakvim krpama i odvezli kamionom!

- Dopustite da vas upitam, zašto ste u restoran došli samo u donjem rublju?

- U tome nema ništa čudno - odgovorio je Ivan - pošao sam da se okupam u rijeci Moskvi, pa su mi dignuli moju odjeću a ostavili mi ovo smeće! Nisam valjda mogao ići po Moskvi gol! Obukao sam što je bilo zato što sam žurio u restoran Gribojedovu.

Liječnik je upitno pogledao Rjuhina, a taj je mrzovoljno promrmljao:

- Tako se zove restoran.

- Aha - rekao je liječnik - a zašto ste tako žurili? Ne kakav poslovni sastanak?

- Lovim konzultanta - odgovorio je Ivan Nikolajevič i nemirno se osvrnuo.

- Kakvog konzultanta?

- Poznajete li Berlioza? - upitao je Ivan značajno.

- To je ... skladatelj?

Ivan se pokolebao.

- Kakav skladatelj? Ah da, ma ne! Skladatelj nosi isto prezime kao Miša Berlioz!

Rjuhinu se nije dalo ništa govoriti, ali je morao objasniti:

- Sekretara MASSOLIT-a Berlioza večeras je prega zio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima.

- Ne laži ti, ništa ne znaš! - razljutio se Ivan na Rjuhina. - Ja sam bio prisutan, a ne ti! On ga je namjerno na mjestio pod tramvaj!

- Gurnuo?

- Zašto »gurnuo«? - Ijuteći se na opću tupost uskliknuo je Ivan. - Takvomu i nije potrebno da gura! On može izvoditi takve stvari da se samo čuvaj! On je unaprijed znao da će Berlioz pasti pod tramvaj!

- A je li netko osim vas vidio tog konzultanta?

- U tome i jest zlo što smo ga vidjeli samo Berlioz i ja.

- Tako. Sto ste poduzeli da ulovite ubojicu? - liječnik se sada okrenuo i dobio pogled ženi u bijelom ogrtaču koja je sjedila za stolom po strani. Ona je izvadila list papira i počela ispunjavati prazna mjesta u njegovim rubrikama.

- Poduzeo sam to: uzeo sam u kuhinji svijeću...

- Ovu? - upitao je liječnik pokazujući na prelomljenu svijeću koja je zajedno s ikonom ležala pred ženom.

- Upravo tu, i...

- A zašto ikona?

- No da, ikona... - Ivan je pocrvenio. - Ikona ih je najviše i preplašila. - Opet je upro prstom u smjeru Rjuhina. - Ali je stvar u tome da je on, konzultant, on je, govorit ćemo otvoreno ... povezan s nečistom silom ... i ne možeš ga samo tako jednostavno uhvatiti.

Bolničari su stali u stav mirno i nisu skidali očiju s Ivana.

- Da-a - nastavio je Ivan - povezan je! To je neporeciva činjenica. On je lično razgovarao s Poncijem Pilatom. Ne gledajte tako u mene! Istinu govorim! Sve je vidio, i balkon, i palme. Bio je jednom riječju kod Poncija Pilata, za to dajem glavu.

- Dalje, dalje ...

- Znači: pričvrstio sam ikonu na grudi i potrčao ...

Tada je iznenada sat udario dva puta.

- Ehe-he! - uskliknuo je Ivan i digao se s divana. - Dva sata su, a ja s vama gubim vrijeme! Oprostite, gdje je telefon?

- Pustite ga k telefonu - zapovjedio je liječnik bolničarima.

Ivan je zgrabio slušalicu, a žena je za to vrijeme tiho upitala Rjuhina:

- Je li oženjen?

- Neženja - uplašeno je odgovorio Rjuhin.

- Član sindikata?

- Da.

- Milicija? - viknuo je Ivan u slušalicu. - Milicija?

Druže dežurni, naredite odmah da se pošalje pet motocikla s mitraljezima radi hvatanja inozemnog konzultanta. Što? Dođite po mene, poći ću s vama... Govori pjesnik Bezdomni iz ludnice ... kako glasi vaša adresa? - šaptom je upitao Bezdomni liječnika, pokrivši slušalicu dlanom, a zatim je opet povikao u slušalicu: - Čujete li? Halo!... Bezobrazluk! - odjednom je zaurlao Ivan i bacio slušalicu o zid. Zatim se okrenuo liječniku, pružio mu ruku, suho rekao »do viđenja« i spremio se da ode.

- Dopustite, kamo želite otići? - progovorio je liječnik, gledajući Ivana u oči. - U dubokoj noći, u donjem rublju ... vi se slabo osjećate, ostanite kod nas!

- Pustite me - rekao je Ivan bolničarima koji su se zbili kraj vrata. - Hoćete li me pustiti ili ne? - bijesnim je glasom viknuo pjesnik.

Rjuhin je zadržao, a žena je pritisnula dugme na stolu i na njegovu je staklenu površinu iskočila blistava kutija i zalemljena ampula.

- Ah, tako dakle?! - osvrćući se divlje kao progonjena zvijer, odgovorio je Ivan. - Pa dobro! Zbogom... - i s ispruženom glavom bacio se u zavjesu prozora. Začuo se udarac ali neprobojno staklo iza zavjese izdržalo je, i u trenu se Ivan Nikolajevič našao u rukama bolničara. Krkljao je, pokušao gristi, vikao:

- Dakle tako, takvo staklo imate!... Pusti! Pusti, ve lim.

U liječnikovim rukama zablistala je igla za injekcije, žena je jednim potezom rasparala olinjali rukav košulje i

dohvatila s muškom snagom Ivanovu ruku. Zamirisao je eter, Ivan je u rukama četvorice oslabio, a spretni liječnik iskoristio je taj trenutak i ubo iglu u Ivanovu ruku. Ivana su držali još nekoliko časaka, a zatim su ga spustili na divan.

- Banditi! - povikao je Ivan i skočio s divana, ali je opet na njega bio vraćen. Tek što su ga pustili, on je opet poskočio ali je natrag već sjeo sam. Zašutio je, divlje se os vrtao, zatim je neočekivano zijevnuo, zatim se nasmiješio sa zlobom.

- Ipak ste me zatočili - rekao je, zijevnuo još jednom, iznenada prilegao, glavu je stavio na jastuk, poput djeteta šaku pod obraz, promrmljao već sasvim pospanim glasom, bez zlobe: - Pa dobro ... sami ćete platiti za sve. Ja sam vas upozorio, a vi kako znate! Mene sada više od svega zanima Poncije Pilat... Pilat... - tada je zatvorio oči.

- Kupaonica, zasebnu sobu, stotinu sedamnaest, i dežurstvo uz njega - određivao je liječnik, stavljajući naočale. Tada je Rjuhin ponovo zadrhtao: bešumno su se otvorila bijela vrata, iza njih se vidio hodnik osvijetljen plavim noćnim svjetiljkama. Iz hodnika se dokotrljala ležaljka na gumenim kotačima, na nju su stavili utihnulog Ivana i odvezli ga u hodnik, a vrata su se zatvorila.

- Doktore - šaptom je upitao potreseni Rjuhin - on je, znači, zbilja bolestan?

- O da - odgovorio je liječnik.

- A što je zapravo s njim? - bojažljivo je upitao Rjuhin.

Umorni liječnik pogledao je Rjuhina i malaksalo odgovorio:

- Uzbuđenje u pokretima i govoru ... halucinatorne interpretacije ... Slučaj je, očito, kompliciran ... Shizofrenija, čini se. A još k tome i alkoholizam ...

Rjuhin ništa nije razumio od liječnikovih riječi, osim da je s Ivanom Nikolajevičem, kako se čini, loše, uzdahnuo je i upitao:

- A što on to neprestano govori o nekakvom konzultantu?

- Vidio je, vjerojatno, nekoga tko je uzbudio njegovu rastrojenu maštu. A možda je halucinirao ...

Poslije nekoliko časaka kamion je vozio Rjuhina u Moskvu. Svitalo je i svjetlo neugašenih svjetiljaka na cesti nije bilo više ni potrebno ni ugodno. Šofer se ljutio što mu je propala noć, vozio je iz petnih žila kamion koji se na zavojima zanosio.

Eto, i šuma je prestala, ostala negdje odostrag, i rijeka je otišla nekamo u stranu, u susret kamionu letjele su najrazličitije stvari: nekakve ograde sa stražarnicama i hrpe drveta, posječena debla i nekakvi stupovi a na stupovima nanizane cijevi, hrpe tucanika, zemlja ispresijecana kanalima - ukratko, osjećalo se da je to već ona, Moskva, odmah, iza zavoja, i sada će navaliti i zgrabiti.

Rjuhina je treslo i drmusalo, nekakav trupac na kojem se smjestio pokušavao je da izmakne ispod njega. Re-storanski ubrusi koje su ubacili milicioner i Pantelej koji su se ranije odvezli trolejbusom, kotrljali su se po čitavoj platformi. Rjuhin je pokušao da ih skupi, ali promrmljavši ljutito: »Neka ih vrag nosi! Što se ja vrtim kao glupan? ...« odgurnuo ih nogom i prestao da ih gleda.

Raspoloženje njegova duha bilo je užasno. Postalo mu je jasno da je njegov posjet kući bola ostavio u njemu težak trag. Rjuhin se trudio da shvati što ga to muči. Hodnik s plavim svjetiljkama koji se usjekao u njegovo sjećanje? Pomisao na to da na svijetu nema gore nesreće od gubitka pameti? Da, da, dakako i to. Ali to je - zapravo, opća misao. Ali, postoji još nešto. Što to? Uvreda, to je. Da, da uvredljive riječi koje mu je Bezdomni dobacio ravno u lice. I nije zlo u tome što su one uvredljive, nego u tome što sadrže istinu.

Pjesnik nije više gledao naokolo, nego je uprijevši oči u prljavi, drmusavi pod, počeo nešto mrmljati, cmizdriti i gristi se.

Da, pjesme ... Njemu su - trideset i dvije godine! Zaista, što će biti dalje? - I dalje će pisati po nekoliko pjesama godišnje. - Do starosti? - Da, do starosti. - Što će mu donijeti te pjesme? Slavu? »Kakva glupost! Ne obmanuj makar samog sebe. Nikada slava neće doći onome koji piše loše pjesme. Zbog čega su loše? Istinu, istinu je rekao!« - nemilosrdno je govorio Rjuhin sam sebi - ne vjerujem ni u što o čemu pišem!...«

Otrovan nastupom neurastenije, pjesnik je zateturao, pod se pod njim prestao tresti. Rjuhin je podigao glavu i vidio da je već odavno u Moskvi, i štoviše, da je nad Moskvom zora, da je oblak obasjan zlatom, da njegov kamion stoji zapevši u koloni drugih automobila na zaokretu u bulevar, i da nedaleko od njega stoji na postolju čovjek od metala malo naklonjene glave i ravnodušno gleda na bulevar.*

Nekakve čudne misli navrle su u glavu oboljela pjesnika. »Evo primjera pravog uspjeha... - Rjuhin je ustao u svoj svojoj visini na platformi kamiona i digao ruku napadajući mirnog čovjeka od livenog željeza - bilo kakav korak što ga je taj učinio u životu, sve što se s njim desilo, sve je išlo u njegovu korist, sve se pretvaralo u njegovu slavu! A što je on to učinio? Ja ne mogu shvatiti... Zar je nešto naročito u tim riječima: »Bura maglom . . .«? Ne razumijem!... Njemu je uspjelo, uspjelo! - iznenada je bijesno zaključio Rjuhin i osjetio kako se kamion pod njim pomakao - pucao je, pucao u njega onaj bjelogardijac i razmrskao mu bedro i osigurao besmrtnost. ...«

Kolona je krenula. Potpuno bolestan, i čak ostario, pjesnik je za nepune dvije minute već ulazio na verandu Gribojedova. Ona je opustjela. U kutu je posljednju čašicu ispijalo nekakvo društvanje, u njegovu središtu prenemagao se poznati konferansije u okrugloj istočnjačkoj kapici i s vrčem pjenušavca »Abrau« u ruci.

Rjuhina, natovarena ubrusima, ljubazno je dočekao Arčibald Arčibaldovič i odmah ga izbavio od prokletih krpica. Da se Rjuhin nije izmučio u klinici i na kamionu, on bi vjerojatno osjetio zadovoljstvo pričajući kako je bilo u bolnici i ukrašavajući tu priču izmišljenim pojedinostima. Ali mu sada nije bilo do toga, a, osim toga, kako god bio Rjuhin malo pronicav - sada, nakon samobičevanja u kamionu, on se prvi put oštro zagledao u lice pirata i shvatio da je taj, iako postavlja pitanja o Bezdomnome, i čak uzvikuje »aj-aj-aj!«, zapravo potpuno ravnodušan prema sudbini Bezdomnog i da ga nimalo ne žali. »Junačina! Tako

Spomenik pjesnika Aleksandra Sergejeviča Puškina (prim. prev.).

treba!« - s ciničnom, samoubilačkom zlobom pomislio je Rjuhin i, prekinuvši priču o shizofreniji, zamolio:

- Arčibalde Arčibaldoviču, dajte mi votke ...

Pirat je napravio suosjećajno lice i šapnuo:

- Shvaćam ... odmah ... - i mahnuo konobaru.

Za četvrt sata Rjuhin je potpuno sam, zgrbljen, sjedio nad porcijom šarana, pio votku čašu za čašom, shvaćajući i priznajući da se u njegovu životu više ništa ne može popraviti, a može se samo sve zaboraviti.

Pjesnik je izgubio svoju noć dok su drugi pirovali i sada je više vratiti ne može. Trebalo je samo podići glavu od svjetiljke gore prema nebu da bi se shvatilo da je noć propala bespovratno. Konobari su u žurbi skidali stolnjake sa stolova. Mačke koje su se vrzmale oko verande izgledale su jutarnje. Na pjesnika se neumitno svalio dan.

Poglavlje 7.

ZLOSRETNI STAN

Da je netko slijedećeg jutra rekao Stjopi Lihodejevu: »Stjopa! Ustrijelit ću te ako odmah ne ustaneš!« - Stjopa bi odgovorio tammim, jedva čujnim glasom: »Strijeljajte, radite sa mnom što vas volja, ali ja neću ustati«.

Ne samo ustati - njemu se činilo da ne može otvoriti oči, zato što će bljesnuti munja ako to učini, i njegova će se glava odmah rasprsnuti u komadiće. U toj glavi zvonilo je teško zvono, između očnih jabučica i zatvorenih kapaka plivale su smeđe mrlje s crveno-zelenim rubovima, i da stvar bude potpuna, bilo mu je još i zlo i pri tome mu se činilo da je ta mučnina povezana sa zvukovima nekog dosadnog gramofona.

Stjopa je pokušavao da se bilo čega sjeti, ali se sjetio samo toga da je, čini se, jučer i tko zna gdje, stajao s ubrusom u ruci i htio poljubiti neku damu, obećavajući joj pri tome da će slijedećeg dana točno u podne doći k njoj u goste. Dama to nije prihvatila, govoreći: »Ne, ne, neću biti kod kuće!«, a Stjopa je uporno ostajao pri svome: »A ja ću ipak doći!«

Ni kakva je to bila dama, ni koliko je sada sati, ni koji je dan i kojega mjeseca - Stjopa nije znao i, što je najgore, on nije mogao shvatiti gdje se nalazi. Pokušao je doznati makar ovo posljednje i radi toga je odlijepio slijepljene kapke lijevog oka. U polutami nešto je nejasno bliještalo. Stjopa je konačno prepoznao ogledalo i shvatio da leži naznak u svojem krevetu, to jest u krevetu bivše draguljarice, u spavaonici. Tada ga je tako zaboljela glava da je zatvorio oči i zastenjao.

Da objasnimo: Stjopa Lihodejev, direktor pozornice Varijete, probudio se ujutro kod kuće, u istom stanu u kojemu je stanovao zajedno s pokojnim Berliozom u velikoj peterokatnici okrenutoj na Sadovu ulicu.

Treba reći da je taj stan - broj 50 - već odavna pratila ako ne loša a ono u svakom slučaju čudna reputacija. Još prije dvije godine njegova je vlasnica bila udovica draguljara de Fužere. Ana Francevna de Fužere, pedesetogodišnja uvažena i vrlo poslovna dama, iznajmljivala je tri od pet soba podstanarima: jednom koji se zvao Belomut, kako se čini, i drugom - s izgubljenim prezimenom.

I eto, prije dvije godine započeli su u stanu neobjašnjivi događaji: iz tog su stana ljudi bez traga nestajali.

Jednom, u neradni dan, u stanu se pojavio milicioner, pozvao je u predsoblje drugog podstanara (čije se prezime izgubilo) i rekao da dotičnog umoljava neka na trenutak dođe u milicijsku stanicu da nešto potpiše. Podstanar je naredio Anfisi, odanoj i dugogodišnjoj kućnoj pomoćnici Ane Francevne, neka kaže, u slučaju da mu tko telefonira, da će se on vratiti kroz deset minuta, a zatim je otišao zajedno s korektnim milicionerom u bijelim rukavicama. Ali ne samo što se nije vratio kroz deset minuta, nego se uopće više nije vratio. Najčudnije je od svega toga to da je, očigledno, zajedno s njim nestao i milicioner.

Anfisa, pobožna, otvorenije rečeno praznovjerna, bez okolišanja je izjavila vrlo rastrojenoj Ani Francevnoj da je to čarolija i da ona predobro zna tko je odnio i podstanara i milicionera, samo joj se neda pred noć o tome govoriti. A čarolija, zna se, kad jednom počne ništa je više ne može zaustaviti. Po sjećanju, drugi je podstanar nestao u ponedjeljak, a u srijedu i Belomut kao da je u zemlju propao, istina, u drugim okolnostima. Kao obično, ujutro je po njega stigao automobil da ga odveze na posao, i odvezao ga, ali natrag nije nikog dovezao, a ni sam se više nije vratio.

Bol i užas madame Belomut ne mogu se opisati. Ali jao, i jedno i drugo nije bilo dugotrajno. Iste noći, vrativši se s Anfisom iz ladanjske kuće, kamo je iz nepoznata razloga hitro oputovala, Ana Francevna u stanu više nije za-

tekla građanku Belomut. I ne samo to: vrata dviju soba kojima su se koristili supruzi Belomut, bila su zapečaćena.

Dva dana prošla su kako-tako. Trećeg dana Ana Francevna, koja je cijelo to vrijeme patila od besanice, opet je hitro otputovala na daću ... Je li potrebno reći da se nije vratila!

Ostavši sama, Anfisa se do mile volje naplakala i pošla spavati u dva sata u noći. Što je s njom bilo dalje ne zna se, ali su stanari drugih stanova pričali da se navodno iz stana br. 50 cijelu noć čula nekakva buka i da su navodno do jutra prozori bili osvijetljeni električnim svjetlom. Ujutro je postalo jasno da ni Anfise više nema!

O nestalim osobama i o ukletom stanu dugo su se u kući pripovijedale svakakve legende, kao na primjer, da je suhonjava i pobožna Anfisa nosila na svojim usahlim grudima u vrećici od antilopa dvadeset i pet velikih brilijana-ta što su pripadali Ani Francevnoj. Da je, navodno, u drvarnici na toj istoj đaci, kamo je hitala Ana Francevna, samo od sebe izašlo na vidjelo ogromno blago u obliku isto takvih brilijanata, a također i zlatnog novca s carskim znakom ... I tako dalje, i u tom smislu. Ali, za ono što ne znamo, ne jamčimo.

Bilo kako bilo, stan je ostao pust i zapečaćen samo tjedan dana, a zatim se u njega uselio pokojni Berlioz sa suprugom i dotični Stjopa, također sa suprugom. Tek što su dospjeli u zlokobni stan, potpuno je prirodno da se i s njima počelo događati vrag neka zna što! Naime, u toku jednog mjeseca nestale su obje supruge. Ali ne bez traga. O Berliozovoj se supruzi pričalo da je viđena u Harkovu s nekim balet-majstorom, a Stjopina se supruga navodno našla na Božedonki gdje je, kako se pričalo, direktor Varijetea, koristeći svoja nebrojena poznanstva, uspio da joj pronađe sobu, ali pod uvjetom da se više ne pojavljuje u Sadovoj ulici...

Dakle, Stjopa je zastenjao. Htio je pozvati kućnu pomoćnicu Grunju i od nje zatražiti piramidon, ali mu je uspjelo da se dosjeti kako su to gluposti, kako Grunja, dakako, nema nikakav piramidon. Pokušao je pozvati u pomoć Berliozu, dvaput je prostenjao: »Miša ... Miša ...«,

ali, kako sami shvaćate, nije dobio odgovor. U stanu je vladala potpuna tišina.

Pomaknuvši nožne prste, Stjopa je osjetio da leži u čarapama, drhtavom rukom prešao je po bedru da bi ustanovio je li u hlačama ili nije, ali nije ustanovio.

Konačno, uviđajući da je odbačen i sam, da nema nikoga tko bi mu pomogao, odlučio je da se digne pa stajalo ga to ma kakvih nadljudskih napora.

Stjopa je odlijepio natečene kapke i vidio svoj odraz u ogledalu, s kosom koja je stršala na sve strane, s nateklim licem koje je pokrivala crna četinja, sa zakrvavljenim očima, u prljavoj košulji s ovratnikom i kravatom, u gaćama i čarapama.

Takvog je sebe ugledao u zrcalu, a kraj zrcala ugledao je nepoznatog čovjeka koji je bio odjeven u crno, s crnom beretom.

Stjopa je sjeo na krevet i, koliko je to mogao, izbuljio oči podlivene krvlju na neznanca.

Šutnju je prekinuo neznanac izgovorivši niskim, teškim glasom i sa stranim akcentom slijedeće riječi:

- Dobar dan, simpatični Stjepane Bogdanoviču!

Slijedila je stanka nakon koje je, napregnuvši sve svoje snage, Stjopa izgovorio:

- Što biste željeli? - i sam se zaprepastio ne prepoznajući svoj glas. Riječ »što« izgovorio je diskantom, »bi ste« - basom a »željeli« - uopće nije mogao izgovoriti.

Neznanac se prijateljski podsmjehnuo, izvadio veliki zlatni sat sa dijamantnim trokutom na poklopcu, otkucalo je jedanaest puta, i on je rekao:

- Jedanaest! Točno jedan sat čekam da se probudite jer ste mi rekli da budem kod vas u deset. Evo me!

Stjopa je napipao hlače na stolici kraj kreveta i šapnuo:

- Oprostite ... - obukao ih i hrapavo upitao: - Recite, molim vas, vaše prezime.

Govoriti mu je bilo teško. Kod svake riječi netko bi mu ubadao iglicu u mozak, stvarajući paklenu bol.

- Kako! Vi ste i moje prezime zaboravili? - neznanac se nasmiješio.

- Oprostite ... - promrmljao je Stjopa osjećajući da ga mamurluk obdaruje novim simptomom: učinilo mu se da je kraj kreveta pod nekamo otišao, i da će on ovog časa s glavom na dolje poletjeti k vražjoj materi u pakao.

- Dragi Stjepane Bogdanoviču - progovorio je posjetilac pronicavo se smiješeći. - Nikakav vam piramidon neće pomoći. Poslušajte staro, mudro pravilo - klin se klinom izbija. Jedino što vas može vratiti u život to su dvije čašice votke s oštrom i toplom zakuskom.

Stjopa je bio lukav čovjek i kako god mu je bilo zlo shvatio je da, kad je već zatečen u takvu stanju, treba priznati sve.

- Da kažem otvoreno - počeo je jedva mičući jezik - jučer sam malo ...

- Ni riječi više! - odgovorio je posjetilac i odmaknuo se sa stolicom u stranu.

Stjopa je izbuljenih očiju ugledao na malom stolu serviran poslužavnik na kojemu je bio narezani bijeli kruh, crni kavijar u zdjelici, bijele marinirane gljive na tanjuriću, nešto u lončiću i konačno votka u velikoj boci draguljarove udovice. Stjopu je naročito zapanjilo što je boca bila orošena. Uostalom, to je bilo razumljivo: nalazila se u posudi s ledom. Servirano je bilo, jednom riječju, čisto, znalački.

Neznanac nije dopustio da se Stjopino zaprepaštenje razvije do bolesnog stupnja i uslužno mu je nalio čašicu votke.

- A vi? - zapiskutao je Stjopa.

- Sa zadovoljstvom!

Stjopa je drhtavom rukom prinio čašicu ustima, a neznanac je nadošak progutao sadržaj svoje čašice. Žvačući komadić kruha s kavijarom, Stjopa je iz sebe istisnuo riječi:

- A zar vi nećete ... založiti?

- Zahvaljujem, ja nikada ne jedem uz piće - odgovorio je neznanac i nalio po drugi put. Otvorili su lončić, u njemu su bile hrenovke u umaku od rajčica.

I eto, prokleta zelenilo pred očima se rastopilo, riječi su postale razgovijetne i, najvažnije, Stjopa se koječega prisjetio. Naime, da se jučer sve događalo na Shodni, u

ljetnikovcu autora skečeva Hustova, kamo je taj Hustov i odveo Stjopu taksijem. Prisjetio se čak kako su unajmljivali taj taksij kod »Metropola«, kod toga je bio neki glumac ili slično . . . s gramofonom u kovčežiću. Da, da, da, to je bilo u ljetnikovcu! Još su, sjećao se, zavijali psi zbog tog gramofona. Samo je dama, koju je Stjopa htio poljubiti, ostala nerazjašnjena... vrag neka zna tko je ona... čini se da radi na radiju, a možda i ne.

Na taj način, jučerašnji se dan pomalo rasvijetlio, ali je Stjopu sada više zanimao današnji dan i, posebno, pojava neznanca u spavaonici, i još sa zakuskom i votkom. Eto, što bi bilo dobro da se razjasni!

- No dobro, sada ste se, nadam se, sjetili mog prezimena?

Ali se Stjopa tek stidljivo nasmiješio i raširio ruke.

- Dakako! Osjećam da ste poslije votke pili porto. Molim vas, pa zar se to smije činiti!

- Htio bih vas zamoliti da to ostane među nama - po nizno je rekao Stjopa.

- O dakako, dakako! Ali za Hustova, razumije se samo po sebi, ne mogu garantirati.

- Zar poznajete Hustova?

- Jučer sam letimice vidio tog individuuma u vašem kabinetu, ali je dovoljan jedan površni pogled na njegovo lice da bi čovjek shvatio kako je on hulja, spletkar, prevrtljivac i podlac.

»Potpuno točno!« - pomislio je Stjopa, začuđen tako istinitom, točnom i kratkom definicijom Hustova.

Da, jučerašnji se dan lijepio od komadića, ali svejedno nemir nije napuštao direktora Varijetea. Radilo se o tome da je u jučerašnjem danu zjapila pregolema crna rupa. Eto, ovog neznanca u bereti, što god vi rekli, Stjopa jučer u svom kabinetu nije vidio.

- Profesor crne magije Woland - značajno je rekao posjetilac videći Stjopine poteškoće i ispričao sve po redu.

Jučer je doputovao iz inozemstva u Moskvu, odmah se javio Stjopi i predložio svoje gostovanje u Varijeteu. Stjopa je telefonirao u Moskovsku oblasnu scensku komisiju i to pitanje uredio (Stjopa je probljedio i zatrepao očima) i potpisao s profesorom Wolandom ugovor na se-

dam predstava (Stjopa je otvorio usta), dogovorio se da će Woland doći k njemu radi utvrđivanja pojedinosti danas u deset sati ujutro ... Eto, Woland je došao!

Kad je dolazio susreo je kućnu pomoćnicu Grunju koja je objasnila da je upravo i ona stigla, da je ona dvorkinja, da Berliozu nema kod kuće i neka posjetilac, ako želi vidjeti Stjepana Bogdanovića, ide sam k njemu u spavaću sobu. Stjepan Bogdanovič tako duboko, spava da ga ona neće moći probuditi. Vidjevši u kakvom je stanju Stjepan Bogdanovič, artist je poslao Grunju u najbliži dućan po votku i zakusku, u ljekarnu po led i ...

- Dopustite da s vama uredim račun - procvilio je smrskani Stjopa i počeo tražiti novčanik.

- O kakva glupost! - usklinuo je gost i više o tome nije htio ni da čuje.

Dakle, votka i zakuska postali su razumljivi, pa ipak je bilo žalosno gledati Stjopu: on se nikako nije sjećao ugovora, i da ga ubijete, nije jučer vidio tog Wolanda. Da, Hustov je bio, ali Wolanda nije bilo.

- Dopustite da pogledam ugovor - tiho je zamolio Stjopa.

- Molim, molim ...

Stjopa je pogledao papir i ukočio se. Sve je bilo na mjestu: prvo, vlastoručni Stjopin potpis! Kosi natpis sa strane rukom financijskog direktora Rimskog s dozvolom da se izda artistu Wolandu akontacija na trideset i pet tisuća rubalja za njegovih sedam predstava - deset tisuća rubalja. Štoviše, tu je i potpis Wolanda da je on tih deset tisuća već primio!

»Sto to znači?!« - pomislio je nesretni Stjopa i u glavi mu se zavrtjelo. Da li počinje zlokobni gubitak pamćenja?! No, samo se po sebi razumije, nakon što je vidio ugovor, daljnje izražavanje čuđenja bilo bi jednostavno nepristojno. Stjopa je zamolio gosta da ga na časak ispriča i onako kako je bio, u čarapama, otrčao u predsoblje do telefona. Putern je viknuo u smjeru kuhinje:

- Grunja!

Ali se nitko nije odazvao. Pogledao je u vrata Berliozova kabineta koja su bila kraj predsoblja i tada se, kako se to kaže, skamenio. Ugledao je na kvaki veliki voštani

pečat s vrpcom. »Na zdravlje! - izderao se netko u Stjopinoj glavi. - Još je samo to nedostajalo!« - Tada su Stjopine misli već potrčale po dvostrukim tračnicama, ali kako to uvijek biva u vrijeme katastrofe, u jednom smjeru i uopće vrag zna kamo. Kašu u Stjopinoj glavi teško je čak izraziti. Tu je i vrag s crnom beretom, hladnom votkom i nepojmljivim ugovorom, a tu je još k svemu tome, eto ti, i pečat na vratima! To jest, recite kome vam drago da je Berlioz nešto počinio - neće povjerovati, ej-ej, neće povjerovati! Ipak pečat, evo ga! Da...

Tada su se u Stjopinu mozgu uskomešale neke neugodne misli o članku koji je, na nesreću, nedavno utrapio Mihailu Aleksandroviču da ga objavi u časopisu. A članak je, među nama govoreći, glup! I nepotreban, a i honorar za njega mali...

Brzo, tragom sjećanja na članak, doletjelo je sjećanje na neki sumnjivi razgovor koji se vodio, koliko se sjeća, dvadeset i četvrtog travnja navečer ovdje, u blagovaonici, kad je Stjopa večerao s Mihailom Aleksandrovičem. To jest, dakako, u potpunom smislu riječi razgovor se taj ne može nazvati sumnjivim (Stjopa se ne bi upustio u takav razgovor), ali bio je to razgovor na neku nepotrebnu temu. Potpuno slobodno rečeno, građani, taj razgovor nije trebalo započinjati. Izgovoren, taj bi se razgovor, nema sumnje, mogao smatrati potpuno bezazlenim, ali napisan ...

»Ah, Berlioz, Berlioz! - kipjelo je u Stjopinoj glavi. - To mi ne ide u glavu!«

Ali se tugovati dugo nije moglo i Stjopa je nazvao kabinet financijskog direktora Varijetea, Rimskog. Stjopin položaj bio je škakljiv: prvo, stranac se mogao uvrijediti da ga Stjopa provjerava nakon što je pokazao ugovor, pa i s financijskim direktorom bilo je prilično teško govoriti. Zapravo, nećeš ga valjda upitati: »Recite, jesam li jučer potpisao ugovor s profesorom crne magije na trideset i pet tisuća rubalja?« Tako pitati nije zgodno!

- Da! - začuo se u slušalici oštri, neugodni glas Rimskog.

- Dobar dan, Grigorije Daniloviču - tiho je progovorio Stjopa - ovdje Lihodejev. Evo u čemu je stvar...

hm ... hm ... kod mene sjedi taj... e ... artist Wo-land ... Pa... htio sam upitati kako stoje stvari u pogledu današnje večeri? ...

- Ah, crni mag? - odazvao se u slušalici Rimski. - Plakati će odmah biti gotovi.

- Aha ... - slabim je glasom rekao Stjopa - no, do viđenja ...

- Hoćete li skoro doći? - upitao je Rimski.

- Za pola sata - odgovorio je Stjopa i objesivši slušalicu, stegnuo rukama vruću glavu. Ah, kakva gadna stvar! Što je to s pameću, građani, a?

Ipak, bilo je nezgodno da se dulje zadržava u predsoblju i Stjopa je odmah sastavio plan: svim mjerama sakriti nevjerojatnu zaboravljivost, a sada prvo lukavo ispitati stranca što zapravo namjerava danas pokazati u povjerenom Stjopi Varijeteu?

Stjopa se okrenuo od aparata i u zrcalu koje se nalazilo u predsoblju i koje već odavno lijena Grunja nije očistila jasno je ugledao nekog čudnog subjekta, dugačkog kao kolac, u cvikerima (ah, kad bi ovdje bio Ivan Nikola-jevič! On bi odmah prepoznao tog subjekta!). Taj se odrazio i nestao. Stjopa je zabrinuto pogledao dublje u predsoblje, i po drugi put njemu se zavrtjelo, jer je u zrcalu prošao veliki crni mačak i također nestao.

Stjopino je srce zamrlo, on je zateturao.

»Što je to? - pomislio je. - Zar sam poludio? Odakle ovi odrazi?!« - Pogledao je predsoblje i uplašeno poviknuo:

- Grunja! Kakav se to mačak kod nas mota? Otkuda on ovdje? I još netko s njim??

- Ne uznemirujte se, Stjepane Bogdanoviču - odazvao se glas, ali ne Grunjin nego onoga gosta iz spavaonice. - Taj je mačak moj. Ne budite nervozni. A Grunje nema, poslao sam je u Voronjež, u zavičaj, jer se žalila da joj već dugo niste dali dopust.

Te su riječi bile toliko neočekivane i apsurdne da je Stjopa pomislio da mu se pričulo. Potpuno zbunjen on je pojurio u spavaonicu i odrvenio na pragu. Njegova se kosa nakostriješila, a na čelu se pojavile kapi znoja.

U spavaonici gost više nije bio sam već u društvu. U drugom naslonjaču sjedio je taj isti tip koji mu se prividio

u predsoblju. Sada se jasno vidjelo: brkovi-perje, jedno staklo cvikera bliješti, a drugog stakla nema. Ali je u spavaonici bilo i gorih stvari: na niskom, mekom stočiću dra-guljarove žene, u nehajnoj pozi, zavalio se netko treći, upravo strašnih razmjera crni mačak s čašicom votke u jednoj šapi i vilicom na koju je nabo mariniranu gljivu - u drugoj.

Svjetlo, ionako slabo u spavaonici, počelo je u Stjopinim očima tamnjeti. »Očito tako ljudi silaze s uma!« - pomislio je i uhvatio se za dovratak.

- Vidim, vi ste malo začuđeni, najdraži Stjepane Bogdanoviču? - upitao je Woland Stjopu kojemu su cvokotali zubi. - Međutim, čuditi se nemate čemu. To je moja pratnja.

Sada je mačak popio votku, a Stjopina je ruka kliznula niz dovratak.

- A pratnja zahtijeva mjesta - nastavio je Woland - tako da je netko od nas suvišan u stanu. I čini mi se da ste taj suvišni - upravo vi!

- Oni, oni! - kozjim glasom zapjevao je kockasti du gajlija, govoreći o Stjopi u množini. - Uopće oni u posljednje vrijeme neobično svinjare. Piju, stupaju u veze sa ženama, iskorištavajući svoj položaj, ništa ne rade, pa i ne mogu ništa raditi zato što ništa ne razumiju od onog što im je povjeren. Pretpostavljenima bacaju prašinu u oči!

- Bez razloga koriste službena kola! - potkazivao je mačak, žvačući gljivu.

I tada se dogodio četvrti i posljednji događaj u stanu, kad je Stjopa, već sasvim spuznuvši na pod, nemoćnom rukom grebao dovratak.

Ravno iz zrcala izišao je čovječuljak, neobično plećat, s polucilindrom na glavi i očnjakom koji je virio iz usta i nagrđivao i bez toga nevideno odvratno lice. I uz to bio je plameno-riđ.

- Ja - stupio je u razgovor pridošlica - uopće ne shvaćam kako je on postao direktor - riđi je unjkao sve jače i jače - on je isto tako direktor kao što sam ja - arhijerej!

- Ti nisi nalik na arhijereja, Azazello - primijetio je mačak, stavljajući hrenovke na svoj tanjur.

- To i ja kažem - prounjkao je riđi i, okrenuvši se Wolandu, dodao s poštovanjem: - Dopuštate li, messire, da ga bacimo iz Moskve do sto đavola?

- Sic!! - iznenada se proderao mačak, nakostriješivši dlaku.

I tada se spavaća soba zavrtjela oko Stjope, on je udario glavom u dovratak i, gubeći svijest, pomislio: »Umirem ...«

Ali nije umro. Lagano otvorivši oči vidio je da sjedi na nečem kamenom. Oko njega nešto je šumilo. Kad je otvorio oči kako treba, shvatio je da to šumi more i da se, štoviše, val ljulja kod njegovih nogu, da, ukratko, sjedi na kraju mola, da je pod njim plavo blistavo more, a iza njega - lijepi grad na brijegu.

Ne znajući kako da postupi u takvu slučaju, Stjopa se digao na drhtave noge i pošao po molu prema obali.

Na molu je stajao neki čovjek, pušio je i pljuvao u more. Stjopu je pogledao divljim očima i prestao pijuckati. Tada je Stjopa učinio nešto neočekivano: spustio se na koljena pred nepoznatim pušačem i izrekao:

- Molim vas, recite mi, kakav je to grad?

- Sve je jasno! - rekao je bezdušni pušač.

- Ja nisam pijan - promuklo je odgovorio Stjopa - bolestan sam, sa mnom se nešto desilo, bolestan sam ... Gdje sam? Kakav je to grad? ..

- No, Jalta ...

Stjopa je tiho uzdahnuo, okrenuo se na bok, glavom je udario o topli kamen na molu.

Poglavlje 8.

DVOBOJ IZMEĐU PROFESORA I PJESNIKA

Upravo u vrijeme kad je svijest napustila Stjopu u Jalti, to jest oko pola dvanaest u podne, ona se vratila Ivanu Nikolajeviču Bezdnomnom koji se probudio poslije dubokog i dugog sna. Neko vrijeme razmišljao je na koji je način dospio u nepoznatu sobu s bijelim zidovima, s čudnim noćnim ormarićem od nekog svijetlog metala, i s bijelim zastorom iza kojeg se osjećalo sunce.

Ivan je mahnuo glavom, uvjerio se da ga ona ne boli i sjetio se da se nalazi u bolnici. Ta je misao povukla za sobom sjećanje na Berliozovu pogibiju, ali danas ono nije u Ivanu izazvalo snažniji potres. Naspavavši se, Ivan Nikolajevič je postao mirniji i počeo je jasnije razmišljati. Nakon što je ležao još neko vrijeme nepomično u čistom, mekom i udobnom krevetu s oprugama, Ivan je ugledao dugme zvonca kraj sebe. Po navici da bez potrebe dira predmete, Ivan je pritisnuo dugme. Očekivao je poslije pritiska na dugme neku zvonjavu ili pojavu, ali se dogodilo nešto sasvim drugo. Kod nogu Ivanova kreveta upalio se mutni cilindar na kojemu je pisalo: »Piti«. Nakon što je neko vrijeme stajao, cilindar se počeo okretati sve dok nije iskočio natpis: »Bolničarka«. Razumije se da je oštroumni cilindar zapanjio Ivana. Natpis »Bolničarka« zamijenio je natpis »Pozovite doktora«.

- Hm ... - govorio je Ivan ne znajući što da radi dalje s tim cilindrom. Uspjelo mu je slučajno. Ivan je pritisnuo dugme po drugi put kod riječi: »Liječnička pomoćnica«. Cilindar je u odgovor tiho zazvonio, zaustavio se, ugasio,

i u sobu je ušla punašna, simpatična žena u bijelom čistom ogrtaču i rekla Ivanu:

- Dobro jutro!

Ivan nije odgovorio, jer je smatrao taj pozdrav u sadašnjim uvjetima neumjesnim. Zaista, stavili su zdravog čovjeka u bolnicu, i još prave lice kao da je upravo tako potrebno!

Za to vrijeme, ne gubeći dobrodušni izraz lica, žena je, s pomoću jednog pritiska na dugme digla zastor uvis i u sobu je kroz tanku rešetku širokih razmaka koja je dosegala do poda, navrlo sunce. Iza rešetke pokazao se balkon, iza njega obala vijugave rijeke, a na njezinoj drugoj obali - vesela borova šuma.

- Molim, okupajte se - pozvala je žena i pod njezinim rukama otvorio se unutrašnji zid iza kojeg se vidjela ku paonica i prekrasno opremljen zahod.

Iako je odlučio da neće razgovarati sa ženom, Ivan nije izdržao i, videći kako iz blistave pipe voda u širokoj struji teče u kadu, rekao je ironično:

- Vidi ti! Kao u »Metropolu«!...

- O ne! - ponosno je odgovorila žena - mnogo bolje. Takve opreme nema nigdje ni u inozemstvu. Učenjaci i liječnici dolaze specijalno da pogledaju našu kliniku. K nama svaki dan dolaze strani turisti.

Kod riječi »strani turisti« Ivan se odmah sjetio jučerašnjeg konzultanta. Ivan se smrknuo, pogledao ispod čela i rekao:

- Strani turisti... Kako svi obožavate strane turiste! A među njima, uostalom, ima različitih ljudi. Ja sam se, na primjer, jučer s jednim takvim upoznao, bolje da i ne pričam!

I samo što nije počeo pričati o Ponciju Pilatu, ali se suzdržao, shvaćajući da ženi te priče nije vrijedno pričati, jer mu ona ionako ne može pomoći.

Okupani Ivan Nikolajevič odmah je dobio sve što je potrebno muškarcu poslije kupanja: izglačanu košulju, gaće, čarape. Ali i to nije sve: otvorivši vrata ormara, žena je pokazala unutra i upitala:

- Što želite obući - ogrtač ili pidžamu?

Nasilno prikovan za novo mjesto stanovanja, Ivan samo što nije rukama pljesnuo zbog ženine nametljivosti i šutke je pokazao prstom pidžamu od svijetlocrvene pamučne tkanine.

Poslije toga, Ivana Nikolajeviča povelu su praznim i bešumnim hodnikom i doveli u ogroman kabinet. Odlučivši da se prema svemu što postoji u toj predivno opremljenoj zgradi odnosi s ironijom, Ivan je odmah u mislima okrstio kabinet »tvornica-kuhinja«.

I bilo je razloga za to. Ovdje su stajali ormari i stakleni ormarići s blistavim poniklanim instrumentima. Naslonjači su bili neobično komplicirano napravljeni, bile su tu nekakve trbušaste svjetiljke s blistavim sjenilima, mnoštvo bočica i plinskih plamenika, kao i električni vodovi i nepoznati uređaji.

U kabinetu Ivana se prihvatilo troje - dvije žene i jedan muškarac, svi u bijelom. Najprije su Ivana odveli u kut za stolić s očitom namjerom da ga koješta pitaju. Ivan je počeo ocjenjivati svoj položaj. Pred njim su bila tri puta. Prvi ga je strašno mamio: baciti se na te svjetiljke i komplicirane stvarčice, sve ih razbiti do vražje babe i na taj način izraziti svoj protest zato što je bez potrebe zadržan. Ali se današnji Ivan znatno razlikovao od Ivana jučerašnjeg i zato mu se taj prvi put učinio sumnjivim: još će potkrijepiti njihovu misao da je on - goropadni luđak. Zbog toga je Ivan taj prvi put odbacio. Postojao je drugi: odmah započeti pripovijest o konzultantu i Ponciju Pilatu. Ipak, jučerašnje iskustvo pokazalo je da toj priči ne vjeruju ili je shvaćaju nekako naopako. Zato se Ivan odrekao i ovoga puta, odlučivši da izabere treći - zatvoriti se u ponosnoj šutnji.

Nije mu uspjelo da to u potpunosti ostvari i htio-ne htio morao je odgovarati, iako i škrtu i mrko, na cijeli niz pitanja.

Ivana su ispitivali o svemu što se ticalo njegovog prošlog života, sve do toga kada je i kako bolovao od šarlaha prije petnaest godina. Nakon što su ispisali o Ivanu cijelu stranu, okrenuli su list, i žena u bijelom prešla je na ispitivanje o Ivanovim rođacima. Počelo je navlačenje: tko je sve umro, kada, od čega, nije li pio, nije li bolovao od ve-

neričnih bolesti, i sve u takvom smislu. Na kraju su ga zamolili da ispriča o jučerašnjem događaju na Patrijaršijskim ribnjacima, ali nisu posebno inzistirali; izvještaju o Ponciju Pilatu nisu se čudili.

Onda je žena ustupila Ivana muškarcu, taj ga je drukčije dohvatio, i nije više ni o čemu pitao. Izmjerio je temperaturu Ivanova tijela, izbrojao puls, pogledao Ivanove oči, osvjetljivši ih nekakvom svjetiljkom. Zatim je u pomoć muškarcu došla druga žena, i Ivana su ubadali nečim u leđa, ali ne bolno, crtali su drškom čekića nekakve znakove na koži grudiju, kuckali čekićem po koljenima, od čega su Ivanove noge poskakivale, ubadali u prst i uzimali iz njega krv, ubadali u pregibu lakta, stavljali su mu na ruke nekakve gumene narukvice ...

Ivan se u sebi samo gorko podsmjehivao i razmišljao o tome kako se sve to glupo i čudno dogodilo. Kad samo pomisli! Htio ih je sve upozoriti na opasnost koja je prijetila od nepoznatog konzultanta, pokušao je da ga ulovi, a postigao je to da je dospio u neki tajanstveni kabinet da bi pričao svakakve gluposti o stricu Fjodoru koji je dan i noć pijančevao u Vologdi. Neizdrživo glupo!

Konačno su Ivana pustili. Bio je sproveden natrag u svoju sobu gdje je dobio šalicu kave, kajganu od dva jaja i bijeli kruh s maslacem.

Nakon što je pojeo i popio sve što su mu ponudili, Ivan je odlučio da pričeka nekog glavnog u toj ustanovi i kod tog glavnog postigne i pažnju prema sebi i pravdu.

I on ga je dočekao i čak vrlo brzo poslije svog doručka. Neočekivano su se otvorila vrata u Ivanovu sobu i u nju je ušlo mnoštvo ljudi u bijelim ogrtačima. Ispred svih išao je čovjek od četrdeset i pet godina, brižljivo ošišan kao glumac, s ugodnim ali vrlo pronicljivim očima i finim manirama. Cijela pratnja iskazivala mu je znakove pažnje i poštovanja i zato je njegov ulazak ispao vrlo svečano. »Kao Poncije Pilat!« - pomislio je Ivan.

Da, bio je to nedvojbeno onaj glavni. Sjeo je na stolicu, a svi drugi ostali su stajati.

- Doktor Stravinski - predstavio se Ivanu i ljubazno ga pogledao.

- Izvolite, Aleksandre Nikolajeviču - tiho je rekao netko s dotjeranom bradom i dodao glavnome gusto ispisani Ivanov list.

»Napravili su cijeli dosije!« - pomislio je Ivan. A glavni je vičnim očima preletio list, promrmljao: »Uhu, uhu...« i izmijenio s prisutnima nekoliko fraza na malo-poznatom jeziku.

»I latinski govori kao Pilat...« - tužno je pomislio Ivan. Tada ga je jedna riječ nagnala da zadršće, a to je bila riječ »shizofrenija« - jao, već jučer izrekao ju je prokleti, stranac na Patrijaršijskim ribnjacima, a danas ju je ovdje ponovio profesor Stravinski.

»Eto, i to je znao!« - uznemireno je pomislio Ivan.

Glavni je očito postavio sebi kao pravilo da se slaže sa svim i da se raduje svemu što god mu govorila njegova okolina i da to izražava riječima: »Odlično, odlično ...«

- Odlično! - rekao je Stravinski vraćajući onome list i obratio se Ivanu: - Vi ste pjesnik?

- Da, pjesnik - mračno je odgovorio Ivan i prvi put je iznenada osjetio nekakvu neobjašnjivu odvratnost prema poeziji, i njegove vlastite pjesme kojih se sada sjetio učinile su mu se nekako neugodne.

Namrštena lica, on je sa svoje strane upitao Stravinskog:

- Vi ste profesor?

Na to je Stravinski predusretljivo kimnuo glavom.

- I vi ste ovdje glavni? - nastavio je Ivan.

Stravinski je i na to kimnuo.

- Moram s vama govoriti - značajno je rekao Ivan Nikolajevič.

- Ja sam radi toga i došao - odazvao se Stravinski.

- Stvar je u tome - počeo je Ivan osjećajući da je došao njegov čas - mene su uvrstili među luđake, nitko ne želi da me sluša do kraja!...

- O ne, mi ćemo vas slušati vrlo pažljivo do kraja - ozbiljno i umirujuće rekao je Stravinski - i ni u kom slučaju nećemo dopustiti da vas se uvrštava u luđake.

- Onda čujte: sinoć sam na Patrijaršijskim ribnjacima susreo tajanstvenu ličnost, stranca a možda i ne, koji je

unaprijed znao za Berliozovu smrt i osobno je vidio Poncija Pilata.

Pratnja je šutke i nepomično slušala pjesnika.

- Pilata? Pilat, to je onaj koji je živio za vrijeme Isusa Krista? - žmirkajući u Ivana, upitao je Stravinski.

- Upravo taj.

- Aha - rekao je Stravinski - a taj je Berlioz poginuo pod tramvajem?

- Upravo je njega sinoć u mom prisustvu pregazio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima, kod čega je taj za gonetni građanin...

- Znanac Poncija Pilata? - upitao je Stravinski, očito se odlikujući velikom inteligencijom.

- Upravo on - potvrdio je Ivan proučavajući Stravinskog. - On je rekao unaprijed da je Anuška prolila ulje od suncokreta... A onaj se i poskliznuo upravo na tom mjestu! Kako vam se to sviđa? - značajno se propitao Ivan na dajući se velikom efektu svojih riječi.

Ali taj efekt nije uslijedio i Stravinski je vrlo jednostavno postavio slijedeće pitanje:

- A tko je Anuška?

To je pitanje malo uznemirilo Ivana, njegovo se lice trgnulo.

- Anuška je ovdje posve nevažna - progovorio je nerвозno. - Vrag zna tko je ona. Jednostavno neka glupača iz Sadove ulice. Važno je to da je on unaprijed, shvaćate li, unaprijed znao o ulju od suncokreta! Je li me razumijete?

- Izvrsno vas razumijem - ozbiljno je odgovorio Stravinski i dodirnuvši pjesnikovo koljeno, dodao: - ne uzbuđujte se i nastavite.

- Nastavljam - rekao je Ivan nastojeći da uskladi svoj ton sa Stravinskijevim i znajući već iz gorkog iskustva da će mu samo smirenost pomoći - tako dakle, taj strašni tip, a laže on da je konzultant, vlada nekom neobičnom silom... Na primjer, progoniš ga a ne možeš ga doći. A s njim je još jedan par, također krasan, ali druge vrsti: ne kakav dugajlija u razbitim cvikerima i osim toga mačak ne zamislive veličine koji se samostalno vozi u tramvaju. Osim toga - kako ga nitko nije prekidao, Ivan je govorio sa

sve većim žarom i uvjerljivošću - on je osobno bio na balkonu Poncija Pilata, u što nema nikakve sumnje. A što je to, a? Njega treba odmah uhapsiti, inače će počiniti neopisivo zlo.

- Vi, dakle, nastojite da se njega uhapsi? Jesam li vas ispravno shvatio? - upitao je Stravinski.

»On je pametan - pomislio je Ivan - mora se priznati da se među inteligencijom nađe također po koji pametan. To se ne može poreći!« - i odgovorio:

- Potpuno ispravno! Kako ne bih nastojao, promislite sami! Međutim, mene su ovdje silom zadržali, svijetle mi lampom u oči, kupaju u kadi, raspituju se o stricu Feđi!... A njega već odavna nema na svijetu! Zahtijevam da me se odmah pusti!

- Pa dobro, odlično, odlično! - odazvao se Stravinski.
- Eto, sve je jasno. Zaista, kakvog smisla ima zadržavati u bolnici zdravog čovjeka? Dobro, ja ću vas odmah odavle otpustiti, ako mi kažete da ste normalni. Ne dokažete, nego samo kažete. Dakle, jeste li vi normalni?

Tada je nastupila potpuna tišina i debela žena koja se ujutro brinula oko Ivana pogledala je profesora sa strahopoštovanjem, a Ivan je još jednom pomislio: »Stvarno je pametan!«

Profesorov prijedlog veoma mu se svidio. Ipak, prije nego što će odgovoriti, on je dobro i dobro promislio mršteći čelo i konačno čvrsto rekao:

- Ja sam normalan.

- Odlično - s olakšanjem je povikao Stravinski - ako je tako, dajte da prosuđujemo logički. Uzmimo vaš juče rašnji dan. - Tu se on okrenuo i njemu su odmah pružili Ivanov list. -Tražeći nepoznatog čovjeka koji vam se pred stavio kao znanac Poncija Pilata, vi ste jučer učinili slije deće postupke. - Sada je Stravinski počeo nabrajati, savi jajući redom dugačke prste i gledajući čas u list čas u Ivana. - Objesili ste na grudi ikonu. Je li tako bilo?

- Bilo je - mrko se složio Ivan.

- Pali ste s ograde, povrijedili ste lice. Nije li tako? Pojavili ste se u restoranu s upaljenom svijećom u ruci, samo u donjem rublju, u restoranu ste nekoga udarili. Do veli su vas ovamo svezana. Dospjevši ovamo, vi ste telefo-

nirali miliciji i zamolili da pošalju mitraljesce. Zatim ste pokušali da se bacite kroz prozor. Nije li tako? Pitamo se: je li moguće da netko, ako postupa na taj način, bilo koga uhvati ili uhapsi? Ako ste normalan čovjek, vi ćete sami odgovoriti: nikako. Želite li otići odavle? Izvolite. Ali dopustite da vas upitam, kamo ćete se odavle uputiti?

- Dakako u miliciju - odgovorio je Ivan, ali ne više tako čvrsto i pomalo zbunjen profesorovim pogledom.

- Direktno odavle?

- Aha.

- A u svoj stan nećete svratiti? - brzo je upitao Stravinski.

- Nemam vremena svraćati u stan! Dok ja budem od lazio u stanove, on će šmugnuti!

- Tako. A što ćete prvo reći u miliciji?

- O Ponciju Pilatu - odgovorio je Ivan Nikolajevič i njegove je oči zastrla tamna sumaglica.

- Eto ga, odlično! - uskliknuo je pomirljivo Stravinski i okrenuvši se bradonji naredio: - Fjodore Vasiljeviču, pustite, molim, građanina Bezdomnog u grad. Ali sobu ne zaposjesti, posteljinu ne mijenjati. Za dva sata građanin Bezdomni bit će opet ovdje. Pa onda - obratio se pjesniku - uspjeh vam neću poželjeti zato što u taj uspjeh ne vjerujem ni zrnca. Do skorog viđenja! - On je ustao, njegova se pratnja pomaknula.

- Iz kojeg ću ja razloga opet biti ovdje? - nemirno je upitao Ivan.

Stravinski kao da je očekivao to pitanje, odmah je sjeo i progovorio:

- Zato što će vas, tek što se u gaćama javite u miliciju i kažete da ste vidjeli čovjeka koji je osobno poznavao Poncija Pilata - odmah dovesti ovamo i vi ćete se opet naći u istoj sobi.

- Kakve tu veze imaju gaće? - zbunjeno se osvrćući, upitao je Ivan.

- Uglavnom, Poncije Pilat. Ali i gaće također. Jer mi ćemo bolničko rublje skinuti s vas i dati vam vašu odjeću. A k nama ste bili dovezeni u gaćama. Međutim, niste na mjeravali odavle otići u stan, iako sam vam to uzgred spomenuo. Dalje slijedi Poncije Pilat... i gotovo!

Tada se s Ivanom Nikolajevičem dogodilo nešto čudno. Njegova volja kao da se rascijepila i on je osjetio da je slab i da mu je potreban savjet.

- Pa što da radim? - upitao je, ovaj put već neodlučno.

- Odlično! - odazvao se Stravinski. - To je najpametnije pitanje. Sada ću vam reći što se zapravo s vama dogodilo. Jučer vas je netko jako uplašio i zbunio pričama o Ponciju Pilatu i ostalom. I vi ste, iznervirani, razdraženi čovjek, krenuli gradom pričajući o Ponciju Pilatu. Potpuno prirodno što vas drže luđakom. Vaš je spas sada samo u jednom - u potpunom mirovanju. I za vas je prijedlog potrebno da ostanete ovdje.

- Ali njega se mora uhvatiti! - molećivo je uskliknuo Ivan.

- Dobro, ali zašto da vi sami trčite? Iznesite na papir sve svoje sumnje i optužbe protiv tog čovjeka. Ništa nije jednostavnije nego poslati vašu prijavu kamo treba, i ako je, kako vi pretpostavljate, riječ o zločincu, sve će se objasniti vrlo brzo. Samo uz jedan uvjet: ne naprežite glavu i nastojte manje misliti o Ponciju Pilatu. Koješta se može napričati! Ne treba svemu vjerovati!

- Razumio sam! - odlučno je izjavio Ivan. - Molim da mi date papir i pero.

- Dajte papir i kratku olovku - naredio je Stravinski debeloj ženi, a Ivanu je rekao: - Ali vam savjetujem da da nas ne pišete.

- Ne, ne, još danas, svakako još danas! - uznemireno je povikao Ivan.

- Pa dobro. Samo ne naprežite mozak. Ako ne uspije danas, uspjeh će sutra.

- On će uteći!

- O ne - uvjerenost se suprotstavio Stravinski - on ni kamo neće uteći, garantiram. I zapamtite da će vam se ovdje kod nas pružiti sva moguća pomoć, a bez nje vam neće ništa uspjeti. Čujete li me? - iznenada je značajno upitao Stravinski i obuhvatio ruke Ivana Nikolajeviča. Uzevši ih u svoje, on je dugo, netremice gledajući Ivanu u oči, ponavlja: - Mi ćemo vam ovdje pomoći... čujete li me? Mi

ćemo vam ovdje pomoći... vi ćete osjetiti olakšanje. Ovdje je tiho, sve je mirno ... mi ćemo vam ovdje pomoći... Ivan Nikolajevič neočekivano je zijevnuo, izraz njegova lica se smekšao.

- Da, da - rekao je tiho.

- Odlično! - po svom običaju završio je razgovor Stravinski i digao se: - Do viđenja! - Stisnuo je Ivanu ruku i već kod izlaska okrenuo se bradonji i rekao: - Da, pokušajte s kisikom ... i s kupkama.

Za nekoliko časaka kraj Ivana nije više bilo ni Stravinskog ni pratnje. Iza rešetke na prozoru blistala je na podnevnom suncu radosna i proljetna borova šuma na drugoj obali, a nešto bliže ljeskala se rijeka.

Poglavlje 9.

KOROVJOVLJEVE MAJSTORIJE

Nikanor Ivanovič Bosoj, predsjednik stambene zajednice kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici u Moskvi, gdje je živio pokojni Berlioz, bio je u strašnim brigama počev od prošle noći, od srijede na četvrtak.

U ponoć, kako već znamo, došla je u kuću komisija u kojoj je sudjelovao Želdibin, pozvala Nikanora Ivanoviča, saopćila mu o pogibiji Berlioza i zajedno s njim krenula u stan br. 50.

Tamo su zapečaćeni rukopisi i stvari pokojnika. Ni Grunje, dvorkinje, ni lakomislenog Stjepana Bogdanoviča u to vrijeme u stanu nije bilo. Komisija je izjavila Nikanoru Ivanoviču da će pokojnikove rukopise uzeti radi sređivanja, da njegov dio stana, to jest tri sobe (kabinet, gostinjska soba i blagovaonica bivše draguljarice) prelazi u nadležnost stambene zajednice, a stvari pokojnika podliježu čuvanju u dotičnim prostorijama dok se ne pojave bašti-nici.

Vijest o Berliozovoj pogibiji raširila se po kući nekom nadnaravnom brzinom, i u četvrtak od sedam sati ujutro Bosomu su počeli telefonirati a zatim se i osobno javljati ljudi s molbama koje su sadržavale zahtjeve u odnosu na pokojnikov stambeni prostor. U toku dva sata Nikanor Ivanovič primio je trideset i dvije takve molbe.

One su sadržavale molbe, prijetnje, spletke, prijave, obećanja da će obaviti popravke na svoj račun, dokaze o nesnosnoj skučenosti i nemogućnosti da se živi u istom stanu s banditima. Među ostalim, potresan po svojoj

umjetničkoj snazi bio je opis krađe peljmena* koji su neposredno prije toga bili u džepu kaputa u stanu br. 31, dva obećanja o završetku života samoubojstvom i jedno priznanje o tajnoj trudnoći.

Nikanora Ivanoviča zvali su u predsoblje njegova stana, hvatali za rukav, nešto šaptali, namigivali i obećavali da će mu se odužiti.

To se mučenje nastavilo do podneva kad je Nikanor Ivanovič jednostavno pobjegao iz svog stana u prostoriju uprave kraj ulaza u kuću, ali kad je vidio da ga i tamo vrebaju, pobjegao je i odatle. Oslobodivši se kojekako onih što su mu išli za petama kroz asfaltirano dvorište, Nikanor Ivanovič sakrio se u šestoj veži i popeo se na peti kat gdje se nalazio ukleti stan broj 50.

Nakon što je odahnuo na stepeništu, tusti Nikanor Ivanovič je pozvonio, ali mu nitko nije otvorio. Pozvonio je još jednom i počeo mrmljati i tiho psovati. Ali ni tada mu nisu otvorili. Strpljenje Nikanora Ivanoviča prsnulo je, i on je izvadio iz džepa svežanj ključeva u duplikatu koji su pripadali kućnoj upravi, odlučno je otvorio vrata i ušao.

- Ej, kućna pomoćnice! - viknuo je Nikanor Ivanovič u polutamnom predsoblju. - Kako se zoveš? Grunja, ili kako? ... Nema te?

Nitko se nije odazvao.

Tada je Nikanor Ivanovič izvadio iz torbe metar, zatim je vrata od kabineta oslobodio od pečata i stupio u kabinet.

Zakoračio je, ali se izbezumljen zaustavio u vratima i čak je zadrhtao.

Kraj pokojnikova stola sjedio je nepoznati, mršavi, dugački građanin u kockastom kaputu, u džokejskoj kapici i cvikerima ... no, ukratko, onaj isti.

- Tko ste, građanine? - preplašeno je upitao Nikanor Ivanovič.

- Ba! Nikanore Ivanoviču! - zaderao se zveketavim tenorom neočekivani građanin i skočivši pozdravio pred-

Peljmeni - rusko nacionalno jelo, u tijesto zavijeno meso (prim. prev.).

sjednika nasilnim i naglim stiskom ruke. Taj pozdrav nije nimalo obradovao Nikanora Ivanoviča.

- Oprostite - progovorio je sumnjičavo - tko ste? Je ste li službeno lice?

- Eh, Nikanore Ivanoviču! - srdačno je uzviknuo ne znanac. - Što to znači: službeno lice ili neslužbeno? Sve za visi od toga s kojeg se stajališta gleda na stvar. Sve je to, Nikanore Ivanoviču, nestalno i uvjetno. Danas sam neslužbeno lice, a sutra, gle, službeno! A biva i obratno, Nikanore Ivanoviču, još i te kako biva!

Ovakav zaključak ni u kojoj mjeri nije zadovoljio predsjednika kućne uprave. Kako je po prirodi bio sumnjičav čovjek, on je zaključio da je blagoljubivi građanin pred njim - upravo lice neslužbeno a možda i besposleno.

- Pa tko ste vi? Kako se zovete? - sve je grublje pitao predsjednik i čak je počeo navaljivati na neznanca.

- Moje je prezime - nimalo uznemiren grubošću, odazvao se građanin - no, recimo, Korovjov. Biste li htjeli nešto prigristi, Nikanore Ivanoviču? Bez ceremonije, a?

- Oprostite - negodujući, progovorio je Nikanor Ivanovič - kakve zakuske! (Mora se priznati, iako je to neu godno, da je Nikanor Ivanovič bio po prirodi nešto siroy). - U pokojnikovoj polovici stana nije dopušteno sjediti! Što tu radite?

- Ta sjednite, Nikanore Ivanoviču - nimalo zbunjen, vikao je građanin i počeo se vrtjeti nuđajući predsjedniku naslonjač.

Dokraja razbješnjen, Nikanor Ivanovič odgurnuo je naslonjač i viknuo:

- Tko ste vi?

- Ja sam, vidite, prevodilac kod osobe stranca koji ima rezidenciju u ovom stanu - predstavio se čovjek koji se nazvao Korovjov i lupio petom smeđe neočišćene cipele.

Nikanor Ivanovič je otvorio usta. Postojanje nekog stranca u tom stanu, pa još s prevodiocem, za njega je bilo potpuno iznenađenje i on je zatražio objašnjenje.

Prevodilac je brzo dao objašnjenje. Direktor Varijetea, Stjepan Bogdanovič Lihodejev ljubazno je pozvao inozemnog artista, gospodina Wolanda da za vrijeme svog gostovanja, otprilike tjedan dana, stanuje u njegovu stanu, o

čemu je još jučer pismeno javio Nikanoru Ivanoviču s molbom da privremeno registrira stranca jer on, Lihodejev, putuje u Jaltu.

- Ništa mi nije napisao - zabezegnuto je rekao pred sjednik

- Potražite u svojoj torbi, Nikanore Ivanoviču - slatko je predložio Korovjov.

Slegnuvši ramenima, Nikanor Ivanovič je otvorio torbu i našao u njoj Lihodejevljevo pismo.

- Kako sam to na njega zaboravio? - tupo gledajući otvorenu kuvertu, promrmljao je Nikanor Ivanovič.

- Događa se, događa, Nikanore Ivanoviču! - *zagalamio* je Korovjov. - Rastrešenost, rastrešenost, premorenost i povišenje krvnog tlaka, dragi naš prijatelju Nikanore Ivanoviču! Ja sam također užasno rastresen. Jednom uz čašicu ispričat ću vam nekoliko činjenica iz moje biografije, puknut ćete od smijeha!

- Kada Lihodejev putuje u Jaltu?!

- On je oputovao, oputovao! - povikao je prevodilac. - On se sada već vozi, znate! On je već vrag zna gdje!

- Prevodilac je zamahnuo rukama kao krilima vjetrenjače.

Nikanor Ivanovič je izjavio da mora osobno vidjeti stranca, ali je prevodilac odbio: to nikako nije moguće. Zauzet je. Dresira mačka.

- Mačka vam, ako želite, mogu pokazati - predložio je Korovjov.

To je pak, sa svoje strane, odbio Nikanor Ivanovič, a prevodilac je odmah predložio predsjedniku nešto neočekivano ali zanimljivo.

S obzirom na to što gospodin Woland nikako ne želi stanovati u hotelu, a navikao je da stanuje komotno, zar ne bi stambena zajednica izdala na tjedan dana, dok traje gostovanje Wolanda u Moskvi, njemu cijeli stan, to jest i pokojnikove sobe?

- Ionako je njemu, pokojniku, svejedno - šaptom je siktao Korovjov - njemu sada, priznajte sami Nikanore Ivanoviču, ovaj stan nije potreban.

Dvoumeći, Nikanor Ivanovič se opirao jer stranci treba da stanuju u »Metropolu« a nikako u privatnim stanovima ..

- Kažem vam, hirovit je kao vrag! - šapnuo je Korovjov. -1 neće! Ne voli hotele! Evo gdje mi već sjede ti stran ci! - intimno se požalio Korovjov pokazujući prstom svoj žilavi vrat. - Vjerujte, svu dušu su mi izmučili! Dode ... pa ili špijunira kao posljednji kučkin sin ili me izmuči hiro vima: i to mu ne valja i ono mu ne valja!... A za vašu stambenu zajednicu, Nikanore Ivanoviču, to je velika po godnost i očiti profit. Za novac on ne pita - Korovjov se osvrnuo a zatim je šapnuo predsjedniku na uho: - miliju naš!

U prevodiočevu prijedlogu bio je jasni praktični smisao, prijedlog je bio vrlo solidan, ali je nešto čudno nesolidno bilo u prevodiočevu načinu govora, u njegovoj odjeći i u tim mrskim nepotrebnim cvikerima. Zbog toga je nešto nejasno mučilo predsjednikovu dušu, ali je on ipak odlučio da prihvati -prijedlog. Stvar je bila u tome što je stambena zajednica imala, jao, izvanredno veliki deficit. Na jesen se moralo kupiti naftu za parno grijanje, a za kakve pare - ne zna se. A sa strančevim parama, molim, možda bi se izvukli. Ali je poslovni i oprezni Nikanor Ivanovič izjavio da on najprije mora to pitanje urediti u turističkom uredu.

- Shvaćam! - povikao je Korovjov. - Kako drukčije nego da uredite! Obavezno! Evo vam telefon, Nikanore Ivanoviču, i odmah uredite! A što se tiče novaca, ne uste žite se - šaptom je dodao vukući predsjednika u pred soblje k telefonu - od koga ćete uzeti ako ne od njega! Kad biste vidjeli kakvu ima vilu u Nici! Idućeg ljeta, kad odete u inozemstvo, svakako pođite i pogledajte - zadi vit ćete se!

S turističkim uredom stvar je preko telefona bila uređena s neobičnom brzinom što je predsjednika zaprepastilo. Pokazalo se da tamo već znaju za namjeru gospodina Wolanda da stanuje u privatnom stanu Lihodejeva i nemaju ništa protiv toga.

- Izvrsno! - vikao je Korovjov.

Pomalo ošamućen njegovom galamom, predsjednik je izjavio da je stambena zajednica voljna izdati na tjedan dana stan br. 50 artistu Wolandu s naplatom od ... - Nikanor Ivanovič se malo smeo i rekao:

- Od pet stotina rubalja na dan.

Tada je Korovjov krajnje zaprepastio predsjednika. Lopovski je namignuo u smjeru spavaonice, odakle su se čuli mekani skokovi teškog mačka i prošištao:

- Za tjedan to, dakle, iznosi tri i po tisuće?

Nikanor Ivanovič je pomislio da će dodati: »Baš imate apetit, Nikanore Ivanoviču!«, ali je Korovjov rekao nešto sasvim drugo:

- Zar je to neka svota! Tražite pet, on će dati.

Zbunjeno se nasmiješivši, Nikanor Ivanovič ni sam nije primijetio kako se našao kod pokojnikova pisačkog stola, gdje je Korovjov s velikom brzinom i spretnošću nadrljao ugovor u dva primjerka. Poslije toga jurnuo je s ugovorom u spavaonicu i vratio se s oba primjerka na kojima se stranac široko potpisao. Ugovor je potpisao i predsjednik. Tada je Korovjov zamolio potvrdu za pet...

- Velikim slovima, velikim slovima, Nikanore Ivanoviču! ... Tisuća rubalja... - i s riječima koje baš nisu pristajale uz ozbiljni posao: Ajn, cvaj, draj! - predao predsjedniku pet novih bankovnih svježnjica.

Slijedilo je prebrojavanje s ubacivanjem Korovjovljevih šala i dosjetaka, kao »čisti računi - duga ljubav«, »vlastito oko najbolje vidi« - i slično u tom smislu.

Prebrojivši novac, predsjednik je od Korovjova dobio strančev pasoš radi privremene prijave, stavio ga zajedno s ugovorom i novcem u torbu i, ne izdržavši, stidljivo je zamolio bon za besplatnu ulaznicu ...

- Lako ćemo za to! - zaurao je Korovjov. - Koliko ulaznica, Nikanore Ivanoviču, dvanaest, petnaest?

Ošamućeni predsjednik objasnio je da treba samo dvije, za sebe i za Pelageju Antonovnu, svoju ženu.

Korovjov je odmah dohvatio bilježnicu i odvažno napisao Nikanoru Ivanoviču bon za ulaznice u prvom redu, za dvije osobe. Taj je bon prevodilac lijevom rukom spretno tutnuo Nikanoru Ivanoviču, a desnom je stavio u drugu predsjednikovu ruku debeli šuštavi svežanj. Bacivši oko na njega, Nikanor Ivanovič je jako pocrvenio i stao ga gurati od sebe.

- To nije dopušteno... - mrmljao je.

- Neću ništa da čujem - zašaputao je na njegovo uho Korovjov - kod nas nije dopušteno, a kod stranaca je dopušteno. Vi ćete ga uvrijediti, Nikanore Ivanoviču, a to nije zgodno. Vi ste nastojali...

- Strogo se kažnjava - tiho-pretiho prošaptao je predsjednik i osvrnuo se.

- A gdje su svjedoci? - šapnuo mu je na drugo uho Korovjov. - Pitam vas gdje su? Što vam je?...

I tada se desilo čudo, kako je naknadno tvrdio predsjednik: svežanj je sam kliznuo u njegovu torbu. A zatim se predsjednik, nekako oslabljen i čak slomljen, našao na stepeništu. Vihor misli bjesnio je u njegovoj glavi. Tu se vrtjela i vila u Nici, i dresirani mačak, i misao na to da svjedoka stvarno nije bilo, i da će se Pelageja Antonovna obradovati bonu. Bile su to nepovezane misli ali ugodne. Pa ipak, negdje u najvećoj dubini duše ubadala je predsjednika nekakva iglica. Bila je to iglica nemira. Osim toga, ovdje na stepeništu predsjednika je kao kap udarila misao: »A kako je prevodilac dospio u kabinet kad je na vratima bio pečat?! I kako to da ga on, Nikanor Ivanovič, nije za to upitao?« Neko vrijeme predsjednik je poput ovna gledao u stepenice, ali je zatim odlučio da pljune na sve to i da se više ne muči tim neshvatljivim pitanjem ...

Tek što je predsjednik napustio stan, iz spavaonice je dopro duboki glas:

- Meni se taj Nikanor Ivanovič nije svidio. On je lupež i varalica. Može li se udesiti da se on više ne pojavljuje?

- Messire, vi treba samo da zapovjedite!.. - odazvao se odnekuda Korovjov ali ne zveketavim već čistim i zvučnim glasom.

I odmah se prokleti prevodilac pojavio u predsoblju, okrenuo broj i počeo iz nepoznatog razloga vrlo plačljivo govoriti u slušalicu:

- Halo! Smatram svojom dužnošću da javim kako naš predsjednik stambene zajednice kuće broj tristotine dva bis u Sadovoj ulici, Nikanor Ivanovič Bosoj, špekulira s valutom. U ovom su času u njegovu stanu broj trideset i pet, u ventilaciji, u zahodu, u novinskom papiru - četiri stotine dolara. Govori stanar iste kuće iz stana broj jeda-

naest, Timofej Kvascov. Ali zaklinjem vas da moje ime držite u tajnosti. Strahujem od osvete gore navedena predsjednika.

I on je objesio slušalicu, podlac.

Što se dalje događalo u stanu br. 50 - ne zna se, ali se znade što se dešavalo kod Nikanora Ivanoviča. Zaključavši se kod kuće u zahod, izvadio je iz torbe svežanj koji mu je prevodilac naturio i uvjerio se da je u njemu četiri stotine rubalja. Taj je svežanj Nikanor Ivanovič zamotao u komadić novina i gurnuo u cijev za ventilaciju.

Za pet minuta predsjednik je sjedio za stolom u svojoj maloj blagovaonici. Njegova supruga donijela je iz kuhinje lijepo narezanog sleđa, gusto posipana zelenim lukom. Nikanor Ivanovič nalio je čašicu votke, ispio, nalio drugu, ispio, dohvatio na vilicu tri komadića sleđa ... i u to je vrijeme zazvonilo. A Pelageja Antonovna je unijela lonac koji se pušio, i jedan pogled na njega dao je naslutiti da se u njemu u gustom crvenom boršču nalazi ono od čega nema ništa ukusnije na svijetu - kost sa moždinom.

Progutavši slinu Nikanor Ivanovič je zacvilio kao pas:

- Da vas zemlja proguta! Niti jesti mi ne daju. Ne puš taj nikoga, mene nema, nema. Što se tiče stana, reci im neka prestanu gnjaviti. Kroz tjedan dana bit će sasta nak ...

Supruga je potrčala u predsoblje, a Nikanor Ivanovič je kutlačom povukao iz plamenog jezera nju, kost koja je uzduž napukla. Tog časa u blagovaonicu su ušla dva građanina, a s njima vrlo blijeda Pelageja Antonovna. Pri pogledu na građane problijedio je i Nikanor Ivanovič i digao se.

- Gdje je klozet? - zabrinuto je upitao prvi koji je bio u bijeloj ruskoj košulji.

Na stolu je nešto udarilo (to je Nikanor Ivanovič ispustio žlicu na voštano platno).

- Ovdje, ovdje - brzo je odgovorila Pelageja Antonovna.

Došljaci su se odmah uputili u hodnik.

- U čemu je stvar? - tiho je upitao Nikanor Ivanovič, slijedeći pridošlice. - Kod nas u stanu ne može biti ništa takva... Imate li isprave ... oprostite ...

Prvi je u hodu pokazao Nikanoru Ivanoviču ispravu, a drugi je istog časa stao na stolicu u zahodu, ruku je gurnuo u cijev za ventilaciju. U očima Nikanora Ivanoviča se smrklo. Novine su skinuli, ali se u svežnju nisu pokazali rublji, nego nepoznati novac, ni sasvim sivi ni zeleni, sa slikom nekakvog starca. Uostalom, sve to je Nikanor Ivano-vič vidio nejasno, pred njegovim očima plivale su nekakve mrlje.

- Dolari u ventilaciji - zamišljeno je rekao prvi i upitao Nikanora Ivanoviča meko i ljubazno: - To je vaš paketić?

- Ne! - odgovorio je Nikanor Ivanovič prestrašenim glasom. - Podmetnuli su mi neprijatelji!

- To se događa - složio se taj, prvi, i opet je meko do dao: - No dobro, morate i ostale predati.

- Nemam ih! Nemam, bogom se kunem, nikada ih ni sam držao u rukama! - očajnički je povikao predsjednik.

On se bacio prema komodi, s treskom je izvukao ladicu, iz nje torbu, vičući pri tome bezvezno:

- Evo ugovora ... prevodilac-gad mi je podvalio ... Korovjov ... u cvikerima!...

Otvorio je torbu, pogledao u nju, gurnuo ruku, poplavio u licu i ispustio torbu u boršč. U torbi nije ničega bilo: ni Stjopina pisma, ni ugovora, ni strančeva pasoša, ni novca, ni bona za besplatne ulaznice. Jednom riječju, ništa osim metra.

- Drugovi! - mahnito je povikao predsjednik. - Držite ih! U našoj je kući nečista sila!

I tada, tko će znati što se pričinilo Pelageji Antonovnoj, da je pljesnuvši rukama povikala:

- Pokaj se, Ivanoviču! To će ti ići u prilog!

Krvlju podlivenih očiju, Nikanor Ivanovič zamahnuo je šakama iznad ženina glave, hropćući:

- O, glupačo prokleta!

Tada je onemoćao i spustio se na stolicu očito odlučivši da se pokori neizbježnosti.

U to vrijeme Timofej Kondratjevič Kvascov prislanjao je iz stepeništa na ključanicu vrata od predsjednikova stana čas uho čas oko, umirući od znatiželje.

Za pet minuta stanari kuće, koji su se nalazili u dvorištu, vidjeli su kako je predsjednik u pratnji dvaju lica pošao ravno prema kućnim vratima. Pričalo se da je lice Ni-kanora Ivanoviča bilo blijedo, da je prolazeći teturao kao pijan i da je nešto mrmljao.

A za jedan sat nepoznati građanin javio se u stan br. 11 upravo u vrijeme kad je Timofej Kondratjevič pričao drugim stanarima, grcajući od zadovoljstva, o tome kako je predsjednik nagrajsao - prstom je pozvao iz kuhinje Timofeja Kondratjeviča u predsoblje, nešto mu rekao i zajedno s njim nestao.

Poglavlje 10.

VIJESTI IZ JALTE

U vrijeme kad se desila nesreća Nikanoru Ivanoviču, nedaleko od kuće br. 302-bis, u toj istoj Sadovoj ulici, u kabinetu financijskog direktora Varijetea, Rimskog, nalazila su se dvojica: sam Rimski i administrator Varijetea Varenuha.

Veliki kabinet na drugom katu Varijetea gledao je s dva prozora na Sadovu ulicu a s jednim, upravo iza leđa findirektora koji je sjedio za pisaćim stolom - u ljetni vrt Varijetea gdje su se nalazili kiosci za osvježanje, streljana i otvorena pozornica. Oprema kabineta sastojala se, osim pisaćeg stola, od starih plakata koji su visili na zidu, od malog stola s bocom vode, od četiri naslonjača i od postolja u kutu na kojem je stajala prašnja stara maketa nekog spektakla. No razumije se samo po sebi, da je osim toga bila u kabinetu nevelika, izlizana, olupljena vatrostalna blagajna, s lijeve strane Rimskog, kraj pisaćeg stola.

Rimski je sjedio za stolom i od samog jutra nalazio se u lošem duševnom raspoloženju, a Varenuha je, za razliku od njega, bio vrlo živahan i nekako posebno nemirno poslovan. Međutim, ventila za njegovu energiju nije bilo.

Varenuha se sada skrivao u kabinetu findirektora od onih koji su imali bonove za besplatne ulaznice, a trovali su mu život naročito u dane kad se mijenjao program. A danas je bio upravo takav dan.

Tek što bi počeo zvoniti telefon, Varenuha bi uzimao slušalicu i lagao:

- Koga? Varenuhu? Nema ga. Izišao je iz Varijetea.

- Telefoniraj još jednom Lihodejevu, molim te - razdraženo je rekao Rimski.

- Nema njega kod kuće. Već sam poslao Karpova, nema nikoga u stanu.

- Vrag neka zna što to znači! - siktao je Rimski kucajući na računskom stroju.

Vrata su se otvorila i razvodnik je dovukao debeli svežanj tek tiskanih dopunskih plakata. Na zelenim listovima bilo je velikim crvenim slovima štampano:

Danas i svakodnevno u Varijeteu izvan programa

PROFESOR WOLAND

Seanse crne magije s potpunim njezinim raskrinkavanjem

Varenuha se udaljio od plakata koji je bacio na maketu, pogledao ga zadovoljno i naredio razvodniku da odmah pošalje sve primjerke na lijepljenje.

- Dobro - upadljivo! - primijetio je Varenuha kad je razvodnik otišao.

- A meni se nikako ne sviđa taj pothvat - Ijutito gle dajući plakat kroz rožnate naočale, gundao je Rimski - i uopće me čudi kako su mu dopustili da to stavi na program!

- Ne, Grigorije Daniloviču, nemoj tako! To je vrlo dobar korak. Tu je sva sol u raskrinkavanju.

- Ne znam, ne znam, nikakve soli po mom mišljenju tu nema. I uvijek on izmisli takvo što! Da nam je makar pokazao tog maga! Jesi ga li ti vidio? Odakle se iskopao, vrag nek zna!

Ispostavilo se da ni Varenuha kao ni Rimski nije vidio maga. Jučer je Stjopa (»kao lud« - kako se izrazio Rimski) dotrčao k findirektoru s već napisanim konceptom ugovora, naredio je da ga odmah prepisu i da se Wolandu izda novac. A taj je mag kidnuo i nitko ga osim Stjope nije vidio.

Rimski je izvadio sat, vidio da pokazuje dva sata i pet minuta i potpuno se razjario. Kako nebi! Lihodejev je te-

lefonirao oko jedanaest sati, rekao da će doći za pola sata i ne samo što nije došao već je nestao iz svog stana!

- Moj posao stoji! - vikao je Rimski pokazujući pr stom hrpu nepotpisanih papira.

- Da nije on kao i Berlioz pao pod tramvaj? - govorio je Varenuha držeći na uhu slušalicu u kojoj su se čuli česti dugi i potpuno beznadni signali.

- I dobro bi bilo ... - jedva čujno rekao je kroz zube Rimski.

Upravo tog časa ušla je u kabinet žena u kaputu i kapi uniforme, u crnoj suknji i platnenim cipelama. Iz male torbe o pojasu žena je izvadila bijeli omotić i bilježnicu i upitala:

- Gdje je tu Varijete? Izvanredno hitni telegram. Pot pišite.

Varenuha je nadržao nekakvu čvrknju u ženinoj bilježnici i tek što su se vrata za njom zatvorila, otvorio je omot.

Pročitavši telegram, zatreptao je očima i predao omot Rimskome.

U telegramu je pisalo slijedeće: »Jalti Moskvu Varijete. Danas pola dvanaest kriminalistički odjel javio se ke-stenjasti noćnoj košulji hlačama bez cipela umobolni predstavio se Lihodejev direktor Varijetea Brzovavite istražni odjel gdje direktor Lihodejev«.

- Zdravo da ste, ja sam vaša teta! - uskliknuo je Rimski i dodao: - Kakvo iznenađenje!

- Lažni Dimitrij! - rekao je Varenuha i povikao u telefonsku slušalicu: - Telegraf? Na račun Varijetea. Primate izvanredno hitni telegram ... Slušate li? »Jalta Kriminalistički odjel... Direktor Lihodejev u Moskvi Findirektor Rimski« ...

Bez obzira na saopćenje o jaltanskom samozvancu, Varenuha je opet počeo telefonom posvuda tražiti Stjopu i, dakako, nigdje ga nije našao. Upravo kad je Varenuha držeći u rukama slušalicu razmišljao kamo da još telefonira, ušla je ista žena što je donijela prvi telegram i pružila novu kuvertu. Varenuha je brzo otvorio, pročitao i zafučkao.

- Što je opet? - nervozno se trgnuvši, upitao je Rimski.

Varenuha mu je šutke pružio telegram i findirektor je u njemu vidio ove riječi: »Molim vjerovati bačen Jaltu hipnozom Wolanda hitno brzopjavke kriminalističkom odjelu potvrdu ličnosti Lihodejev«.

Dodirujući se glavama, Rimski i Varenuha ponovo su čitali telegram, a pročitavši, šutke su zurili jedan u drugoga.

- Građani! - razljutila se žena. - Potpišite, a zatim ćete šutjeti koliko vas je volja! Ta ja raznosim samo izvan redno hitne telegrame!

Varenuha se potpisao u bilježnici, ne skidajući oči s telegrama, i žena je otišla.

- Ti si razgovarao s njim telefonski poslije jedanaest? - u potpunoj nedoumici progovorio je administrator.

- Pa smiješno je i govoriti! - prodorno je viknuo Rimski. - Svejedno je jesam li razgovarao, ali on ne može sada biti u Jalti! To je smiješno!

- On je pijan... - rekao je Varenuha.

- Tko je pijan? - upitao je Rimski i opet su obojica zurili jedan u drugoga.

Da je iz Jalte telegrafirao neki samozvanac ili ludak u to nije moglo biti sumnje; ali eto što je bilo čudno: odakle jaltanski mistifikator zna za Wolanda koji je tek jučer doputovao u Moskvu? Odakle on zna za vezu između Lihodejeva i Wolanda?

- »Hipnozom ...« - ponavljao je Varenuha riječ iz telegrama. - Odakle on zna za Wolanda? - Zatreptao je oči ma i iznenada odlučno povikao: - Ma ne! Glupost, glupost, glupost!

- Gdje je odsjeo taj Woland, vrag neka ga nosi? - upitao je Rimski.

Varenuha je odmah uspostavio vezu s turističkim uredom i, na veliko čuđenje Rimskoga, izjavio da je Woland odsjeo u Lihodejevljevom stanu. Okrenuvši poslije toga broj Lihodejevljeva stana, Varenuha je dugo slušao često zujanje u slušalici. Između tih signala odnekuda iz daljine začuo se teški, mučni glas koji je pjevao: » ... Hridi, moje

utočište ...«, i Varenuha je shvatio da se u telefonsku mrežu odnekuda upleo glas iz radio-emisije.

- Stan ne odgovara - rekao je Varenuha stavljajući slušalicu na telefonsku vilicu - da pokušamo još nazvati...

Nije dovršio. U vratima se pojavila ona uvijek ista žena i obojica su - i Rimski i Varenuha - ustali njoj u susret, a ona je izvadila iz torbe ne više bijeli nego nekakav tamni listić. - To već postaje zanimljivo - procijedio je kroz zube Varenuha, prateći pogledom ženu koja je brzo otišla. Rimski je prvi dohvatio listić.

Na tamnoj pozadini fotografskog papira jasno su se isticali crni, rukom pisani reci:

»Dokaz moj rukopis moj potpis hitno brzopuke potvrđno provedite tajno praćenje Wolarida Lihodejev.«

Tokom dvadeset godina svoje djelatnosti u kazalištima Varenuha je vidio svašta, ali je sada osjetio kao da koprena zastire njegov razum i nije mogao ništa drugo izgovoriti osim obične i uz to potpuno besmislene fraze:

- To ne može biti!

Rimski nije tako postupio. On je ustao, otvorio vrata, proderao se dostavljačici koja je sjedila na stolici:

- Nikog osim poštara ne puštajte unutra! - i zaključao vrata.

Zatim je iz pisaćeg stola izvadio hrpu papira i počeo pažljivo uspoređivati masna, s naklonom u lijevo, slova na fotogramu sa slovima u Stjopinim rješenjima i u njegovim vijugastim potpisima. Varenuha je navalivši se na stol vrelo disao u obraz Rimskoga.

- To je njegov rukopis - konačno je odlučno rekao findirektor, a Varenuha se odazvao kao jeka:

- Njegov.

Pogledavši u lice Rimskog, administratora je začudila promjena koja se na tom licu desila. I bez toga mršavi findirektor kao da je još više smršao, a čak se i postarao, a njegove su oči u rožnatom okviru izgubile uobičajenu zajedljivost, u njima se pojavio nemir, pa čak i tuga.

Varenuha je učinio sve što treba da učini čovjek u časovima velike zaprepaštenosti. On je i trčkarao po kabine-

tu, i dvaput širio ruke kao da je razapet, i popio je čitavu čašu žučkaste vode iz boce, i klicao:

- Ne razumijem! Ne ra-zu-mi-jem!

Rimski je gledao kroz prozor i napregnuto o nečemu mislio. Položaj findirektora bio je vrlo težak. Trebalo je odmah i s mjesta pronaći obična objašnjenja neobičnim pojavama.

Pritvorenih očiju findirektor je sebi predočio Stjopu u noćnoj košulji i bez cipela kako ulazi danas oko pola dvanaest u neki neviđeni ultra-brzi avion, a zatim opet njega, Stjopu, također u pola dvanaest kako stoji u čarapama na aerodromu u Jalti... vrag neka zna što je to!

Možda danas nije Stjopa s njim razgovarao telefonski iz svog stana? Ne, to je bio Stjopa! On, pa da ne poznaje Stjopin glas! Da i nije danas Stjopa razgovarao, ako ne kasnije a ono jučer predvečer, Stjopa se iz svog kabineta javio u ovaj isti kabinet s tim glupavim ugovorom i iznervirao findirektora svojom lakomislenošću. Kako je mogao oputovati ili odletjeti a da nije ništa javio Varijeteu? Da je sinoć i odletio - do danas u podne ne bi doletio. Ili bi ipak doletio?

- Koliko je kilometara do Jalte? - upitao je Rimski.

Varenuha je prekinuo svoje trčkanje i zaurao:

- Mislio sam! Već sam o tome mislio! Do Sevastopolja je željeznicom oko tisuću i po kilometara, a do Jalte do daj još osamdeset kilometara! Ali zračne linije je dakako manje.

Hm ... Da ... Ni o kakvom vlaku ne može biti ni govora. Ali što drugo? Avion-lovac? Tko bi i u kakva lovca pustio Stjopu bez cipela? Zašto? Možda je skinuo cipele kad je doletio u Jaltu? Također - zašto? Pa niti u cipelama ga ne bi pustili u avion-lovac! Pa i avion je tu sasvim bez veze. Ta napisali su da se u kriminalistički odjel javio u pola dvanaest u podne, a u Moskvi je razgovarao telefonski ... dopustite ... pred očima Rimskoga iskrasnio je brojčanik njegova sata... prisjetio se gdje su bile kazaljke. Užas! Bilo je to dvadeset minuta poslije jedanaest sati! Pa što to onda znači? Ako pretpostavimo da se odmah poslije razgovora Stjopa uputio na aerodrom i stigao za, recimo, pet minuta, što je, uostalom, također nezamislivo,

-

onda proizlazi da je avion odmah poletio i za pet minuta preletio više od tisuću kilometara? Znači, na sat preleti više od dvanaest tisuća kilometara!! To je nemoguće, dakle znači, on nije u Jalti!

Što preostaje? Hipnoza? Nema na svijetu takve hipnoze kojom bi se moglo prebaciti čovjeka tisuću kilometara daleko! Možda mu se privida da je u Jalti? Njemu se možda i privida, ali zar se jaltanskom kriminalističkom odjelu također privida?! Ne, ne, oprostite, to se ne dešava!... Ali zar nisu odanle telegrafirali?

Lice findirektora bilo je doslovce strašno. U to vrijeme netko je izvana okretao i drmao kvaku i čulo se za vratima kako je dostavljačica očajnički povikala:

- Ne može! Ne puštam! Makar me zaklali! Sjednica!

Rimski se svladao koliko je mogao, uzeo telefonsku slušalicu i rekao:

- Dajte hitni razgovor s Jaltom.

»Pametno!« - u mislima je uskliknuo Varenuha. Ali do razgovora s Jaltom nije došlo. Rimski je položio slušalicu i rekao:

- Kao prokleta, linija je pokvarena.

Vidjelo se da ga je kvar na liniji posebno snažno oneraspoložio i natjerao na razmišljanje. Razmislivši malo, on je opet dohvatio slušalicu jednom rukom, a drugom je zapisivao sve što je govorio u slušalicu:

- Primite hitni telegram. Varijete. Da. Jalta, Kriminalistički odjel. Da. »Danas oko pola dvanaest Lihodejev razgovarao sa mnogn telefonski iz Moskve stop Poslije toga na dužnost nije se javio i ne možemo ga telefonom pronaći stop Rukopis potvrđujem stop Mjere praćenja dotičnog artista preuzimam Financijski direktor Rimski«.

»Vrlo pametno!« - pomislio je Varenuha, ali nije dospio ni razmisliti kako treba kad su kroz njegovu glavu prošle riječi: »Glupost! On ne može biti u Jalti!«

Istovremeno Rimski je učinio slijedeće: pažljivo je složio sve primljene telegrame i kopiju svoga u svežanj, svežanj stavio u kuvertu, zalijepio je, napisao na njoj nekoliko riječi i pružio Varenuhi govoreći:

- Ivane Saveljeviču, odmah osobno odnesi. Neka tamo razmišljaju.

»A to je zbilja pametno!« - pomislio je Varenuha i sakrio kuvertu u svoju aktovku. Zatim je još jednom, za svaki slučaj, okrenuo na telefonu broj Stjopina stana, slušao, radosno i tajanstveno namignuo i napravio grimasu. Rimski je istegao vrat.

- Mogu li govoriti s artistom \Volandom? - slatko je upitao Varenuha.

- Oni su zauzeti - odgovorila je slušalica zveketavim glasom - a tko zove?

- Administrator Varijetea Varenuha.

- Ivan Saveljevič? - radosno je uzviknula slušalica.

- Strašno mi je drago što čujem vaš glas! Kako vaše zdravlje?

- Mersi - zaprepašteno je odgovorio Varenuha - a s kim razgovaram?

- Pomoćnik, njegov pomoćnik i prevodilac Korovjov! - vikala je slušalica. - Stojim vam potpuno na raspolaganju, najdraži Ivane Saveljeviču! Raspolažite sa mnom kako vam drago. Dakle?

- Oprostite, što ... Stjepan Bogdanovič Lihodejev nije sada kod kuće?

- Jao, nije! Nije! - vikala je slušalica. - Otišao je!

- A kamo?

- Izvan grada, da se vozi u automobilu.

- K... kako? Vo ... zi? ... A kad će se vratiti?

- Rekao je, udahnut ću svježeg zraka i vratiti se.

- Tako ... - zbunjeno je rekao Varenuha - mersi. Budite dobri i poručite mesjeu Wolandu da on nastupa da nas u trećem dijelu.

- Slušam. Dakako. Svakako. Odmah. Obavezno. Poručit ću - isprekidano je kuckala slušalica.

- Sve najbolje - u čudu je rekao Varenuha.

- Molim, primite - govorila je slušalica - moje najbolje, najsrdačnije pozdrave i želje! Uspjeha! Zadovoljstva! Potpune sreće! Sve!

- Pa naravno! Rekao sam ja! - uzbuđeno je vikao administrator. - Nikakva Jalta, nego se on odvezao izvan grada!

- No ako je tako - blijed od bijesa progovorio je fin-direktor - to je stvarno svinjarija kojoj nema imena!

Sada je administrator poskočio i tako zaviknuo da je Rimski zadržao:

- Sjetio sam se! Sjetio sam se! U Puškinu je otvorena burekdžinica »Jalta«! Sve je jasno! Odvezao se tamo, napio se i sada odanle telegrafira!

- Ali, to je već previše - trzajući obrazom odgovorio je Rimski i u njegovim je očima plamtio pravi teški bijes.

- Ništa zato, skupo će platiti tu šetnju!... - Iznenada je za peo i neodlučno dodao: - A kriminalistički odjel...

- To je glupost! Njegove vlastite šale - prekinuo ga je ekspanzivni administrator i upitao: - A kuvertu da od nešem?

- Obavezno - odgovorio je Rimski.

I opet su se otvorila vrata i ušla je ona ista ... »Ona!«

- s tugom je, tko zna zašto, pomislio Rimski. Obojica su ustala u susret poštarici.

Ovaj put u telegramu su bile riječi: »Hvala potvrdu odmah pet stotina kriminalističkom odjelu meni sutra letim Moskvu Lihodejev«.

- On je poludio .. - tiho je rekao Varenuha.

Rimski je zvecnuo ključem, izvadio iz ladice vatrostalne blagajne novac, odbrojio pet stotina, pozvonio, uručio dostavljaču novac i poslao ga na telegraf.

- Smiluj se, Grigorije Daniloviču - ne vjerujući svo jim očima, progovorio je Varenuha - po mom mišljenju ti uzalud šalješ novac.

- Novac će se vratiti - tiho se odazvao Rimski - a on će i te kako odgovarati za taj piknik. - I dodao, pokazujući na Varenuhinu torbu: - Hajde, Ivane Saveljeviču, ne oklijevaj.

I Varenuha je istrčao s torbom iz kabineta.

Spustio se u prizemlje, ugledao dugački red pred blagajnom, doznao da blagajnica očekuje za jedan sat natpis »rasprodano« zato što publika navaljuje nakon što je nalijepljen dodatni plakat, naredio je blagajnici da ostavi i ne prodaje trideset najboljih mjesta u ložama i parteru, istrčao iz blagajne, u hodu je odbio nasrtljivce s bonovima za besplatne ulaznice, i uronio u svoju sobu da uzme kapu. Tog je časa zazvonio telefon.

- Da! - viknuo je Varenuha.

- Ivan Saveljevič? - pitala je slušalica odvratnim, no snim glasom.

- Nema ga u Varijeteu! - već je viknuo Varenuha, ali ga je slušalica odmah prekinula:

- Ne izigravajte budalu, Ivane Saveljeviču, nego slušajte. One telegrame nikamo nemojte nositi i nikome ne mojte pokazivati.

- Tko govori? - zaurlao je Varenuha. - Prekinite, građanine, s tim šalama. Odmah će vas identificirati! Koji je vaš broj?

- Varenuha - odazvao se isti gadni glas. - Razumiješ li ti ruski? Ne nosi nikamo telegrame.

- A vi nećete zašutjeti? - povikao je u srdžbi administrator. - Pazite se! Platit ćete za to! - On je viknuo još neku prijetnju, ali je zašutio jer je osjetio da ga u slušalici više nitko ne sluša.

Tada se u sobi nekako brzo počelo smrkavati. Varenuha je istrčao, zalupio za sobom vrata i kroz sporedni izlaz uputio se u ljetni vrt.

Administrator je bio uzbuđen i pun energije. Poslije iznenadnog poziva nije više sumnjao da huliganska banda zbija ružne šale i da su te šale povezane s nestankom Lihodejeva. Želja da razotkrije zlikovce gušila je administratora i, koliko to god bilo čudno - u njemu je nikao predosjećaj nečeg ugodnog. Tako se dešava kad čovjek teži da postane centar pažnje i da donese nekamo senzacionalni izvještaj.

U vrtu je administratorovo lice zapuhnuo vjetar i zasuo mu oči pijeskom kao da mu pregrađuje put, kao da ga upozorava. Na prvom katu je prozorski okvir tako lup-nuo da samo što nisu izletjela stakla, u krošnjama javora i lipa nemirno je zašuštalo. Smrklo se i postalo svježije. Administrator je protrljao oči i ugledao kako nisko nad Moskvom puzi trbušasti žućkasti olujni oblak. U daljini je gusto zagrmjelo.

Kako se god žurilo Varenuhi, neodoljiva želja povukla ga je da skoči na časak u ljetni zahod i letimice provjeri je li monter stavio mrežu na svjetiljku.

Pretrčavši kraj streljane, Varenuha je dospio u gusto grmlje jorgovana u kojem je stajala plava zgrada zahoda.

Kako se pokazalo, monter je bio točan čovjek, svjetiljka na stropu muškog odjela bila je već prekrivena metalnom mrežom, ali je administratora ogorčilo to da se čak u predolujnoj tami moglo razabrati kako su zidovi već ispisani ugljenom i olovkom.

- No, kakva je to ... - počeo je administrator, ali je iznenada začuo iza sebe glas koji je zamijauknuo:

- Jeste li to vi, Ivane Saveljeviču?

Varenuha je zadrhtao, okrenuo se i ugledao pred sobom nekakvog niskog debeljka s mačjim licem.

- Da, ja - neprijazno je odgovorio Varenuha.

- Vrlo mi je, vrlo drago - piskutavim glasom odazvao se debeljko nalik na mačka i iznenada, zamahnuvši, udario Varenuhu po uhu tako da je kapa sletjela s administratorove glave i nestala bez traga u otvoru zahodske školjke.

Od debeljkovog udarca cijeli je zahod na časak osvijetlilo treperavo svjetlo, a na nebu se odazvao grom. Zatim je još jednom bljesnule i pred administratorom je iskr-snuo drugi - maleni, ali s atletskim ramenima, riđi poput vatre, jedno oko s mrenom, usta s očnjakom. Taj drugi bio je očito ljevak, odalamio je administratora po drugom uhu. U odgovor opet je zagrmilo na nebu i na drveni krov zahoda srušila se kiša.

- Što vam je, drugo ... - prošaptao je pošasavljeli administrator, odmah shvativši da riječ »drugovi« nikako ne pristaje banditima koji su napali čovjeka u društvenom zahtodu, zahoptao je: - građa ... - dosjetivši se da ni taj naživ oni ne zaslužuju, zadobio je i treći udarac ne zna se od kojeg među dvojicom, tako da mu je krv šiknula iz nosa na rusku košulju.

- Što je u tvojoj torbi, parazite? - prodorno je zaviknuo onaj nalik na mačka. - Telegrami? Zar te nisu preko telefona upozorili da ih nikamo ne nosiš? Jesu li te upozorili, pitam te?

- Upozori... rili... raveli... - grcajući je odgovorio administrator.

- A ti si ipak požurio? Daj ovamo tobru, gade! - istim odvratnim glasom koji se čuo preko telefona, viknuo je drugi i istrgnuo torbu iz drhtavih Varenuhinih ruku.

Obojica su uhvatila administratora ispod ruke, izvukli ga iz vrta i krenuli s njim Sadovom ulicom. Oluja je bjesnila svom snagom, voda se sa štopotom i lelekom slijevala u otvore kanalizacije, posvuda su, u mjehurićima, bujali valovi, s krovova je voda pljuštala mimo cijevi, iz veža su jurili pjenušavi potoci. Sve živo pobjeglo je sa Sadove ulice, i nikog nije bilo da spasi Ivana Saveljevića. Skačući po mutnim bujicama, osvijetljeni munjama, banditi su u jednom času dovukli poluživa administratora do kuće br. 302-bis, utrčali s njim u vežu gdje su se k zidu stisle dvije bosonoge žene držeći svoje cipele i čarape u rukavima. Zatim su se uputili u šesti ulaz i Varenuha, nadomak ludilu, bio je uznesen na peti kat i bačen na pod u njemu dobro poznatom polutamnom predsoblju u stanu Stjope Lihode-jeva.

Tu su oba razbojnika nestala, a umjesto njih pojavila se u predsoblju potpuno naga djevojka - riđa, s plamenim fosfornim bljeskom u očima.

Varenuha je shvatio da dolazi ono najstrašnije od svega što se dosad desilo s njim, i stenjući odskočio k zidu. A djevojka je sasvim blizu prišla administratoru i stavila mu dlanove na ramena. Varenuhina se kosa nakostriješila zato što je čak kroz hladnu, vodom natopljenu tkaninu ruske košulje osjetio da su ti dlanovi još hladniji, da su hladni kao led.

- Daj da te poljubim - nježno je rekla djevojka i pred njegovim očima našle su se blistave oči. Tada se Varenuha onesvijestio i nije osjetio poljubac.

Poglavlje 11.

RAZDVAJANJE IVANOVE LIČNOSTI

Borova šuma na suprotnoj obali rijeke, još prije jednog sata osvjetljena svibanjskim suncem, zamutila se, raz-mazala i rasplinula.

Poput guste koprane voda je lijevala iza prozora. Na nebu su bljeskale niti, nebo se lomilo, bolesnikovu sobu zalijevalo je treperavo, zastrašujuće svjetlo.

Ivan je tiho plakao sjedeći na krevetu i gledajući mutnu rijeku koja je kipjela u mjehurićima. Kod svakog udara groma on bi žalosno uzviknuo i pokrio lice rukama. Listovi papira koje je Ivan ispisao valjali su se na podu; raznio ih je vjetar koji je uletio u sobu prije početka oluje.

Pokušaji pjesnika da sastavi prijavu na račun strašnog konzultanta nisu doveli ni do čega. Tek što je dobio od debele liječničke pomoćnice koja se zvala Praskovja Fjodo-rovna komadić olovke i papir, on je poslovno protrljao ruke i brzo sjeo za stol. Početak je sastavio prilično brzo.

»Miliciji. Člana MASSOLIT-a Ivana Nikolajeviča Bezdomnoga. Prijava. Jučer predvečer došao sam s pokojnim M. A. Berliozom na Patrijaršijske ribnjake ...«

I odmah se pjesnik zapleo, uglavnom zbog riječi »pokojnim«. Na tom mjestu ispada neka besmislica: kako to — došao s pokojnim? Pokojnici ne hodaju! Stvarno, zlu ne trebalo, smatrat će ga luđakom!

Razmišljajući tako, Ivan Nikolajevič počeo je ispravljati napisano. Ispalo je slijedeće: »... s M. A. Berliozom, kasnije pokojnim ...« Ni to nije zadovoljilo autora. Trebalo je primijeniti treću redakciju, a ta je ispala još gore od prvih dviju: »... Berliozom koji je pao pod tramvaj...«, a

tu se još prikrpao taj svima nepoznati skladatelj prezimenjak i trebalo je da se doda: »ne skladateljem ...«

Namučivši se s tom dvojicom Berlioza, Ivan je sve precrtao i odlučio da započne odmah s nečim vrlo snažnim da bi privukao pažnju čitaoca, i napisao je da je mačak ušao u tramvaj, a zatim se vratio na epizodu s odrezanom glavom. Glava i proročanstvo konzultantovo doveli su ga na misao o Ponciju Pilatu i radi veće uvjerljivosti Ivan je odlučio čitavu priču o prokuratoru izložiti u potpunosti od časa kad je taj u bijelom platu s purpurnom podstavom ušao u kolonadu Herodova dvorca.

Ivan je radio usrdno i precrtavao napisano i stavljao nove riječi i čak je pokušao nacrtati Poncija Pilata, a zatim - mačka na stražnjim nogama. Ali ni crteži nisu pomogli, i što dalje, to je zamršenija i nerazumljivija postajala pjesnikova prijava.

U vrijeme kad se u daljini pojavio zastrašujući oblak s rubovima koji su se dimili, i pokrio šumu, i vjetar zapuhao, Ivan je osjetio da slabi, da neće svladati prijavu, i nije podigao listove koji su se razletjeli, i tiho je i gorko zaplakao.

Dobročudna liječnička pomoćnica Praskovja Fjodorovna posjetila je pjesnika za vrijeme oluje, uznemirila se vidjevši da on plače, spustila zastor da munje ne bi plašile bolesnika, digla je s poda listove i otrčala s njima k liječniku.

Taj se pojavio, dao Ivanu injekciju u ruku i uvjerio ga da više neće plakati, da će sada sve proći, sve će se promijeniti i on će sve zaboraviti.

Liječnik je bio u pravu. Uskoro je šuma iza rijeke postala prijašnja. Otrčala se do posljednjeg drveta na nebu koje se raščistilo do prijašnjeg potpunog plavetnila, a rijeka se umirila. Ivana je odmah poslije injekcije počela napuštati tuga, i pjesnik je sada ležao mirno i gledao dugu što se raširila nebom.

Tako je potrajalo do večeri, i on čak nije ni primijetio kako se duga izgubila, i kako se smrklo i izbljedjelo nebo, kako je pocrnjela šuma.

Popivši vrućeg mlijeka, Ivan je opet privilegao i sam se začudio kako su se njegove misli izmijenile. U njegovu sje-

ćanju nekako se smekšao prokleti, demonski mačak, više ga nije plašila odrezana glava i, napustivši misao na nju, Ivan je počeo razmišljati kako zapravo na klinici nije loše, kako je Stravinski mudrac i znamenit čovjek i kako je vrlo ugodno s njim imati posla. Uz to, večernji zrak je i sladak i svjež poslije oluje.

Kuća bola je zaspala. U tihim hodnicima ugasle su mliječne bijele svjetiljke i umjesto njih, prema kućnom redu upalile su se slabe plave, noćne žarulje, i sve rjeđe su se čuli iza vrata, na gumenim prostiračima hodnika, oprezni koraci liječničke pomoćnice.

Sada je Ivan ležao u slatkoj malaksalosti i gledao čas na malu svjetiljku s abažurrom koja je sa stropa lila mekano svjetlo, čas u mjesec koji je izišao iza crne šume, i razgovarao sam sa sobom.

- Zašto sam se zapravo toliko uzrujavao zbog toga što je Berlioz pao pod tramvaj? - razmišljao je pjesnik. - Na kraju krajeva, neka ga! Tko sam ja zapravo njemu, kum ili svat? Ako proventiliramo to pitanje kako valja, ispada da ja čak, u biti, nisam dobro ni poznavao pokojnika. Stvarno, što sam ja o njemu znao? Ništa, osim da je bio ćelav i krasnorječiv do užasa. I dalje, građani - nastavio je svoj govor Ivan kao da se nekome obraća - razjasnimo evo što: što sam ja, objasnite mi, pobjesnio na tog zagonetnog konzultanta, maga i profesora s praznim i crnim okom? Čemu besmislena potjera za njim u gaćama i sa svijećom u ruci, a zatim i divljačka gužva u restoranu?

- No-no-no! - iznenada je grubo rekao negdje, unutra ili nad uhom, prijašnji Ivan novome. - Zar on ipak nije znao unaprijed da će Berliozova glava biti odrezana? Kako da se ne uzbudiš?

- O čemu je, drugovi, riječ? - suprotstavljao se novi Ivan starom, prijašnjem Ivanu. - Da to nije čista stvar, to je jasno čak i djetetu. On je ličnost natprosječna i tajan stvena sto posto! U tome i jest ono najzanimljivije! Čovjek je osobno poznavao Poncija Pilata, što vam je zanimljivije još potrebno? I umjesto što sam digao najgluplji rusvaj na Patrijaršijskim ribnjacima, zar ne bi bilo pametnije da sam ljubazno upitao što je bilo dalje s Pilatom i s tim uhapšenim Ha-Nocrijem?

A ja sam se vrag zna čega prihvatio! Alaj je važni događaj što je urednik časopisa zaglavio! Pa što, zar će zbog toga časopis prestati da izlazi? I što možeš: čovjek je smrtan i kako je pravedno bilo rečeno, iznenadno smrtan. No, kraljevstvo mu nebesko! Pa bit će netko drugi urednik a možda još krasnorječiviji od prijašnjeg!

Malo prodrijemavši, Ivan novi pakosno je upitao starog Ivana:

- Onda kako ja ispadam u tom slučaju?

- Kao glupan! - jasno je negdje rekao bas koji nije pripadao ni jednom od Ivana i bio silno nalik na konzultantov bas.

Ivan se nije uvrijedio na riječ »glupan«, čak ga je ona ugodno iznenadila, podsmjehnuo se i utihnuo u polusnu. San se prikrađao Ivanu i već mu se prividala i palma na slonovskoj nozi, i mačak je prošao mimo - ne strašan već veseo, i ukratko, eto, sad će san svladati Ivana, kad li se odjednom rešetka bešumno pomakla u stranu i na balkonu je iskrsnuo tajanstveni lik koji se skrivao od mjesečeva svjetla i prstom zaprijetio Ivanu.

Ivan se bez svakog straha podigao u krevetu i vidio da se na balkonu nalazi muškarac. Taj je muškarac stavio prst na usta i prošaptao:

- Pssst!

Poglavlje 12. CRNA MAGIJA I

NJEZINO RASKRINKAVANJE

Maleni čovjek u poderanom žutom polucilindru i s kruškastim ljubičastim nosom, u kockastim hlačama i lakiranim cipelama, dovezao se na scenu Varijetea na običnom biciklu na dva kotača. Uz zvukove fokstrota on je načinio krug a zatim je pobjednički kriknuo od čega se bicikl uspravio. Nakon što se provezao samo na zadnjem kotaču, čovječuljak se okrenuo nogama uvis, u vožnji je otkacio prednji kotač i odbacio ga za kulisu a zatim je nastavio put na jednom kotaču vrteći pedale rukama.

Na visokoj metalnoj motki sa sjedalicom na vrhu i samo s jednim kotačem dovezla se punahna plavuša u trikou i suknjici posutoj srebrnim zvijezdama i počela voziti ukруг. Susrećući se s njom čovječuljak ju je pozdravljao usklicima i skidao nogom polucilindar s glave.

Na kraju se dovezao mališan od osam godina staračka lica, provezao se među odraslima na sićušnoj dvokolici na kojoj je bila ogromna automobilska truba.

Nakon što je učinila nekoliko krugova, čitava družba dovezla se, uz nemirno dobovanje bubnjeva u orkestru, do samog ruba scene, a gledaoci u prvim redovima uzviknuli su i nagnuli se unatrag jer se publici pričinilo da će se cijela trojka sa svojim vozilima strovaliti u orkestar.

Ali su se bicikli zaustavili upravo u času kad su prednji kotači već prijetili da skliznu u bezdan, na glave svirača. Biciklisti su s glasnim krikom »Ap!« skočili s vozila i poklonili se, pri čemu je plavuša slala publici zvučne poljupce, a mališan je svojom trubom zatrubio smiješni signal.

Pljesak je uzdrmao zgradu, plavi je zastor krenuo s obje strane i sakrio bicikliste, kod vrata su se ugasila zelena svjetla s natpisom »Izlaz«, a u paučini trapeza pod kupolom poput sunca zasjale su bijele kugle. Nastala je stanka prije posljednjeg dijela.

Jedini čovjek kojeg nimalo nisu zanimala čudesa biciklističke tehnike porodice Giulli bio je Grigorij Danilo-vič Rimski. Sjedio je u potpunoj samoći u svojem kabinetu, grizao tanke usnice a njegovim licem i tijelom prolazila je drhtavica. Neobičnom nestanku Lihodejeva priključio se potpuno nepredviđeni nestanak Varenuhe.

Rimskom je bilo poznato kamo je taj otišao, ali on je otišao ... i nije se vratio! Rimski je slegnuo ramenima i šapnuo sam sebi:

- Ali zbog čega?!

I čudno: poslovnom čovjeku kao što je findirektor najjednostavnije bi bilo, dakako, da telefonira onamo kamo se bio uputio Varenuha i da dozna što je njega zadesilo, međutim on se do deset sati navečer nije mogao prisiliti da to učini.

U deset, učinivši nad sobom pravo nasilje, Rimski je podigao slušalicu s aparata i tada se uvjerio da je njegov telefon mrtav. Dostavljač mu je javio da su i ostali aparati u zgradi pokvareni. Dakako, taj neugodni ali ne i vrhunaravni događaj do kraja je potresao findirektora, ali ga je istovremeno i obradovao: otklonio je potrebu da telefonira.

U vrijeme kad se nad glavom findirektora upalila i zažmirkala crvena lampica koja je obavještavala početak stanke, ušao je dostavljač i javio da je strani artist došao. Findirektor se trgnuo i mračniji od oblaka uputio se za kulise da primi gosta, jer nije bilo nikog drugog da ga primi.

Iz hodnika gdje su već zvonila signalna zvonca, zagledavali su u veliku svlačionicu znatizeljnici pod raznim izlikama. Tu su bili artisti u crvenim ogrtačima i turbanima, klizač u bijelom, izvezenom, kratkom kaputu, animator, bijel od pudera, i šminker.

Prispjela znamenitost zapanjila je sve svojim frakom nevidene dužine i čudnog kroja, a i time što se pojavila u

crnoj polumaski. Ali su najčudnija bila dva pratioca crnog maga: kockasti dugajlija u napuklim cvikerima i crni debeli mačak koji je ušao u svlačionicu na stražnjim nogama i nehajno sjeo na divan žmirkajući prema golim žaruljama na ogledalima.

Rimski se potrudio da na licu napravi smiješak od kojeg je ono postalo kiselo i zlo i naklonio se šutljivom magu koji je sjedio kraj mačka na divanu. Rukovanja nije bilo. Zato se nametljivi kockasti dugajlija sam predstavio findi-rektoru nazvavši se »njihovim pomoćnikom«. Ta je pojedinost iznenadila findirektora, i to neugodno iznenadila: u ugovoru nije bio spomenut nikakav pomoćnik.

Sasvim usiljeno i suho Grigorij Danilović je upitao kockastog koji mu se svalio na glavu, gdje je artistova aparatura.

- Dijamante vi naš nebeski, dragocjeni gospodine di rektore - zveketavim glasom odgovorio je magov pomoćnik - naša aparatura je uvijek s nama. Evo je! Ajn, cvaj, draj! - I mahnuvši kvrgavim prstima pred očima Rimskog, iznenada je izvukao iza mačkova uha: vlasništvo Rimskog, zlatni sat s lančićem, koji je dotada bio kod findirektora u džepiću prsluka ispod zakopčanog kaputa, s lančićem provučenim kroz rupicu.

Rimski se nehotice uhvatio za trbuh, prisutni su uzdahnuli, a šminker koji je virio kroz vrata nakašljao se s odobravanjem.

- Je li to vaš sat? Izvolite - nehajno se smiješeći rekao je kockasti i pružio na prljavom dlanu zbunjenom Rimskom njegovo vlasništvo.

- S takvim ne sjedaj u tramvaj - tiho i veselo šapnuo je animator šminkeru.

Ali je mačak izveo nešto još bolje od točke s tuđim satom. Neočekivano se digao s divana, prišao na stražnjim nogama stolicu pod ogledalom, prednjom šapom izvukao je iz boce čep, nalio vode u čašu, ispio, vratio čep na mjesto i šminkerskom krpom obrisao brkove.

Sada nije nitko čak ni uzdahnuo, samo su svi zinuli, a šminker je ushićeno šapnuo:

- Eh, klasa!

U to su vrijeme po treći put nemirno zazvonila zvonca i svi su uzbuđeni u očekivanju zanimljive točke jurnuli iz svlačionice.

Za jednu minutu u gledalištu su se ugasila svjetla, upalila se rampa i zastor obasjala odozdo crvenkastim odsjajem, a kroz osvijetljenu pukotinu zastora stupio je pred publiku punašni, poput djeteta veseli čovjek obrijana lica, u izgužvanom fraku i nečistoj košulji. Bio je to čitavoj Moskvi dobro poznati konferansije Žorž Bengalski.

- Dakle, građani - progovorio je Bengalski smiješeći se mladenačkim osmijehom - sada će pred vama nastupiti... - Tu je Bengalski prekinuo sam sebe i progovorio s drugom intonacijom: - Vidim da se broj publike k trećem dijelu još povećao. Kod nas je danas pola grada! Ovih dana sretnem ja prijatelja i kažem mu: »Zašto nas ne posjetiš? Jučer je kod nas bilo pola grada«. A on mi odgovara: »Ja stanujem u drugoj polovici!« - Bengalski je učinio stanku očekujući da će nastati provala smijeha, ali kako se nitko nije nasmijao, on je nastavio: -... Dakle, nastupa znameniti inozemni artist mesje Woland sa seansom crne magije! Ali, mi razumijemo - Bengalski se nasmiješio mudrim osmijehom - da ona ne postoji na svijetu i da ona nije ništa drugo nego praznovjerje, a maestro Woland, jednostavno, na visokom stupnju vlada tehnikom trika, što će se i vidjeti iz najzanimljivijeg dijela, to jest iz raskrinkavanja te tehnike, i budući da smo mi svi kao jedan i za tehniku i za njezino raskrinkavanje, to molimo gospodina Wolanda!

Izgovorivši cijelu tu besmislicu, Bengalski je sklopio obje ruke dlan na dlan, kao pozdrav zamahnuo njima prema prorezu zastora, koji se tiho šušajući pomaknuo u stranu.

Izlazak maga s njegovim dugačkim pomoćnikom i mačkom koji je stupio na scenu na stražnjim nogama, vrlo se svidio publici.

- Dajte mi naslonjač - tiho je naredio Woland i istog časa, ne zna se kako i odakle, na sceni se pojavio naslonjač u koji je sjeo mag. - Reci mi, ljubazni Fagote - upitao je Woland kockastog šarlatana koji je, očigledno, nosio i

drugo ime osim »Korovjov« - prema tvom mišljenju, nije li se moskovsko pučanstvo znatno promijenilo?

Mag je pogledao utihnulu publiku, iznenađenu pojavom naslonjača iz zraka.

- Upravo tako, messire - tiho je odgovorio Fagot-Korovjov.

- Imaš pravo. Građani su se ja'ko promijenili, izvana, velim, kao i sam grad uostalom. Što da i govorimo o odjeći, ali pojavili su se ti... kako se zovu ... tramvaji, automobili ...

- Autobusi - s poštovanjem je došapnuo Fagot.

Publika je pažljivo slušala taj razgovor, pretpostavljajući da je to preludij magijskim trikovima. Kulise su bile nabite artistima i scenskim radnicima, a među njihovim licima vidjelo se napregnuto, blijedo lice Rimskog.

Lice Bengalskog, koji se sklonuo u kut pozornice, počelo je izražavati nedoumicu. On je sasvim malo podigao obrvu i, koristeći stanku, progovorio:

- Inozemni artist izražava svoj ushit Moskvom koja je porasla u tehničkom smislu, a također i Moskovljanima - Bengalski se dvaput nasmiješio, najprije parteru a zatim galeriji.

Woland, Fagot i mačak okrenuli su glave prema konferansijeu.

- Zar sam ja izrazio ushit? - upitao je mag Fagota.

- Nikako, messire, vi niste izrazili nikakav ushit - odgovorio je taj.

- Pa što to onda govori taj čovjek?

- On je jednostavno slagao! - glasno, da čuje cijelo kazalište, izjavio je kockasti pomoćnik i, obraćajući se Bengalskom, dodao: - Čestitam vam, građanine lažitorbo!

Na galeriji je zapljuštao smijeh, a Bengalski je zadrhtao i izbuljio oči.

- Mene, naravno, ne zanimaju toliko autobusi, telefoni i ostala ...

- Tehnika! - došapnuo je kockasti.

- Potpuno točno, hvala - polako je govorio mag teškim basom - mnogo je važnije pitanje: jesu li se ti građani promijenili iznutra?

- Da, to je najvažnije pitanje, gospodine.

Ljudi među kulisama počeli su se pogledavati i slijegati ramenima; Bengalski je bio crven a Rimski blijed. Ali tada, kao da uviđa nastalu zabrinutost, mag je rekao:

- Mi smo se raspričali, dragi Fagote, a publika se počela dosađivati. Pokaži nam za početak nešto jednostavno.

Dvorana je s olakšanjem zatreperila. Fagot i mačak otišli su na suprotne strane rampe. Fagot je kvrcnuo prstima, drsko viknuo:

- Tri, četiri! - uhvatio iz zraka špil karata, promiješao ih i kao vrpce bacio mačku. Mačak je uhvatio vrpce od karata i bacio natrag. Atlasna je zmija frknula, Fagot je otvorio usta kao ptica i cijelu zmiiju, kartu za kartom progutao.

Poslije toga mačak se naklonio, strugnuvši desnom zadnjom šapom, i izazvao neopisivi pljesak.

- Klasa! Klasa! - ushićeno su vikali iza kulisa.

A Fagot je upro prstom u parter i izjavio:

- Sada se špil karata, uvaženi građani, nalazi u sedmom redu kod građanina Parčevskog, upravo između novčanice od tri rublja i poziva na sud radi uplate alimentacije građanki Zeljkovoj.

U parteru su ljudi zažagorili, počeli su nešto tražiti, i konačno je nekakav građanin koji se, točno, zvao Parčevski, sav rumen od zaprepaštenja izvukao iz lisnice špil i dignuo ga u zrak ne znajući što da s njim radi.

- Neka vam ostane za uspomenu! - zaviknuo je Fagot.

- Niste uzalud juče kod večere govorili da bi vaš život u Moskvi, kad ne bi bilo pokera, bio potpuno nesnosan.

- Stari trik! - čulo se s galerije. - Taj je u parteru iz iste družbe.

- Mislite li? - zauralo je Fagot žmirkajući na galeriju.

- U tom slučaju i vi ste jedan iz naše grupe zato što je špil u vašem džepu!

Na galeriji je nastalo micanje i čuo se radosni glas:

- Istina! Kod njega je! Tu, tu! . . . Stoj! Pa to su červonci!*

Oni koji su sjedili u parteru okrenuli su glave. Na galeriji je neki zbunjeni građanin našao u svojem džepu sve-

Novčanice od deset rubalja (prim. prev.).

žanj povezan na bankarski način i s natpisom na omotu
»Jedna tisuća rubalja«.

Susjedi su navalili na njega, a on je zaprepašten parao
noktom omot, nastojeći da dozna da li su červonci pravi
ili nekakvi čarobnjački.

- Boga mi, pravi su! Červonci! - vikali su radosno na
galeriji.

- Zaigrajte i sa mnom takvu igru - zamolio je veselo
neki debeljko u sredini partera.

- Avec plaisir!* - odazvao se Fagot. - Ali zašto samo
s vama? Svi će vatreno sudjelovati! - I zapovjedio: - Mo
lim, gledajte uvis!... Jedan! - U njegovoj se ruci našao pi
štolj, viknuo je: - Dva! - Pištolj se trgnuo uvis. Viknuo je:
- Tri! - Bljesnule je, puknulo i tog su časa ispod kupole,
lepršajući među trapezima, počeli padati u dvoranu bijeli
papirići.

Vrtjeli su se, zanosilo ih je u stranu, nosilo na galeriju,
bacalo u orkestar i na scenu. Za nekoliko sekundi kiša
novaca je sve gušće padala na sjedalište, i gledaoci su
počeli loviti papiriće.

Dizalo se stotine ruku, gledaoci su kroz papiriće
gledali na osvijetljenu scenu i vidjeli najoriginalnije i
istinite vodene znakove. Miris također nije dopuštao
nikakve sumnje: bio je to miris koji se ne može ni s čim
usporediti, miris tek štampanih novčanica. Najprije radost
a zatim za-panjenost zahvatili su cijeli Varijete. Posvuda je
zvonila riječ »červonci, červonci«, čuli su se usklici »ah,
ah!« i veseli smijeh. Poneki su već puzali kroz prolaze,
tapkajući rukama ispod sjedalice. Mnogi su stajali na
sjedištima, loveći uzbibane, hirovite novčanice.

Malo-pomalo počela se na licima milicionera
izražavati nedoumica, a artisti su bez ceremonije počeli
viriti iza kulisa.

S balkona se čuo glas: »Pa što ti hvataš? Ta je moja!
K meni je doletjela!«. I drugi glas: »Ne guraj se, jer ako
te maznem!« I odjednom se začuo šamar. Odmah se na
balkonu pojavio šljem milicionera; s balkona su nekog
odveli.

- Francuski - sa zadovoljstvom (prim. prev.)

Opće uzbuđenje je raslo i ne zna se što bi se iz toga izleglo da nije Fagot zaustavio novčanu kišu iznenadnim pucnjem u zrak.

Dvojica mladića izmijenila su značajan i veseo pogled, digli se s mjesta i uputili ravno u buffet. Varijete je bućio, oči sviju gledalaca su svijetlile. Da, da, ne može se znati što bi iz toga svega nastalo da Bengalski nije u sebi smogao snage i pokrenuo se. Nastojeći da se što više svlada, on je po navici protrljao ruke i glasom najveće zvučnosti progovorio:

- Eto, građani, vidjeli smo sada slučaj takozvane masovne hipnoze. Posve znanstveni pokus koji najbolje dokazuje da nikakvih čudesa u magiji nema. Zamolite maestra Wolanda da nam razotkrije taj pokus. Sada ćete vidjeti, građani, kako će te tobožnje novčanice nestati isto tako naglo kako su se i pojavile.

Tada je zapljeskao ali potpuno osamljeno, na licu mu je u to vrijeme titrao samouvjereni smiješak, ali u očima nije bilo ni trunka te samouvjerenosti, nego bi se prije moglo reći da se u njima zrcalila molba.

Publici se govor Bengalskoga nije svidio. Nastala je potpuna tišina koju je prekinuo kockasti Fagot.

- A ovo je slučaj takozvane laži - izjavio je glasnim kožjim tenorom - novčanice su, građani, prave.

- Bravo! - isprekidano je viknuo bas negdje visoko.

- Uostalom, taj - Fagot je pokazao Bengalskog - mi je dodijao. Upleće se cijelo vrijeme gdje ne treba, lažnim primjedbama kvari seansu! Sto da učinimo s njim?

- Glavu mu otrgnimo! - rekao je grubo netko s gale rije.

- Sto kažete, a? - odmah se odazvao Fagot na taj bezobrazni prijedlog. - Glavu da mu otrgnemo? To je ideja! Behemote! - doviknuo je mačku. - Učini! Ajn, cvaj, draj!!

I dogodila se neviđena stvar. Mačkova dlaka se nakostriješila i on je prodorno mijauknuo. Zatim se sklupčao i kao pantera skočio Bengalskom ravno na grudi a odatle je skočio na njegovu glavu. Predući, mačak je oblim šapama uhvatio rijetku kosu konferansijea i divlje zavijajući otrgnuo u dva maha glavu s debelog vrata.

Dvije i po tisuće ljudi u dvorani kriknulo je kao jedan. Iz rastrganih arterija krv je u vodoskocima šiknula iz vrata i zalila i plastron i frak. Bezglavo tijelo nekako je besmisleno zagrebalo nogama i sjelo na pod. U dvorani su se začuli histerični ženski krikovi. Mačak je predao glavu Fagotu koji ju je za kosu podigao uvis i pokazao publici, a ta je glava očajnički kriknula na čitavu dvoranu:

- Doktora!!

- Hoćeš li i dalje mlatiti svakojake gluposti? - grozno je upitao Fagot plačnu glavu.

- Neću više! - prokrkljala je glava.

- Za boga dragoga, nemojte ga mučiti! - iznenada se začuo, nadjačavši buku, ženski glas iz lože i mag se okrenuo u stranu tog glasa.

- Pa što, građani, da mu oprostimo, što li? - upitao je Fagot obrativši se dvorani.

- Oprostiti, oprostiti! - začuli su se u početku pojedinačni i pretežno ženski glasovi a zatim su se slili u jedan zbor s muškim glasovima.

- Kako zapovijedate, messire? - upitao je Fagot maškiranog maga.

- Pa što - zamišljeno se odazvao taj - ljudi kao ljudi. Vole novac, ali tako je uvijek bilo ... Čovječanstvo voli novac, bilo od čega on bio napravljen, od kože, od papira, od bakra ili zlata. Lakomisleni... što ćeš ... i milosrđe pokatkad zastruji u njihovim srcima ... obični ljudi... općenito uzevši, podsjećaju na prijašnje... samo ih je stambeno pitanje pokvarilo - i glasno zapovjedio: - Stavi te glavu.

Namjestivši je precizno, mačak je natakao glavu na vrat i ona je sjela točno na svoje mjesto kao da se nije nikada od njega ni odvajala. I najvažnije, čak nikakav ožiljak na vratu nije ostao. Mačak je mahnuo šapama po fraku i plastronu Bengalskog i s njih su nestali tragovi krvi. Fagot je podigao sjedećeg Bengalskog na noge, gurnuo mu u džep fraka svežanj novčanica i otpratio ga sa scene riječima:

- Nosite se odavde! Bez vas je veselije.

Besmisleno se osvrćući i teturajući, konferansije je doteturao samo do vatrogasne straže i tamo se s njim desilo zlo. On je žalosno viknuo:

- Glava moja, glava!

Među ostalima k njemu je pohitao Rimski. Konferansije je plakao, lovio je nešto u zraku, mrmljao:

- Vratite mi moju glavu! Glavu mi vratite! Uzmite stan, uzmite slike, samo mi glavu vratite!

Kurir je potrčao po liječnika. Bengalskog su pokušali položiti na divan u svlačionici ali se on stao braniti, postao je goropadan. Morali su pozvati kola hitne pomoći. Kada su nesretnog konferansijea odveli, Rimski je potrčao natrag na scenu i vidio da na njoj nastaju nova čudesa. Da, uostalom, u to vrijeme ili nešto ranije, sam mag, zajedno sa svojim olinjalim naslonjačem nestao je sa scene, a uz to treba reći da to publika uopće nije primijetila zabavljena divnim stvarima koje je na sceni izvodio Fagot.

A Fagot je izjavio publici, nakon što je otpratio nastradalog konferansijea:

- Sada, kad smo otpratili tog gnjavatora, dajte da otvorimo dućan za dame!

I odmah se pod scene prekrpio perzijskim sagovima, iskrsla su ogromna ogledala osvjetljena sa strane zelenkastim cijevima, a između ogledala - vitrine u kojima su gledaoci, veselo ošamućeni, ugledali pariške ženske haljine raznih boja i modela. To je bilo u nekim vitrinama, a u drugima pojavilo se stotine ženskih šešira i s perjem i bez perja, s kopčama i bez njih, stotine cipela - crnih, bijelih, žutih, kožnatih, atlasnih, od antilopa, s remenčićima i s blistavim perlama. Između cipela pojavili su se etuii, u njima su zaplesala svjetla zasljepljujućih kristalnih bočica parfema. Pa brda torbica od antilopa, od jelenje kože, od svile, a među njima čitave hrpe metalnih, zlaćanih, dugačkih kutijica s ruževima.

Vrag zna odakle se pojavila ridokosa djevojka u večernjoj crnoj toaleti, po svemu zgodna djevojka samo da je nije kvarila neobična brazgotina na vratu, i nasmiješila se kod vitrina smiješkom domaćice.

Slatko se cerekajući, Fagot je objavio da tvrtka potpuno besplatno mijenja stare damske haljine i obuću za pariške modele i parišku obuću. Isto je dodao što se tiče torbica, parfema i ostalog.

Mačak je počeo strugati stražnjom šapom a prednjom je istovremeno činio nekakve pokrete svojstvene lakajima koji otvaraju vrata.

Djevojka je račlavo, hrapavo doduše, ali slatko zapjevala nešto nerazumljivo ali sudeći po ženskim licima u parteru vrlo primamljivo:

- Guerlain, Chanel broj pet, Mitsouko, Narcisse noir, večernje haljine, koktel-haljine ...

Fagot se izvijao, mačak se klanjao, djevojka je otvarala staklene vitrine.

- Molim! - urlao je Fagot. - Bez svakog ženiranja i ce remonije!

Publika se uznemirila, ali se za sada nitko na pozornicu nije odlučio. Napokon je neka brineta izišla iz desetog reda partera i smješkajući se, kao da je njoj sve savršeno svejedno i uopće baš je briga, prošla je i preko bočnih stepenica popela se na scenu.

- Bravo! - uzviknuo je Fagot. - Pozdravljam prvu gošću! Behemote, naslonjač! Počnimo od obuće, madame!

Brineta je sjela u naslonjač i Fagot je odmah istresao na sag pred nju hrpu cipela.

Brineta je skinula svoju desnu cipelu, probala je neku ljubičastu, stala na sag, pogledala petu.

- A neće li me tiskati? - zamišljeno je upitala.

Na to je Fagot uvrijeđeno uskliknuo:

- Ma molim vas! - A mačak je zbog uvrede mijaknuo.

- Uzet ću ovaj par, msje - rekla je brineta dostojan stveno, i obukla i drugu cipelu.

Stare brinetine cipele bačene su iza zastora, a tamo je otišla i ona sama u pratnji riđe djevojke i Fagota koji je nosio na leđima nekoliko modela haljina. Mačak se vrtio, pomagao i od puste važnosti objesio oko vrata metar.

Kroz minutu je iza zastora izišla brineta u takvoj haljini da se iz cijelog partera izvio uzdah. Hrabra žena koja se čudesno proljepšala, zaustavila se kod ogledala, slegnula golim ramenima, popravila kosu na zatiljku i okrenula se da se pogleda s leđa.

- Tvrтка vas moli da to uzmete za uspomenu - rekao je Fagot i pružio brineta otvoreni etui s bočicom.

- Mersi - umišljeno je odgovorila brineta i krenula stepenicama u parter. Dok je prolazila gledaoci su se podizali i dodirivali etui.

Sada je led bio probijen i sa svih strana krenule su žene na pozornicu. U općem uzbuđenom govoru, smijehu i uzdasima čuo se muški glas: »Ja tebi ne dopuštam!« i ženski: »Despot i malograđanin, pusti moju ruku!« Žene su nestajale iza zastora, ostavljale tamo svoje haljine i izlazile u novim. Na stolicama s pozlaćenim nogama sjedio je čitav red žena koje su energično tapkale po sagu novo obuvenim nogama. Fagot je klečao, baratao metalnom žlicom za obuvanje, mačak je onemoćao pod hrpom torbica i cipela, gurao se od vitrina k stolicama i natrag, djevojka s unakaženim vratom čas se pojavljivala čas nestajala i došla do toga da je već u potpunosti počela brbljati francuski, a čudno je bilo to što su je sve žene sve do posljednje riječi razumjele, pa čak i one među njima koje nisu znale ni jedne francuske riječi.

Opće zaprepaštenje izazvao je muškarac koji se uputio na scenu. On je izjavio da njegova supruga ima gripu i da zato moli da joj preko njega nešto pošalju. Kao dokaz da je zaista oženjen, građanin je bio pripravan da pokaže legitimaciju. Molba brižljiva muža bila je dočekana smijehom, Fagot je zaurloao da mu vjeruje kao samom sebi i bez legitimacije i uručio građaninu dva para svilenih čarapa, a mačak je sa svoje strane dodao etui s ružem.

Zakašnjele žene gurale su se na scenu, sa scene su odlazile sretnice u plesnim haljinama, u pidžamama sa zmajevima, u strogim vizitnim kostimima, u šeširima navuče-nim na jednu obrvu.

Tada je Fagot objavio da se zbog poodmaklog vremena dućan zatvara točno za minutu, do sutrašnje večeri; nastala je nevjerojatna hitnja na pozornici. Žene su na brzinu, bez probanja, grabile cipele. Jedna je poput oluje odjurila iza zastora, zbacila sa sebe svoj kostim i dograbila prvo što joj je došlo pod ruku, svileni ogrtač s ogromnim cvjetovima, a osim toga uspjelo joj je zdipiti dvije bočice parfema.

Točno za jednu minutu zagrmio je pucanj iz pištolja, ogledala su nestala, propale su u zemlju vitrine i stolice,

sag se rasplinuo u zraku isto kao i zastor. Posljednje je nestalo visoko brdo starih haljina i obuće, i scena je opet postala stroga, pusta i gola.

I eto tada se u stvar umiješalo novo djelotvorno lice.

Ugodni zvučni i vrlo uporni bariton začuo se iz lože broj 2:

- Ipak je poželjno, građanine artiste, da bez odugo vlačnja raskrinkate pred gledaocima tehniku vaših triko va, osobito trik s novčanicama. Poželjno je također da se na scenu vrati konferansije. Njegova sudbina u/.nemirava gledaoce.

Bariton je pripadao počasnom gostu današnje večeri Arkadiju Apolonoviču Semplejarovu, predsjedniku Akustičke komisije moskovskih scena.

Arkadij Apolonovič se nalazio u loži s dvjema damama: sa starijom, skupo i pomodno odjevenom, i s drugom - mladom i ljepuškastom koja je bila jednostavnije odjevena. Prva od njih, kako se uskoro objasnilo kod sastavljanja zapisnika, bila je supruga Arkadija Apolonoviča, a druga - njegova daljnja rođakinja, glumica početnica koja je mnogo obećavala i koja je došla iz Saratova i živjela u stanu Arkadija Apolonoviča i njegove supruge.

- Pardon! - odazvao se Fagot. - Oprostite, tu se nema što raskrinkati, sve je jasno.

- Ne, molim! Raskrinkavanje je i te kako potrebno. Bez toga vaše blistave točke ostavljaju mučan dojam. Gledalačka masa traži objašnjenje.

- Gledalačka masa - prekinuo je Semplejarova be zobrazeni šarlatan - nije ništa tražila. Ali uzimajući u obzir vašu visokopoštovanu želju, Arkadije Apolonoviču, ja ću - neka bude - izvesti raskrinkavanje. Ali dopuštate li za to još jednu sićušnu točku?

- Zašto ne - pokroviteljski je odgovorio Arkadij Apolonovič - ali svakako s raskrinkavanjem.

- Slušam, slušam. Dakle, dopustite da vas upitam, gdje ste bili sinoć, Arkadije Apolonoviču?

Kod tog neumjesnog i čak, molim, prostačkog pitanja lice se Arkadija Apolonoviča izmijenilo, i to jako izmijenilo.

- Arkadij Apolonovič bio je sinoć na sjednici Akustičke komisije - vrlo je oholo izjavila supruga Arkadija Apolonoviča - ali ja ne razumijem kakve to veze ima s magijom?

- Oui, madame - potvrdio je Fagot. - Dakako, vi ne razumijete. Što se tiče sjednice, vi ste u potpunoj zabludi. Odvezavši se na spomenutu sjednicu koja, istini za volju, i nije bila sinoć sazvana, Arkadij Apolonovič je otpustio svog šofera kod zgrade Akustičke komisije na Čistim ribnjacima (cijeli Varijete je utihnuo), a sam se autobusom odvezao u Jelohovsku ulicu u goste glumici putujućeg rajonskog kazališta, Milici Andrejevnoj Pokobatko i proveo kod nje u gostima oko četiri sata.

- Jao! - u potpunoj tišini uzviknuo je netko patnički.

Mlada rođakinja Arkadija Apolonoviča odjednom se počela smijati dubokim i strašnim glasom.

- Sve je jasno! - uskliknula je. - Ja sam već odavna sumnjala. Sada mi je jasno zašto je ta nesposobna žena došla u ulogu Lujze!!

Iznenada je zamahnula kratkim i debelim ljubičastim kišobranom i udarila Arkadija Apolonoviča po glavi. Podmukli Fagot alias Korovjov povikao je:

- Eto, poštovani građani, jedan od slučajeva raskrinkavanja koje je tako uporno zahtijevao Arkadij Apolonovič!

- Kako si ti, nevaljalice, smjela dotaći Arkadija Apolonoviča? - strogo je upitala supruga Arkadija Apolonoviča, ustavši u loži u svoj svojoj divovskoj veličini.

Drugi kratki nalet sotonskog smijeha svladao je mladu rođakinju.

- Ako nitko drugi - odgovorila je smijući se - ja ga smijem dotaći! - I drugi put začuo se suhi udarac kišobrana koji je odskočio od glave Arkadija Apolonoviča.

- Milicija! Uhapsite je! - tako je strašnim glasom poviknula Semplejarovljeva supruga da su se mnogima stisnula srca.

A onda je još i mačak skočio na rampu i iznenada se proderao kroz cijelu dvoranu čovječjim glasom:

- Seansa je završena! Maestro! Udarite marš!

Ošamućeni dirigent, i sam ne znajući što radi, mahnuo je štapićem i orkestar nije intonirao, čak nije ni zasvirao, niti je zagrmio, nego je upravo, kako se gadno izrazio mačak, udario neki nevjerojatni, ničemu nalik po svojoj bezveznosti marš.

Na časak se pričinilo ljudima kao da su već čuli nekada, pod južnim zvijezdama, u noćnom lokal, neke slabo razumljive, napola jasne ali smione riječi ovoga marša:

*Njegova preuzvišenost
Volio je domaće ptice, I
uzimao pod zaštitu
Ljepuška djevice!!!*

A možda i nije bilo tih riječi nego su bile druge na istu muziku, nekakve krajnje nepristojne. Nije to važno, važno je to da je u Varijeteu poslije svega toga počelo nešto slično gradnji kule babilonske. Prema loži Semplejarova trčala je milicija, na ogradu su se vješali radoznali, čuli su se paklenski naleti smijeha, bijesni krikovi zaglušeni zlatnim zveketom činela u orkestru.

I vidjelo se kako je scena naglo opustjela i kako su se varalica-Fagot jednako kao i bezočni mačak Behemot rasplinuli u zraku, nestali kao što je ranije nestao mag u naslonjaču s olinjalom presvlakom.

Poglavlje 13.

POJAVA JUNAKA

Dakle, neznanac je Ivanu zaprijetio prstom i prošaptao: »Pssst!«

Ivan je spustio noge s postelje i pogledao. S balkona je oprezno virio u sobu obrijani, tamnokosi, oštra nosa, nemirnih očiju i s čuperkom kose koja je padala na čelo, čovjek od približno trideset i osam godina.

Uvjerivši se da je Ivan sam, i prisluškujući, tajanstveni se posjetilac ohrabrio i ušao u sobu. Tada je Ivan vidio da je pridošlica u bolničkoj odjeći. Na sebi je imao rublje, papuče na bosim nogama, a preko ramena prebačen sivka-stosmeđi ogrtač.

Pridošlica je namignuo Ivanu, sakrio svežanj ključeva u džep, šaptom je priupitao: »Mogu li sjesti?« - i kad je dobio potvrdni znak, smjestio se na stolicu.

- Kako ste dospjeli ovamo? - pokoravajući se mrša vom prijetećem prstu, šaptom je upitao Ivan. - Zar nisu rešetke na balkonu zaključane?

- Rešetke su zaključane - potvrdio je gost - ali je Praskovja Fjodorovna dragi, ali jao, rastreseni čovjek. Prije mjesec dana ukrao sam joj svežanj ključeva i na taj način stekao mogućnost da izlazim na zajednički balkon koji se proteže oko čitavog kata i da tako ponekad posjetim su sjede.

- Ako možete izlaziti na balkon, onda možete i pobjeći. Ili je suviše visoko? - zanimao se Ivan.

- Ne - čvrsto je odgovorio gost - ja ne mogu odavle pobjeći ne zato jer je visoko nego zato jer nemam kamo

pobjeći. - I nakon stanke dodao: - Dakle, posjedit ćemo zajedno?

- Da - odgovorio je Ivan gledajući smeđe i vrlo ne mirne oči pridošlice.

- Da ... - gost se iznenada uznemirio - ali nadam se da niste nasrtljivi? Jer, znate, ja ne podnosim buku, strku, nasilje i ostale stvari te vrsti. Osobito mi je mrzak ljudski krik, pa bio to krik patnje, bijesa ili pak neki drugi krik. Umirite me i recite jeste li nasrtljivi?

- Sinoć sam u restoranu jednog tipa odalamio po gu bici - hrabro je priznao preobraženi pjesnik.

- Razlog? - strogo je upitao gost.

- Da, priznajem, bez razloga - zbunjeno je odgovorio Ivan.

- Bezobrazluk - osudio je gost Ivana i dodao: - A osim toga, zašto se tako izražavate: odalamio po gubici? Ne zna se što čovjek zapravo ima, gubicu ili lice. A ipak je, čini se, lice. Onda, znate, šakama... Ne, ostavite se toga zauvijek.

Na taj način očitavši Ivanu bukvicu, gost je zapitao:

- Zanimanje?

- Pjesnik - brzo je priznao Ivan.

Pridošlica je bio ogorčen.

- Oh, kako ja nemam sreće! - uskliknuo je, ali se od mah svladao, ispričao i upitao: - A kako se zovete?

- Bezdomni.

- Eh, eh... - rekao je smrknuto gost.

- Zar se vama moje pjesme ne sviđaju? - radoznalo je upitao Ivan.

- Nikako mi se ne sviđaju.

- A koje ste čitali?

- Nikakve vaše pjesme nisam čitao! - nervozno je vik nuo posjetilac.

- Pa kako onda možete govoriti?

- A zašto ne bih? - odgovorio je gost. - Kao da nisam neke druge čitao! Uostalom, kakvo je to ... čudo? Dobro, spreman sam da vam vjerujem. Jesu li vaše pjesme dobre, kažite sami?

- Odvratne! - iznenada je hrabro i otvoreno izgovorio Ivan.

- Nemojte više pisati! - zamolio je pridošlica.
- Obećajem i kunem se! - svečano je rekao Ivan.
Zakletvu su potvrdili stiskom ruke, i tada su se s hoda
nika začuli mekani koraci i glasovi.
- Psst! - šapnuo je gost i skočivši na balkon zatvorio
za sobom rešetku.

Provirila je Praskovja Fjodorovna, upitala kako se
Ivan osjeća i da li želi spavati u tami ili kod svjetla. Ivan
je zamolio da ostavi svjetlo i Praskovja Fjodorovna se
udaljila poželjevši bolesniku laku noć. Kad se sve stišalo,
ponovo se vratio gost.

On je šaptom priopćio Ivanu da su u sobu 119 doveli
novog - nekog debeljka crvena lica koji čitavo vrijeme
nešto mrmlja o valuti u ventilaciji i kune se da se njima,
u Sadovoj ulici uselila nečista sila.

- Psuje Puškina na pasja kola i stalno viče: »Kurole-
sov, bis, bis!« - govorio je gost i nemirno se trzao. Umirivši
se, sjeo je i rekao: - Uostalom, bog neka bude s njim - i
nastavio razgovor s Ivanom: - Tako, zbog čega ste dospjeli
ovamo?

- Zbog Poncija Pilata - smrkuto gledajući u pod, od
govorio je Ivan.

- Kako?! - zaboravivši na oprez viknuo je gost i onda
rukom zatvorio usta. - Kakva uzbuđujuća podudarnost!
Molim vas, molim, ispričajte mi!

Osjećajući povjerenje prema neznancu, Ivan je,
najprije zapinjući i plašljivo a zatim ohrabreno, počeo
pripovijedati jučerašnju zgodu na Patrijaršijskim
ribnjacima. Da, zahvalnog je slušaoca stekao Ivan
Nikolajevič u osobi tajanstvenog kradljivca ključeva! Gost
nije Ivana smatrao ludakom, pokazao je veliko zanimanje
za pripovijest, i što je dalje tekla to se više oduševljavao.
Prekidao je Ivana usklicima:

- No, no, dalje, dalje, molim vas! Samo, tako vam sve
ga što vam je sveto, ne propuštajte ništa!

Ivan nije ništa ni propuštao, njemu je samome bilo
tako lakše pripovijedati i postepeno je dospio do trenutka
kad je Poncije Pilat u bijelom platu s purpurnom
podstavom izišao na balkon.

Tada je gost kao kod molitve sklopio ruke i prošaptao:

- O, kako sam pogodio! O, kako sam sve pogodio!

Opis užasne Berliozove smrti slušalac je popratio zagonetnom primjedbom, dok su njegove oči zaiskrile od zlobe:

- Samo mi je žao da na mjestu tog Berlioza nije bio kritičar Latunski ili književnik Mstislav Lavrovič! - i mah nito ali bešumno povikao: - Dalje!

Mačak koji je plaćao kartu kondukterki neobično je razveselio gosta, i on se gušio od tihog smijeha gledajući kako Ivan, uzbuđen uspjehom svojeg pripovijedanja, lagano u čučnju poskakuje oponašajući mačka s novčanicom od deset kopječki uz brkove.

- I eto - ispričavši događaj u Gribojedovu, završio je Ivan, rastužen i smrknut - ja sam se našao ovdje.

Gost je sućutno položio ruku na rame jasnog pjesnika i rekao:

- Nesretni pjesniče! Ali vi ste, dragi moj, sami za sve krivi. Nije trebalo da se prema njemu odnosite tako nehajno, pa čak i drsko. Platili ste za to. I morali biste još reći hvala da ste u svemu tome prošli relativno jeftino.

- Pa tko je on, konačno? - stisnuvši od uzbuđenja šake upitao je Ivan.

Gost se zagledao u Ivana i odgovorio pitanjem:

- Nećete li se uznemiriti? Mi smo ovdje svi nepouz dani ljudi... Neće li biti pozivanja liječnika, injekcija i slične zbrke?

- Ne, ne! - uskliknuo je lan. - Recite tko je on?

- Pa dobro - odgovorio je gost i rekao ozbiljno i razgovijetno: - Jučer na Patrijaršijskim ribnjacima vi ste su sreli sotonu.

Ivan se nije uznemirio kako je i obećao, ali je ipak bio silno zgranut.

- To je nemoguće! On ne postoji!

- Smilujte se! Netko drugi još nekako, ali kako to vi možete tvrditi. Vi ste bili jedan od prvih, kako se vidi, koji su zbog njega stradali. Sjedite, kako i sami shvaćate, u psi hijatrijskoj bolnici, a brbljate o tome da njega nema. Za ista, to je čudno!

Zbunjen, Ivan je zašutio.

- Čim ste ga počeli opisivati - nastavio je gost - odmah sam se dosjetio s kim ste jučer imali zadovoljstvo razgovarati. I zaista se čudim Berliozu! Vi ste, dakako, djevičanski čovjek - tu se gost opet ispričao - ali taj je ipak, koliko sam o njemu čuo, nešto čitao! Već prve riječi tog profesora raspršile su sve moje sumnje. Njega čovjek ne može ne prepoznati, moj prijatelju! Uostalom, vi... vi ćete mi opet oprostiti, vi ste neuk, ako se ne varam?

- Svakako - suglasio se neprepoznatljivi Ivan.

- Pa eto ... lice koje ste opisali, različite oči, obrve! Oprostite, uostalom možda čak ni operu »Faust« niste slušali?

Ivan se strašno zbunio i zarumenjena lica počeo nešto mrmljati o nekom putovanju u sanatorij u Jaltu...

- No eto, no eto ... nije ni čudno! A Berlioz me, ponavljam, čudi. On ne samo da je bio čovjek načitan nego i vrlo lukav. Iako u njegovu obranu mogu reći da Woland, dakako, može baciti prašinu u oči i lukavijem čovjeku.

- Kako?! - sada je došao red na Ivana da vikne.

- Tiše!

Ivan se širokim zamahom udario po čelu i prošištao:

- Razumijem, razumijem. Na njegovoj posjetnici bilo je slovo »W«. Eto ti na, kakve li stvari! - Šutio je neko vrijeme smeten, gledao u mjesec koji je plovio iza rešetke, i progovorio: - Pa onda je on stvarno mogao biti kod Poncija Pilata? On se tada i rodio? A mene nazivlju luđakom! - dodao je Ivan pokazujući uzbuđeno na vrata.

Gorka bora pojavila se kraj gostovih usana.

- Pogledajmo istini u oči. - I gost je okrenuo svoje lice u smjeru noćnog svjetla koje je jurilo kroz oblak. - I vi i ja luđaci smo, što da niječemo! Vidite li, on vas je uznemirio i vi ste šenuli zato što je kod vas očito za to postojalo pogodno tlo. Ali to što vi pričate, sigurno je bilo u stvarnosti. Ali to je tako neobično da vam čak ni Stravinski, genijalni psihijatar, nije, dakako, povjerovao. Je li vas on pregledao? (Ivan je kimnuo.) Vaš je sugovornik bio kod Poncija Pilata i na doručku kod Kanta, a sada je posjetio Moskvu.

- Ali on će tu vrag zna što sve počinuti! Ipak, njega ne kako treba uhvatiti? - ne sasvim uvjereno, ali je ipak di gao glavu u novom Ivanu stari još ne do kraja dotučeni Ivan.

- Vi ste već pokušali i dosta vam je - ironično se oda zvao gost. - Drugima također ne savjetujem da kušaju. A da će on svašta počinuti, u to nemojte sumnjati! Ah, ah! Kako me samo ljuti što ste njega susreli vi a ne ja! Iako je sve izgorjelo i rubovi su posuti pepelom, ipak, kunem se, dao bih za taj susret svežanj ključeva Praskovje Fjodorovne jer drugo ništa ne mogu ni dati. Ja sam siromah!

- A zašto vam je potreban?

Gost je dugo tugovao i trzao se ali je konačno odgovorio:

- Vidite li, kakva čudna sudbina, ja ovdje sjedim zbog čega i vi, upravo zbog Poncija Pilata. - Tada se gost plašljivo osvrnuo i rekao: - Stvar je u tome da sam prije godinu dana napisao roman o Pilatu.

- Vi ste pisac? - sa zanimanjem je upitao pjesnik.

Lice gosta se smrklo, zaprijetio je Ivanu šakom, zatim rekao:

- Ja sam majstor - postao je grub i izvadio iz džepa ogrtača potpuno zamašćenu crnu kapicu sa žutom svilom izvezenim slovom »M«. Stavio je kapicu na glavu i pokažao se Ivanu i u profilu i u lice da bi dokazao da je majstor. - Kapicu mi je ona svojim rukama sašila - tajanstveno je dodao.

- A koje je vaše prezime?

- Ja više nemam prezimena - s mračnim prezirom odgovorio je čudni gost. - Ja sam ga se odrekao, kao i uopće svega u životu. Zaboravimo ga.

- Onda bar o romanu pričajte - obzirno je zamolio Ivan.

- Molim. Moj život, valja reći, nije bio sasvim običan - počeo je gost.

... Historičar po zanimanju, on je još prije dvije godine radio u jednom od moskovskih muzeja a osim toga se bavio prevodjenjem

- S kojeg jezika? - znatiželjno ga je upitao Ivan.

- Ja znam pet jezika osim materinskog - odgovorio je gost - engleski, francuski, njemački, latinski i grčki. No, malo još čitam i talijanski.

- Vidi ti! - zavidno je šapnuo Ivan.

Historičar je živio povučeno, nije imao rođaka i jedva da je imao znanaca u Moskvi. I, molim vas, jednom je dobio stotinu tisuća rubalja.

- Zamislite moje iznenađenje - šaptao je gost u crnoj kapici - kad sam gurnuo ruku u košaru s prljavim rubljem i gledam: na obveznici je isti broj kao u novinama! Obveznicu sam - objasnio je - dobio u muzeju.

... Kad je dobio stotinu tisuća, zagonetni Ivanov gost postupio je tako: kupio je knjiga, napustio svoju sobu u Mjasnickoj ulici...

- Uu, prokleta rupa! - viknuo je gost.

... I unajmio je kod nekog graditelja u uličici kraj Arbata...

- Znete li što su to graditelji? - upitao je gost Ivana i odmah objasnio:

- To je malobrojna skupina lupeža koja je nekim slučajem opstala u Moskvi...

Unajmio je kod graditelja dvije sobe u podrumu kućice u vrtu. Službu u muzeju je napustio i počeo pisati roman o Ponciju Pilatu.

- Ah, to je bilo zlatno doba! - blistavih očiju šaptao je pripovjedač. - Potpuno zasebni mali stan i još predsoblje i u njemu slivnik za vodu - tko zna zašto je to posebno posebno naglasio, - maleni prozori iznad pločnika koji je vodio do vrtnih vrata. Nasuprot, četiri koraka dalje, kraj ograde jorgovan, lipa i javor. Ah, ah, ah! Zimi bih vrlo rijetko vidio u prozoru nečije crne noge i čuo škripanje snijega pod njima. A u mojoj pećici vječno je plamsala vatra! Ali je iznenada došlo proljeće i kroz mutna stakla ugledao sam prvi put najprije golo a zatim u zelenilo odjeveno grmlje jorgovana. I tada, prošlog proljeća, desilo se nešto mnogo čarobnije nego dobitak od stotinu tisuća rubalja. A to je, priznajte, velika svota!

- To je istina - priznao je Ivan pažljivo slušajući.

- Otvorio sam prozore i sjedio u drugoj, sasvim maloj sobi. - Gost je odmjerio rukama: - Tamo je bio divan, a na-

suprot drugi divan, a između njih stolić i na njemu divna noćna svjetiljka, a bliže k prozoru knjige, tamo mali pisači stol, a u prvoj sobi - velika soba, četrnaest metara! - knjige, knjige i peć. Ah, kako sam imao uređeni stan!

Neobično je mirisao jorgovan! Moja je glava postala lagana od iznurenosti a Pilat se bližio kraju ...

- Bijeli plašt, crvena podstava! Shvaćam! - kliknuo je Ivan.

- Upravo tako! Pilat se bližio kraju, kraju, i ja sam već znao da će posljednje riječi romana biti: »... Peti prokurator Judeje, konjanik Poncije Pilat«. No, dakako, izlazio sam na šetnju. Stotinu tisuća velika je svota, pa sam imao lijepo odijelo. Ili sam odlazio ručati u neki jeftini restoran. Na Arbatu je bio krasni restoran, ne znam da li još uvijek postoji.

Tada su se oči gosta široko rastvorile i on je nastavio šaptati gledajući mjesec:

- Ona je nosila u rukama odvratno, nemirno žuto cvijeće. Vrag zna kako se zove, ali se ono prvo pojavljuje u Moskvi. To se cvijeće vrlo jasno isticalo na njezinom crnom proljetnom kaputu. Ona je nosila žuto cvijeće! Zlo cvijeće. Skrenula je s Tverske ulice u neku manju i tu se okrenula. Vi poznajete Tversku ulicu? Tverskom je hodalo tisuću ljudi, ali ja vas uvjeravam da je vidjela samo mene i pogledala me ne samo nekako nemirno, već i bolećivo. A mene nije zadivila toliko njezina ljepota koliko neobična, nikada dotad viđena osamljenost u očima!

Pokoravajući se tom žutom znaku, također sam skrenuo u uličicu i krenuo za njom. Išli smo krivudavom, dosadnom uličicom šutke, ja na jednoj strani, ona na drugoj. I, zamislite, na ulici nije bilo ni žive duše. Mučio sam se jer mi se učinilo da svakako moram s njom razgovarati i plašio sam se da neću progovoriti ni riječi, a ona će otići i ja je više nikada neću vidjeti.

I, zamislite, iznenada progovorila je ona:

- Sviđa li vam se moje cvijeće?

Jasno se sjećam kako je zazvučao njezin glas, prilično dubok ali isprekidan, i, kako god to bilo glupo, pričinilo mi se da je od njega nastala jeka u uličici i odbila se od

žutog prljavog zida. Brzo sam prešao na njezinu stranu i pristupajući joj odgovorio:

- Ne.

Pogledala me začuđeno i ja sam iznenada i potpuno neočekivano shvatio da sam čitav život ljubio upravo tu ženu! Kakva stvar, ha? Vi ćete dakako reći da sam lud?

- Ništa ja ne kažem - uskliknuo je Ivan i dodao: - molim vas, dalje!

Gost je nastavio:

- Da, pogledala me je začuđeno, a zatim upitala:

- Zar uopće ne volite cvijeće?

U njezinu je glasu bilo, kako mi se činilo, neprijateljstvo. Išao sam uz nju nastojeći da idemo istim korakom i na vlastito čuđenje uopće se nisam osjećao zbunjen.

- Ne, ja volim cvijeće ali ne takvo - rekao sam.

- A kakvo?

- Ruže volim.

Odmah sam požalio što sam to rekao jer se ona nasmiješila s osjećajem krivnje i bacila cvijeće u odvod. Pomalo zbunjen, ja sam ga ipak podigao i pružio joj, ali je ona, podsmjehnuvši se, odgurnula cvijeće i ja sam ga ponio u rukama.

Tako smo išli neko vrijeme sve dok ona nije uzela iz mojih ruku cvijeće i bacila ga na pločnik, zatim je stavila svoju ruku u crnoj rukavici s prorezom u moju, pa smo išli jedno uz drugo.

- Dalje - rekao je Ivan - i, molim, ne propuštajte ni šta!

- Dalje? - pitao je gost. - Dalje biste sami mogli po goditi. - On je iznenada obrisao neočekivanu suzu desnom rukom i nastavio: - Ljubav je iskočila pred nas kao što iz zemlje iskače ubojica u uličici i zadesila nas oboje!

Tako znade zadesiti munja, tako znade zadesiti finski nož!

Ona je uostalom tvrdila kasnije da to nije bilo tako, da smo voljeli jedno drugo već odavna iako se nismo nikada vidjeli, ali da je ona živjela s drugim čovjekom, a ja tamo, tada... s onom, kako se zvala ...

- S kime? - upitao je Bezdomni.

- S onom, no ... s onom, no ... - odgovorio je gost i zapucketao prstima.

- Bili ste oženjeni?

- Pa da, eto, ne mogu se sjetiti... s tom ... Varenjkom, Manečkom ... ne, Varenjkom ... u prugastoj halji ni, muzej... Uostalom, ne sjećam se.

Dakle, ona je govorila da je s tim cvijećem u rukama izišla onoga dana da bih je napokon našao, i da bi se ona, da se to nije desilo, otrovala zato što je njezin život bio prazan.

Da, ljubav nas je odmah zadesila. Spoznao sam to još istog dana, kroz jedan sat, kad smo se, ne primjećujući grad, našli kod Kremaljskog zida, na obali.

Razgovarali smo kao da smo se jučer rastali, kao da smo se poznavali mnogo godina. Dogovorili smo se da ćemo se drugog dana sastati tamo, na rijeci Moskvi, i sastali smo se. Sjalo nam je svibanjsko sunce. I uskoro je ona postala moja tajna žena.

Dolazila je k meni svakodnevno, a ja sam je čekao već od jutra. To se čekanje očitovalo u tome što sam na stolu premještao predmete. Poslije desetak minuta sjedao sam k prozoru i stao prisluškivati neće li škripnuti stara vrtna vrata. I kako čudno: do mog susreta s njom malo je tko dolazio u naše dvorište, jednostavnije rečeno nije dolazio nitko, a sada mi se činilo da je u njega nagrnuo čitav grad. Zalupnu vratašca, zalupne srce, a iza stakla u visini mog lica, zamislite, nečije prljave čizme. Brusač noževa. Pa kome je u našoj kući potreban brusilac? Što bi trebalo brusiti? Kakve to noževe?

Ona bi ulazila kroz vrtna vrata jedanput, ali prije toga časa ja sam lupanje srca osjetio ne manje nego deset puta, ne lažem. A zatim kad bi se približavalo njezino vrijeme i kazaljka pokazivala podne, srce nije prestajalo lupati sve dok se nisu bez kuckanja, gotovo sasvim bešumno, pojavile pred prozorom cipele od antilopa s crnim vrpcama i pritegnute metalnim kopčama.

Ponekad je bila nestašna i zaustavljala se kod drugog prozora i kucala vrškom cipele o staklo. Ja bih se odmah pojavio na tom prozoru, ali bi nestajala cipela, nestajala

crna svila koja je zaklanjala svjetlo - i ja bih odlazio da joj otvorim.

Nitko nije znao za našu vezu, uvjeravam vas, iako se nikada tako ne dešava. Nije znao njezin muž, nisu znali znanci. U staroj vili gdje je bio moj podrum znali su dakako, vidjeli su da dolazi neka žena, ali njezino ime nisu znali.

- A tko je ona? - upitao je Ivan kojega je vrlo zanimala ta ljubavna pripovijest.

Gost je učinio pokret koji je značio da nikada i nikome to neće reći, i nastavio svoju pripovijest.

Ivan je doznao da su se majstor i neznanka tako snažno zavoljeli da su postali nerazdvojni. Ivan je već sasvim jasno zamišljao dvije sobe u podrumu vile u kojima je uvijek bio sumrak zbog jorgovana i ograde. Staro pokućstvo od mahagonija, pisaći stol, na njemu sat koji je otkucavao svakih pola sata, i knjige, od obojena poda do začađena stropa, i peć.

Ivan je doznao da su njegov gost i gostova tajna žena već prvih dana svoje veze zaključili da ih je na uglu Tverske i uličice spojila sama sudbina i da su stvoreni jedno za drugo, zauvijek.

Ivan je doznao iz pripovijesti svoga gosta kako su zaljubljeni provodili dan. Ona je dolazila i prvo oblačila pregaču, i u uskom predsoblju, gdje se nalazio onaj slivnik kojim se tko zna zašto tako ponosio bijedni bolesnik, upalila petrolejku na drvenom stolu i pripremljala doručak, i servirala ga u prvoj sobi na ovalnom stolu. Kad su nadošle svibanjske oluje, i kad se mimo zaslijepljene prozore šumno slijevala voda u vežu prijeteći da uništi posljednji zaklon, ljubavni par je ložio peć i pekao u njoj krumpir. Od krumpira je dopirala para, crna krumpirova kora prljala je prste. U podrumu bi se čuo smijeh, u vrtu je drveće poslije kiše stresalo sa sebe slomljene grančice, bijele grozdove. Kad su prestale oluje i došlo sparno ljeto, u vazi su se pojavile dugo očekivane ruže koje su oboje voljeli.

Čovjek koji se nazivao majstorom radio je, a ona je, uronivši u kosu fine prste s oštro odrezanim noktima, stalno iznova čitala napisano, a pročitavši šivala mu eto ovu kapicu. Ponekad je čučala kraj najnižih polica ili stajala

kraj onih viših i krpom otirala stotine prašnjavih hrptova. Ona je predviđala slavu i tjerala ga da radi, i tada ga je počela zvati majstorom. Nestrpljivo je očekivala obećane posljednje riječi o petom prokuratoru Judeje, otegnuto i glasno ponavljala pojedine rečenice koje su joj se posebno svidjele i govorila je da je u tom romanu - njezin život.

Bio je gotov u kolovozu mjesecu, majstor ga je predao nekoj nepoznatoj tipkačici koja ga je prepisala u pet primjeraka. I, konačno, nastao je čas kada je trebalo napustiti tajno sklonište i izići u život.

- I ja sam izišao u život držeći u rukama roman i tada je moj život završio - prošaptao je majstor i spustio glavu, i dugo je klimala žalosna, crna kapica sa žutim slovom »M«. Nastavio je dalje svoju priču, ali je ona postala une koliko nepovezana. Moglo se shvatiti samo jedno - da se tada s Ivanovim gostom desila neka katastrofa.

- Prvi put sam dospio u svijet književnosti, ali i sada, kad je već sve svršeno i moja je propast tu, sjećam ga se s užasom! - svečano je prošaptao majstor i podigao ruku.
- Da, on me je silno zaprepastio, ah, kako zaprepastio!

- Tko? - jedva čujno šapnuo je Ivan bojeći se da ne prekine uzbuđena pripovjedača.

- Pa urednik, kažem urednik! Da, on je pročitao. Gle dao me je kao da je moj obraz natekao od zuba, nekako je pogledavao u kut i čak se zbunjeno smješкао. On je bez potrebe gužvao rukopis i kašljucao. Pitanja koja mi je postavljao učinila su mi se luda. Ne govoreći ništa o biti romana, on me je pitao tko sam i odakle sam došao, pišem li već dugo i zašto se o meni nije ništa ranije čulo, i čak je postavio ovo, s mojeg stajališta, idiotsko pitanje: tko mi je savjetovao da napišem roman na tako čudnu temu?

Konačno mi je dojadio i ja sam ga izravno pitao hoće li objaviti moj roman ili ne.

Tada se uzvrpoljio, počeo nešto mljeti i izjavio da on sam to pitanje ne može riješiti, da se s mojim djelom moraju upoznati drugi članovi redakcijskog kolegija, naime kritičari Latunski i Ariman, i književnik Mstislav Lavrovič. Zamolio me je da dođem za dva tjedna.

Došao sam za dva tjedna, a primila me nekakva djevojka s očima koje su se nakrivile prema nosu od stalnog laganja.

- To je Lapšonikova, tajnica uredništva - podsmjehnuvši se, rekao je Ivan dobro poznavajući svijet što ga je tako gnjevno opisivao njegov gost.

- Možda - odrezao je taj - tako, od nje sam dobio svoj roman koji je bio već pošteno zamašten i raskupusan. Nastojeći da ne sretne moje oči, Lapšonikova me je izvjestila da je uredništvo opskrbljeno materijalom za dvije godine unaprijed, i da zbog toga pitanje o tiskanju moga romana, kako se izrazila, »otpada«.

- Čega se sjećam poslije toga? - mrmljao je majstor, trljajući sljepoočice. - Da, razasutih crvenih latica na na slovnoj strani i još očiju moje prijateljice. Da, tih očiju se sjećam.

Pripovijest Ivanova gosta postajala je sve zamršenija, sve je više bila ispunjena nekakvim nedorečenostima. Govorio je nešto o kosoj kiši i očajanju u podrumskom skloništu, o tome kako je odlazio još nekamo. Šaptom je po-vikao da on nju, koja ga je nagovarala na borbu, nimalo ne okrivljuje, o ne, ne okrivljuje!

- Sjećam se, sjećam se tog prokletog odlomka u novinama - mrmljao je gost, rukama crtajući u zraku novine, a Ivan se dosjetio uz pomoć daljnjih zamršenih rečenica da je neki drugi urednik objavio veliki odlomak romana čovjeka koji se nazivao majstorom.

Po njegovim riječima, nije prošlo ni dva dana kad li se u drugim novinama pojavio članak kritičara Arimana pod naslovom »Neprijatelj pod okriljem urednika«, u kojem je kritičar utvrdio da je Ivanov gost, zlorabeći nebudnost i nespretnost urednika, pokušao proturiti u tisak apologiju Isusa Krista.

- A, sjećam se, sjećam se! - povikao je Ivan. - Ali sam zaboravio vaše prezime!

- Ostavimo, ponavljam, moje prezime, njega više nema - odgovorio je gost. - Nije riječ o njemu. Nakon jednog dana u drugim novinama iznad potpisa Mstislava Lavroviča našao se drugi članak u kojemu je njegov autor

predlagao da se udari, i to snažno udari po pilatovštini i po ikonopiscu koji je smislio da je proturi (opet ta prokleta riječ!) u tisak.

Zgrčivši se od riječi »pilatovština«, otvorio sam treće novine. Ovdje su bila dva članka: jedan Latunskog i drugi potpisan slovima »N. E.« Uvjeravam vas da se Arimanova i Lavrovičeva djela mogu smatrati šalom u usporedbi s onim što je napisao Latunski. Dosta je da vam kažem da se članak Latunskog zvao »Borbeni starovjerac«. Toliko sam se udubio u čitanje članka o sebi da nisam primijetio kad je ona (vrata sam zaboravio zatvoriti) stala uza me s mokrim kišobranom u rukama i s mokrim novinama. Njezine su oči plamtjele, ruke drhtale i bile hladne. Najprije me je počela ljubiti, zatim je promuklim glasom i lupajući rukom po stolu rekla da će otrovati Latunskog.

Ivan se nekako zbunjeno nakašljao, ali nije ništa rekao.

- Nastali su tužni dani. Roman je bio napisan, više se nije imalo što raditi, i život nas oboje sastojao se u tome da sjedimo na sagu, na podu uz peć i gledamo vatru. Uostalom, sad smo se više rastajali nego prije. Počela je odlaziti sama na šetnje. A meni se desila neobična stvar kakva se rijetko zbivala u mom životu ... Neočekivano sam našao prijatelja. Da, da, zamislite, općenito sam nesklon zbližavanju s ljudima, posjedujem vrašku osobinu: teško prilazim ljudima, nepovjerljiv sam, podozriv. I, zamislite, upravo zato mi obično u dušu uroni netko neočekivani, vanjskim izgledom nalik vrag zna na što, i takav mi se sviđa više od drugih.

I tako su se, u to proketo doba, otvorila vratašca našeg vrta, dan je, sjećam se, bio ugodan, jesenji. Ona nije bila kod kuće. Kroz vratašca je prošao čovjek, ušao u kuću radi nekog posla s mojim graditeljem, zatim je došao u vrt i nekako je vrlo brzo uspostavio poznanstvo sa mnom. Predstavio mi se kao novinar. Svidio mi se, zamislite, do te mjere da ga se i sad sjećam i ponekad čeznem za njim. Sve je češće stao dolaziti k meni. Doznao sam da je samac, da živi u blizini, u stanu sličnom mojem, ali da mu je tamo tijesno, i druge stvari. Ali me nije pozvao k

sebi. Moj se ženi nije osobito dopao. Ali ja sam se *zauzeo* za njega. Rekla je:

- Radi kako hoćeš, ali kažem ti da me taj čovjek odbija.

Nasmijao sam se. Da, zapravo, čime me je osvojio? Riječ je o tome da čovjek bez unutarnjih iznenađenja, čovjek zatvoren u svojoj koži, općenito nije zanimljiv. Ali je takvo iznenađenje Alojzija (da, zaboravio sam reći da se moj znanac zvao Alojzij Mogarič) - posjedovao. Zapravo, nikada dotad nisam susreo, i uvjeren sam da nikada više neću susresti, čovjeka takva uma kakav je posjedovao Alojzija. Kad ne bih shvatio smisao neke primjedbe u novinama, Alojzija mi je odmah sve doslovce objasnio, pritom je bilo očigledno da ga takvo objašnjenje nije stajalo nikakva truda. Isto tako u slučajevima životnih pojava i pitanja. Ali to nije sve. Alojzija me je osvojio svojom strašću prema književnosti. Nije se smirio sve dok me nije nagovorio da mu pročitam čitav svoj roman, od korice do korice, pritom se o romanu izrazio vrlo laskavo, ali je sa zbunjujućom preciznošću nazočnog ponovio urednikove primjedbe koje su se ticale romana. Pogodio je sto posto. Osim toga, savršeno točno mi je objasnio, i ja sam shvatio, zašto moj roman ne može biti objavljen. Izravno je govorio: to i to poglavlje ne može proći...

Članci o romanu nisu prestali. Prvima od njih sam se smijao. Ali što ih se više pojavljivalo, to se jače moj odnos prema njima mijenjao. Drugi je stadij bio stadij čuđenja. Nešto se izuzetno lažno i nesigurno osjećalo doslovce u svakom retku tih članaka, bez obzira na njihov odlučni i samouvjereni ton. Stalno mi se činilo - toga se nisam mogao otresti - da autori tih članaka ne govore to što žele reći, i da upravo to *izaziva* njihov bijes. A zatim, zamislite, nastupio je treći stadij - strah. Ne, ne strah od tih članaka, shvatite, već strah pred drugim stvarima koje se uopće nisu odnosile na njih ili na roman. Tako sam se, na primjer, počeo plašiti mraka. Ukratko, nastupio je stadij psihičke bolesti. Dovoljno je bilo da prije sna ugasim lampu u maloj sobi, pa da mi se učini kako kroz prozorčić, iako zatvoren, ulazi nekakva hobotnica s vrlo dugačkim i hladnim krakovima. I morao sam spavati kod upaljenog svjetla.

Moja se ljubljena vrlo promijenila (nisam joj, dakako, govorio o hobotnici, ali je ona vidjela da se sa mnom dešava neko zlo), smršala je, postala blijeda, prestala se smijati i stalno me molila da joj oprostim što mi je savjetovala da objavim odlomak romana. Govorila je neka odbacim sve i otputujem na jug, na Crno more, i potrošim na taj put novac koliko ga je preostalo od stotinu tisuća,

Bila je vrlo uporna i ja sam joj, da se ne svađamo (nešto mi je govorilo da do putovanja na Crno more neće doći), obećao da ću to učiniti ovih dana. Ali je ona rekla da će mi sama kupiti kartu. Tada sam izvadio sav svoj novac, to jest oko deset tisuća rubalja, i dao ga njoj.

- Zašto tako mnogo? - začudila se.

Rekao sam nešto kao da se bojim lopova i da je molim neka čuva novac sve do mog odlaska. Ona ga je uzela, stavila u torbicu, počela me ljubiti i govoriti da bi joj lakše bilo umrijeti nego me ostaviti u takvom stanju samoga, ali da je čekaju, da se ona pokorava dužnosti i da će doći sutra. Molila me da se ničega ne bojim.

Bilo je to u sumračje, polovicom listopada. I ona je otišla. Legao sam na divan i zaspao ne paleći svjetiljku. Probudio sam se od osjećaja da je hobotnica tu. Pipkajući u tami jedva sam uspio zapaliti svjetiljku. Džepni sat pokazivao je dva sata u noći. Legao sam boležljiv, a probudio se bolestan. Odjednom mi se učinilo da će jesenska tama izbiti stakla, grnuti u sobu i da ću se u njoj ugušiti kao u crnilu. Ustao sam kao čovjek koji više ne vlada sobom. Viknuo sam, u meni se pojavila misao da bježim k nekome, makar gore svom graditelju. Borio sam se bezumno sam sa sobom. Smogao sam snage da dođem do peći i pripalim drva u njoj. Kad su zapucketala, a vratašca su se zalupila, meni kao da je malo postalo lakše. Pošao sam u predsoblje i tamo upalio svjetlo, našao bocu bijelog vina, otvorio je i počeo sam piti vino iz grlića boce. Od toga se strah nešto smanjio - bar toliko da nisam pobjegao graditelju nego sam se vratio peći. Otvorio sam vrata, tako da je vrućina palila moje lice i ruke, i šaptao:

- Dosjeti se da se sa mnom desilo zlo. Dođi, dođi, dođi!

Ali nitko nije dolazio. U peći je zavijala vatra, o prozore je šibala kiša. Tada se dogodilo posljednje. Izvadio sam iz ladice u stolu teške rukopise romana i bilježnice s konceptom i počeo ih paliti. To je jako teško raditi zato što ispisani papir gori polagano. Lomeći nokte, derao sam bilježnice, stavljao ih uspravno između cjepanica i udarao žaračem po listovima. S vremena na vrijeme pepeo bi me nadjačao, gasio plamen, ali sam se borio s njim, a roman je unatoč upornom odoljevanju ipak ginuo. Preda mnom su promicale poznate riječi, žuta se boja nezadrživo dizala odozdo prema gore duž stranica, ali su se riječi ipak i na njoj isticale. One su nestajale tek kad bi papir pocrnio i kad bih ih žaračem bijesno dotukao.

U to vrijeme netko je tiho počeo kucati na prozoru. Srce mi je poskočilo i, bacivši posljednju bilježnicu u vatru, krenuo sam da otvorim vrata. Stepenice od opeke vodile su iz podruma prema ulaznim vratima. Spotičući se potrčao sam k njima i tiho upitao:

- Tko je?

I glas, njezin glas, odgovorio mi je:

- Ja sam.

Ne sjećam se kako sam izišao na kraj s lančićem i ključem. Tek što je ušla unutra, priljubila mi se, sva mokra, mokrih obraza i opuštene kose, drhtava. Mogao sam izgovoriti samo riječ:

- Ti... ti? - i moj se glas prekinuo, i mi smo otrčali dolje. Oslobodila se kaputa u predsoblju i brzo smo ušli u prvu sobu. Tiho kriknuvši, golim je rukama izbacila iz peći na pod posljednje što je preostalo, svežanj koji je bio načet odozdo. Dim je odmah ispunio sobu. Nogama sam zataškao plamen, a ona se svalila na divan i zaplakala ne zaustavljivo i grčevito.

Kad se stišala, rekao sam:

- Zamrzio sam taj roman i bojim se. Bolestan sam. Strašno mi je.

Ustala je i progovorila:

- Bože, kako si bolestan. Zašto, zašto? Ali ja ću te spasiti, ja ću te spasiti. Što je to?

Vidio sam njezine natekle od dima i plača oči, osjećao sam kako mi njene hladne ruke miluju čelo.

- Ja ću te izliječiti, izliječiti - mrmljala je ona pripivši se uz moje rame. - Ti ćeš ga obnoviti. Zašto, zašto nisam kod sebe ostavila jedan primjerak!

Iscerila se od bijesa, govorila je još nešto nerazgovijetno. Zatim je, stisnuvši usta, počela skupljati i ispravljati nagorjele listove. Bilo je to neko poglavlje iz sredine romana, n[^] sjećam se koje. Pažljivo je složila nagorjele listove, zamotala ih u papir i povezala vrpcom. Sve njezine kretnje pokazivale su da je puna odlučnosti i da se svladala. Zatražila je vina i, nakon što je popila, progovorila je mirnije:

- Eto, kako se plaća laž - govorila je - ja više neću la gati. Ja bih i sada ostala kod tebe, ali to neću učiniti na takav način. Neću da njemu zauvijek ostane u sjećanju da sam od njega pobjegla noću. On mi nikada nije učinio ni kakvo zlo. Njega su pozvali iznenada, u njihovoj je tvornici požar. Ali on će se uskoro vratiti. Ja ću se s njim objasniti sutra ujutro, reći ću da volim drugoga i zauvijek ću se vratiti tebi. Odgovori mi, možda ti to nećeš?

- Jadna moja, jadna - rekao sam joj. - Neću dopustiti da to učiniš. Sa mnom neće biti dobro, i ja neću da ti pro padaš zajedno sa mnom.

- Je li to jedini razlog? - upitala je i približila svoje oči mojima.

- Jedini.

Strašno je živnula, pripila se uza me, grleći me oko vrata, i rekla:

- Propast ću zajedno s tobom. Ujutro ću biti kod tebe.

I eto, posljednje čega se sjećam iz svog života, to je - trak svjetla iz mog predsooblja, i u tom traku svjetla opušteni uvojak, njezina bereta i njezine oči pune odlučnosti. Još se sjećam crne siluete na pragu vanjskih vrata i bijelog zamotka.

- Ja bih te otpratio, ali nemam snage da se onda sam vratim natrag, bojim se.

- Ne boj se. Otrpi nekoliko sati. Bit ću ujutro kod tebe. - To su bile njezine posljednje riječi u mom životu.

- Pssst! - odjednom je sam sebe prekinuo bolesnik i podigao prst. - Danas je nemirna mjesečeva noć.

Sakrio se na balkon. Ivan je čuo kako su prošli kotačići po hodniku, netko je uzdahnuo ili slabo kriknuo.

Kad se sve stišalo, gost se vratio i izjavio da je soba 120 dobila stanara. Dovedi su nekog i taj stalno moli da mu vrate glavu. Oba sugovornika šutjeli su uznemireni, ali umirivši se, vratili su se prekinutoj priči. Gost je već otvorio usta, ali je noć, zaista, bila nemirna. Još su se čuli glasovi u hodniku i gost je počeo govoriti Ivanu na uho tako tiho da je to što je pričao, ostalo poznato, osim prve rečenice, samo pjesniku:

- Kroz četvrt sata nakon što me je napustila, na moj su prozor zakucali...

Ono što je šaptao bolesnik na Ivanovo uho očito ga je vrlo uzbuđivalo. Grčevi su prolazili njegovim licem. U njegovim su očima plivali i komešali se strah i bijes. Pripovjedač je pokazao rukom nekamo u smjeru mjeseca koji je već odavna nestao s balkona. Tek kada su prestali izvana dopirati kojekakvi zvukovi, gost se odmakao od Ivana i progovorio glasnije:

- Da, eto tako, polovicom siječnja, noću, u istom ka putu, ali s otrgnutim dugmetima, ja sam se ježio od hlad noće u mojem dvorištu. Iza mene su bili nanosi snijega koji su sakrili grmlje jorgovana, a preda mnom i dolje slab rasvjeta zastrta zastorima mojih prozora; primakao sam se prvom od njih i prisluškivao - u mojim je sobama svirao gramofon. To je sve što sam čuo, ali nisam mogao ništa vidjeti. Malo sam još stajao, a zatim sam izišao kroz vrtna vrata na ulicu. U njoj je plesala mećava. Pas koji mi se zapleo pod nogama uplašio me, i ja sam pred njim pobjegao na drugu stranu. Hladnoća i strah koji su postali moji stalni pratioci dovodili su me do mahnitosti. Ići ni sam imao kamo i dakako najjednostavnije bi bilo baciti se pod tramvaj u toj ulici u koju je ulazila moja uličica. Izdaleka sam vidio te svjetlom ispunjene zaleđene kutije i čuo njihovo mrsko škripanje na mrazu. Ali, dragi moj susjede, čitava je stvar u tome da je strah vladao svakim djelićem moga tijela. Jednako kao psi bojao sam se tramvaja. Da, gore bolesti od moje nema u ovoj zgradi, ja vas uvjeravam!

- Ali vi ste joj mogli javiti - rekao je Ivan suosjećajući s jadnim bolesnikom. - Osim toga kod nje je vaš novac? Ona ga je vjerojatno sačuvala?

- Nemojte sumnjati, dakako da ga je sačuvala. Ali vi me očito ne razumijete. Ili, najvjerojatnije, ja sam izgubio svoju nekadašnju sposobnost da nešto opišem. Uostalom, ne žalim naročito za njom, jer mi ona više ne može pomoći. Pred njom bi - gost je pun poštovanja pogledao u noćnu tamu - ležalo pismo iz ludnice. Zar se može slati pisma kad čovjek ima takvu adresu? Duševni bolesnik? Vi se šalite, prijatelju moj! Ne, da je učinim nesretnom? Za to ni sam sposoban.

Ivan nije znao kako da se tome suprotstavi, ali je Ivan šuteći suosjećao s gostom, patio s njime. A taj je od muke svojih uspomena kimao glavom u crnoj kapici i govorio tako:

- Jadna žena. Uostalom, u meni postoji nada da me je zaboravila.

- Ali vi možete ozdraviti... - bojažljivo je rekao Ivan.

- Ja sam neizlječiv - mirno je odgovorio gost. - Kad Stravinski kaže da će me vratiti u život, ja mu ne vjerujem. On je human i jednostavno me želi utješiti. Ne poričem, uostalom, da mi je sada mnogo bolje. Da, gdje sam stao? Mraz, jureći tramvaji. Znao sam da se već otvorila ova klinka i krenuo sam prema njoj pješice kroz čitav grad. Ludost! Izvan grada bih se sigurno smrznuo, ali me je spasila slučajnost. Nešto je puklo u kamionu, prišao sam šoferu, bilo je to četiri kilometra od izlaza iz grada, i na moje čudo on se sažalio nadom. Kamion je vozio ovamo. I on me je poveo. Svršilo je tako da su mi se smrznuli prsti na lijevoj nozi. Ali to su mi izliječili. I eto, ja sam četvrti mjesec ovdje. I, znate, mislim da je ovdje vrlo, vrlo dobro. Ne treba se zanostiti velikim planovima, dragi susjede, uistinu! Ja sam, na primjer, htio proputovati čitavu kuglu zemaljsku. Ali što, kako se vidi, to mi nije suđeno. Vidim samo beznačajni komadić te kugle. Mislim da to nije ono najbolje što postoji na njoj ali, ponavljam, to nije ni ono najgore. Evo približava nam se ljeto, oko balkona će se

oviti bršljan kao što obećava Praskovja Fjodorovna. Ključevi su povećali moje mogućnosti. Noću će biti mjesec. Ah, on je otišao! Svježina. Noć se pomakla iza ponoći. Vrijeme je da odem.

- Recite mi, a što je bilo dalje s Ješuom i s Pilatom - zamolio je Ivan. - Molim, želio bih znati.

- Ah, ne, ne - bolesno se trgnuo i odgovorio gost. - Ja se bez drhtavice ne mogu sjetiti svog romana. A vaš znanac s Patrijaršijskih ribnjaka učinio bi to bolje od mene. Hvala za razgovor. Do viđenja.

I prije nego što je Ivan došao k sebi, s tihim se zveketom zatvorila rešetka, i gost je nestao.

Poglavlje 14.

ŽIVIO PIJETAO!

Živci mu nisu izdržali, kako se to kaže, pa Rimski nije dočekaao svršetak sastavljanja zapisnika i otrčao je u svoj kabinet. Sjedio je kraj stola i upaljenim očima gledao magične novčanice koje su ležale pred njim. Findirektor nije znao što da misli. Izvana je dopirala ravnomyerna buka. Publika je u bujici izlazila iz zgrade Varijetea na ulicu. Do vrlo izoštrena uha Rimskoga iznenada je dopro razgovijetni milicijski zvižduk. On već sam po sebi nikada ne nagovještava ništa ugodno. A kad se ponovio, i k njemu se pridružio drugi, jači i duži, a zatim se pridružilo i jasno čulo hihot i neko ruganje - findirektor je odmah shvatio da se na ulici desilo još nešto skandalozno i pakosno. I da se to, kako god on to htio izbjeći, nalazi u najtješnjoj vezi s odvratnom seansom koju je izveo crni mag i njegovi pomoćnici. Tankoćutni findirektor nimalo se nije prevario.

Čim je pogledao kroz prozor koji je bio okrenut prema Sadovoj ulici, njegovo se lice izobličilo i on nije pro-šaptao nego prošištao:

- Znao sam!

U jarkom svjetlu jakih uličnih svjetiljaka ugledao je na pločniku, dolje, pod sobom, damu samo u košulji i gaćicama ljubičaste boje. Na glavi je, istina, dama imala šešir, a u rukama kišobran.

Oko dame koja se nalazila u stanju potpune smetenosti i čas bi čučnula, čas se trgnula da nekamo pobjegne, gomila se uzбудila i hihotala od čega su po findirektoro-vim leđima prolazili žmarci. Kraj dame se vrpeljio neki

građanin skidajući sa sebe ljetni kaput i od uzbuđenja nikako nije mogao izaći na kraj s rukavom u kojem je zapela ruka.

Krikovi i rzavi hihot doprli su i s drugog mjesta - upravo od lijeve veže, pa je okrenuvši glavu onamo, Grigorij Danilovič ugledao drugu damu, u ružičastom donjem rublju. Ona je skočila s kolnika na pločnik u želji da se sakrije u veži, ali joj je publika koja je izlazila prepriječila put i jadna žrtva vlastite lakomislenosti i strasti prema kičenju, prevarena tvrtkom gadnog Fagota, maštala je samo o jednom - da propadne u zemlju. Prema nesretnici se uputio milicioner parajući zrak zviždukom, a za milicionerom požurili su neki vrlo veseli mladići u kapama. Baš su oni tako hihotali i rugali se.

Brkati, mršavi fjjakerist doletio je k prvoj golišavoj ženi, i naglo je zaustavio koštunjavo kljuse. Lice fjjakerista zlurado se smješkalalo.

Rimski se udario šakom po glavi, pljunuo i odskočio od prozora.

Sjedio je neko vrijeme kod stola, osluškujući što se događa na ulici. Zvižduk na raznim stranama dosegao je vrhunac a zatim je stao opadati. Skandal je bio, na iznenađenje Rimskoga, likvidiran neočekivano brzo.

Došlo je vrijeme da se nešto učini, trebalo je ispiti gorku čašu odgovornosti. Telefonski aparati su bili popravljeni za vrijeme trećeg dijela predstave, trebalo je telefonirati, izvijestiti o svemu što se desilo, zamoliti za pomoć, izmotavati se, svaliti sve na Lihodejeva, izvlačiti sebe,

I tako dalje. Fuj, vraže! Dva je puta rastrojeni h'ndirektor stavljao ruku na slušalicu i dva je puta ruku maknuo. I od jednom je u mrtvoj tišini kabineta telefon zagrmio ravno u lice findirektoru, pa je on zadrhtao i sledenio se. »Ipak su moji živci dobro popustili!« - pomislio je i podigao slušalicu. Istog časa odmaknuo se od nje i postao bjeliji od papira. Tihi i istovremeno laskavi i razvratni ženski glas šapnuo je u slušalicu:

- Ne telefoniraj nikamo, Rimski, bit će zlo ...

Slušalica je odmah zašutjela. Osjećajući žmarke na leđima, findirektor je položio slušalicu i nehotice se osvrnuo na prozor iza svojih leđa. Kroz rijetke i još slabo ze-

lene javorove grane ugledao je mjesec koji je jurio kroz prozirni oblacić. Nehotice prikovan pogledom za grane, Rimski ih je gledao i što ih je više gledao to ga je sve više i više hvatao strah.

Napregnuvši se, findirektor se konačno okrenuo od prozora s mjesečinom i ustao. Nikakvog razgovora o tome da bi telefonirao više nije moglo biti i sada je findirektor mislio samo o jednom: kako da što prije ode iz Varijetea.

Osluhnuo je: zgrada Varijetea je šutjela. Rimski je shvatio da je već davno sam u cijelom drugom katu i dječji nesavladivi strah obuzeo ga je kod te misli. Nije mogao bez drhtavice pomisliti da će sada morati ići sam po pustim hodnicima i spustiti se po stepenicama. Grozničavo je uhvatio sa stola hipnotizerove novčanice, strpao ih u torbu i kašljucnuo da bi se makar malo ohrabrio. Kašalj je ispao slab, hrapav.

I tada mu se pričinilo da je odjednom ispod vrata kabineta zavonjala gnjila vlaga. Drhtaj je prešao findirektorovim leđima. A tada je još neočekivano zakucao sat i stao udarati ponoć. I čak su otkucaji izazvali drhtanje u findirektoru. Ali je njegovo srce konačno zastalo kad je začuo kako se u ključanici tiho okreće engleski ključ. Stisnuvši torbu vlažnim, hladnim rukama, findirektor je osjećao da, bude li se još malo nastavio taj šum u ključanici, neće izdržati, te da će prodorno kriknuti.

Konačno su vrata popustila nečijem naporu, otvorila se i u kabinet je nečujno ušao Varenuha. Kako je Rimski stajao tako je i sjeo u naslonjač jer su mu se noge presjekle. Duboko udahnuvši on se nasmiješio nekako poniznim smiješkom i tiho rekao:

- Bože, kako si me uplašio ...

Da, ova iznenadna pojava mogla bi svakog uplašiti, pa ipak je istovremeno značila veliku radost: razmrsio se makar jedan končić u toj zapletenoj stvari.

- No, govori brže! No! No! - zahroptao je Rimski uhvativši se tog končića. - Što sve ovo znači?!

- Oprosti, molim - muklim glasom odazvao se Varenuha zatvarajući vrata. - Mislio sam da si već otišao.

I Varenuha je ne skidajući kapu prišao naslonjaču i sjeo s druge strane stola.

Valja reći da se u Varenuhinu odgovoru pokazalo nešto čudno što je odmah ubolo findirektora koji se svojom osjetljivošću mogao natjecati sa seizmografom bilo koje od najboljih svjetskih stanica. Kako je to bilo? Zašto je Va-renuha došao u kabinet findirektora ako je pretpostavljao da ga tamo nema? Prvo, on ima i svoj kabinet. A drugo: kroz ma koji ulaz Varenuha ušao u zgradu, neizbježno je morao susresti jednog od noćnih dežurnih, a njima je svima javljeno da će se Grigorij Danilovič još neko vrijeme zadržati u svom kabinetu.

Ali findirektor nije dugo razmišljao o toj čudnoj stvari - nije mu bilo do toga.

- Zašto nisi telefonirao? Što znači cijela ta besmislica s Jaltom?

- Pa upravo ono što sam ja govorio - cmoknuvši kao da ga uznemirava bolesni zub, odgovorio je administrator.

- Našli su ga u krčmi u Puškinu.

- Kako u Puškinu?! Kraj Moskve?! A telegrami iz Jalte?!

- Kakva vražja Jalta! Opio je puškinskog telegrafista i počela su obojica praviti bezobrazluke, među ostalim slati telegrame s naznakom »Jalta«.

- Aha... aha ... No, dobro, dobro ... - nije progovorio nego kao da je propjevao Rimski. Njegove oči zablistale su žutim svjetlom. U glavi se složila svečana slika sramotnog Stjopinog udaljavanja s rada. Oslobođenje! Dugo očekivano oslobođenje findirektora od te bijede od Lihodejeva! A možda će Stjepan Bogdanovič dobiti nešto gore od otkaza ... - Pojedivosti! - rekao je Rimski tucnuvši po stolu pritiskačem.

I Varenuha je počeo pričati pojedinosti. Čim se on javio onamo kamo ga je poslao findirektor, odmah su ga primili i saslušali najpažljivije. Nitko nije, dakako, ni dopustio misao da Stjopa može biti u Jalti. Svi su se odmah složili s Varenuhinom pretpostavkom da je Lihodejev dakako u puškinskoj »Jalti«.

- Gdje je on sada? - prekinuo je administratora uzbuđeni findirektor.

- A gdje bi bio? - odgovorio je administrator i nasmiješio se koso. - Naravno, u stanici za otrežnjavanje!

- No, no! Molim, hvala lijepa!

A Varenuha je nastavio svoje pripovijedanje i što je više pripovijedao to se pred findirektorom jasnije razmatavao dugi lanac Lihodejevljevih lopovluka i bezobrazluka, a svaka slijedeća karika tog lanca bila je gora od prijašnje. Samo da spomenemo pijani ples sa zagrljenim te-legrafistom na tratini ispred pošte u Puškinu, uz zvukove nekog skitničnog vergla! Trka za nekim građankama koje su vriskale od užasa! Pokušaj tučnjave s pipničarom u samoj »Jalti«! Razbacivanje zelenog luka po podu u toj istoj »Jalti«! Razbijanje osam boca bijelog suhog vina »Aj-Dani-Ija«. Razbijanje taksimetra taksi-šoferu koji nije htio odstupiti Stjopi auto. Prijetnja hapšenjem onim građanima koji su pokušali zaustaviti Stjopine gadarije ... Ukratko, crni užas!

Stjopa je bio dobro poznat u scenskim krugovima Moskve i svi su znali da taj čovjek nije dar nebeski. Ali ipak to što je o njemu pričao administrator, čak je i za Stjopu bilo previše. Da, previše, čak mnogo previše ...

Zajedljive oči Rimskoga urezale su se preko stola u administratorovo lice i što je dulje taj govorio, to su mračnije postajale te oči. Što su živahnije i šarenije bile odvratne pojedinosti kojima je administrator iskitio svoju pripovijest, to je findirektor manje vjerovao pripovjedaču. Kad je Varenuha izvjestio da se Stjopa raspojasao do te mjere da se pokušao suprotstaviti onima koji su došli iz Moskve po njega, findirektor je već čvrsto znao da je sve što mu priča administrator koji se vratio u ponoć - laž! Laž od prve do posljednje riječi!

Varenuha nije bio u Puškinu, a ni Stjopa također nije bio u Puškinu. Nije bilo pijanog telegrafista, nije bilo razbitog stakla u krčmi, Stjopu nisu vezali konopom... - svega toga nije bilo.

Tek što se findirektor učvrstio u misli da mu administrator laže, strah je počeo puzati njegovim tijelom, počevši od nogu, i dva puta se pričinilo findirektoru da je od poda zavonjalo na gnjilu malaričnu vlagu. Ni na čas ne skidajući očiju s administratora, koji se nekako čudno grčio u naslonjaču i čitavo vrijeme nastojao da ne izide iz plave sjene stolne svjetiljke i nekako se čudno prikriivao novi-

nama od svjetla što mu je tobože smetalo - findirektor je mislio jedino na to što sve to znači? Zašto mu tako bezočno laže u praznoj i tihoj zgradi administrator koji se suviše kasno vratio k njemu? I svijest o opasnosti, nepoznatoj ali strašnoj opasnosti, počela je moriti dušu Rimskoga. Praveći se da ne opaža Varenuhine smicalice i trikove s novinama, findirektor je promatrao njegovo lice, i više gotovo nije slušao ono što mu je pleo Varenuha. Bilo je mnogo više neobjašnjivog nego li tko zna zašto izmišljena klevetnička priča o pustolovinama u Puškinu, i to nešto bila je promjena u vanjštini i manirama administratora.

Koliko god on navlačio pačji štitnik kape na oči da bi zasjenio lice, koliko god vrtio novinama - findirektoru je uspjelo da opazi veliku masnicu na desnoj strani lica, kod samog nosa. Osim toga, obično punokrvni administrator bio je sada blijed brašnastim nezdravim bljedilom, a njegov je vrat u toj sparnoj noći bio umotan u stari prugasti šal. Ako se još k tome doda odvratna manira da siše i cmokče koja se pojavila za vrijeme njegova izbivanja, oštra promjena glasa koji je postao mukao i grub, pod-muklost i kukavičluk u očima - moglo se mirno reći da se Ivana Saveljeviča više nije moglo prepoznati.

Nešto je još jače uznemirilo findirektora, ali što *zapravo*, on nije mogao shvatiti koliko god naprezao upaljeni mozak, koliko god promatrao Varenuhu. Jedino je mogao utvrditi: da je bilo nešto neviđeno i neprirodno u tom spoju administratora s dobro poznatim naslonjačem.

- No, konačno smo ga svladali, gurnuli u auto - brujao je Varenuha vireći iza novina i dlanom prikrivajući masnicu.

Rimski je odjednom pružio ruku i kao nehotice, istovremeno bubnjajući prstima po stolu, dlanom pritisnuo dugme električnog zvonca i obamro. U praznoj zgradi sigurno bi se čuo oštri signal. Ali taj signal nije uslijedio i dugme se mrtvo utisnulo u dasku stola. Dugme je bilo mrtvo, zvonce pokvareno.

Findirektorova lukavština nije promakla Varenuhi koji je, trgnuvši se, upitao dok je u njegovim očima nevidljivo promaknuo zlobni plamen:

- Zašto zvoniš?

- Nehotice - muklo je odgovorio findirektor odmak nuvši ruku i upitao slabim glasom: - Što ti je to na licu?

- Kola je zanjelo, udario sam u kvaku na vratima - odgovorio je Varenuha skrivajući oči.

»Laže!« - uskliknuo je u mislima findirektor. I tada su se iznenada njegove oči zaokružile i postale potpuno bezumne, i on se upiljio u pozadinu naslonjača.

Iza naslonjača, na podu, ležale su dvije ukrštene sjene, jedna gusta i crna, druga slaba i siva. Jasno se vidjela na podu sjena naslonjača i njegovih oštih nožica, ali iznad naslona nije bilo na podu sjene Varenuhine glave, isto kao što ispod nožica naslonjača nije bilo sjene administratorovih nogu.

»On ne baca sjenu!« - u mislima je očajnički kriknuo Rimski. Uхватила ga je drhtavica.

Varenuha se kradom osvrnuo slijedeći bezumni pogled Rimskoga i shvatio da je otkriven.

Digao se iz naslonjača (isto je uradio i findirektor) i odmaknuo se na korak od stola, stišećući rukama torbu.

- Dosjetio si se, prokletniče! Uvijek si bio oštrouman - zlobno se podsmjehnuvši ravno u findirektorovo lice, progovorio je Varenuha i, iznenada odskočio od naslonjača prema vratima, brzo povukao nadolje dugme engleske ključanice. Findirektor se očajnički osvrnuo, povlačeći se k prozoru koji je gledao u vrt, i u tom prozoru oblivenom mjesječinom ugledao je priljubljeno staklu lice gole djevojke i njezinu голу ruku što ju je pružila kroz gornji otvor nastojeći da otvori donju kvaku. Gornja je već bila otvorena.

Rimskom se učinilo da svjetlo stolne svjetiljke gasne i da se pisaći stol naginje. Rimskog je prožeo ledeni val, ali - na sreću po sebe - on se svladao i nije pao. Ostatak njegovih snaga dostajao je da šapne ali ne i da vikne:

- U pomoć ...

Varenuha je stražario kraj vrata, poskakivao dugo se zadržavajući u zraku, i njihao se. Zgrčenim je prstima mahao u smjeru Rimskog, siktao i cmokao, namigivao djevojci na prozoru.

Ona je požurila, ugurala riđu glavu u gornji otvor, ispružila je koliko je mogla ruku, noktima je počela grepsti

donju zavornicu i tresti okvir. Njezina se ruka počela produžavati kao da je od gume i postala mrtvački zelenom. Konačno su zeleni prsti lešine obuhvatili glavu zavornice, okrenuli je i okvir se počeo otvarati. Rimski je slabo kriknuo, naslonio se na zid, a torbu pružio naprijed kao štit. Shvatio je da je stigla njegova propast.

Okvir se široko otvorio, ali umjesto noćne svježine i mirisa lipa u sobu je navrnuo vonj rake. Pokojnica je stala na prozorsku dasku. Rimski je jasno vidio mrlje gnjiljenja na njezinim grudima.

I u to vrijeme radosni neočekivani krik pijetla doletio je iz vrta, iz niske zgrade iza streljane gdje su se nalazile životinje koje su sudjelovale u programu. Grlati dresirani pijetao trubio je najavljujući da se s istoka prema Moskvi približava zora.

Divlji bijes unakazio je djevojčino lice, izrekla je hrapavu kletvu, a Varenuha je kod vrata zacvilio i spustio se iz zraka na tlo.

Pijetlov se krik ponovio, djevojka je škripnula zubima i njezina se rida kosa nakostriješila. S trećim krikom pijetla ona se okrenula i izletjela napolje. A za njom je poskočio i, horizontalno se ispruživši u zraku, podsjećajući na letećeg Kupida, polagano isplovio kroz pisači stol i prozor Varenuha.

Sijed poput snijega, bez ijedne crne vlasi, starac koji je još nedavno bio Rimski, potrčao je k vratima, skinuo zasunac, otvorio vrata i počeo trčati po tamnom hodniku. U zavoju stubišta on je stenjući od straha napipao prekidač i stubište se rasvjetlilo. Na stepenicama je starac koji je drhtao i tresao se, pao zato što mu se učinilo da se odozgo na njega meko spustio Varenuha.

Potrčavši dolje, Rimski je ugledao dežurnog koji je zaspao na stolici kraj blagajne u predvorju. Rimski se na prstima prokrao kraj njega i kliznuo kroz glavna vrata. Na ulici mu je postalo nešto lakše. On se toliko pribrao da je, uhvativši se za glavu, mogao shvatiti kako je njegov šešir ostao u kabinetu.

Razumije se samo po sebi da se nije vratio po njega, nego je teško dišući pretrčao široku ulicu do suprotnog

ugla kraj kina gdje se u blizini naziralo crvenkasto mutno svjetlo. Za jednu minutu bio je već kraj njega. Nitko mu nije dospio preoteti taksi.

- Na lenjingradski ekspres, dat ću ti napojnicu - teško dišući i držeći se za srce progovorio je starac.

- Vozim u garažu - s mržnjom je odgovorio šofer i okrenuo se.

Tada je Rimski otvorio torbu, izvadio odanle pedeset rubalja i pružio ih šoferu kroz otvoreni prednji prozor.

Za nekoliko časaka drndavi taksi letio je poput vihora po prstenu Sadove ulice. Sijedog je čovjeka drvalo na sjedištu, i u zrcalu ispred šofera Rimski je vidio čas vesele šoferove oči čas bezumne svoje.

Iskočivši pred zgradom kolodvora iz automobila, Rimski je viknuo prvom čovjeku u bijeloj pregači i sa značkom na kojeg je nabasao:

- Prvi razred, jedno mjesto i dat ću ti trideset - vadio je iz torbe i gnječio červonce - ako nema prvog ... uzmi drugi razred ... ako nema - uzmi tvrdi!

Čovjek sa značkom gledajući osvjetljeni sat čupao je červonce iz ruku Rimskog.

Za pet minuta ispod staklene kupole kolodvora krenuo je ekspres i ubrzo nestao u tami. Zajedno s njim nestao je i Rimski.

Poglavlje 15. SAN

NIKANORA IVANOVICA

Nije teško pogoditi da je debeljko s crvenim licem kojeg su smjestili u klinici u sobu br. 119 bio Nikanor Ivanovič Bosoj.

Ipak, nije on dospio odmah k profesoru Stravinskom, već je prije toga bio na drugom mjestu.

Od tog drugog mjesta ostalo je malo toga u uspomenama Nikanora Ivanoviča. Sjećao se samo pisaaćeg stola, ormara i divana.

Tamo su s Nikanorom Ivanovičem kojemu se pred očima mutilo od priliva krvi i duševnog uzbuđenja, stupili u razgovor, ali je taj razgovor ispao nekako čudan, zapleten i istinitije rečeno uopće nije nikako ispao.

Prvo pitanje koje su postavili Nikanoru Ivanoviču bilo je takvo:

- Vi ste Nikanor Ivanovič Bosoj, predsjednik kućne uprave br. 302-bis u Sadovoj?

Na to je Nikanor Ivanovič, nasmijavši se strašnim smijehom, odgovorio doslovce tako:

- Ja sam Nikanor, dakako Nikanor! Ali kakav sam ja, dovraga, predsjednik?

- To jest, kako to? - pitali su Nikanora Ivanoviča i stisnuli oči.

- A tako - odgovorio je on - ako sam ja predsjednik, onda sam odmah morao ustanoviti da je on - nečista sila! A ovako - što to znači? Naočale napuknute, sav odrpan - kakav on može biti strančev prevodilac?

- O kome govorite? - upitali su Nikanora Ivanoviča.

- Korovjov! - viknuo je Nikanor Ivanovič. - U pedesetom stanu, odsjeo je kod nas! Pišite - Korovjov! Njega treba odmah uhapsiti. Pišite - šesti ulaz. Tamo je on.

- Odakle si uzeo valutu? - umiljato su upitali Nikanora Ivanoviča.

- Bog pravedni, bog svemogući - progovorio je Nikanor Ivanovič - sve vidi, a to sam i zaslužio. Nikada je u rukama nisam držao i nisam znao kakva je to valuta! God spod me kažnjava za prljavštinu moju - osjećajno je nastavio Nikanor Ivanovič i čas je zatvarao košulju čas je rastvarao, čas se križao - uzeo sam! Uzeo sam ali sam uzeo naš sovjetski! Davao sam dozvole za novac, ne poričem, dešavalo se. Lijep je i naš sekretar Proležnev, također je lijep! Reći ću otvoreno, u upravi kuće svi su lopovi. Ali valutu nisam uzeo!

Na molbu da ne pravi budalu od sebe, nego da priča kako su dospjeli dolari u ventilaciju, Nikanor Ivanovič je kleknuo i zaljuljao se otvorivši usta kao da želi progutati parketne dasčice.

- Želite li - progundao je - zemlju ću jesti, kao dokaz da nisam uzeo! A Korovjov, on je - vrag!

Svako strpljenje ima granice, i kraj stola su već povisili glas i upozorili Nikanora Ivanoviča da je vrijeme da govori ljudskim jezikom.

Tada je sobu s divanom ispunio divljački poklik Nikanora Ivanoviča koji je skočio na noge:

- Evo ga! Evo ga iza ormara! Evo, ceri se. I njegovi cvikeri ... Drž'te ga! Blagosloviti sobu!

Krv je nestala s lica Nikanora Ivanoviča. On je dršćući križao zrak, trčao k vratima i nazad, zapjevao nekakvu molitvu i konačno je počeo drobiti potpunu besmislicu.

Postalo je savršeno jasno da Nikanor Ivanovič ni za kakav razgovor nije sposoban. Njega su izveli, smjestili u posebnu sobu, on se malo smirio i samo je molio i uzdisao.

Dakako, u Sadovu su otišli, i u stanu br. 50 su bili. Ali nikakvog Korovjova tamo nisu našli i nikakvog Korovjova nije nitko u kući ni poznavao ni vidio. Stan u kojem je stanovao pokojni Berlioz, a također i Lihodejev koji je otputovao u Jaltu, bio je prazan i u kabinetu su visili na orma-

rima voštani pečati koje nitko nije dirao. Tako su i otišli iz Sadove, a-s njima i zbunjeni i potišteni sekretar kućne uprave Proležnev.

Navečer je Nikanor Ivanovič dopremljen u kliniku Stravinskoga. Tamo se ponašao tako nemirno da su mu morali dati injekciju po receptu Stravinskog i tek poslije ponoći Nikanor Ivanovič zaspao je u 119. sobi ispuštajući ponekad teško, patničko mukanje.

Ali što je vrijeme više odmicalo, to je laganiji postajao njegov san. Prestao je stenjati i prevrtati se, počeo je disati lako i ravnomjerno pa su ga ostavili samog.

Tada je Nikanora Ivanoviča pohodilo snoviđenje, u temelju kojeg su, nedvojbeno, bili njegovi današnji doživljaji. Počelo je od toga da se Nikanoru Ivanoviču prividjelo kako ga nekakvi ljudi sa zlatnim trubama u rukama privode, i to vrlo svečano, velikim lakiranim vratima. Kod tih vrata pratioci su odsvirali nešto kao tuš Nikanoru Ivanoviču, a zatim je s nebesa mukli glas veselo rekao:

- Dobro došli, Nikanore Ivanoviču! Predajte valutu.

Krajnje začuđen, Nikanor Ivanovič ugledao je iznad sebe zvučnik.

Zatim se našao u kazališnoj dvorani gdje su sa zlaćenog stropa sjali kristalni lusteri a na zidovima Quinqueto-ve svjetiljke. Bilo je sve na svom mjestu kao u malom po-
psegu ali vrlo bogatom kazalištu. Bila je tu pozornica zastrta samtastom zavjesom, posutom na tamnocrvenoj podlozi, kao zvjezdicama, slikama uvećanih zlatnih desetača, bila je tu šaptaonica, pa čak i publika.

Nikanora Ivanoviča začudilo je što je sva publika bila jednog spola - muškog, i sva s bradama. Osim toga, bilo je čudno što u kazališnoj dvorani nije bilo sjedala i sva je ta publika sjedila na podu, sjajno ulaštenom i skliskom.

Zbunjen u novom i velikom društvu, Nikanor Ivanovič poveo se, nakon kratkog kolebanja, za općim primjerom i sjeo na parket na turski način, udobno se smjestivši između nekakvog riđeg bradatog delije i drugog, blijedog i jako obraslog građanina. Nitko od sjedilaca nije poklonio pozornost novopridošlom gledaocu.

Tada se začuo mekani zvuk zvonca, svjetlo se u dvorani ugasilo, zastor se otvorio i pojavila se rasvjetljena po-

zornica s naslonjačem, stolicem na kojem je bilo zlatno zvonce, i s gluhom crnom samtastom pozadinom.

Iz kulisa je tada izišao artist u smokingu, glatko izbrijan, počešljan na razdjeljak, mlad i vrlo ugodnih crta lica. Publika u dvorani je živnula, i svi su se okrenuli prema pozornici. Artist je došao do šaptaonice i protrljao ruke.

- Sjedite? - upitao je mekim baritonom i nasmiješio se dvorani.

- Sjedimo, sjedimo - iz dvorane su mu u zboru odgovorili tenori i basovi.

- Hm ... - započeo je artist zamišljeno - i kako vam ne dojadi, ne razumijem? Ljudi ko ljudi sada hodaju ulicama, uživaju u proljetnom suncu i toplini, a vi ovdje sjedite na podu u zagušljivoj dvorani! Zar je zbilja program tako zanimljiv? Uostalom, kako vam drago - filozofski je završio artist.

Zatim je promijenio i boju glasa, i intonaciju i veselo i zvučno najavio:

- Dakle, slijedeće točka našeg programa je - Nikanor Ivanovič Bosoj, predsjednik kućnog savjeta i upravitelj djelatne menze. Izvolite, Nikanore Ivanoviču!

Složni pljesak bio je odgovor artistu. Začudeni Nikanor Ivanovič izbuljio je oči, a konferansije, zaklonivši se rukom od svjetla rampe, pronašao ga je pogledom među onima koji su sjedili i ljubazno ga prstom pozvao na pozornicu. I Nikanor Ivanovič, ni sam ne znajući kako, našao se na pozornici.

U oči mu je odozdo i sprijeda udarilo svjetlo raznobojnih svjetiljaka, zbog čega je odmah potonula u tamu dvorana s publikom.

- No, Nikanore Ivanoviču, dajte nam primjer - osjećajno je progovorio mladi artist - i predajte valutu.

Nastala je tišina. Nikanor Ivanovič je duboko udahnuo i tiho progovorio:

- Bogom se kunem da...

Ali nije dospio ni izgovoriti te riječi kad li je cijela dvorana odjeknula povcima negodovanja. Nikanor Ivanovič se zbunio i zašutio.

- Ako sam vas dobro shvatio - progovorio je voditelj programa - vi ste se htjeli zakleti bogom da nemate valu tu? - I on je sućutno pogledao Nikanora Ivanovića.

- Baš tako, nemam - odgovorio je Nikanor Ivano. vič.

- Tako - odazvao se artist - ali, oprostite mi ne-skromnost: a otkuda četiri stotine dolara pronađenih u za hodu stana kojeg ste vi s vašom suprugom jedini kori snici?

- Čarobnjački novac! - s neprikrivenom ironijom re kao je netko u tamnoj dvorani.

- Upravo tako, Čarobnjački - ponizno je odgovorio Nikanor Ivanovič na neodređenu adresu, ni artistu niti tamnoj dvorani, i objasnio: - nečista sila, kockasti prevo dilac mi je podmetnuo.

I opet je dvorana zaurlala s negodovanjem. Kad je nastala tišina, artist je rekao:

- Eto kakve Lafontaineove basne moram slušati! Podmetnuli su četiri stotine dolara! Slušajte, svi ste vi ov dje crnoburzijanci! Obraćam vam se kao stručnjacima - je li takva stvar moguća?

- Nismo mi crnoburzijanci, - začuli su se pojedinačni uvrijeđeni glasovi u kazalištu - ali takva je stvar nemoguća.

- Potpuno se slažem - odlučno je rekao artist - i pi tam vas: što se može podmetnuti?

- Dijete! - viknuo je netko iz dvorane.

- Apsolutno točno - potvrdio je voditelj programa - dijete, anonimno pismo, letak, pakleni stroj, i još koješta, ali četiri stotine dolara nitko neće podmetnuti, jer takav idiot u prirodi ne postoji - i, obrativši se Nikanoru Ivanoviču, artist je dodao prijekorno i tužno: - rastužili ste me, Nikanore Ivanoviču! A ja sam se uzdao u vas. Dakle, naša točka nije uspjela.

U dvorani se začuo zvižduk na adresu Nikanora Ivanovića.

- On je crnoburzijanac! - vikalo se u dvorani - zbog takvih i mi nedužni trpimo!

- Ne korite ga - meko je rekao konferansije - on će se pokajati. -I dodao, okrenuvši Nikanoru Ivanoviču pla ve oči pune suza: - No, idite, Nikanore Ivanoviču, na svoje mjesto!

Poslije toga artist je zazvonio zvoncem i glasno najavio:

— Pauza, gadovi!

Uzbuđeni Nikanor Ivanovič, koji nije očekivao da će postati sudionik nekakvog kazališnog programa, opet se našao na svom mjestu na podu. Tada mu se pričinilo da je dvorana potonula u potpunu tamu i da su na zidovima iskočile crvene, plamene riječi: »Predajte valutu!« Zatim se opet podigao zastor i konferansije je pozvao:

- Molim na pozornicu Sergeja Gerardoviča Dunčila. Dunčil je bio milovidni ali zapušteni muškarac od pe desetak godina.

- Sergej Gerardoviču - obratio mu se konferansije - vi već mjesec i pol sjedite ovdje, uporno odbijajući da predate preostalu valutu, i to u vrijeme kad država u njoj oskudijeva, dok je vama potpuno suvišna, a vi se ipak opi rete. Vi ste inteligentan čovjek, sve to dobro shvaćate, pa ipak mi nećete izaći ususret.

- Nažalost, ne mogu ništa učiniti jer valute više ne mam - mirno je odgovorio Dunčil.

- A imate li, barem, brilijante? - upitao je artist.

- Ni brilijanata nemam.

Artist je spustio glavu i zamislio se, zatim je pljesnuo dlanovima. Iz kulisa je na pozornicu izišla dama srednjih godina, odjevena po modi, to jest u kaputu bez okovratnika i s malim šeširićem. Dama je izgledala zabrinuto, a Dunčil ju je pogledao ne trepnuvši okom.

- Tko je ta dama? - upitao je Dunčila voditelj programa.

- To je moja žena - dostojanstveno je odgovorio Dunčil i pogledao s ponešto gađenja dugački damin vrat.

- Mi smo vas uznemirili, madame Dunčil - oslovio je damu konferansije - evo u kakvom povodu: želimo vas pitati, ima li vaš suprug još valute?

- On je tada sve predao - uzrujavajući se, odgovorila je madame Dunčil.

- Tako - rekao je artist - pa, ako je tako onda je tako. Ako je sve predao, onda se moramo rastati sa Sergejem Gerardovičem, što se tu može! Izvolite, vi možete napustiti

kazalište, Sergej Gerardoviču - i artist je učinio carsku gestu.

Dunčil se mirno i dostojanstveno okrenuo i pošao prema kulisama.

- Trenutak! - zaustavio ga je konferansije - dopustite mi na rastanku da vam pokažem još jednu točku našeg programa - i opet je pljesnuo dlanovima.

Crni se zastor u pozadini razmaknuo i na pozornicu je došla mlada ljepotica u plesnoj haljini držeći u rukama mali zlatni pladanj na kojem je ležao debeli svežanj povezan ukrasnom vrpcom i brilijantna ogrlica s koje su na sve strane frcale plave, žute i crvene iskre.

Dunčil je ustuknuo, i blijedilo je prekrile njegovo lice. Dvorana je zamrla.

- Osamnaest tisuća dolara i ogrlicu vrijednu četrdeset tisuća u zlatu - svečano je izjavio artist - čuvao je Sergej Gerardovič u gradu Harkovu, u stanu svoje ljubavnice Ide Herkulanovne Vors koju imamo zadovoljstvo vidjeti pred nama i koja je ljubazno pomogla da se otkrije to neprocjenjivo ali u rukama privatnog lica nesvrishodno blago. Najljepša hvala, Ido Herkulanovna.

Nasmiješivši se, ljepotica je bljesnula zubima a njezine su guste trepavice zadrhtale.

- A ispod vaše obrazine pune dostojanstva - artist se obratio Dunčilu - skriva se lakomi pauk, čudovišni mračnjak i lažljivac. Vi ste nas sve mjesec i pol mučili svojom besmislenom tvrdoglavošću. Pođite sada kući, i neka vam pakao koji će vam prirediti vaša supruga bude kazna.

Dunčil se zanjihao, činilo se da će se srušiti, ali su ga nečije milostive ruke poduprle. Tada je pao prednji zastor i sakrio sve one koji su bili na pozornici.

Urnebesni pljesak tako je potresao dvoranu da se Nikanoru Ivanoviču učinilo da iz lusteru frcaju iskre. A kad se prednji crni zastor podigao, na pozornici više nije nikoga bilo osim osamljenog artista. On je prekinuo drugi plotun pljeska, naklonio se i progovorio:

- U liku tog Dunčila pred vama je u našem programu nastupio tipični magarac. Imao sam jučer zadovoljstvo izreći kako je tajno čuvanje valute besmislica. Nitko je ni u kakvim okolnostima ne može koristiti, uvjeravam

vas. Uzmimo primjer tog Dunčila. On prima odličnu plaću i ni u čemu ne oskudijeva. Ima divan stan, ženu i ljubavnicu-ljepoticu. Ali, umjesto da živi tiho i mirno, bez ikakvih neugodnosti, predavši valutu i drago kamenje, ta koristoljubiva bitanga dotjerao je do toga da bude pred svima raskrinkan i da još za desert zaradi ogromnu obiteljsku nezgodu. Dakle, tko predaje valutu? Nitko ne želi? U tom slučaju slijedeća je točka našeg programa poznati dramski talent, glumac Kurolesov Sava Potapovič, specijalno pozvan da odigra odlomke iz »Škrtog viteza« pjesnika Puškina.

Obećani Kurolesov bez krzmanja se pojavio na pozornici, bio je visoka rasta, tusti izbrijani muškarac u fraku s bijelom kravatom.

Bez ikakva uvoda načinio je mračno lice, podigao obrve i progovorio neprirodnim glasom, škiljeći prema zlatnom zvoncu:

- Kao što mladi vjetropir čeka sastanak s razvratnicom prijetvornom ...

I Kurolesov je o sebi ispričao mnogo ružnog. Nikanor Ivanovič je čuo kako Kurolesov priznaje da je neka nesretna udovica, jecajući na kiši, pala pred njim na koljena, ali nije dirnula tvrdo glumčevo srce. Prije svog sna Nikanor Ivanovič uopće nije poznavao djela pjesnika Puškina, ali njega samoga je odlično poznavao, i svakodnevno je nekoliko puta izgovarao rečenice kao: »Hoće li Puškin platiti stanarinu?«, ili »Nije li žarulju na stubištu odvrnuo Puškin?«, »Hoće li Puškin kupiti petrolej?«

Sada, kad je upoznao jedno od njegovih djela, Nikanor Ivanovič se ražalostio, zamislio je ženu na koljenima, sa siročadi, na kiši, i nehotice je pomislio: »Baš je tip taj Kurolesov!«

A taj je, stalno povisujući glas, nastavio s kajanjem i dokraja je smutio Nikanora Ivanoviča zato što se odjednom stao obraćati nekome koga na pozornici nije bilo i u ime tog nenazočnog sam je sebi odgovarao, pritom se oslovljavajući čas »gospodaru«, čas »barune«, čas »oče«, čas »sine«, čas na »vi«, čas na »ti«.

Nikanor Ivanovič razumio je samo jedno: da je glumac umro zlom smrću uzviknuvši: »Ključevi! Ključevi

moji!« - i svalio se poslije toga na pod, hropćući i oprezno trgajući sa sebe kravatu.

Umrijevši, Kurolesov se digao, otresao prašinu s hlača od fraka, naklonio se, nasmiješivši se lažnim smiješkom, i udaljio se praćen mlakim pljeskom. A konferansije je progovorio tako:

- Čuli smo svi zajedno »Škrtog viteza« u izvrsnoj izvedbi Save Potapoviča. Taj se vitez nadao da će živahne nimfe dotrčati k njemu i da će se desiti još mnogo ugodnih stvari u tom smislu. Ali, kako vidite, ništa se od toga nije dogodilo, nikakve nimfe nisu dotrčale k njemu, ni muze mu nisu platile danak, i nikakvih kula nije podigao, nego je, obratno, završio vrlo loše, umro je u vražju mater od kapi na svojoj škrinji s valutom i dragim kamenjem. Upozoravam vas da će se i s vama desiti nešto slično, ako ne i gore, ako ne budete predali valutu!

Da li je Puškinova poezija proizvela takav dojam ili prozaični govor konferansijea, tek odjedared se začuo iz dvorane sramežljiv glas:

- Predajem valutu.

- Usrdno molim, izvolite na pozornicu! - uljudno je pozvao konferansije uprijevši pogled u tamnu dvoranu.

I na pozornici se pojavio plavokosi građanin malena rasta koji se, sudeći po licu, nije brijao već tri tjedna.

- Oprostite, kako glasi vaše prezime? - raspitao se konferansije.

- Kanavkin Nikolaj - sramežljivo se odazvao taj što se javio.

- A! Drago mi je, građanine Kanavkine, dakle?

- Predajem - tiho je rekao Kanavkin.

- Koliko?

- Tisuću dolara i dvadeset zlatnih desetica.

- Bravo! To je sve što imate?

Voditelj programa upro je pogled ravno u Kanavkinove oči, a Nikanoru Ivanoviču se čak učinilo da su iz tog pogleda briznule zrake koje su Kanavkina prezrele skroz naskroz, poput rendgenskih zraka. U dvorani su ljudi prestali disati.

- Vjerujem! - konačno je uskliknuo artist i ugasio svoj pogled - vjerujem! Te oči ne lažu. Ta koliko sam vam

puta govorio da je vaša temeljna greška u tome što potcjenjujete značenje ljudskog pogleda. Shvatite, jezik može sakriti istinu, ali oči nikad! Netko vam iznenada postavi pitanje, vi čak ni ne trepnete, u sekundi ovladate sobom i znate što je potrebno reći da se sakrije istina, i govorite sasvim uvjerljivo, i nijedan mišić na vašem licu se ne pomakne, ali jao, istina, uznemirena pitanjem, s dna duše u trenu skoči u oči, i sve je gotovo. Primijećena je, a vi ste uhvaćeni!

Izrekavši, i to s velikim žarom, taj vrlo uvjerljivi govor, artist se vrlo ljubazno raspitao kod Kanavkina:

- Gdje su skriveni?
 - Kod moje tete, Porohovnikove, na Prečistenki...
 - A! To znači... čekajte ... to znači kod Klavdije Iljinične, zar ne?
 - Da.
 - Ah da, da, da, da! U maloj vili? S vrtićem? Kako da ne, znam, znam! A kamo ste ih tamo gurnuli?
 - U podrum, u kutiju od čokolade ...
- Artist je pljesnuo rukama.

- Jeste li vidjeli tako nešto? - uzviknuo je ogorčeno!
- Ta oni će tamo zapljesniviti, istrunuti! Zar je moguće takvim ljudima povjeriti valutu? A? Bogami, sasvim kao djeca!

Kanavkin je i sam shvatio da je pretjerao i prekardašio, pa je spustio svoju glavu s čuperkom.

- Novac - nastavio je artist - treba čuvati u državnoj banci, u specijalnim suhim i dobro čuvanim prostorijama, a nipošto u tetinom podrumu gdje ga posebno mogu udesiti štakori! Stid vas bilo, Kanavkine! Ta vi ste odrastao čovjek!

Kanavkin više nije znao što bi sa sobom, pa je samo cupkao rever svog sakoa,

- No dobro - smekšao se artist - nemojmo biti zlo pamtila ... - I odjednom neočekivano dodao: - Uzgred: ujedno, da uzalud još jednom ne trošimo kola, nema li i ta teta štogod? A?

Kanavkin je zadrhtao, ne očekujući takav razvoj stvari, a kazalištem je zavladao šutnja.

- E, Kanavkin - prijekorno-ljubazno rekao je konferansije - a ja sam ga još hvalio! Eto ti ga na, počeo je dobro a onda odjednom zastao! Besmislica, Kanavkine! Zar ni sam malo prije govorio o očima. Vidi se da i teta ima. Za što nas uzalud mučite?

- Ima! - odvažno je viknuo Kanavkin.
- Bravo! - povikao je konferansije.
- Bravo! - riknula je dvorana.

Kad je nastupila tišina, konferansije je čestitao Kanavkinu, stisnuo njegovu ruku, ponudio da ga kući u grad odvezu kolima, i naredio nekome iza kulisa da istim kolima pođe po tetu i da je zamoli neka izvoli doći na program ženskog kazališta.

- Da, htio sam upitati, nije li teta rekla gdje krije svoj novac? - raspitao se konferansije, ljubazno Kanavkinu nu deći cigaretu i upaljenu šibicu. Taj se, paleći cigaretu, na smiješio nekako tugaljivo.

- Vjerujem, vjerujem - uzdahnuvši rekao je artist - ta stara škrtica ne samo nećaku nego ni vragu ne bi to rekla. Što možemo, pokušat ćemo u njoj probuditi ljudske osjećaje. Možda još nisu sagnjile sve strune u njezinoj lihvarskoj dušici. Želim vam sreću, Kanavkine!

Sretni se Kanavkin odvezao. Artist je upitao nema li još nekog tko želi predati valutu, ali je umjesto odgovora uslijedila šutnja.

- Čudaci, bogami! - slegnuvši ramenima, rekao je artist, i zastor ga je sakrio.

Svjetiljke su se ugasile, neko vrijeme bila je tama, daleko u njoj začuo se nervozni tenor koji je pjevao:

»I grumeni zlata leže tamo, meni oni pripadaju samo!«

Zatim se iz daljine dvaput začuo pljesak.

- U ženskom kazalištu neka damica priznaje - neočekivano je progovorio riđi bradati susjed Nikanora Ivanoviča i, uzdahnuvši, dodao: - Eh, da nema mojih gusaka! Imam, brate, ratoborne guske u Lianozovu. Bojim se da će krepiti bez mene. Borbena perad, osjetljiva, traži nje gu... Eh, da nema mojih gusaka! Ne možeš mene ushititi Puškinom - i opet je uzdahnuo.

Tada je u dvorani jarko zasvjetlilo, i Nikanor Ivanovič je počeo sanjati kako su kroz sva vrata nahrupili kuhari u bijelim kapama i s kutlačama u rukama. Kuharski pomoćnici dovukli su u dvoranu kotao s juhom i pladanj s narezanim crnim kruhom. Gledaoci su živnuli. Veseli kuhari motali su se među teatarskom publikom, razlijevali juhu u zdjelice i dijelili kruh.

- Jedite, djeco - vikali su kuhari - i predajte valutu! Zašto da ovdje badava sjedite? Zar vam je trebalo da ku sate tu čorbu. Umjesto da odete kući i dobro se napijete, založite, i bog te veseli!

- Zašto, na primjer, sjediš ti ovdje, tatice? - obratio se izravno Nikanoru Ivanoviču debeli kuhar s nabrekli crvenim vratom, pružajući mu zdjelicu gdje je u tekućini osamljeno plivao list kupusa.

- Nemam! Nemam! Nemam ja! - očajničkim je glasom zavapio Nikanor Ivanovič - nemam, razumiješ li?

- Nemaš? - prijetećim glasom zaurkao je kuhar. - Nemaš? - upitao je ženskim ljupkim glasom. - Nemaš, nemaš - umirujuće je promrmljao preobrazujući se u liječničku pomoćnicu Praskovju Fjodorovnu.

Ta je nježno tresla rame Nikanora Ivanoviča koji je u snu stenjao. Tada su se rasplinuli kuhari i nestalo je kazalište sa zastorom. Nikanor Ivanovič ugledao je kroz suze svoju sobu u bolnici i dvojicu u bijelim ogrtačima, ali ne nametljive kuhare koji su ljudima naturali svoje savjete, nego liječnike i istu Praskovju Fjodorovnu koja nije držala u ruci zdjelicu nego tanjurić pokriven gazom na kojoj je ležala šprica.

- Što je to - s gorčinom je govorio Nikanor Ivanovič dok su mu davali injekciju - nemam pa nemam! Neka im Puškin preda valutu. Ja nemam!

- Nemaš, nemaš - umirivala je dobroćudna Praskovja Fjodorovna - čega nemaš, to ne boli.

Nikanoru Ivanoviču postalo je lakše poslije injekcije, i on je zaspao bez ikakvih snoviđenja.

Ali zahvaljujući njegovim krikovima nemir je prešao u sobu 120 gdje se bolesnik probudio i počeo tražiti svoju glavu, i u sobu 118 gdje se uznemirio nepoznati majstor i

u tuzi lomio ruke gledajući mjesec, sjećajući se gorke, posljednje u životu, jesenske noći, trake svjetla ispod vrata u podrumu, i opuštene kose.

Iz sobe 118 nemir je po balkonu doletio k Ivanu, on se probudio i zaplakao.

Ali je liječnik brzo umirio sve uznemirene umobolne i oni su zadrijemali. Posljednji je zaspao Ivan kad je nad rijekom već svanjivalo. Poslije lijeka koji je ispunio čitavo njegovo tijelo - umirenje je k njemu došlo poput vala i prelilo ga. Njegovo je tijelo postalo lagano, a glavu je drijemež zapuhnuo kao topli vjetrović. Zaspao je i posljednje što je čuo na javi bilo je cvrkutanje ptica u šumi, pred zoru. Ali su one brzo umukle i on je počeo sanjati da se sunce već spustilo nad Čelavom gorom i bila je ta gora opkoljena dvostrukim obručem ...

Poglavlje 16.

IZVRŠENJE KAZNE

Sunce se već spustilo nad Čelavom gorom i bila je ta gora opkoljena dvostrukim obručem.

Konjanička ala što je oko podneva prerezala put prokuratoru otkasala je k Hebronskim vratima grada. Njezin put bio je već pripremljen. Pješadija Kapadokijske kohorte potisnula je u stranu skupine ljudi, mula i deva, i dižući do neba bijele stupove prašine, ala je u kasu stigla do raskršća gdje su se susretale dvije ceste: južna koja vodi u Betlehem i sjevero-zapadna - u Jaffu. Ala je jurnula sjeverozapadnom cestom. Kapadokijci su bili razasuti po rubovima ceste i pravovremeno odagnali s nje u stranu sve karavane koje su žurile na praznik u Jeršalajim. Gomila hodočasnika stajala je iza Kapadokijaca, napustivši privremene prugaste šatore koje su razapeli na travi. Prevalivši oko kilometar, ala je prestigla drugu kohortu Munjevite legije i prevalivši još jedan kilometar približila se prvoj, k podnožju Čelave gore. Tu se požurila. Zapovjednik je razdijelio alu na vodove i oni su opkolili čitavo podnožje ne-visoka brežuljka ostavivši slobodnim samo jedan uspon s jafske ceste.

Kroz neko vrijeme za alom je do brežuljka prispjela druga kohorta, popela se na jedan stupanj više i poput vijenca opasala goru.

Konačno je prispjela centurija pod zapovjedništvom Marka Štakoraša. Išla je razvučena u dva lanca po rubovima ceste, a između tih lanaca pod konvojem tajne straže vozila su se u taljigama trojica osuđenika s bijelim daskama

na vratu, a na svakoj od njih bilo je napisano »razbojnik i buntovnik«; na dva jezika - aramejskom i grčkom.

Iza taljiga s osuđenicima išle su druge, natovarene svježe istesanim stupovima s poprečnim gredama, s konopima, lopatama, mješinama s vodom i sjekirama. Na tim taljigama vozilo se šest krvnika. Za njima se vozio centurion Mark, načelnik straže hrama u Jeršalajimu i onaj čovjek u kapuljači s kojim je Pilat imao kratko savjetovanje u zamračenoj sobi u dvorcu.

Povorka je završavala vojničkim lancem, a za njim je išlo oko dvije tisuće znatiželjnika koji se nisu uplašili paklene vrućine i željeli su prisustvovati zanimljivu prizoru. K ovim znatiželjnicima iz grada priključili su se sada radoznali hodočasnici koji su bez prepreka pristupili repu povorke. Uz visoke poklike glasonoša koji su pratili kolonu i vikali ono što je u podne vikao Pilat, povorka se dovukla na Čelavu goru.

Ala je sve njih propustila u drugi obruč, a druga centurija propustila je samo one koji su imali posla kod izvršenja kazne, pa zatim brzo manevrirajući raspršila gomilu oko cijelog brežuljka tako da se ova našla između pješadijskog obruča gore i konjaničkog dolje. Gomila je sada mogla vidjeti kažnjavanje kroz rijetki lanac pješadijaca.

Dakle, od vremena kad je započela procesija na Čelavu goru, prošlo je više od tri sata i sunce se već spuštalo nad Čelavom gorom, ali je vrućina bila još uvijek neizdrživa i vojnici su u oba obruča patili, mučila ih je dosada, a u duši su proklinjali trojicu razbojnika želeći im iskreno skorbu smrt.

Maleni zapovjednik ale mokra čela i od znoja tamnoj na leđima bijeloj košulji, koji se nalazio podno brežuljka kod otvorenog uspona, stalno je prilazio kožnatoj mješini u prvom redu, crpio iz nje pregršti vode, pio i močio svoj turban. Osjetivši od toga neko olakšanje, odlazio je i opet mjerio naprijed i nazad prašni put koji je vodio na vrh. Njegov je dugački mač kuckao po kožnatoj vezanoj čizmi. Zapovjednik je htio svojim vojnicima pokazati primjer izdržljivosti, ali je žaleći vojnike dopustio da od kopalja zabodenih u zemlju naprave piramide i nabacaju na njih bijele plašteve. Pod tim zaklonima skrivali su se Sirijci od

nemilosrdnog sunca. Mješine su se brzo praznile i konjanici iz raznih vodova odlazili bi redom po vodu u dolinu pod gorom, gdje je u rijetkoj sjeni kržljavih dudova dovršavao svoje dane mutni potok na toj đavolskoj vrućini. Tu su stajali, loveći slabu sjenu i dosađujući se, konjušari i držali mirne konje.

Muke i psovke vojnika na račun razbojnika bile su razumljive. Bojazni prokuratorove što se tiče nereda koji bi mogli nastati u vrijeme izvršenja kazne u mrskomu gradu Jeršalajimu, srećom nisu bile opravdane. I kad je počeo četvrti sat mučenja, na podnožju između dvaju obruča pješadije i konjanika, nije ostao, nasuprot svim očekivanjima, nijedan čovjek. Sunce je ispržilo gomilu i odagnalo je natrag u Jeršalajim. Iza obruča dvaju rimskih centurija našla su se samo dva psa za koje se nije znalo kome pripadaju i kako su dospjeli na brežuljak. Ali je i njih smoždila vrućina i oni su legli, ispružili jezike, teško su disali i nisu poklanjali nikakvu pažnju zelenim gušterima, jedinim bićima koja se nisu bojala sunca i trčala između užarenog kamenja i nekakvih biljaka velikih bodlji koje su puzale po zemlji.

Nitko nije pokušao da otme osuđenike ni u samom Jeršalajimu, poplavljenom vojskom, ni ovdje na opkoljenom brežuljku, i gomila se vratila u grad jer stvarno gotovo ništa zanimljiva nije bilo u izvršenju kazne, a u gradu su se već vršile pripreme za početak velikog praznika Pashe.

Još više od konjice patila je od vrućine rimska pješadija u drugom obruču. Centurion Stakoraš jedino je dopustio vojnicima - da skinu šljemove i pokriju se bijelim maramama namočenim u vodu, ali je držao vojnike da stoje s kopljima u rukama. On je sam u takvoj marami, ali ne mokroj nego suhoj, hodao nedaleko od grupe krvnika a da čak nije skinuo sa svoje košulje ni posrebrene lavlje gubice, ni mač ni nož. Sunce je udaralo ravno u centuriona, a da mu nije štetilo, a na lavlje gubice nije se moglo ni pogledati, oči je izjedalo oslijepljujuće blještanje srebra koje kao da je uzavrelo na suncu.

Unakaženo lice Štakoraševo nije pokazivalo ni umora ni nezadovoljstva, i činilo se da bi divovski centurion mo-

gao tako hodati čitav dan i još jedan dan - ukratko toliko koliko bi trebalo. Stalno hoda s rukama na pojasu s privjescima od mjedi, stalno mrko pogledava čas stupove s kažnjenicima čas vojnike u obruč, stalno ravnodušno odbacuje vrhom rutave čizme ljudske kosti koje su s vremenom izbljijedjele ili kremenčiće koji bi mu dolazili pod noge.

Čovjek u kapuljači smjestio se na tronošcu nedaleko od stupova i sjedio u dobroćudnoj nepomičnosti, tek ponekad od dosade prutićem razgrćući pijesak.

Ono što je rečeno kako iza lanca legionara nije bilo nijednog čovjeka, nije sasvim točno. Jedan je čovjek tamo bio, ali ga naprosto nisu svi vidjeli. Nije se smjestio na onoj strani gdje je bio slobodan pristup na brdo, i s koje se najbolje moglo vidjeti izvršenje kazne, već na sjevernoj strani, tamo gdje brežuljak nije bio položit ni dostupan, nego neravan, gdje su bile i provalije i pukotine, tamo gdje je, grčevito se uhvativši u pukotini za zemlju, nebom prokletu i bezvodnu, pokušavalo da živi bolesno smokvino drvo.

Upravo pod drvetom koje nije davalo nikakve sjene utvrdio se taj jedini gledalac koji nije bio sudionik mučenja, i sjedio je na kamenu od samog početka, to jest već četvrti sat. Da, zato da vidi izvršenje kazne, nije izabrao najbolji nego najgori položaj. Ali ipak i s njega su se vidjeli stupovi, vidjele su se iza lanca i dvije blještave mrlje na centurionovim grudima, a to je čovjeku koji vidljivo nije želio da ga itko primijeti i da ga itko uznemirava, bilo potpuno dovoljno.

Ali prije četiri sata, na početku mučenja, taj se čovjek uopće nije tako ponašao i mogao je biti primijećen zbog čega je vjerojatno sada promijenio svoje ponašanje i povukao se.

Tada, čim je povorka izbila na sam vrh s one strane lanca, on se pojavio prvi put, i to - kao čovjek koji je očito zakasnio. Teško je disao i nije išao nego trčao na brežuljak, gurao se, i vidjevši da se pred njim kao i pred svima ostalima zatvorio lanac, naivno pokušao, pretvarajući se kako ne razumije razdražene povike, prodrijeti između vojnika do samog mjesta kažnjavanja gdje su već skidali osuđenike s taljiga. Za to je dobio težak udarac tupim krajem

koplja u grudi, i odskočio od vojnika kriknuvši ne od boli nego od očajanja. Legionaru koji ga je udario, dobacio je zamučeni i prema svemu ravnodušni pogled, kao čovjek koji nije osjetljiv na fizičku bol.

Teško je disao, kašljao i držao se za grudi, oprčao je brežuljak u želji da na sjevernoj strani pronade nekakvu pukotinu u lancu gdje bi se mogao provući. Ali je već bilo kasno, lanac se zgusnuo. I čovjek s unakaženim od muke licem bio je prisiljen da odustane od svojih pokušaja da proдре do taljiga s kojih su već skinuli stupove. Ovi pokušaji ne bi ni do čega doveli osim što bi on bio uhvaćen, a da toga dana bude uhapšen ni na koji način nije ulazilo u njegove planove.

I eto, on je otišao prema raspuklini gdje je bilo mirnije i gdje mu nitko nije smetao.

Sada, dok je sjedio na kamenu, taj je crnobradi čovjek, kojemu su oči bile upaljene od sunca i besanice, tugovao. Uzdisao je i, rastvorivši svoj od skitnje otrcani talit, koji se od plavog pretvorio u prljavosivi, razgolitivši ozlijeđene kopljem grudi po kojima je tekao prljavi znoj, u neizdrživoj je mucu dizao oči k nebu prateći tri lešinara koji su već davno kružili u visini predosjećajući skorašnji pir, upirao je beznadni pogled u žutu zemlju i vidio na njoj polurazvaljenu pseću lubanju i guštere koji su oko njega trčali.

Čovjekove muke bile su tako velike da je ponekad razgovarao sam sa sobom.

- O, ja sam glupan ... - mrmljao je njišući se na kamenu u duševnoj boli i noktima grebao opaljene grudi. -Glupan, nerazumna žena, kukavica! Strvina sam, a ne čovjek!

Zašutio bi, poniknuo glavom, zatim popio tople vode iz drvene čaturice, ponovo živnuo i hvatao nož skriven pod talitom na grudima, pa komadić pergamenta koji je ležao pred njim na kamenu zajedno sa štapićem i bočicom tuša.

Na tom pergamentu već su bile nabačene bilješke:

»Jure trenuci, i ja, Levi Matej, nalazim se na Čelavnoj gori, a smrti još nema!«

Dalje:

»Sunce se spušta, a smrti nema!«

Bez nade, sada je Levi Matej zapisao oštrim štapićem tako:

»Bože! Zašto si na njega gnjevan? Pošalji mu smrt.«

Nakon što je to zapisao, bez suza je zajecao i opet noktima izranio svoje grudi.

Uzrok Levijeva očajanja bio je u strašnoj nesreći koja je zadesila Ješuu i njega, a osim toga u strašnoj greški koju je on, Levi, po vlastitom mišljenju, počinio. Prekjučer su se Ješua i Levi nalazili u Betfageji kraj Jeršalajima gdje su bili gosti jednog vrtlara kojemu su se vrlo svidjele Ješuine propovijedi. Čitavo jutro oba gosta radila su u povrtnjaku pomažući domaćinu, a navečer, po hladovini, namjeravali su otići u Jeršalajim. Ali je Ješua požurio, rekao je da ga u gradu čeka neodloživi posao i otišao oko podneva sam. Eto, u tome se krila prva pogreška Levija Mateja. Zašto, zašto ga je pustio samog!

Navečer Matej nije mogao otići u Jeršalajim. Shrvala ga je neka neočekivana i užasna bolest. Tresao se, njegovo se tijelo napunilo vatrom, počeo je cvokotati zubima i svaki čas molio vode. Nikamo ići nije mogao. Svalio se na pokrovac u vrtlarevoj staji i ležao na njemu do zore u petak kad je bolest isto tako neočekivano napustila Levija kao što ga je i napala Iako je bio još slab a njegove noge drhtale, on se mučen nekim predosjećajem nesreće oprostio od domaćina i uputio u Jeršalajim. Tamo je doznao da ga njegova slutnja nije prevarila, nesreća se dogodila. Levi je bio u mnoštvu i čuo kako je prokurator objavio presudu.

Kad su osuđenike povelili na goru, Levi Matej trčao je kraj lanca u mnoštvu radoznalih, nastojeći da na neki način neprimjetno dade znak Ješui, pa makar samo da je on, Levi, ovdje, s njim, da ga nije napustio na posljednjem putu i da se moli da Ješuina smrt nastupi što prije. Ali Ješua koji je gledao u daljinu, tamo kamo su ga vozili, nije, dakako, vidio Levija.

I tako, kad je povorka prošla oko pola vrste cestom, Mateja kojeg su gurali u gomili uz sam lanac obasjala je jednostavna i genijalna misao, i odmah je u svojoj gorljivosti obasuo sam sebe prokletstvima što mu nije sinula ranije. Vojnici nisu hodali u tijesnom lancu, između njih su bili

razmaci. S velikom spretnošću i vrlo točnim proračunom mogao se čovjek sagnuti, protrčati između dva legionara, dočepati se taljiga i skočiti na njih. Tada je Ješua spašen od muka.

Dovoljan je jedan trenutak da udari Ješuu nožem u leđa i dovikne mu: »Ješua! Spašavam te i odlazim zajedno s tobom! Ja, Matej, tvoj vjerni i jedini učenik!«

A ako bi Bog blagoslovio još jedan slobodni časak, mogao bi uspjeti da se sam zakolje i izbjegne smrt na stupu. Uostalom, ovo posljednje malo je zanimalo Levija, bivšeg skupljača poreza. Njemu je bilo svejedno kako će umrijeti. Htio je samo jedno, da Ješua koji u životu nikome nije učinio ni najmanjeg zla izbjegne mučenje.

Plan je bio vrlo dobar, ali je stvar bila u tome da Levi nije imao sa sobom nož. Nije imao ni novaca.

Bijesan na sebe, Levi se izvukao iz gomile i otrčao natrag u grad. U njegovoj užarenoj glavi skakala je samo jedna grozničava misao, kako da odmah sada, na bilo koji način, nabavi u gradu nož i stigne povorku.

Dotrčao je do gradskih vrata, zaobilazeći žurno karavane koje su se uvlačile u grad, i ugledao s lijeve strane otvorena vrata dućančića gdje se prodavao kruh. Teško dišući poslije trčanja po užarenoj cesti, Levi se svladao, vrlo staloženo ušao u dućan, pozdravio gazdaricu koja je stajala za tezgom, zamolio da mu s police skine najgornji kruščić koji mu se sviđao više od ostalih, i kad se ona okrenula, tiho je i brzo uzeo s tezge to od čega bolje ništa ne može biti - naoštreni kao britva dugački krušni nož, i odmah izišao iz dućana. Za nekoliko minuta on je ponovo bio na jafskoj cesti. Ali se povorka više nije vidjela. Potrčao je. Pokatkad morao se zavaliti ravno u prašinu i ležati nepomično kako bi došao do daha. I tako je ležao, začuđujući prolaznike na mulama i pješake koji su išli u Jer-šalajim. Ležao je slušajući kako lupa njegovo srce ne samo u grudima nego i u glavi i u ušima. Odmorivši se malo, ustajao je i nastavljao trčati, ali sve polaganije i polaganije. Kad je konačno ugledao dugu povorku koja je u daljini podizala prašinu, ona je već bila kod podnožja gore.

- O, bože!... - zastenjao je Levi shvativši da će zakasniti. I on je zakasnio.

Kad je istekao četvrti sat mučenja, Levijeve muke dosegle su najviši stupanj i on je pobjesnio. Digao se s kamena, bacio na zemlju beskorisno, kako je sada mislio, ukradeni nož, pogazio čaturicu nogom, lišivši se tako vode, zbacio s glave kefi, čupao svoju rijetku kosu i počeo se proklinjati.

Proklinjao se, izgovarajući besmislene riječi, vikao i pljuvao, psovao svog oca i majku koji su na svijet porodili glupana.

Kad je uvidio da kletve i proklinjanja ne djeluju, te da se ništa zbog toga na sunčevoj žezi ne mijenja, stisnuo je šake, zažmirio i dignuo ih prema suncu koje je puzalo sve niže, produžujući sjene i odlazeći da padne u Sredozemno more, i zatražio od Boga brzo čudo. Tražio je da Bog odmah pošalje Ješui smrt.

Otvorivši oči, uvjerio se da je sve na brežuljku bez promjene, osim što su blještave mrlje na centurionovim grudima potamnjele. Sunce je bacalo svoje zrake na leđa kažnjenika koji su licima bili okrenuti prema Jeršalajimu. Tada je Levi povikao:

- Proklinjem te, Bože!

Promuklim glasom vikao je da se uvjerio u nepravедnost Boga i da ne namjerava da mu i nadalje vjeruje.

- Ti si gluh! - vikao je Levi. - Da nisi gluh, ti bi me čuo i odmah ga ubio!

Zažmirivši, Levi je očekivao plamen koji će na njega pasti s neba i uništiti ga. To se nije dogodilo, i ne otvarajući kapke Levi je nastavio vikati prema nebu pakosne i uvredljive riječi. Vikao je o svom potpunom razočaranju i o postojanju drugih bogova i religija. Da, drugi bog ne bi to dopustio, nikada ne bi dopustio da čovjeka poput Ješue pali sunce na stupu.

- Ja sam se prevario! - vikao je sasvim promuklo Levi. - Ti si bog zla! Ili zar je tvoje oči sasvim zaslijepio dim sa žrtvenika u hramu, a tvoje uši prestale da bilo što čuju osim zvukova svećeničkih truba? Ti nisi svemogući bog! Ti si crni bog! Proklinjem te, bože razbojnika, njihov pokrovitelju i njihova dušo!

Tada je nešto puhnilo u lice bivšem skupljaču poreza i nešto je zašuštalo kraj njegovih nogu. Puhnilo je još jed-

nom i tada, otvorivši oči, Levi je ugledao da se sve na svijetu promijenilo pod utjecajem njegovih prokletstava ili silom nekih drugih razloga. Sunce je nestalo a da nije došlo do mora u koje je tonulo svake večeri. Progutaš ga, nebom se sa zapada digao, strašno i neizbježno, olujni oblak. Njegovi su rubovi već kipjeli bijelom pjenom, crni divlji trbuh žuto se bljeskao. Oblak je rezao, i iz njega su od vremena na vrijeme izbijale vatrene niti. Po jafskoj cesti, po oskudnoj Gihonskoj dolini, iznad šatora hodočasnika, gonjeni vjetrom što se iznenada digao, letjeli su stupovi prašine.

Levi je ušutio nastojeći da smisli hoće li oluja koja će se sada nadviti nad Jeršalajim donijeti bilo kakvu promjenu u sudbi nesretnog Ješue. I odmah, dok je gledao plamene niti koje su sjekle oblak, počeo je moliti da munja udari u Ješuin stup. U pokajanju gledajući čisto nebo koje još nije progutao oblak i gdje su se lešinari spuštali da se uklone oluji, Levi je pomislio da je bezumno požurio sa svojim prokletstvima: sada ga Bog neće uslišati.

Skrenuvši pogled prema podnožju brežuljka, Levi ga je prikovao za mjesto gdje je stao konjanički puk koji se rasipao, i vidio da su se tamo dogodile značajne promjene. S visine Leviju je uspjelo da dobro razgleda kako su se vojnici užurbali i vadili koplja iz zemlje, kako su na sebe prebacivali plašteve, kako su konjovoci jahali cestom vodeći vrance za uzde. Puk je odlazio, to je bilo jasno. Štiteći se rukom od prašine koja mu je udarala u lice, Levi je pljuvao i nastojao dokučiti što bi to moglo značiti da se konjica sprema na odlazak? Svrnuo je pogled naviše i promotrio lik u grimiznom vojničkom platu koji se uspinjao na mjesto mučenja. I tada se od slutnje radosnog svršetka sledilo srce bivšeg skupljača poreza.

Onaj što se uspinjao u petom satu patnji razbojnika bio je zapovjednik kohorte koji je dojašio iz Jeršalajima u pratnji posilnog. Lanac se vojnika na Štakorašev znak razmaknuo i centurion je salutirao tribunu. Taj je odveo Štakoraša u stranu i nešto mu šapnuo. Centurion je po drugi put salutirao i krenuo prema grupi krvnika koji su sjedili na kamenju kod podnožja stupova. Tribun je upravio svo-

je korake k onome koji je sjedio na tronošću, a ovaj se uljudno digao u susret tribunu. Njima se pridružio i načelnik straže u hramu.

Štakoraš je s odvratnošću pogledao prljave krpe što su ležale na zemlji pod stupovima, krpe koje su nedavno bile odjeća prestupnika i koju nisu htjeli uzeti krvnici, pozvao je dvojicu od njih i zapovjedio:

- Za mnom!

S najbližeg stupa čula se promukla besmislena pjesmica. Obješeni na njemu Hestas sišao je s uma na kraju trećeg sata mučenja od muha i sunca, i sada je tiho pjevao nešto o grožđu, ali je glavom koju je pokrivala čalma ipak ponekad mahao i tada su se muhe mlitavo dizale s njegova lica i vraćale se opet na njega.

Dismas na drugom stupu patio je više od druge dvojice zato što se nije onesvješćivao, i mahao je glavom često i ravnomjerno, ulijevo i udesno, da bi uhom udarao po ramenu.

Sretniji od druge dvojice bio je Ješua. Već prvoga sata njega su uhvatile nesvjestice, a zatim je pao u polusan spustivši glavu u razmotanoj čalmi. Zbog toga su ga muhe i obadi potpuno oblijepili, tako da je njegovo lice nestalo ispod crne pomične mase. Na slabinama, truhu i pod pazuhama sjedili su debeli obadi i sisali žuto nago tijelo.

Slijedeći pokrete čovjeka u kapuljači, jedan od krvnika uzeo je koplje, a drugi je donio k stupu vedro i spužvu. Prvi od krvnika podigao je koplje i dodirnuo njime najprije jednu a zatim drugu Ješuinu ruku, koje su bile istegnute i privezane konopcima za poprečnu dasku na stupu. Tijelo je s isturenim rebrima zadrhtalo. Krvnik je krajem kopalja prešao po truhu. Tada je Ješua podigao glavu i muhe su se uz zujanje podigle, i otkrilo se lice razapetog, nateklo od uboda, sa zakrvavljenim očima, lice koje se jedva moglo prepoznati.

Otvorivši kapke, Ha-Nocri je pogledao dolje. Njegove oči, obično jasne, bile su sada mutne.

- Ha-Nocri! - rekao je krvnik.

Ha-Nocri je pomaknuo natekle usne i odazvao se hrapavim razbojničkim glasom:

- Što hoćeš? Zašto si mi prišao?
- Pij! - rekao je krvnik i vodom natopljena spužva na kraju koplja podigla se k Ješuinim usnama. Radost je bljesnula u njegovim očima, pripio je usne k spužvi i po hlepno upijao vlagu. Sa susjednog stupa dopro je Dismasov glas:
- Nepravda! Ja sam isto takav razbojnik kao i on!
Dismas se naprezao, ali se nije mogao pomaknuti, njegove su ruke na tri mjesta na poprečnoj daski držali obruči od konopca. Uvukao je trbuh, nokte je zario u krajeve daske, glavu je držao okrenutu prema Ješuinom stupu, srdžba je plivala u Dismasovim očima.
Oblak prašine pokrio je čistinu, smrklo se. Kad je prašina nestala, centurion je viknuo:
- Šuti na drugom stupu!
Dismas je zašutio. Ješua se otrgnuo od spužve i nastojeći da njegov glas zvuči ljubazno i uvjerljivo, iako mu to nije uspjelo, promuklo je zamolio krvnika:
- Daj njemu piti.
Postajalo je sve tamnije. Oblak je prelio već pola neba, jureći prema Jeršalajimu, bijeli uskiptjeli oblaci brzali su sprijeda natopljeni crnom vlagom i plamenom. Bljesnulo je i zagrmjelo iznad samog brežuljka. Krvnik je skinuo spužvu s koplja.
- Slavi velikodušnog hegemonu! - svečano je šapnuo i tiho ubo Ješuu u srce. On je zadrhta, šapnuo:
- Hegemon ...
Krv je pojurila po njegovu trbuhu, donja čeljust grčevito je zadrhtala i njegova je glava poniknula.
Kod drugog udarca groma krvnik je već po pio Dismasa i s istim riječima:
- Slavi hegemonu! - ubio je i njega.
Hestas, lišen uma, plašljivo je kriknuo tek što se krvnik našao kraj njega, ali kad je spužva dotakla njegove usne zaurkao je nešto i zarinuo u nju zube. Za nekoliko sekundi objesilo se i njegovo tijelo koliko su to dopuštali ko-nopci.
Čovjek u kapuljači išao je za krvnikom i centurionom, a iza njega - načelnik hramske straže. Zaustavili su se kod prvog stupa, čovjek u kapuljači pažljivo je promotrio okr-

vavljenog Ješuu, taknuo bijelom rukavicom stopalo i rekao pratiocima:

- Mrtav.

Isto se ponovilo i kod druga dva stupa.

Poslije toga tribun je dao znak centurionu, okrenuo se i udaljio s vrha zajedno s načelnikom hramske straže i čovjekom u kapuljači. Nastala je polutama, i munje su brazdale crno nebo. Iz njega je iznenada prsnuo bljesak, i krik centuriona: »Skidaj obruč!« - utonuo je u grmljavini. Sretni vojnici počeli su trčati s brežuljka stavljajući šljemove na glavu. Tama je prekrila Jeršalajim.

Prolom je započeo naglo i snašao centuriju u pola puta na brežuljku. Kiša se srušila tako strašno da su, dok su vojnici trčali nizbrdo, za njima već u potjeru letjeli pobješnjeli potoci. Vojnici su se klizali i padali u razmekšanoj ilovači, žureći prema ravnoj cesti kojom je - već jedva vidljiva u kišnoj kopreni - odlazila u Jeršalajim do niti mokra konjica. Za nekoliko časaka u dimnoj čorbi oluje, vode i bljeska, na brežuljku je ostao samo jedan čovjek. Mahao je ne uzalud ukradenim nožem, padao sa klizavih grebena, hvatao se bilo za što, ponekad je puzao na koljenima, žureći se prema stupovima. Čas bi nestajao u potpunoj magli, čas bi ga iznenada osvijetlilo treperavo svjetlo.

Doprijevši do stupova, već do gležanja u vodi, zbacio je sa sebe otežali; vodom natopljeni, talit, ostao je samo u košulji i priljubio se k Ješuinim nogama. Prezreo je konopce na goljenicama, podigao se na donju prečku, zagrlio Ješuu i oslobodio ruke od gornjih uza. Nago mokro tijelo Ješuuino palo je na Levija i povalilo ga na zemlju. Levi ga je odmah htio naprtiti na leđa, ali ga je neka misao zaustavila. Ostavio je na zemlji, u vodi, tijelo zabačene glave i razmaknutih ruku, i potrčao posrćući u blatu od ilovače prema drugim stupovima. Prezreo je konopce i na njima, te su se dva tijela srušila na zemlju.

Prošlo je nekoliko časaka i na vrhu brežuljka ostala su samo dva tijela i tri stupa. Voda je udarala i kotrljala ta tijela.

Ni Levija ni Ješuuina tijela na vrhu brežuljka u to vrijeme više nije bilo.

Poglavlje 17.

NEMIRNIDAN

Ujutro u petak, to jest drugi dan poslije proklete seanse, namješteničko osoblje Varijetea: knjigovođa Vasilij Stjepanovič Lastočkin, dva računarca, tri daktilografkinje, obje blagajnice, podvornici, razvođači i čistačice - ukratko, svi koji su bili prisutni, nisu se nalazili na poslu i na radnim mjestima nego su svi sjedili na prozorskim daskama prozora koji su izlazili na Sadovu ulicu i gledali što se dešava pred zidom Varijetea. Pred zidom u dva se reda protezao višetisućni red kojemu se rep nalazio na Kudrin-skome trgu. Na čelu tog reda stajalo je dvadesetak u scenskim krugovima Moskve dobro poznatih preprodavača.

Red se ponašao vrlo uznemireno, privlačio pažnju građana koji su prolazili mimo i zabavljao se prepričavanjem uzbudljivih priča o jučerašnjoj nevjerojatnoj seansi crne magije. Te priče zbunile su knjigovođu Vasilija Stjepanoviča koji sinoć nije bio na spektaklu. Razvođači su pričali bogznašto, između ostalog kako su poslije završetka čuvene seanse neke građanke trčale po ulici nepristojno odjevene, i ostale stvari u tom smislu. Skromni i tihi Vasilij Stjepanovič samo je treptao očima slušajući priče o svim tim čudesima, i nikako nije znao što da poduzme, a međutim morao je nešto poduzeti, i to upravo on, jer je sada bio najstariji u čitavom timu Varijetea.

Do deset sati ujutro red onih koji su žudili za ulaznicama toliko je nabujao da su o njemu stigle glasine do milicije i sa začudnom brzinom prispjeli su pješadijski i konjički odredi koji su taj red doveli u neki pravedni poredak. Ipak zmija duljine jednog kilometra koja je sada sta-

jala u pravilnom poretku predstavljala je već sama po sebi veliku sablazan i dovodila građane iz Sadove ulice do zabune.

To je bilo izvan Varijetea, ali unutra također nije bilo sve kako treba.

Od najranijeg jutra počeli su zvoniti i zvonili su bez prestanka telefoni u Lihodejevljevu kabinetu, u kabinetu Rimskog, u knjigovodstvu, na blagajni i u Varenuhinu kabinetu. Iz početka je Vasilij Stjepanović nešto odgovarao, odgovarala je i blagajnica, mrmljali su nešto u telefon i razvođači, a zatim su posve prestali odgovarati jer na pitanja gdje su Lihodejev, Varenuha, Rimski, nisu uopće mogli ništa odgovoriti. Isprva su pokušali da se otesu riječima »Lihodejev je u svom stanu«, ali su iz grada odgovarali da su već telefonirali u stan i da stan odgovara da je Lihodejev u Varijeteu.

Telefonirala je uzbuđena dama, tražila Rimskog, njoj su savjetovali da telefonira njegovoj ženi, na što je slušalica jecajući odgovorila da je upravo ona njegova žena i da Rimskog nigdje nema. Počinjala je nekakva zbrka. Čistačica je već svima ispričala kako je u kabinetu findirektora, kamo je došla da pospremi, vidjela vrata širom otvorena, upaljene svjetiljke, prozor u vrt razbijen, naslonjač se valjao po podu, ali nikoga nije bilo.

Poslije deset sati upala je u Varijete madame Rimška. Jecala je i lomila ruke. Vasilij Stjepanović se potpuno zbunio i nije znao što da joj savjetuje. U pola jedanaest pojavila se milicija. Prvo i potpuno opravdano njeno pitanje bilo je:

- Što se ovdje događa, građani? U čemu je stvar?

Tim je ustuknuo, isturivši blijedog i uzbuđenog Vasilija Stjepanovića. Moralo se nazvati stvari njihovim imenima i priznati da je administracija Varijetea u osobi direktora, findirektora i administratora nestala i nije poznato gdje se nalazi, da je konferansije poslije jučerašnje seanse bio odvezen u psihijatrijsku bolnicu i da je, kratko rečeno, jučerašnja seansa bila pravi skandal.

Zaplakanu madame Rimšku umirili su koliko su mogli i uputili kući, a najviše su se zainteresirali za priču ci-

stačice u kakvu je stanju nađen findirektorov kabinet. Službenike su zamolili da se vrate na svoja mjesta i da se prihvate posla, a za neko vrijeme u zgradi Varijetea pojavila se istraga koju je pratio oštrouhi mišićavi pas pepeljaste boje i silno pametnih očiju. Među namještenicima Varijetea odmah se pronio glas da je taj pas - znameniti Karo--as. I točno, to je bio on. Njegovo ponašanje zadivilo je sve njih. Tek što je Karo-as utrčao u kabinet findirektora, za-cvilio je, iskezio čudovišne žute očnjake, zatim je legao na trbuh i s nekakvim izrazom tuge i istovremeno bijesa puzao je prema razbijenom prozoru. Svladavši strah, odjednom je skočio na prozorsku dasku, digao njušku i divlje i srdito zavijao. Nije htio otići s prozora, cvilio je i drhtao te se spremao da skoči dolje.

Psa su izveli iz kabineta i pustili u predvorje odakle je izišao kroz glavni ulaz na ulicu i doveo pratioce do taksi-stanice. Kraj nje izgubio je trag što ga je slijedio. Nakon toga Karo-asa su odveli.

Istraga se smjestila u Varenuhinu kabinetu kamo su po redu zvali namještenike Varijetea koji su bili svjedoci jučerašnjih događaja za vrijeme seanse. Treba reći da su istražitelji morali na svakom koraku svladavati nepredviđene teškoće. Nit se u njihovim rukama stalno trgala.

Jesu li postojali plakati? Postojali su. Ali noću su preko njih nalijepljeni novi i sada ni jednog nema da se ubiješ! Odakle se pojavio taj mag? A tko to zna. Znači da su s njim sklopili ugovor?

- Vjerojatno - odgovorio je uzbuđeni Vasilij Stjepanovič.

- Ako je ugovor sklopljen, zar nije morao proći kroz knjigovodstvo?

- Bezuvjetno - odgovarao je uznemireni Vasilij Stjepanovič.

- Onda gdje je?

- Nema ga - odgovorio je knjigovođa sve bljedi i raširio ruke.

I stvarno, ni u fasciklima knjigovodstva, ni kod findirektora, ni kod Lihodejeva, niti kod Varenuhe nikakvih tragova ugovora nema.

Kako je prezime tog maga? Vasilij Stjepanović ne zna, on sinoć nije bio na seansi. Razvođači ne znaju, blagajnica je mrštila čelo, mrštila, mislila, mislila, konačno je rekla:

- Wo ... čini mi se Woland ...

A možda nije Woland? Možda i nije Woland. Možda je Faland.

Pokazalo se da u uredu za strance ni o kakvom Wolandu a također ni o Falandu, magu - potpuno ništa nisu čuli.

Dostavljač Karpov izjavio je da je navodno taj mag odsjeo u Lihodejevljevu stanu. U stan su dakako odmah otišli - nikakvog maga tamo nije bilo. Lihodejeva također nema. Kućne pomoćnice nema, a kamo je nestala nitko ne zna. Predsjednika kućne uprave Nikanora Ivanoviča nema, Proležneva nema!

Dešavalo se nešto sasvim nečuveno: nestao je cijeli vrh administracije, sinoć je bila čudna skandalozna seansa, a tko ju je izvodio i na čiji poticaj - ne zna se.

A vrijeme se bližilo podnevu kad je trebalo otvoriti blagajnu. Ali o tome dakako nije moglo biti ni govora! Na vratima Varijetea odmah je bio obješen ogroman komad kartona s natpisom: »Današnja se predstava odgađa«. U redu je nastalo uzbuđenje počev od njegove glave, ali nakon uzbuđenja on se ipak počeo raspadati i kroz po prilici jedan sat od njega u Sadovoj ulici nije ostalo ni traga. Istraga je otišla da bi nastavila svoj posao na drugom mjestu, namještenike su poslali kući ostavivši samo dežurne, a vrata Varijetea zatvorili.

Knjigovođa Vasilij Stjepanović morao je hitno izvršiti dva zadatka. Prvo, otići u Komisiju za scene i zabave lakog tipa s izvještajem o jučerašnjim događajima, a drugo otići u financijsko-scenski sektor i predati jučerašnji utržak - 21.711 rubalja.

Uredni i savjesni Vasilij Stjepanović umotao je novac u novinski papir, zavezao konopom unakrst, stavio paket u torbu i, odlično poznavajući propise, uputio se dakako na autobus ili tramvaj nego prema taksistanciji.

Tek što su šoferi iz tri taksija ugledali putnika koji je zurio prema stanciji s debelom punom torbom, odmah su

se sva trojica njemu pred nosom odvezla s praznim kolima, ljutilo se ogledavajući.

Zaprepašten takvom okolnošću, knjigovođa je dugo vremena stajao kao ukopan, razmišljajući što bi to moglo značiti.

Za tri minute dovezao se prazni automobil, i šoferovo se lice odmah iskrivilo čim je ugledao putnika.

- Jeste li slobodni? - kašljući u nedoumici, upitao je Vasilij Stjepanovič.

- Pokažite novac - ljutilo je odgovorio šofer ni ne gledajući putnika.

Sve više zapanjen, knjigovođa je stisnuo dragocjenu torbu pod pazuhom, izvadio iz novčanika červonac i pokazao ga šoferu.

- Ne vozim! - kratko je rekao ovaj.

- Oprostite ... - počeo je knjigovođa ali ga je šofer prekinuo:

- Imate li novčanice od tri rublja?

Potpuno zbunjen, knjigovođa je izvadio iz novčanika dvije-tri novčanice od rublja i pokazao ih šoferu.

- Sjednite - viknuo je taj i ukopčao taksimetar tako da ga umalo nije slomio. - Idemo.

- Zar nemate sitniša za uzvraćanje? - bojažljivo je upitao knjigovođa.

- Pun džep mi je sitniša! - zaurlao je šofer i u ogle dalcu su se odrazile njegove zakrvavljene oči. - Danas mi je to već treći slučaj. Pa i drugima se isto desilo. Daje neki pasji sin červonac, a ja njemu uzvraćam - četiri i pedeset. Izlazi hulja! Za pet minuta gledam: umjesto červonca na ljepnica s boce kisele vode! - šofer je izrekao nekoliko nepristojnih riječi. - Drugi - kraj Zubovske ulice. Červonac. Dajem ostatak od tri rublja. Otišao je. Gurnem ruku u novčanik, a odatle pčela - bode mi prst! Ah ti! ... - šofer je opet umetnuo nepristojne riječi. - A červonca nema. Jučer u Varijeteu (nepristojne riječi) nekakav gad-mađioničar izveo je seansu s červoncima (nepristojne riječi)...

Knjigovođa je zanijemio, naježio se i napravio takvo lice kao da i samu riječ »Varijete« čuje prvi put, a pomislio je: »No, no!« ...

Dovezavši se kamo treba, sretno je platio, ušao u zgradu i uputio se hodnikom prema šefovu kabinetu i već je putem shvatio da nije došao u pravo vrijeme. Nekakva je gungula carevala u kancelarijama Scenske komisije. Mimo knjigovođe protrčala je dostavljačica izbuljenih očiju i s maramom koja joj je sjela na zatiljak.

- Nema, nema, nema! Nema, mili moji! - vikala je obraćajući se ne zna se kome - kaput i hlače su tu, a u ka putu ničega nema!

Nestala je iza nekih vrata i odmah su se iza nje začuli zvukovi razbitog posuđa. Iz sekretarove sobe istrčao je knjigovođa poznati šef prvog sektora komisije, ali je bio u takvu stanju da nije knjigovođu prepoznao i nestao je bez traga.

Potresen svime što je vidio, knjigovođa je došao do sekretarske sobe koja je bila predsoblje kabineta predsjednika komisije i tu se do kraja zaprepastio.

Iza zatvorenih vrata kabineta začuo se strašni glas koji je bez sumnje pripadao Prohoru Petroviču, predsjedniku komisije. »Sigurno nekome čita bukvicu!« pomislio je zbunjeni knjigovođa, i osvrnuvši se ugledao nešto drugo: u kožnatom naslonjaču zabacivši glavu na naslon, nezadrživo jecajući, s mokrim rupčićem u ruci ležala je, is-pruživši noge gotovo do sredine sobe, osobna tajnica Pro-hora Petroviča - ljepotica Ana Ričardovna.

Čitava brada Ane Ričardovne bila je umrljana ružem, a po breskvastim obrazima tekli su sa trepavica crni potoci razmočene boje.

Vidjevši da je netko ušao, Ana Ričardovna je skočila, bacila se prema knjigovođi, uhvatila revere njegova kaputa, počela tresti knjigovođu i vikati:

- Hvala bogu! Našao se jedan hrabar! Svi su se razbježali, svi su izdali! Idemo, idemo k njemu, ja ne znam što da radim! - i nastavivši s jecanjem povukla je knjigovođu u kabinet.

Dospjevši u kabinet, knjigovođa je prvo ispustio torbu i sve su se misli u njegovoj glavi prevrnule naglavce. I treba reći da je bilo razloga za to.

Kraj velikog pisaćeg stola s masivnom tintarnicom sjedilo je prazno odijelo i nenamočenim u tintu, suhim pe-

rom pisalo na papiru. Odijelo je imalo kravatu, iz džepića odijela virilo je naliv-pero, ali iznad ovratnika nije bilo ni vrata ni glave jednako kao što iz manžeta nisu izlazile šake. Odijelo je bilo udubljeno u rad i uopće nije primjećivalo metež koji je naokolo vladao. Čuvši da je netko ušao, odijelo se zavalilo u naslonjač i iznad ovratnika je prozvučao knjigovođa poznati glas Prohora Petroviča:

- Što to znači? Pa na vratima piše da ne primam.
- Ljepotica-tajnica vrisnula je i lomeći ruke povikala:
- Vidite li? Vidite?! Nema ga! Nema! Vratite ga, vratite!

Tada je kroz vrata kabineta netko provirio, uzdahnuo i izletio napolje. Knjigovođa je osjetio da su mu noge klecnule, i sjeo je na kraj stolice, ali nije zaboravio podići torbu. Ana Ričardovna skakala je oko knjigovođe hvatajući ga za kaput i vikala:

- Uvijek, uvijek sam ga opominjala kad je psovao! Evo, sad je dobio svoje! - Tada je ljepotica dotrčala k pišačem stolu i melodioznim, nježnim glasom, malo unjkavo poslije plača, uskliknula:

- Prosa! Gdje ste?
- Tko je vama ovdje »Prosa«? - Upitalo je oholo odijelo i još se dublje zavalilo u naslonjač.
- Ne prepoznaje me! Mene ne prepoznaje! Razumijete li!... - jecala je tajnica.

- Molim da ne plačete u kabinetu! - već je ljutilo reklo naprasito odijelo na pruge i rukavom prigrlulo novi svežanj papira s očitim ciljem da na njih stavi rješenja.

- Ne, ne mogu to gledati, ne, ne mogu! - povikala je Ana Ričardovna i istrčala u sekretarsku sobu, a za njom je poput taneta izletio i knjigovođa.

- Zamislite, sjedim - pričala je, tresući se od uzbuđenja, Ana Ričardovna, i ponovo je uhvatila knjigovođin rukav - i ulazi mačak. Crni, zdravi kao nilski konj. Ja, dakako, viknem »sic!« On - napolje, a umjesto njega ulazi debeljko, također s mačjom gubicom i kaže: »Zar vi, građanin, vičete posjetiocima - sic«? - i ide ravno Prohoru Petroviču. Ja, dakako, vičem za njim: »Zar ste poludjeli?« A on, bezobrazno, ravno Prohoru Petroviču i sjedne u naslonjač njemu nasuprot. A on... on je čovjek najbolje duše,

ali nervozan. Planuo je, ne poričem. Nervozni čovjek, radi kao vol - planuo je. »Zašto vi, kaže, ulazite bez najave?« A taj prostak, zamislite, zavalio se u naslonjač i kaže sa smiješkom: »A ja sam, kaže, došao da s vama poslovno razgovaram«. Prohor Petrovič opet je planuo: »Zauzet sam«. A taj, pomislite samo, odgovara: »Ničim vi niste zauzeti« ... Ha? No, tada je dakako Prohor Petrovič izgubio strpljenje i povikao: »Što to znači? Izvedite ga napolje, da me vragovi odnesu!« A taj se, zamislite, smješka i kaže: »Da vas vragovi odnesu? Pa što, to je moguće!« I - paf! Nisam dospjela viknuti, gledam, nema onog s mačjom njuškom i sje... sjedi... odijelo ... Heee!... - razvukla je usta koja su izgubila obrise i zacvilila Ana Ričardovna.

Gušeći se u jecajima, udahнула je, ali je izrekla nešto sasvim nezamislivo:

- I piše, piše, piše! Da poludiš! Govori na telefonu! Odijelo! Svi su se razbježali kao zečevi!

Knjigovođa je samo stajao i drhtao. Ali ga je tada sudbina spasila. U sekretarsku sobu mirnim poslovnim hodom ulazila je milicija, dva čovjeka. Kad ih je ugledala, ljepotica je zajecala, još jače upirući prstom u vrata kabineta.

- Nemojte plakati, građanko - mirno je rekao prvi, a knjigovođa je, osjećajući da je on ovdje sasvim suvišan, is trčao iz sekretarske sobe i za čas je bio na svježem zraku. U njegovoj je glavi bio neki propuh, brujalo je kao u cijevi, i u tom brujanju čuli su se dijelovi pripovijesti razvođača o sinočnjem mačku koji je sudjelovao u seansi. »E-he-he! Da to nije taj naš mačak?«

Kako nije ništa obavio u komisiji, savjesni Vasilij Stjepanovič je odlučio da ode u njezinu filijalu koja se nalazila u Vaganjkovskoj ulici i, da se malo smiri, prevalio je put do filijale pješice.

Gradska scenska filijala nalazila se u vili koju je ogulilo vrijeme, u dubini dvorišta, i bila je poznata po svojim crvenim stupovima u vestibulu. Ali nisu samo stupovi čudili tog dana posjetioce filijale nego ono što se dešavalo pod njima.

Nekoliko posjetilaca stajalo je zaprepašteno i gledalo zaplakanu gospođicu što je sjedila kraj stola na kojem je ležala specijalna scenska literatura koju je gospođica pro-

davala. U sadašnjem trenutku gospođica nije nikome ništa od te literature nudila i na suosjećajna pitanja samo je odmahivala rukom, a dotle se odozgo i odozdo i sa strane iz svih odjela filijale čula histerična zvonjava najmanje dvadeset telefonskih aparata.

Isplakavši se, gospođica je odjednom uzdrhtala, histerično viknula:

- Evo opet! - I neočekivano zapjevala drhtavim sopranom:

Slavno more, sveti Bajkale. ..

Dostavljač koji se pojavio na stepenicama zaprijetio je nekome šakom i zapjevao zajedno s gospođicom nezvučnim, mutnim baritonom:

Slavni moj brode, ribarska bačvo ...

Glasi dostavljača pridružili su se drugi glasovi, zbor je počeo rasti i na kraju je pjesma zagrmjela u svim kutevima filijale. U najbližoj sobi br. 6, gdje se nalazio računsko-kontrolni odjel, osobito se isticala nečija promukla oktava.

Hej lađaru, pokreni valove!... -

urlao je dostavljač na stepenicama.

Suze su tekle po djevojčinu licu, pokušala je stisnuti zube, ali su se njezina usta sama otvarala i ona je pjevala za oktavu više od dostavljača:

Junaku nije daleko!...

Posjetiioce filijale koji su stajali bez riječi zapanjilo je to da je zbor, koji je bio raspršen na raznim mjestima, pjevao vrlo skladno, kao da je čitav zbor stajao ne skidajući oči s nevidljiva dirigenta.

Prolaznici u Vaganjkovskoj ulici zaustavljali su se kod ograde dvorišta, čudeći se veselju koje je vladalo u filijali.

Čim je prva kitica došla do kraja, pjevanje se naglo stišalo, opet kao pod palicom dirigenta. Dostavljač je tiho prekleo i nestao.

Tada su se otvorila glavna vrata i u njima se pojavio građanin u ljetnom kaputu ispod kojeg su stršale pole bijelog ogrtača, a s njim milicioner.

- Poduzmite mjere, doktore, molim vas! - histerično je viknula djevojka.

Na stepenice je istrčao sekretar filijale i očito izgarajući od stida i smetenosti, progovorio zapinjući:

- Vidite, doktore, kod nas je slučaj nekakve masovne hipnoze, pa je potrebno ... - Nije završio rečenicu, počeo se daviti riječima i iznenada zapjevao tenorom:

Silka i Nerčinsk ...

- Glupan! - dospjela je viknuti djevojka, ali nije objasnila na koga se to odnosi, nego je umjesto toga izvela pri silnu ruladu i sama zapjevala o Šilki i Nerčinsku.

- Svladajte se! Prestanite pjevati! - obratio se doktor sekretaru.

Po svemu se vidjelo da bi sekretar i sam dao sve na svijetu da prestane pjevati, ali prestati nije mogao i zajedno sa zborom doprla je do ušiju prolaznika na ulici vijest da ga »u prašumi nije dirnula proždrljiva zvijer i metak progonitelja nije ga stigao«!

Tek što je završila kitica, djevojka je prva dobila porciju valerijane od liječnika, a zatim je on potrčao za sekretarom i drugima - da ih napoji valerijanom.

- Oprostite, građanko - naglo se obratio Vasilij Stjepanovič djevojci. - Nije li k vama dolazio crni mačak?

- Kakav mačak? - ljutilo je povikala djevojka. - Ma garac je kod nas u filijali, magarac! - I k tome dodala: - Neka čuje, sve ću ja ispričati - stvarno je ispričala što se dogodilo.

Ispostavilo se da je rukovodilac gradske filijale »koji je do kraja upropastio rekreativne rasonode« (prema djevojčinim riječima) patio od manije da organizira najrazličitije kružoke.

- Ulagivao se pretpostavljenima! - urlala je djevojka.

Tokom godine rukovodilac je uspio da organizira kružok za proučavanje Ljermontova, šahovski i za igru

»dama«, ping-pong i kružok jahanja. Prema ljetu prijetio je organiziranjem kružoka za veslanje na rijekama i kružoka alpinista. I evo danas, u podnevnoj pauzi, ulazi on, rukovodilac ...

- ... i vodi ispod ruke nekakvog pasjeg sina - pričala je djevojka - za kojeg se ne zna odakle se stvorio, u koc kastim hlačama, naprslim cvikerima i... njuške sasvim nemoguće!...

I tada, prema djevojčinu pričanju, predstavio ga je svima koji su ručali za stolom filijale kao uglednog stručnjaka za organiziranje zbornih kružoka.

Lica budućih alpinista su se smrkla, ali ih je rukovodilac odmah pozvao da budu vedri, a specijalist se šalio i pravio dosjetke i kleo se da pjevanje oduzima samo malo vremena, a koristi od pjevanja da je, uostalom, cijeli vagon.

No, dakako, kako je izjavila djevojka, prvi su skočili Fanov i Kosarčuk, poznate ulizice i izjavili da se upisuju. Tada su se ostali službenici uvjerali da ih pjevanje neće mimoći i morali su se i oni upisati u kružok. Odlučili su da pjevaju u podnevnoj pauzi, jer je ostalo vrijeme bilo zauzeto Ljermontovom i igranjem »dame«. Rukovodilac je, da bi dao primjer, izjavio da je on tenor, i dalje je sve krenulo kao u ružnom snu. Kockasti zborovođa-specijalist je povi-kao:

- Do-mi-sol-do! - izvukao stidljivce iza ormara gdje su pokušali da se spase od pjevanja, Kosarčuku je rekao da ima apsolutni sluh, potužio se, jadikovao, molio da poštuju starog regenta-pjevača, tuckao tonskom vilicom po prstima, moleći da zaori »Slavno more«.

Zaorili su. I divno su zaorili. Kockasti se stvarno razumio u svoj posao. Otpjevali su prvu kiticu. Tada se regent ispričao, rekao: »Samo časak ... « - i nestao. Mislili su da će se zaista vratiti za časak. Ali je prošlo i deset minuta, a njega nema. Radost je uhvatila filijalce - pobjegao je!

I odjednom su sami od sebe zapjevali drugu kiticu. Poveo je Kosarčuk koji možda nije imao apsolutni sluh već prilično ugodni visoki tenor. Otpjevali su. Regenta nema! Otišli su na svoja mjesta, ali nisu dospjeli ni sjesti

kad su protiv svoje volje zapjevali. Zaustaviti se nisu mogli. Umuknu na tri minute i opet zaore. Umuknu - zaore! Tada su shvatili da je s njima zlo. Rukovodilac se od stida zatvorio u svoj kabinet!

Tada se djevojčina priča prekinula - valerijana nije ništa pomogla.

Za četvrt sata k ogradi u Vaganjskoj ulici prispjela su tri kamiona i u njih se ukrcao čitav personal filijale na čelu s rukovodiocem.

Čim je prvi kamion, zanjihavši se kod ulaznih vrata, izišao na ulicu, službenici koji su stajali na platformi i držali jedan drugoga za ramena, otvorili su usta i popularna pjesma zaorila je u cijeloj ulici. Drugi je kamion prihvatio pjesmu, za njim i treći. Tako su krenuli. Prolaznici koji su žurili po svom poslu, bacali su pogled na kamione tek usput, i nimalo se nisu čudili jer su pretpostavljali da to ekskurzija odlazi izvan grada. Vozili su se stvarno izvan grada, ali ne na izlet nego u kliniku profesora Stravinskog.

Za pola je sata knjigovođa, koji je već sasvim bio izgubio glavu, dospio do financijskog sektora, s nadom da će se napokon riješiti službenoga novca. Poučen iskustvom, najprije je oprezno pogledao u dugačku dvoranu gdje su za matiranim staklima sa zlatnim natpisima sjedili službenici. Nikakvih znakova uznemirenosti ili nereda knjigovođa ovdje nije našao. Bilo je tiho, kako i pristoji solidnoj ustanovi.

Vasilij Stjepanovič gurnuo je glavu u prozorčić iznad kojeg je bilo napisano »Primanje novca«, pozdravio je nekog, njemu nepoznatog, namještenika i uljudno zamolio uplatnicu.

- A zašto? - upitao je namještenik u prozorčiću.

Knjigovođa se zabezeknuo.

- Hoću predati novac. Ja sam iz Varijetea.

- Časak - odgovorio je namještenik i u trenu je zatvorio mrežom otvor u staklu.

»Čudno!...« - pomislio je knjigovođa. Njegovo čuđenje bilo je posve prirodno. Prvi put u životu susreo se s takvim okolnostima. Svima je poznato kako je teško dobiti novac, za to se uvijek mogu naći prepreke. Ali u tri-

desetogodišnjoj praksi knjigovođe nije bilo slučaja da bi netko, bilo to pravno ili privatno lice, oklijevao da primi novac.

Ali se konačno mrežica dignula, i knjigovođa se opet približio prozorčiću.

- Imate li mnogo? - upitao je namještenik.

- Dvadeset i jednu tisuću sedam stotina jedanaest rubalja.

- Oho! - tko zna zašto, ironično je odgovorio službenik i pružio knjigovođi zeleni listić.

Dobro poznavajući propise, knjigovođa ga je u trenu ispunio i počeo odvezivati vrpce na paketu. Kad je odmotao svoj teret, pred očima mu se smračilo, nešto je bolećivo promrmljao.

Pred njegovim očima zatitrao je strani novac: tu su bili svežnjevi kanadskih dolara, engleskih funti, holandskih guldena, litavskih lata, estonskih kruna...

- Evo ga, jedan od onih varalica iz Varijetea! - začuo se strašni glas kraj zabezegnog knjigovođe. I smjesta je Vasilij Stjepanovič uhapšen.

Poglavlje 18.

ZLOSRETNI POSJETIOCI

U vrijeme dok se savjesni knjigovođa vozio u taksiju da bi kasnije nabasao na odijelo koje piše - iz prvog razreda vagona br. 9 kijevskoga vlaka koji je prispio u Moskvu među ostalima izišao je pristojni putnik s malim platnenim kovčegom u ruci. Taj putnik nije bio nitko drugi nego ujak pokojnog Berlioza, Maksimilijan Andrejevič Po-plavski, ekonomist-planer, sa stalnim boravkom u Kijevu, u bivšoj Institutskoj ulici. Razlog dolaska Maksimilijana Andrejeviča u Moskvu bio je telegram koji je prekjučer prispio sa slijedećim sadržajem:

»Upravo **me** je pregazio tramvaj na Patrijaršijskim ribnjacima pogreb petak tri sata dođi Berlioz«.

Maksimilijana Andrejeviča smatrali su, i opravdano, jednim od pametnijih ljudi u Kijevu. Ali sličan telegram može zbuniti i najpametnijeg čovjeka. Ako netko telegrafira da ga je pregazio tramvaj, onda je jasno da ga nije pregazio nasmrt. Ali kakve onda ima veze pogreb? Ili mu je vrlo slabo i predviđa da će umrijeti? To je moguće, ali je u najvećoj mjeri čudna ta preciznost: odakle ipak zna da će mu pogreb biti u petak u tri-sata? Čudan telegram!

Dakako, pametni ljudi i jesu zato pametni da se snađu u zapletenim stvarima. Vrlo jednostavno. Desila se pogreška i telegram su prenijeli neispravno. Riječ »me« bez sumnje je dospjela ovamo iz drugog telegrama umjesto riječi »Berlioza« koja je uzela oblik »Berlioz« i dospjela na kraj telegrama. S takvom ispravkom smisao je telegrama postao jasan, ali dakako, tragičan.

Kad je utihnuo poriv bola koji je zahvatio suprugu Maksimilijana Andrejeviča, on se brzo počeo spremati u Moskvu.

Valja otkriti jednu tajnu Maksimilijana Andrejeviča. Nema zbora, njemu je bilo žao ženina nećaka koji je poginuo u cvatu svog života. Ali, dakako, kao poslovni čovjek shvaćao je da nema nikakve potrebe da on prisustvuje pogrebu. Pa ipak se Maksimilijanu Andrejeviču vrlo žurilo u Moskvu. U čemu je bila stvar? U jednom - u stanu. Stan u Moskvi - to je ozbiljna stvar! Ne zna se zašto, ali Kijev se nije sviđao Maksimilijanu Andrejeviču i misao na preseljenje u Moskvu toliko ga je u posljednje vrijeme izjedala da je čak počeo loše spavati. Nije ga radovalo proljetno plavljenje Dnjepra kad se preplavljujući otoke na niskoj obali voda slijevala s horizontom. Nije ga radovalo po svojoj ljepoti potresni pogled koji se otkrivao s podnožja spomenika knezu Vladimiru. Nisu ga veselile sunčane mrlje koje su u proljeće plesale po putovima od opeke na Vla-dimirovu brežuljku. Ništa od toga nije htio, htio je samo jedno - da se preseli u Moskvu.

Oglasi u novinama o zamjeni stana u Institutskoj ulici u Kijevu za manji stan u Moskvi nisu donijeli nikakav rezultat. Interesnata nije bilo, a ako bi se rijetki i našli, njihovi prijedlozi nisu bili poštteni.

Telegram je potresao Maksimilijana Andrejeviča. To je bio trenutak kojeg bi bilo grehota propustiti. Poslovni ljudi znaju da se takvi trenuci ne ponavljaju.

Ukratko, ne obazirući se ni na kakve teškoće moralo se pronaći način da se naslijedi nećakov stan u Sadovoj ulici. Da, to je bilo komplicirano, vrlo komplicirano, ali je te komplikacije trebalo svladati pod bilo koju cijenu. Iskusni Maksimilijan Andrejevič znao je da za to prvi neophodni korak mora biti slijedeći: treba da se čovjek makar privremeno prijavi kao stanar u trima sobama pokojnog nećaka.

Maksimilijan Andrejevič ušao je u petak kroz vrata sobe u kojoj se nalazila uprava kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici u Moskvi.

U uskoj sobi, gdje je na zidu visio stari plakat koji je prikazivao u nekoliko slika način oživljavanja utopljenika

iz rijeke, kraj drvena stola sjedio je potpuno sam čovjek srednjih godina, neobrijan i nemirnih očiju.

- Mogu li vidjeti predsjednika uprave? - ljubazno je upitao ekonomist-planer skidajući šešir dok je stavljao svoj kovčeg na praznu stolicu.

Ovo, reklo bi se, obično pitanje iz nepoznatog je razloga zbunilo čovjeka tako da se čak promijenio u licu. Uznemireno škiljeći očima., promrmljao je nerazgovjetno da predsjednika nema.

- Je li u svome stanu? - upitao je Poplavski. - Hitno ga trebam.

Čovjek je opet odgovorio nekako vrlo nerazgovjetno, ali se ipak moglo pogoditi da predsjednika nema ni u stanu.

- A kada će biti?

Čovjek na to nije ništa odgovorio i s nekakvom je tugom pogledao kroz prozor.

»Aha!...« - rekao je sam sebi pametni Poplavski i raspitao se o tajniku.

Čudni čovjek za stolom čak je pocrvenio od naprezanja i rekao opet nerazgovjetno da tajnika također nema... kid će doći ne zna se i ... da je tajnik bolestan ...

»Aha!...« - rekao je za sebe Poplavski. - Ali netko je od uprave tu?

- Ja - slabim se glasom odazvao čovjek.

- Vidite - značajno je progovorio Poplavski - ja sam jedini baštinik pokojnog Berlioza, mojeg nećaka, poginulo log kako je poznato na Patrijaršijskim ribnjacima, i ja sam obavezan prema zakonu preuzeti baštinu koja se nalazi u našem stanu br. 50. . .

- Nisam upoznat s tom stvari, družo ... - tužno ga je prekinuo čovjek.

- Ali, dopustite - zvučnim je glasom rekao Poplavski - vi ste član uprave i obavezni ste. . .

I tada je u sobu ušao nekakav građanin. Kad ga je vidio, čovjek kraj stola je probljedio.

- Član uprave Pjatnažko? - upitao je pridošlica čovjeka.

- Ja sam - odgovorio je taj, jedva čujno.

Pridošlica je nešto šapnuo čovjeku, on se potpuno zbunjen dignuo sa stolice, i za nekoliko časaka Poplavski je ostao sam u praznoj sobi kućne uprave.

»Eh, kakve li komplikacije! Trebalo bi sve njih odmah ...« - Ijutito je pomislio Poplavski dok je prelazio asfaltno dvorište i žurio u stan br. 50.

Tek što je ekonomist-planer pozvonio, vrata su se otvorila i Maksimilijan Andrejevič ušao je u polutamno predsoblje. Malo ga je začudila okolnost što nije bilo jasno tko mu je otvorio: u predsoblju nije bilo nikoga osim ogromnog crnog mačka koji je sjedio na stolici.

Maksimilijan Andrejevič se nakašljao, tapkao nogama i tada su se otvorila vrata kabineta i u predsoblje je ušao Korovjov. Maksimilijan Andrejevič mu se poklonio ljubazno ali dostojanstveno i rekao:

- Zovem se Poplavski. Ja sam ujak ...

Ali nije dospio izreći do kraja kad li je Korovjov izvadio iz džepa prljavi rupčić, gurnuo u nj nos i zaplakao.

- ... pokojnog Berlioza ...

- Kako da ne, kako da ne! - prekinuo ga je Korovjov skidajući rupčić s lica. - Čim sam vas pogledao, pogodio sam da ste to vi! - Tada se zatresao od plača i počeo uzvi kivati: - Kakva nesreća, a? Kako se to moglo dogoditi, a?

- Je li ga tramvaj pregazio? - šaptom je upitao Poplavski.

- Potpuno! - viknuo je Korovjov i njegove su suze is pod naočala potekle u potocima. - Potpuno! Bio sam svje dok. Vjerujte - jedan - glava ode! Desna noga - hrust, na pola! Lijeva - hrust, napola! Evo do čega dovode tramvaji! - I kako očitno nije imao snage da se svlada, Korovjov je turio nos u zid kraj zrcala i grčevito zajecao.

Berliozov ujak bio je iskreno zaprepašten ponašanjem neznanca. »Eto, i još kažu da u našem stoljeću nema ljudi sa srcem!« - pomislio je osjećajući da i njega počinju svrbjeti oči. Ipak, u isto se vrijeme neugodan oblak nadvio nad njegovu dušu i odmah se poput zmije pojavila misao nije li se taj čovjek sa srcem već prijavio kao stanar u pokojnikovom stanu, jer i takvih je primjera bilo u životu.

- Oprostite, jeste li bili prijatelj pokojnog Mise? - upitao je, rukavom otirući lijevo suho oko a desnim prouča-

vajući potresena od žalosti Korovjova. Ali se taj toliko raz-ridao da se nije moglo ništa razumjeti osim ponavljanih riječi »hrust i napola!« Kad se naplakao do mile volje, Korovjov se konačno odlijepio od zida i promućao:

- Ne, ne mogu više! Idem i uzet ću tri stotine kapljica etera, valerijane ... - i okrenuvši Poplavskom potpuno za plakano lice dodao: - To su oni, tramvaji!

- Oprostite, jeste li mi vi poslali telegram? - upitao je Maksimilijan Andrejevič, s mukom misleći na to tko bi mogao biti taj čudni cmizdravac.

- On - odgovorio je Korovjov i pokazao prstom na mačka.

Poplavski je izbuljio oči, pretpostavljajući da je krivo čuo.

- Ne, nemam snage, nemam moći - šmrcajući, nastavio je Korovjov - kad se samo sjetim: kotač na nozi... je dan kotač teži deset pudova ... Hrust!... Idem. Leći ću u postelju, zaboravit ću u snu. - I tada je nestao iz pred soblja.

Mačak se pomakao, skočio sa stolice, stao na stražnje noge, podbočio se, otvorio gubicu i rekao:

- Ja sam predao telegram. Pa što onda?

Maksimilijanu Andrejeviču se odmah zavrtjelo u glavi, njegove ruke i noge su se ukočile, ispustio je kovčeg i sjeo na stolicu nasuprot mačku.

- Čini mi se da ja pitam na ruskom jeziku - grubo je rekao mačak, - pa što onda?

Ali Poplavski nije ništa odgovorio.

- Legitamaciju! - zaurlao je mačak i ispružio oblu šapu.

Poplavski koji nije ništa shvaćao i ništa vidio osim dvije iskre koje su plamtjele u mačkovim očima, izvadio je iz džepa legitimaciju kao nož. Mačak je uzeo sa stolića ispred ogledala naočale u crnom teškom okviru, stavio ih na gubicu, postao još značajniji zbog toga, i uzeo legitimaciju iz drhtave ruke Poplavskog.

»Baš me zanima hoću li pasti u nesvijest ili ne? ...« - pomislio je Poplavski. Izdaleka su dopirali Korovjovljevi jecaji, čitavo predsoblje napunilo se mirisom etera, valerijane i još nekakve zagušljive gadosti.

- Koji vam je odjel izdao dokument? - upitao je mačak motreći stranice. Odgovor nije uslijedio.

- Četiri stotine dvanaesti - sam sebi je odgovorio mačak mičući šapom po legitimaciji koju je držao naopako.
- Pa da, dakako! Meni je taj odjel poznat, tamo izdaju legitimacije kome bilo. A ja, na primjer, ne bih izdao legitimaciju čovjeku kakav ste vi! Ni za što ne bih izdao! Pogledao bih samo u vaše lice i odmah odbio! - Mačak se tako razljutio da je bacio legitimaciju na pod. - Vaša se prisutnost na pogrebu otkazuje - nastavio je mačak službenim glasom. - Nastojte da otputujete u mjesto stanovanja. - I povikao prema vratima: - Azazello!

Na njegov poziv u predsoblje je dotrčao maleni čovjek, hrom, utegnuto u crni triko, s nožem zataknutim za pojas, ridokos, sa žutim očnjakom, s mrenom na lijevom oku.

Poplavski je osjetio da mu ponestaje zraka, podigao se sa stolice i zateturao hvatajući se za srce.

- Azazello, otprati ga! - zapovjedio je mačak i izišao iz predsoblja.

- Poplavski - tiho je promrsio onaj što je ušao - na dam se da je sve jasno?

Poplavski je kimnuo glavom.

- Vрати se odmah u Kijev - nastavio je Azazello. - Sjeđi tamo tiši od vode, niži od trave i ni o kakvim stanovima u Moskvi ne sanjaj. Jasno?

Oniski čovjek koji je ulijevao Poplavskom smrtni strah svojim očnjakom, nožem i krivim okom, dopirao je ekonomistu samo do ramena, ali je djelovao, energično, skladno i organizirano.

Najprije je podigao legitimaciju i vratio je Maksimilijanu Andrejeviču, i on je uzeo knjižicu mrtvom rukom. Zatim je taj Azazello jednom rukom podigao kovčeg, drugom otvorio vrata i uzevši Berliozova ujaka pod ruku izveo ga na stubište. Poplavski se prislonio uz zid. Bez ikakva ključa Azazello je otvorio kovčeg, izvadio iz njega ogromnu pečenu kokoš bez jedne noge, umotanu u zamašćene novine, i stavio je na stubište. Zatim je izvukao dva para rublja, remen za oštrenje britve, nekakvu knjižicu i futrolu, i sve je to nogom gurnuo u provaliju stubišta,

osim kokoši. Poletio je i ispražnjen kovčeg. Čulo se kako je dolje pao, i sudeći po zvuku s njega je odletio poklopac.

Zatim je riđi razbojnik uhvatio kokoš za nogu i cijelom kokoši pljoštimice snažno i strašno udario Poplavskog po vratu tako da je trup kokoši odskočio, a noga je ostala u rukama Azazella. »Sve se pobrkalo u kući Oblon-skih«, kako se istinito izrazio slavni pisac Lav Tolstoj. On bi upravo tako rekao i u ovom slučaju. Da! Sve se pobrkalo u očima Poplavskog. Dugačka iskra promakla je pred njegovim očima, nju je zatim zamijenila nekakva pogrebna povorka koja je na trenutak pogasila svibanjski dan i Poplavski je poletio niz stepenice držeći u rukama legitimaciju. Doletjevši do okuke, na slijedećem katu, izbio je nogom staklo u prozoru i sjeo na stepenice. Kraj njega je odskakutala kokoš bez nogu i svalila se u prostor među stepenicama. Azazello, koji je bio ostao gore, oglodao je u trenu kokošju nogu, a kost je gurnuo u pobočni džepić trikoa, vratio se u stan i s treskom zalupio vrata. U to vrijeme odozdo su se začuli oprezni koraci čovjeka koji se uspinjao.

Pretrčavši još jedan zaokret, Poplavski je sjeo na drvenu klupicu u hodniku i duboko udahnuo.

Nekakav stariji čovjek neobično žalosna lica, u starom odijelu od sirove svile i u tvrdom slamnatom šeširu sa zelenom vrpcom, uspinjao se stepenicama i zaustavio se kraj Poplavskog.

- Dopustite da vas upitam, građanine - žalosno je za molio čovjek u svili - gdje je stan br. 50?

- Gore - odsječeno je odgovorio Poplavski.

- Najljepša hvala, građanine - isto tako tužno rekao je čovjek i krenuo gore, a Poplavski se digao i otrčao dolje.

Nameće se pitanje nije li Maksimilijan Andrejevič žurio u miliciju da se žali na razbojnike koji su na njemu izvršili divlje nasilje usred bijela dana? Ne, ni u kom slučaju, to se može sa sigurnošću reći. Ući u miliciju i reći da je, eto, malo prije mačak u naočalama čitao svoju legitimaciju, a zatim je čovjek u trikou, s nožem... - ne, građani, Maksimilijan Andrejevič bio je zaista pametan čovjek.

Već je bio dolje i kod ulaznih vrata ugledao je druga vrata koja su vodila u neku komoricu. Staklo na tim vratima bilo je razbijeno. Poplavski je spremio legitimaciju u džep, osvrnuo se u nadi da će vidjeti bačene stvari. Ali njima nije bilo ni traga. Poplavski se i sam začudio koliko ga je to malo ogorčilo. Njega je zaokupila druga zanimljiva i privlačna misao: da na onom čovjeku još jednom provjeri ukleti stan. Jer, ako je pitao gdje se stan nalazi, znači išao je onamo prvi put. Vjerojatno je sada uletio ravno u šake bande koja je zasjele u stanu br. 50. Nešto je Poplavskom govorilo da će taj čovjek vrlo brzo izići iz stana. Ni na kakav pogreb nekakvog nećaka Maksimilijan Andrejevič nije se, dakako, više spremao, a do polaska vlaka u Kijev vremena je bilo dovoljno. Ekonomist se osvrnuo i ušao u komoricu. U to vrijeme daleko su gore zalupila vrata. »To je on ušao ...« - obamrla srca pomislio je Poplavski. U komorici je bilo hladno, vonjalo je na miševе i obuću. Maksimilijan Andrejevič sjeo je na neku kladu i odlučio da čeka. Pozicija je bila dobra, iz komorice su se izravno vidjela ulazna vrata šeste veže.

Ipak, moralo se čekati dulje nego što je pretpostavljao Kijevljanin. Stubište je čitavo vrijeme bilo prazno. Dobro se čulo kad su se konačno u petom katu zalupila vrata. Poplavski je zamro. Da, njegovi koraci. »Silazi...« Otvorila su se vrata u katu niže. Koraci su umukli. Ženski glas. Glas žalosna čovjeka, da, to je njegov glas ... Izrekao je nešto kao »ostavi me, Krista radi...« Uho Poplavskog je virilo kroz razbijeno staklo. To je uho ulovilo ženski smijeh. I eto promakla su ženina leđa. Žena s kockastom zelenom torbom u rukama izišla je iz veže u dvorište. A koraci čovjeka su se ponovili. »Čudno! On se opet vraća u stan! Da nije on sam iz te bande? Da, vraća se. Evo opet su gore otvorili vrata. Pa što, pričekat ćemo još ...«

Ovaj put nije trebalo dugo čekati. Zvuk vrata. Koraci. Koraci su utihli. Očajnički vrisak. Mijaukanje mačka. Koraci brzi, sitni, dolje, dolje, dolje!

Poplavski je dočekao. Proletio je tužni čovjek, križajući se i nešto mrmljajući, bez šešira, potpuno suluda lica, izgrebene čele i potpuno mokrih hlaća. Počeo je vući kvaku izlaznih vrata, ne shvaćajući u strahu na koju se stranu

otvaraju, prema vani ili prema unutra - konačno ih je svladao i izletio na sunce u dvorištu.

Provjeravanje stana bilo je završeno. Ne razmišljajući više ni o pokojnom nećaku, ni o stanu, drhtureći pri pomisli na opasnost kojoj se izvrgao, Maksimilijan Andreje-vič odjurio je u dvorište šapćući samo tri riječi »sve je jasno, sve je jasno!« Za nekoliko minuta trolejbus je odnosio ekonomista-planera u pravcu Kijevskog kolodvora.

Dok je ekonomist sjedio dolje u komorici, desila se s malim čovjekom vrlo neugodna priča. Čovjek je bio bifedžija u Varijeteu i zvao se Andrej Fokič Sokov. Dok se vršila istraga u Varijeteu, Andrej Fokič držao se po strani od svega što se dešavalo, i moglo se primijetiti samo jedno -da je postao još žalosniji nego što je to uopće uvijek bio, a osim toga da se raspitivao kod dostavljača Karpova gdje je odsjeo pridošli mag.

Dakle, rastavši se na stubištu s ekonomistom, bifedžija se uspeo do petog kata i pozvonio na vratima stana br. 50.

Njemu su otvorili odmah, ali je bifedžija zadrhtao, zateturao i nije odmah ušao. Bilo je to razumljivo. Otvorila je vrata djevojka na kojoj nije bilo ništa osim koketne čipkaste pregačice i bijele čipkaste kapice na glavi. Na nogama je, uostalom, imala zlatne cipelice. Djevojka se odlikovala besprijekornom građom i jedinim nedostatkom njezine vanjštine moglo se smatrati crvenu brazgotinu na vratu.

- Što čekate, uđite kad ste već zvonili - rekla je djevojka i uprla u bifedžiju zelene, razvratne oči.

Andrej Fokič uzdahnuo je, zatreptao očima i koraknuo u predsoblje, skinuo šešir. Upravo u to vrijeme u predsoblju je zazvonio telefon. Bestidna sobarica stavila je jednu nogu na stolicu, skinula slušalicu i rekla:

- Halo!

Bifedžija nije znao kamo s očima, premještao se s noge na nogu i mislio »Ah, kakve li sobarice kod stranca! Fuj, kakva svinjarija!« I da se spasi od svinjarije, počeo je gledati u stranu.

Cijelo veliko i polumračno predsoblje bilo je zatrpano neobičnim predmetima i odjećom. Tako je preko naslona stolice bio prebačen plašt podstavljen plamenim suknom,

na stoliću pred zrcalom ležao je dugački mač s blještavom zlatnom drškom. Tri mača sa srebrnim drškama stajala su u kutu jednostavno kao ner.i kišobrani ili štapovi. A na jelenovu rogovlju visile su berete s orlovskim perjem.

- Da - govorila je sobarica u telefon. - Kako? Barun Majgel? Slušam. Da. Gospodin artist je danas kod kuće. Da, bit će mu drago da vas vidi. Da, gosti... Frak ili crni kaput. Što? U dvanaest sati, u ponoć. - Svršivši razgovor sobarica je objesila slušalicu i obratila se bifedžiji: - Što želite?

- Moram vidjeti građanina artista.

- Kako? Baš njega osobno?

- Upravo njega - odgovorio je tužno bifedžija.

- Upitao ću - rekla je sobarica, vidljivo se kolebajući, odškrinula vrata u kabinet pokojnog Berlioza i najavila: - Viteže, pojavio se mali čovjek koji kaže da mora vidjeti messira.

- Pa neka uđe - začuo se iz kabineta napukli Korovjovljev glas.

- Uđite u sobu za primanje - rekla je djevojka jedno stavno kao da je bila ljudski odjevena, otvorila vrata u sobu za primanje, a sama je napustila predsoblje.

Ušavši onamo kamo su ga pozvali, bifedžija je čak zaboravio pošto je došao, toliko ga je zapanjilo kako je soba uređena. Kroz obojena stakla velikih prozora (fantazija draguljareve žene koja je nestala bez traga) prelijevalo se svjetlo neobično slično crkvenom. U starinskom ogromnom kaminu, bez obzira na topli proljetni dan, tinjala su drva. Međutim, u sobi uopće nije bilo toplo nego čak obratno, bifedžiju je obuzela neka grobna vlažnost. Pred kaminom na tigrovoj koži sjedio je, blaženo žmirkajući u plamen, crni mačak. Bio je tu i stol, i pri pogledu na njega bogobojazni bifedžija je zadrhtao; stol je bio pokriven crkvenim brokatom. Na brokatnom stolnjaku stajalo je mnoštvo boca - trbušastih, pljesnivih i prašnih. Među bocama blistao je tanjur, a odmah se vidjelo da je od suha zlata. Kod kamina maleni riđi čovjek, s nožem za pojasom, na dugačkom je čeličnom maču pekao komadić mesa, sok je kapao u plamen, a u dimnjak je odlazio dim. Mirisalo je ne samo na pečenje nego još i na neke vrlo jake parfe-

me i tamjan zbog čega se bifedžiji koji je već iz novina saznao za Berliozovu pogibiju i za mjesto njegova stanovanja, javila misao da možda služe, zlu ne trebalo, crkveni parastos Berliozu, misao koju je uostalom odmah odagnao kao očito besmisleno.

Ošamućeni bifedžija začuo je neočekivano teški bas:

- Cime vam mogu služiti?

Tada je bifedžija u sjeni ugledao onog koji mu je bio potreban.

Crni mag zavalio se na nekom golemom, niskom divanu, na kojem su bili razbacani jastuci. Kako se bifedžiji učinilo, artist je bio samo u crnom donjem rublju i u također crnim oštronosim papučama.

- Ja sam - progovorio je bifedžija - upravitelj bifea u Varijeteu...

Artist je ispružio ruku s prstima na kojima je blještalo drago kamenje i, kao da zatvara usta bifedžiji, progovorio vrlo gorljivo:

- Ne, ne, ne! Ni riječi više! Ni u kom slučaju i nikada! U vašem bifeu neću ništa uzeti u usta! Ja sam jučer, najpoštovaniji moj, prolazio mimo vaše tezge i do sada ne mogu zaboraviti ni jesetru ni ovčji sir! Dragocjeni moj! Ovčji sir nije zelene boje, to vas je netko obmanuo. On mora biti bijel. Da, a čaj? Pa to su splačine! Svojim očima sam vidio kako je neka neuredna djevojka dolijevala iz vedra u vaš veliki samovar prokuhanu vodu, a čaj ste u među vremenu nastavili ipak prodavati. Ne, najmiliji, tako se ne može!

- Ja se ispričavam - progovorio je ošamućen tim iz nenadnim napadom Andrej Fokič - nisam došao zbog toga i jesetra tu nema nikakve veze ...

- To jest, kako nema veze, ako je pokvarena!

- Poslali su mi jesetru drugorazredne svježine - saopćio je bifedžija.

- Dragoviću, to je besmislica!

- Kakva besmislica?

- Drugorazredna svježina - eto, to je besmislica! Svježina je samo jedna - prvorazredna, ona je i posljednja. A ako je jesetra drugorazredne svježine, to znači da je pokvarena.

- Ja se ispričavam ... - počeo je opet bifedžija ne zna jući kako da se opravda pred artistom koji ga je napadao.

- Ne mogu vas ispričati - tvrdo je rekao taj.

- Ja nisam došao po tom poslu - progovorio je potpuno zbunjeno bifedžija.

- Ne po tom? - začudio se strani mag. - A kakav vas je još posao mogao dovesti k meni? Ako me pamet ne vara, od lica koja su vama bliska po profesiji ja sam po znao samo neku kantinerku, ali i to već davno, kad vas još nije bilo na svijetu. Uostalom, drago mi je. Azazello! Klupicu gospodinu upravitelju bifea!

Onaj što je pekao meso osvrnuo se, kod toga je užasnulo bifedžiju svojim očnjacima, i spretno mu dodao jednu od tamnih hrastovih klupica. Drugih sjedalica u sobi nije bilo.

Bifedžija je progovorio:

- Najljepše zahvaljujem - i spustio se na klupicu. Stražnja se noga odmah s treskom slomila, i bifedžija je prebolno povikavši udario stražnjicom o pod. Dok je padao, pokrenuo je nogom drugu klupicu koja je stajala pred njim, s nje je pak prevrnuo na svoje hlače punu čašu crnog vina.

Artist je uskliknuo:

- Jao! Da se niste ozlijedili?

Azazello je pomogao bifedžiji da se digno, primaknuo drugu sjedalicu. Glasom punim bola bifedžija je odbio prijedlog artista da skine hlače i osuši ih kod vatre, i osjećajući se nesnosno neugodno u mokrom rublju i hlačama, sjeo je na drugu klupicu vrlo oprezno.

- Volim sjediti na niskom - progovorio je artist - s niskog nije tako opasno pasti. Da, dakle, stali smo kod jesetre. Dragoviću moj, svježina, svježina i svježina! - evo što mora biti parola svakog bifedžije. Da, ne biste li probali...

Tada je u crvenom svjetlu kamina bljesnuo pred bifedžijom mač, i Azazello je stavio na zlatni tanjur vrući komad mesa, polio ga limunovim sokom i dodao bifedžiji zlatnu dvozubu vilicu.

- Najljepše ... ja ...

- Ne, ne, kušajte!

Bifedžija je iz ljubaznosti stavio komadić u usta i odmah shvatio da žvače nešto uistinu vrlo svježe i, što je najvažnije, neobično ukusno. Ali dok je žvakao mirisavo, sočno meso, bifedžija samo što se nije zadavio i pao po drugi put. Iz susjedne sobe uletjela je velika tamna ptica i lagano je krilom dirnula bifedžijinu glavu. Sjela je na policu kamina, kraj sata, i tada se ispostavilo da je ta ptica sova. »Gospode bože moj!... - pomislio je, nervozan kao i svi bifedžije, Andrej Fokič. - Kakav stan!...«

- Čašu vina? Bijelo, crno? Iz koje zemlje vino preferirate u to doba dana?

- Najljepše ... ja ne pijem ...

- Šteta! Želite li onda partiju kockanja? Ili možda volite neke druge igre? Domino, karte?

- Ne igram - već izmoren odazvao se bifedžija.

- Sasvim zlo - zaključio je domaćin. - Nešto, ako hoćete, zlo krije se u muškarcima koji izbjegavaju vino, igre, društvo predivnih žena, razgovor kraj stola. Takvi ljudi ili su teško bolesni ili potajno mrze okolinu. Istina, moguće su iznimke. Među licima koja su sa mnom sjedala za bogatu trpezu bili su ponekad čudni podlaci!... Dakle, slušam vas.

- Vi ste sinoć izvoljeli izvoditi trikove ...

- Ja? - uskliknuo je zaprepašteno mag. - Smilujte se! Meni čak to ni licu ne pristaje!

- Oprostite - rekao je preneraženo bifedžija. - Pa... seansu crne magije ...

- Ah, no da, no da! Dragi moj! Otkrit ću vam tajnu: ja uopće nisam artist, htio sam tek pogledati Moskovljane u masi, a to se najbolje moglo učiniti u kazalištu. Eto, moja svita - kimnuo je u smjeru mačka - upriličila je seansu, ja sam samo sjedio i gledao Moskovljane. Nemojte praviti razočarano lice, nego mi recite što vas je u vezi sa seansom dovelo k meni?

- Izvolite vidjeti, među ostalim, papiri su letjeli sa stropa ... - Bifedžija je snizio glas i smušeno se osvrnuo.

- No, njih su ljudi sve pobrali. I eto dolazi k meni u bife mladić, daje mi červonac, ja njemu ostatak od osam i po ... Zatim drugi...

- Također mladić?

- Ne, stariji čovjek. Treći, četvrti... Ja svima uzvracam sitniš. A danas sam provjerio blagajnu, ali umjesto novaca tamo su - narezani papirići. Prevarili su bife za stotinu devet rubalja.

- Jao, jao, jao! - uskliknuo je artist. - Pa zar su mislili da su to prave novčanice? Ne dopuštam misao da su to učinili svjesno.

Bifedžija se nekako krivo i tužno osvrnuo, ali nije ništa rekao.

- Nisu valjda varalice? - uznemireno je gosta upitao mag. - Zar među Moskovljanima ima varalica?

Umjesto odgovora bifedžija se tako gorko nasmiješio da su otpale sve sumnje: da, među Moskovljanima ima varalica.

- To je nisko! - uzbudio se Woland. - Vi ste čovjek siromašan... Zar ne, vi ste siromašan čovjek?

Bifedžija je uvukao glavu u ramena tako da se vidjelo kako je on - siromašan čovjek.

- A koliko imate uštede?

Pitanje je bilo postavljeno sa suosjećajnim tonom, ali se ipak mora priznati da takvo pitanje nije delikatno. Bifedžija se zbunio.

- Dvije stotine devet tisuća rubalja u pet štedionica - javio se iz susjedne sobe napukli glas - i kod kuće, ispod poda, dvije stotine zlatnih desetica.

Bifedžija kao da je odrvenio na svojoj klupici.

- No, dakako, to nije velika svota - prezirno je rekao Woland svojem gostu - iako, uostalom, i ona vam zapravo nije potrebna. Kad ćete umrijeti?

Tada se bifedžija uzrujao.

- To nitko ne zna i nikoga se ne tiče - odgovorio je.

- No da, nitko ne zna - čuo se taj isti gadni glas iz ka bineta. - Zamisli, Newtonov binom! Umrijet će za devet mjeseci, u veljači iduće godine od raka jetre na klinici 1. MGU, u četvrtom odjelu.

Bifedžijino je lice požutjelo.

- Devet mjeseci... - zamišljeno je računao Woland. - Dvije stotine četrdeset devet tisuća... to izlazi dvadeset i sedam tisuća mjesečno... malo, ali za skromni život do sta... Da, još i te desetice...

- Desetice neće moći realizirati - umiješao se isti glas koji je zaledio bifedžijino srce. - Poslije smrti Andreja Fokiča kuću će odmah srušiti i desetice će dospjeti u Državnu banku.

- Ja vam ne bih savjetovao da ležite na klinici - na stavio je artist. - Kakvog smisla ima umirati u odjelu uz uzdahe i hropac beznadnih bolesnika? Nije li bolje prirediti pir za tih dvadeset i sedam tisuća i uzeti otrov, preneliti se na drugi svijet uz zvukove struna, okružen pijanim ljepoticama i neobuzdanim prijateljima?

Bifedžija je sjedio nepomično i vrlo ostarjelo. Tamni kolotovi okružili su njegove oči, obrazi se objesili, a donja se čeljust opustila.

- Uostalom, mi sanjarimo - uskliknuo je domaćin. - Na posao! Pokažite vaš narezani papir.

Bifedžija je uzrujano izvadio iz džepa svežanj, otvorio ga i ukočio se: u komadiću novina ležali su červonci.

- Dragi moj, vi ste stvarno bolesni - rekao je Woland i slegnuo ramenima.

Bifedžija se divlje nasmiješio i podigao s klupice.

- Aa... - progovorio je zapinjući - a ako oni opet... to...

- Hm... - zamislio se artist - tada dodite opet k nama ... Izvolite, drago mi je da sam vas upoznao ...

Tada je iz kabineta iskočio Korovjov, uhvatio bifedžijinu ruku, počeo je tresti i moliti Andreja Fokiča da svima, svima izruči pozdrave. Sve to slabo shvaćajući, bifedžija se uputio u predsoblje.

- Hella, otprati! - vikao je Korovjov.

Opet ta ridokosa naga ljepotica u predsoblju! Bifedžija se provukao kroz vrata, pisnuo: »Do viđenja« - i pošao kao pijan. Spustivši se malo niže, zaustavio se, sjeo na stepenice, izvadio paket, provjerio - červonci su bili na mjestu.

Tada je iz stana na istom katu izašla žena sa zelenom torbom. Kad je opazila čovjeka kako sjedi na stepenicama i tupo gleda u červonce, nasmiješila se i zamišljeno rekla:

- Kakva je ta naša kuća... I taj je već od jutra pijan ... Opet su razbili staklo na stubištu!

Pogledavši pažljivije bifedžiju dodala je:

- Građanine, vama novce kokoši nose!... Ne bi li ih podijelio sa mnom, ha?

- Ostavi me Krista radi! - preplašio se bifedžija i brzo spremio novac.

Žena se nasmijala.

- Idi k vragu, škrtico! Našalila sam se ... - I spustila se dolje.

Bifedžija se polagano digao, podigao ruku da popravi šešir i uvjerio se da ga nema na glavi. Užasno mu se nije htjelo vraćati, ali mu je bilo žao šešira. Malo je oklijevao, ali se ipak vratio i pozvonio.

- Što još želite? - upitala ga je prokleta Hella.

- Šešir sam zaboravio ... - šapnuo je bifedžija poka zujući svoju čelu. Hella se okrenula. Bifedžija je u mislima pljunuo i zatvorio oči. Kad ih je otvorio, Hella mu je pružala njegov šešir i mač s tamnom drškom.

- Nije moje ... - šapnuo je bifedžija odgurnuvši mač i brzo stavio šešir na glavu.

- Zar ste došli bez mača? - začudila se Hella.

Bifedžija je nešto promrmljao i brzo krenuo dolje. Zbog nečeg njegovoj glavi bilo je neudobno i suviše toplo u šeširu. On ga je skinuo, skočio i od straha tiho kriknuo: u njegovim je rukama bila baršunasta bereta s pijetlovim izgužvanim perom. Bifedžija se prekrizio. Tog je časa be-rete mijauknula, pretvorila se u crnog mačka i skočivši natrag na glavu Andreju Fokiču, zarila je nokte u njegovu čelu. Ispustivši vrisak očajanja, bifedžija je potrčao dolje, a mače je skočilo s glave i trknulo gore po stepenicama.

Izbavivši se na zrak, bifedžija je u kasu potrčao prema vratima i zauvijek napustio đavolsku kuću br. 302-bis.

Odlično se zna što je s njim bilo dalje. Istrčavši iz veže, bifedžija se divlje osvrnuo kao da nešto traži. Za nekoliko časaka on je bio na drugoj strani ulice, u ljekarni. Tek što je izgovorio riječi: »Recite, molim vas ...« - žena za tezgom je uskliknula:

- Građanine, vama je cijela glava izgrebena!

Za pet minuta bifedžija je bio povezan gazom, doznao je da se najboljim specijalistima za jetru smatra profesore Bernadskog i Kuzmina, upitao koji je bliže, zacrvenio se

od radosti kad je doznao da Kuzmin stanuje doslovce preko dvorišta u maloj bijeloj vili i za dvije minute bio je već u toj vili. Kuća je bila stara ali vrlo, vrlo udobna. Bifedžija je upamtio da mu je prva u susret došla stara dadilja koja je htjela njegov šešir, ali kako on nije imao šešira, dadilja je nekamo otišla žvačući praznim ustima.

Umjesto nje pojavila se kraj zrcala i pod nekakvim, kako se činilo, svodom žena srednjih godina i odmah rekla da se može predbilježiti samo za devetnaesti, ne prije. Bifedžija je odmah shvatio u čemu je spas. Pogledavši ugašenim pogledom s one strane svoda, gdje su u nekoj prostoriji, očito čekaonici, čekala tri čovjeka, šapnuo je:

- Smrtno sam bolestan ...

Žena je s nevjericom pogledala previjenu bifedžijinu glavu, pokolebala se i rekla:

- Što se može... - i pustila bifedžiju s one strane svoda.

U taj su se čas suprotna vrata otvorila, u njima su za-bljesnule zlatne naočale. Žena je u bijelom ogrtaču rekla:

- Građani, ovaj bolesnik ide preko reda.

I nije bifedžija dospio da se osvrne kad se već našao u kabinetu profesora Kuzmina. Ništa strašno, svečano i medicinsko nije bilo u toj duguljastoj sobi.

- Što vam je? - upitao je ugodnim glasom profesor Kuzmin i nekako nemirno pogledao povezanu glavu.

- Sada sam iz pouzdanih usta doznao - odgovorio je bifedžija, divlje gledajući nekakvu fotografiranu grupu iza stakla - da ću u veljači slijedeće godine umrijeti od raka na jetri. Molim da to spriječite.

Profesor Kuzmin kako je sjedio tako se i zavalio na visoki kožni gotski naslon.

- Oprostite, ne razumijem vas ... Vi ste ... bili kod liječnika? Zašto vam je glava povezana?

- Kakvog liječnika... Kad biste vidjeli tog liječnika ... - odgovorio je bifedžija i odjednom zacvokotao zu bima. - A na glavu se ne obazirite, nema veze ... Na glavu pljunite, ona nema veze ... Rak na jetrima - molim da spriječite!...

- Ali dopustite, tko vam je to rekao?!

- Vjerujte mu! - vatreno je zamolio bifedžija. - On to zna!

- Ništa ne razumijem! - slegnuvši ramenima, i odgurnuvši se sa stolicom od stola, govorio je profesor. - Kako on može znati kad ćete vi umrijeti? To više što nije liječnik?

- U četvrtom odjeljenju - odgovorio je bifedžija.

Tada je profesor pogledao svog pacijenta, njegovu glavu, vlažne hlače i pomislio: »Samo mi je još to trebalo! Luđak!« Upitao je:

- Pijete li votku?

- Nikada nisam ni okusio - odgovorio je bifedžija.

Za časak je bio svučen, ležao je na hladnoj smeđoj ležaljci, a profesor je gnječio njegov trbuh. Tada se, treba reći, bifedžija poprilično razveselio. Profesor je kategorički tvrdio da sada, barem ovoga časa, nikakvih znakova raka kod bifedžije nema, ali ako je tako ... ako se boji i ako ga je uplašio neki šarlatan, onda mora izvršiti sve analize ...

Profesor je pisao na listićima papira, objašnjavao kamo da pođe, što da ponese. Osim toga dao mu je preporuku za profesora - neuropatologa Burea, rekavši bife-džiji da njegovi živci nisu u redu.

- Koliko sam vam dužan, profesore? - nježnim i drh tavim glasom upitao je bifedžija izvukavši debeli novčanik.

- Koliko hoćete - odsječeno i suho rekao je profesor.

Bifedžija je izvadio trideset rubalja i stavio ih na stol, a zatim je neočekivano meko, kao da operira mačjom šapom, stavio iznad červonaca zveketavi stupić u novinskom papiru.

- A što je to? - upitao je Kuzmin i zasukao brk.

- Nemojte prezirati, građanine profesore - prošaptao je bifedžija - molim vas, spriječite rak!

- Odmah uzmite svoje zlato - rekao je profesor, ponosan sam na sebe. - Bolje je da pogledate što je s vašim živcima. Odmah sutra dajte mokraću na analizu, nemojte piti mnogo čaja i jedite sasvim bez soli.

- Čak ni juhu da ne solim? - upitao je bifedžija.

- Ništa slano - zapovjedio je Kuzmin.

- Eh!... - tužno je uskliknuo bifedžija i, umiljato gledajući profesora, uzimajući desetice, stražnjicom se povu kao prema vratima.

Te je večeri bilo kod profesora malo bolesnika, i kad se bližio suton, ušao je posljednji. Skidajući ogrtač, profesor je pogledao na mjesto gdje je bifedžija ostavio červon-ce i vidio da nikakvih červonaca tamo nema nego da leže tri etikete s boca »Abrau-Djurso«.

- Vrag neka zna što je to! - promrmljao je Kuzmin dok je vukao polu ogrtača po podu i pipao papiriće. - Ne samo da je shizofreničar nego je i varalica! Ali ne mogu shvatiti što je htio od mene? Valjda nije htio uputnicu za analizu mokraće? Oho!... On je ukrao kaput! -1 profesor je jurnuo u predsoblje, sve u jednom rukavu ogrtača. - Ksenija Nikitišna! - prodorno je viknuo na vratima pred soblja. - Pogledajte jesu li kaputi na broju?

Pokazalo se da su svi kaputi na broju. Ali zato kad se profesor vratio k stolu i konačno skinuo ogrtač, kao da je urastao u parket kraj stola s pogledom prikovanim za svoj stol. Na mjestu gdje su ležale etikete sjedilo je crno mače--siročće s nesretnom gubicom i mijaukalo nad tanjurićem mlijeka.

- Što je to, molim?! To je već ... -1 Kuzmin je osjetio kako mu se sledio potiljak.

Na tihi i žalosni profesorov poklik dotrčala je Ksenija Nikitišna i odmah ga potpuno umirila rekavši da je netko od pacijenata podmetnuo mače i da se to kod profesora često događa.

- Vjerojatno žive bijedno - objašnjavala je Ksenija Nikitišna - a kod nas, dakako ...

Počeli su misliti i pogađati tko je mogao podmetnuti. Sumnja je pala na staricu s čirom na želucu.

- Ona je, sigurno - govorila je Ksenija Nikitišna - ona misli tako: ja svejedno moram umrijeti, a mačeta mi je žao.

- Ali dopustite! - povikao je Kuzmin. - A mlijeko? ... Zar ga je također ona donijela? Tanjurić, ha?

- Donijela je mlijeko u bočici, a ovdje je izlila u tanjurić - objasnila je Ksenija Nikitišna.

- U svakom slučaju odnesite i mače i tanjurić - rekao je Kuzmin i sam otpratio Kseniju Nikitišnu do vrata. Kad se vratio, položaj se promijenio.

Dok je vješao ogrtač na čavao, profesor je začuo u dvorištu smijeh. Pogledao je i zaprepastio se, dakako. Preko dvorišta trčala je u suprotno krilo dama samo u košulji. Profesor je čak znao kako se zove, Marja Aleksandrovna. Smijao se mališan.

- Što je to? - prezirno je rekao Kuzmin.

Iza zida, u sobi profesorove kćeri zasvirao je gramofon fokstrot »Aleluja«, a istovremeno se začuo vrapčji cvrkut iza profesorovih leđa. On se okrenuo i opazio velikoga vrapca koji je skakutao po stolu.

»Hm ... samo mirno! - pomislio je profesor. - Uletio je kad sam se odmaknuo od prozora. Sve je u redu!« - zapovjedio je profesor sam sebi, osjećajući da je sve u potpunom neredu, dakako najviše zbog tog vrapca. Kad ga je pogledao, profesor se odmah uvjerio da taj vrapac - nije običan vrapac. Gadni vrapčić šepao je na lijevu nogu, vidjelo se kako pravi grimase dok je vuče, izvodio je sinkope, ukratko plesao je fokstrot uz zvukove gramofona, kao pijanica kod šanka vladao se prostački koliko je god umio ustobočivši se na profesora. Kuzminova ruka legla je na telefon i on je odlučio da telefonira svome vršnjaku Bu-reu i da ga pita što znači vrapac takvog tipa u šezdesetoj godini i kad se još uz to vrti u glavi?

Vrapčić je u to vrijeme sjeo na darovanu tintarnicu, napravio se u nju (ja se ne šalim), zatim je poletio uvis, lebdio u zraku, zatim je u jednom mahu kao čeličnim kljunom udario u staklo fotografije koja je prikazivala cijelo sveučilišno godište 94. godine, razbio staklo u komadiće i zatim odletio kroz prozor. Profesor je promijenio broj na telefonu i umjesto da telefonira Bureu, telefonirao je u ured za pijavice, rekao da govori profesor Kuzmin i da moli da mu odmah pošalju kući pijavice. Stavivši slušalicu na vilicu, profesor se opet okrenuo k stolu i odmah zava-pio. Kraj stola sjedila je s maramom sestre milosrdnice žena s torbom na kojoj je pisalo »pijavice«. Profesor je kliknuo kad je ugledao njezina usta: bila su muška, kriva, do ušiju, s jednim očnjakom. Sestrine su oči bile mrtve.

- Novac ću uzeti - muškim je basom rekla sestra -
zašto da se tu valja. - Zgrabila je ptičjom šakom etikete i
počela se rasplinjavati u zraku.

Prošlo je dva sata. Profesor Kuzmin je sjedio na
krevetu u spavaćoj sobi, pijavice su mu visile na
sljepoočica-ma, iza ušiju, na vratu. Kod Kuzminovih nogu
sjedio je na svilenom prošivenom pokrivaču sjedobrki
profesor Bure, suosjećajno gledao Kuzmina i tješio ga da
je sve to glupost. Iza prozora bila je već noć.

Što se još neobično dešavalo u Moskvi te noći, ne
znamo i dakako nećemo ni istraživati - to više što dolazi
vrijeme da prijedemo na drugi dio ove istinite
pripovijesti. Za mnom, čitaoče!

KNJIGA DRUGA

Poglavlje 19.

MARGARITA

Za mnom, čitaoče! Tko ti je rekao da na svijetu nema prave, vjerne, vječne ljubavi! Takvom lažljivcu treba odrezati njegov odvratni jezik!

Za mnom, moj čitaoče, samo za mnom, a ja ću ti pokazati takvu ljubav!

Ne! Majstor je griješio kad je s tugom govorio Ivanuški u bolnici, u vrijeme kad se noć provlačila kroz ponoć, da je ona njega zaboravila. To nije moglo biti. Ona ga, dakako, nije zaboravila.

Najprije ćemo otkriti tajnu koju majstor Ivanuški nije htio otkriti. Njegova ljubljena zvala se Margarita Nikolajevna. Sve što je majstor o njoj govorio bijednom pjesniku bila je sušta istina. On je svoju ljubljenu opisao točno. Bila je lijepa i pametna. Valja dodati još nešto: može se sa sigurnošću reći da bi mnoge žene dale mnogo toga kad bi mogle zamijeniti svoj život za život Margarite Nikolajevne. Bez djece, tridesetogodišnja Margarita bila je žena vrlo velikog specijalista, koji je osim toga učinio vrlo važno otkriće državnog značaja. Njezin je muž bio mlad, lijep, dobar, pošten i obožavao je svoju ženu. Njih dvoje, Margarita Nikolajevna i njezin muž, stanovali su u čitavom prvom katu divne vile u jednoj od uličica blizu Arbata. Čarobno mjesto! Svatko se u to može uvjeriti ako se želi uputiti u taj vrt. Neka mi se obrati, reći ću mu adresu, pokazati put, vila još uvijek postoji.

Margarita Nikolajevna nije oskudijevala u novcu. Margarita Nikolajevna mogla je kupiti što joj se god sviđalo. Među znancima njezina muža bilo je zanimljivih lju-

di. Margarita Nikolajevna nije nikada dirnula štednjak. Margarita Nikolajevna nije poznavala užas života u zajedničkom stanu. Jednom riječju ... je li bila sretna? - Ni trenutka! Od vremena kad se s devetnaest godina udala i dospjela u vilu, ona nije znala za sreću. Bogovi, bogovi moji! Što je htjela ta žena?! Što je htjela žena kojoj je u očima uvijek tinjao neki nerazumljivi plamičak? Što je htjela vještica koja je malo škiljila jednim okom, koja se tada, u proljeće, okitila mimozama? Ne znam, nije mi poznato. Očito je govorila istinu, htjela je njega, majstora, a nikako gotsku vilu, ni posebni vrt, ni novac. Ona je voljela njega, ona je govorila istinu. Čak se meni, istinitu pripovjedaču ali stranom čovjeku, steže srce pri pomisli što je osjećala Margarita kad je drugog dana došla u majstorovu kućicu (srećom njoj nije uspjelo da razgovara s mužem koji se nije vratio u određeno vrijeme) i vidjela da majstora tamo više nema.

Učinila je sve da dozna bilo što o njemu i, dakako, nije doznala ništa. Tada se vratila u vilu i nastavila živjeti na prijašnji način.

- Da, da, da, ista pogreška! - govorila je Margarita, sjedeći uz peć i gledajući u vatru koju je upalila u spomen one vatre koja je gorjela dok je on pisao Poncija Pilata - zašto sam tada noću otišla od njega? Zašto? To je bilo bezumno! Vratila sam se drugog dana, časno kao što sam obećala, ali je već bilo kasno. Da, vratila sam se kao nesretni Levi Matej, suviše kasno!

Sve su te riječi bile, dakako, besmislene, jer što bi se zapravo promijenilo da je one noći ostala kod majstora? Zar bi ga bila spasila? Smiješno!... - mogli bismo uskliknuti, ali to nećemo učiniti pred ženom, dovedenom do očajanja.

U takvim je mukama Margarita Nikolajevna proživjela cijelu zimu i dočekala proljeće. Istog dana kad se dešavao apsurdni metež koji je izazvala pojava crnog maga u Moskvi, u petak kad je natrag u Kijev prognan Berliozov ujak, kad je uhapšen knjigovođa, i kad se desilo još mnoštvo drugih izvanredno glupih i nerazumljivih stvari - Margarita se probudila oko podneva u svojoj spavaonici koja je poput fenjera prelazila u tornjić vile.

Probudivši se, Margarita nije zaplakala kao što se to često znalo dogoditi, zato što se probudila s predosjećajem da će se danas, konačno, nešto desiti. Osjetivši tu slutnju, ona je počela da je podgrijava i njeguje u svojoj duši, plašeći se da je predosjećaj ne napusti.

- Ja vjerujem! - šaptala je svečano Margarita. - Ja vjerujem! Nešto će se desiti! Ne može a da se ne desi, jer zbog čega sam, zapravo, osuđena na doživotno mučenje? Priznajem da sam lagala, i obmanjivala, i živjela tajnim životom, skrivenim od ljudi, ali svejedno ne mogu zbog toga biti kažnjena tako strašno ... Nešto će se sigurno desiti zato što je nemoguće da se nešto vječno vuče. A osim toga, moj je san bio proročanski, za to dajem ruku...

Tako je šaptala Margarita Nikolajevna dok je gledala svijetlocrvene zastore, koje je prelilo sunce, dok se nemirno odijevala i češljala pred trokrilnim zrcalom kratku, on-duliranu kosu.

San koji je te noći sanjala Margarita bio je stvarno neobičan. Naime, u vrijeme svojih zimskih muka ona nikada nije u snu vidjela majstora. Noću je on nju napuštao i mučila se ona samo u dnevnim satima. A sada ga je sanjala.

Margarita je sanjala nepoznati kraj - beznadan, turoban, pod sumornim nebom ranog proljeća. Sanjala je ko-vrčasto, nemirno sivo nebo, a pod njim jato crnih vrana. Nekakav neravni mostić, pod njim mutna proljetna rječica. Tužno, siromašno polugolo drveće. Osamljena jasika, a dalje, između drveća, za nekakvim vrtom, nešto kao brvnara - ladanjska kuhinja ili kao nekakva kupaonica ili vrag zna što! Naokolo sve je nekako mrtvo i do te mjere otužno da čovjeka tjera da se objesi upravo na toj jasiki kod mo-stića. Ni daška vjetra, ni oblačka, ni žive duše. Eto pakla za živog čovjeka!

I eto, zamislite, otvaraju se vrata brvnare i pojavljuje se on. Dosta udaljen, ali jasno vidljiv. Odrpan je, ne možeš razabrati u što je odjeven. Kosa raščupana, neobrijan. Oči bolesne, nemirne. Dozivilje rukom, zove. Gušeći se u mrtvom zraku, Margarita je preko grumena zemlje potrčala k njemu i u to se vrijeme probudila.

»Taj san može značiti samo jedno od dvoga - umovala je Margarita Nikolajevna - ako je mrtav i dozivlje me, to znači da je došao po mene i da ću uskoro umrijeti. To je dobro zato što će mukama tada doći kraj. Ili je živ, a tada san može značiti samo jedno, da me želi podsjetiti na sebe! On želi reći da ćemo se još vidjeti... Da, mi ćemo se uskoro vidjeti!«

Još uvijek u tom uzbuđenom stanju, Margarita se obukla i počela samu sebe uvjeravati da se sve, zapravo, odvija vrlo uspješno, a takve uspješne časove treba znati uhvatiti i iskoristiti. Muž je otišao na službeni put na čitava tri dana. U roku tri dana ona je prepuštena sama sebi, nitko joj neće smetati da misli o čemu hoće, da mašta o čemu joj se sviđa. Svih pet soba u gornjem katu vile, čitav ovaj stan na kojem bi joj pozavidjeli deseci tisuća ljudi u Moskvi, stoji joj na potpunom raspolaganju.

Ipak, zadobivši slobodu na cijela tri dana, u čitavu raskošnom stanu Margarita nije izabrala ni izdaleka najbolje mjesto. Kad je popila čaj, ušla je u tamnu sobu bez prozora gdje su se nalazili kovčezi i različita starudija u dva velika ormara. Čučnuvši, otvorila je najnižu ladicu u prvom od njih i dohvatila ispod hrpe ostataka svile najvrednije što je imala u životu. U rukama je Margarita držala stari album u smeđoj koži u kojemu je bila majstorova fotografija, štednu knjižicu s ulogom od deset tisuća na njegovo ime, stisnute među listićima cigaretnog papira latice osušene ruže, i dio bilježnice što se sastojala iz listova ispisanih pisacim strojem koji su bili na rubovima nagorjeli.

Vrativši se s tim bogatstvom u svoju spavaonicu, Margarita Nikolajevna stavila je fotografiju na trokrilno zrcalo i sjedila oko jedan sat držeći na koljenima nagorjelu bilježnicu koju je prelistavala i čitala ono što poslije spaljivanja više nije imalo ni početka ni kraja: «... Tama koja je na-došla sa Sredozemnog mora pokrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseći mostovi koji su spajali hram sa strašnom Antonijevom kulom, spustio se s neba bezdan i zalio krilate bogove na hipodromu, Hasmonejski dvorac sa strelištima, trgove, karavan-saraje, uličice, ribnjake ... Nestao je Jeršalajim - veliki grad kao da nikad nije postojao na svijetu ...«

Margarita je htjela čitati dalje, ali dalje nije bilo ništa osim neravne pougljenjele rese.

Tarući suze, Margarita Nikolajevna ostavila je bilježnicu, stavila je laktove na stolić pod ogledalom i, odražavajući se u ogledalu, dugo je sjedila ne skidajući očiju s fotografije. Zatim su suze usahle. Margarita je pažljivo složila svoje blago i kroz nekoliko časaka ono je opet bilo pohranjeno ispod svilenih krpica, i sa zveketom u tamnoj se sobi zatvorila ključanica.

Margarita Nikolajevna je u predsoblju oblačila kaput s namjerom da ode u šetnju. Ljepotica Nataša, njezina kućna pomoćnica, raspitala se što da skuha kao drugo jelo, i dobivši odgovor da je to svejedno - da se rasonodi, stupila je sa svojom domaćicom u razgovor, i počela pripovijedati bog će znati što, kako je jučer u kazalištu mađioničar pokazivao takve trikove da su svi uzdisali, kako je svima dijelio po dvije bočice inozemnih parfema i čarape badava, a zatim kad je seansa završila i publika izišla na ulicu i - paf - svi su bili goli! Margarita Nikolajevna zavalila se u stolicu pred zrcalom u predsoblju i smijala se.

- Nataša! Kako vas nije stid - govorila je Margarita Nikolajevna - vi ste pismena, pametna djevojka... u re povima lažu vrug zna što, a vi to ponavljate!

Nataša se zarumenjela i sa žarom se suprotstavila, tvrdeći da ništa od toga nije laž, i da je ona osobno danas vidjela u dućanu s namirnicama na Arbatu jednu građanku koja je došla u dućan u cipelama, a kad je došla do blagajne da plati, cipele su s njezinih nogu nestale i ona je ostala samo u čarapama. Oči izbuljene, na peti rupa! A to su bile mađioničarske cipele s te seanse.

- I tako je otišla?

- I tako je otišla! - uzvikivala je Nataša, sve više rumeneći jer joj se nije vjerovalo. - Jučer je, Margarito Nikolajevna, milicija odvela noću oko stotinu ljudi. Poslije te seanse građanke su po Tverskoj ulici trčale samo u gaći cama.

- Naravno, to je pričala Darja - govorila je Margarita Nikolajevna - odavno sam već primijetila da je ona užasna lažljivica.

Smiješni razgovor svršio je ugodnim iznenađenjem za Natašu. Margarita Nikolajevna otišla je u spavaonicu i izišla iz nje držeći u rukama par čarapa i bočicu kolonjske vode. Rekavši Nataši da ona također hoće pokazati trik, Margarita Nikolajevna poklonila joj je i čarape i bočicu, i rekla da je moli samo jedno - da ne trči po Tverskoj samo u čarapama i da ne sluša Darju. Nakon što su se poljubile, domaćica i kućna pomoćnica su se rastale.

Naslonivši se udobno na mekani naslon sjedala u trolejbusu, Margarita Nikolajevna se vozila po Arbatu i čas mislila o svojim stvarima, čas prisluškivala o čemu govore dvojica građana koji su sjedili ispred nje.

Oni su ponekad se oprezno osvrćući ne sluša li netko, šaptali o nekoj gluposti. Zdravi, mesnati čovjek, s vedrim svinjskim očicama, sjedio je kraj prozora i tiho govorio malenom svojem susjedu kako je trebalo pokriti lijes crnim pokrivalom...

- Nemoguće! - zaprepašteno je šaptao mali. - To je nešto nečuveno!... A što je Zeldibin poduzeo?

Sred jednolična šuma trolejbusa čule su se riječi od prozora:

- Kriminalni odsjek ... skandal... no, prava mi stika! ...

Iz tih odijeljenih komadića Margarita Nikolajevna je nekako složila nešto povezano. Građani su šaptali o tome da su nekakvu pokojniku (kojemu - to nisu spominjali) danas ujutro iz lijesa ukrali glavu! Zbog toga se taj Zeldibin sada toliko uzrujava. Ti što šapuću u trolejbusu također su u nekakvom odnosu prema pokradenom pokojniku.

- Hoćemo li dospjeti kupiti cvijeće? - uzrujavao se maleni - kremacija je, veliš, u dva sata?

Konačno je Margariti Nikolajevnoj dosadilo slušati tajanstveno brbljanje o ukradenoj iz lijesa glavi i ona se razveselila kad je morala izići.

Kroz nekoliko minuta Margarita Nikolajevna već je sjedila pod Kremaljskim zidom na jednoj od klupa, smjestivši se tako da je vidjela Manež.

Margarita je žmirkala na jarkom suncu, sjećala se svog noćasnijeg sna, sjetila se kako je točno prije godinu

dana, dan na dan, sat na sat, na istoj klupi sjedila s njime. I upravo tako kao tada crna je torbica ležala kraj nje na klupi. Sada njega nije bilo kraj nje, ali je ipak u mislima Margarita Nikolajevna razgovarala s njim: »Ako si prognan, zašto se ne javljaš? Ta ljudi se javljaju. Više me ne voliš? Ne, ja to ne vjerujem. Znači bio si prognan i umro si... Onda te molim, pusti me, daj mi konačno slobodu da živim, da udišem zrak!...« Margarita Nikolajevna sama je odgovarala u njegovo ime: »Ti si slobodna... zar te ja držim?« Zatim mu je odvrćala: »Ne, kakav je to odgovor? Ne, napusti moje sjećanje, pa ću postati slobodna...«

Ljudi su prolazili mimo Margarite Nikolajevne. Neki muškarac pogledao je dobro odjevenu ženu, privučen njezinom ljepotom i osamljenošću. On je kašljucnuo i sjeo na kraj klupe na kojoj je sjedila Margarita Nikolajevna. Udahnuvši zrak, on je progovorio:

- Neosporno, danas je divno vrijeme ...

Ali ga je Margarita tako smrknuto pogledala da se digao i otišao.

»Eto primjera - u mislima je govorila Margarita onome koji je njome vladao. - Zašto sam zapravo otjerala tog muškarca? Meni je dosadno, a u ovom ženskaru nema ništa loše osim glupave riječi »neosporno« ... Zašto sjedim kao sova sama pod zidom? Zašto sam isključena iz života?«

Ona se sasvim rastužila i pokunjila. Ali je tada isti jutarnji val očekivanja i uzbuđenja udario o njezine grudi. »Da, desit će se!« Val ju je opet udario i tada je shvatila da je to zvučni val. Kroz gradsku buku sve su se jasnije čuli udarci bubnja i nešto pogrešni zvukovi truba koje su se približivale.

Prvi se pokazao milicioner na konju, koji je kraj rešetke parka hodao korakom, a za njim tri pješaka. Zatim je polagano prošao kamion sa sviračima. Dalje se polagano kretao novi, pogrebni otvoreni automobil, na njemu lijes, sav u vijencima, a na uglovima platforme četiri čovjeka koji su stajali: tri muškarca i jedna žena. Čak na razdaljini Margarita je vidjela da su lica ljudi koji su stajali na pogrebnim kolima i pratili pokojnika na posljednjem putu, nekako čudno smušena. Posebno je to bilo primjetno u

ponašanju građanke koja je stajala u lijevom stražnjem uglu pogrebnih kola. Debele obraze te građanke kao da je iznutra napuhavala još više neka pikantna tajna, u podbuhlim očima plesali su dvosmisleni plamičci. Činilo se kao da će svakog časa, ne odoljevši, građanka namignuli pokojniku i reći: »Jeste li ikad vidjeli takvo što? Prava mistika!« Ista takva smušena lica imali su i sudionici sprovoda, približno njih tri stotine, koji su pješice, polagano išli iza pogrebnih kola.

Margarita je očima pratila sprovod, slušajući kako u daljini zamire turobni turski bubanj izvodeći stalno jedno te isto »bums, bums, bums« i mislila: »Kakav čudan sprovod ... i kakve li tuge od tog 'bumsa'! Ah, uistinu, prodala bih đavolu dušu samo da doznam je li on živ ili ne? ... Zanimljivo bi bilo znati koga to sahranjuju?«

- Mihaila Aleksandroviča Berlioz - začuo se kraj nje malo nazalni muški glas - predsjednika MASSOLIT-a.

Začudena, Margarita Nikolajevna okrenula se i ugledala na svojoj klupi građanina, koji je očito tiho sjeo u vrijeme dok je Margarita gledala povorku, i valja pretpostaviti da je postavila svoje posljednje pitanje naglas.

U to vrijeme povorka se zaustavila, vjerojatno su je sprijeda zadržali semafori.

- Da - nastavio je nepoznati građanin - čudno je njihovo raspoloženje. Sahranjuju pokojnika, a misle samo na to kamo je nestala njegova glava.

- Kakva glava? - upitala je Margarita pogledavši neočekivana susjeda. Susjed je bio malena rasta, plamenoriđ, s očnjakom, u naškrobljenoj košulji, u prugastu dobrom odijelu, u lakiranim cipelama i s polucilindrom na glavi. Kravata je bila šarena. Čudno je bilo to da je iz džepića, gdje muškarci obično nose maramicu ili naliv-pero, kod tog građanina stršala oglodana kokošja kost.

- Da, molim - objašnjavao je riđi - danas ujutro u gribojedovskoj dvorani ukrali su pokojniku glavu iz lijesa.

- Kako se to moglo desiti? - nehotice je upitala Margarita istovremeno se sjetivši šapta u trolejbusu.

- Vrag neka zna kako! - nehajno je odgovorio riđi. - Uostalom, pretpostavljam da ne bi bilo loše upitati to Be-

hemota. Strašno spretno zdipljeno! Kakav skandal! A najvažnije, ne zna se kome je i zašto ona potrebna, ta glava! Koliko god bila Margarita Nikolajevna obuzeta svojim mislima, ipak su je zapanjile riječi nepoznata građanina.

- Dopustite! - Odjednom je uskliknula. - Kojeg Berlioza? To je danas u novinama ...

- Upravo tako, upravo tako ...

- Pa onda znači da iza lijesa idu književnici? - upitala je Margarita.

- Pa dakako, oni!

- A vi ih poznajete u lice?

- Sve do jednoga - odgovorio je riđi.

- Recite - progovorila je Margarita i njezin je glas postao mukli - nije li među njima kritičar Latunski?

— Kako bi bilo moguće da ga nema? - odgovorio je riđi. - Evo ga na kraju četvrtog reda.

- Onaj plavokosi? - žmirkajući upitala je Margarita.

- Pepeljasti... vidite, podigao je oči prema nebu!

- Onaj koji je nalik na fratra?

- Da, da!

Margarita više nije ništa pitala, promatrala je Latunskog.

- A vi, kako vidim - smiješeći se progovorio je riđi - mrzite tog Latunskog.

- Mrzim ja još kojekoga — promrsila je Margarita — ali o tome nije zanimljivo govoriti.

Povorka je za to vrijeme krenula dalje, iza pješaka protegli su se automobili, velikim dijelom prazni.

- Pa naravno, što bi u tome moglo biti zanimljivo, Margarito Nikolajevna!

Margarita se začudila:

- Zar me poznajete?

Umjesto odgovora riđi je skinuo polucilindar i stavio ga na stranu.

»Posve razbojnička njuška!« - pomislila je Margarita, promatrajući svog uličnog sugovornika.

- A ja vas ne poznajem — suho je rekla Margarita.

- Odakle biste vi mene poznavali? Međutim, mene su k vama poslali po poslu.

Margarita je probljedila i odmaknula se.

- Od toga ste odmah trebali početi - rekla je - a ne mlatiti vrag zna što o ukradenoj glavi! Vi me hoćete uhapsiti?

- Ni govora - uskliknuo je riđi - pa što vam je: zar na govoriti nekoga znači odmah i hapšenje! Naprosto, tu sam poslom.

- Ništa ne razumijem, kakvim poslom?

Riđi se osvrnuo i rekao tajanstveno:

- Poslali su me da vas pozovem danas navečer u goste.

- Što vi to sanjate, kakve goste?

- Jednom vrlo uvaženom strancu - značajno je rekao riđi, pritvorivši oči.

Margarita se vrlo razljutila.

- Pojavio se novi soj - ulični svodnici! - dignuvši se da ode, rekla je ona. - Hvala na takvim zadacima! - uvri jedan uskliknuo je riđi i progundao za leđima odlazeće Margarite: - Glupača!

- Gad! - odazvala se ona, okrenuvši se, ali je odmah iza sebe začula glas ridega:

- Tama koja je nadošla sa Sredozemnog mora pokrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseći mostovi koji su spajali hram sa strašnom Antonijejom kulom ... Nestao je Jeršalajim, veliki grad, kao da nikad nije postojao na svijetu ... Neka vas đavo nosi s vašom nagorjelom bilježnicom i suhom ružom! Sjedite ovdje sami na klupi i molite ga da vas pusti na slobodu, da vam dade udisati zrak, da ode iz sjećanja!

Bijela lica, Margarita se vratila klupi. Riđi ju je gledao žmirkajući.

- Ništa ne razumijem - tiho je progovorila Margarita Nikolajevna. - Za listove ste mogli doznati... provaliti, pogledati... Podmitili ste Natašu? Da? Ali kako ste mogli saznati moje misli? - Ona se patnički namrštila i dodala: - Recite mi tko ste? **Iz** koje ste ustanove?

- Eto ga na ... - promrmljao je riđi i rekao glasnije: - oprostite, ali ja sam vam rekao da nisam ni iz kakve ustanove! Sjednite, molim.

Margarita se bez riječi pokorila, ali je ipak sjedajući pitala još jednom:

- Tko ste?
- Pa dobro, zovu me Azazello, ali vama to svejedno ništa ne govori.
- Hoćete li mi reći kako ste doznali za listove i za moje misli?
- Neću reći - suho je odgovorio Azazello.
- Zar vi nešto znate o njemu? - moleći šapnula je Margarita.
- Recimo da znam.
- Preklinjem vas, recite samo jedno ... je li živ?...
Ne mučite me!
- Živ je, živ - preko volje se odazvao Azazello.
- Bože!...
- Molim bez uzbuđenja i usklika - mršteći se, rekao je Azazello.
- Oprostite, oprostite - mrmljala je sada pokorna Margarita - ja sam se, dakako, razljutila na vas. Ali priznajte, kad na ulici zovu ženu nekamo u goste... ja nemam predrasuda, uvjeravam vas - Margarita se neveselo nasmiješila - ali ja nikada ne vidam nikakve strance, nemam potrebe da stupam s njima u kontakt... i osim toga moj muž... moja je drama u tome da živim s čovjekom koga ne volim... ali da mu kvarim život smatram nedostojnim djelom... Ja sam od njega doživjela samo dobro ...
Azazello je s vidljivom dosadom saslušao ovaj bezvezni govor i grubo rekao:
- Molim vas da umuknete na časak.
Margarita je poslušno zašutjela.
- Pozivam vas potpuno bezopasnom strancu. I nitko neće ništa doznati o tom posjetu. To vam jamčim.
- A zašto sam mu potrebna? - sumnjičavo je upitala Margarita.
- Doznat ćete kasnije.
- Shvaćam ... Morala bih mu se podati - rekla je za mišljeno Margarita.
Na to je Azazello nekako oholo zamumljao i tako odgovorio:
- Svaka žena na svijetu, mogu vas uvjeriti, mašta o tome - Azazellovom njuškom preletio je smiješak - ali moram vas razočarati, ništa od toga.

- Tko je taj stranac?! - smeteno je uskliknula Margarita tako glasno da su se prema njoj okrenuli prolaznici koji su prolazili kraj klupe. - I kakva razloga imam da idem k njemu?

Azazello se nagnuo k njoj i značajno šapnuo:

- Pa, razlog bi bio vrlo velik ... vi ćete iskoristiti priliku ...

- Što? - uskliknula je Margarita i njezine su se oči zaokružile. - Ako vas pravilno shvaćam, vi želite reći da ja tamo mogu nešto doznati o njemu?

Azazello je šutke kimnuo glavom.

- Idem! - snažno je viknula Margarita i uhvatila Azazellovu ruku. - Idem, kamo bilo!

Azazello je s olakšanjem uzdahnuo, naslonio se na klupu sakrivši leđima veliku urezanu riječi »Njura« i ironično progovorio:

- Težak su narod te žene! - gurnuo je ruke u džepove i daleko naprijed ispružio noge. - Zašto su, na primjer, poslali mene po tom poslu? Mogao je poći Behemot, on je šarmantan...

Margarita je progovorila, smiješeći se krivo i gorko:

- Prestanite me mistificirati i mučiti s vašim zagonetkama. Ja sam nesretni čovjek i vi to iskorištavate... Upuštam se u neku čudnu pripovijest ali, kunem se, samo zbog toga što ste me privukli riječima o njemu! Vrte mi se u glavi od svih tih nerazumljivih stvari...

- Bez drame, bez drame - odazvao se Azazello, praveći grimase - treba da shvatite i moj položaj. Dati administratoru po gubici, ili izbaciti ujaka iz kuće, ili ustrijeliti nekoga, ili još neka sitnica u tom smislu, to je moja prava specijalnost. Ali razgovarati sa zaljubljenim ženama, sluga pokoran!... Pa ja vas već pola sata uvjeravam ... Dakle, idete li?

- Idem - jednostavno je odgovorila Margarita Nikolajevna.

- Tada izvolite uzeti - rekao je Azazello i izvadiвши iz džepa okruglu zlatnu kutijicu pružio je Margariti s riječima: - spremite to jer prolaznici gledaju. Ona će vam dobro doći, Margarito Nikolajevna, vi ste od tuge poprilično

ostarjeli za posljednjih pola godine. - (Margarita je pocrvenjela, ali nije ništa odgovorila, i Azazello je nastavio:) - Danas navečer, točno u pola deset, potrudite se, posve nagi, da natrljate tom kremom lice i cijelo tijelo. Dalje radite što hoćete, ali nemojte napuštati telefon. U deset ću vas nazvati i reći sve što je potrebno. Vi se ne morate ni o čemu brinuti, vas će dopratiti kamo treba i neće vam učiniti nikakvo zlo. Jasno?

Margarita je šutjela, a zatim je odgovorila:

- Jasno. Ta je stvar od čistog zlata, vidi se po težini. Pa što, divno shvaćam kako me netko potkupljuje i uvlači u neku tamnu pripovijest za koju ću dobro platiti...

- Što je to? - gotovo je zacvilio Azazello. - Zar vi opet?...

- Ne, pričekajte!

- Vratite kremu!

Margarita je jače slegnula kutijicu u ruci i nastavila:

- Ne, čekajte ... Znam u što idem. Ali idem na sve radi njega, zato što nemam nade ni u što drugo na svijetu. Ali želim vam reći da ćete se, upropastite li me, stidjeti! Da, stidjeti! Jer propadam zbog ljubavi! - i, udarivši se u grudi, Margarita je pogledala sunce.

- Vratite kremu! - srdito je povikao Azazello. - Vratite, k vragu sve to. Neka pošalju Behemota!

- O ne! - uskliknula je Margarita, začuđujući prolaznike. - Pristajem na sve, pristajem da odigram tu kome diju s utrljavanjem kreme, pristajem da idem gdje je vrag rekao laku noć! Ne vraćam!

- Ba! - odjednom je zaurlao Azazello i upiljio oči u rešetku parka upirući prstom u nešto.

Margarita se okrenula onamo kamo je pokazivao Azazello, ali ništa osobito tamo nije vidjela. Tada se okrenula prema Azazellu, želeći da dobije objašnjenje za to besmisleno »Ba!«, ali nikoga nije bilo da dade to objašnjenje: tajanstveni sugovornik Margarite Nikolajevne je nestao. Margarita je brzo gurnula ruku u torbicu, kamo je prije tog uzvika sakrila kutijicu, i uvjerala se da je ona tamo. Tada je, ni o čemu ne razmišljajući, Margarita hitro potrčala iz Aleksandrovskeg parka.

Poglavlje 20.

AZAZELLOVA KREMA

Puni mjesec visio je na večernjem čistom nebu, vidljiv kroz javorove grane. Lipe i bagremi išarali su zemlju u vrtu kompliciranim ornamentom mrlja. Trokrilni prozor balkona, otvoren ali zastrt zastorom, svijetlio je bijesnim električnim svjetlom. U spavaonici Margarite Nikolajevne gorjele su sve svjetiljke i osvjetljavale potpuni nered u sobi. Na pokrivaču kreveta ležale su košulje, čarape i donje rublje, izgužvano rublje valjalo se po podu kraj zgažene u uzbuđenju kutije cigareta. Cipele su stajale na noćnom ormariću uz napola praznu šalicu kave i pepeljaru u kojoj se dimio opušak. Na naslonu stolice visila je crna večernja haljina. U sobi je mirisalo na parfeme. Osim toga, u nju je dopirao miris pregrijana glačala.

Margarita Nikolajevna sjedila je pred velikim ogledalom samo u kupaćem ogrtaču, prebačenom na golo tijelo, i u mekanim crnim papučama. Zlatna narukvica sa satom ležala je pred Margaritom Nikolajevnom zajedno s kutijom koju je dobila od Azazella, i Margarita nije skidala pogled s brojčanika. Ponekad joj se činilo da se sat pokvario i da se kazaljke ne miču. Ali su se one micale, iako vrlo polagano, kao da su se slijepile, i konačno je (duga kazaljka došla na dvadeset i devet minuta prije pola deset sati). Margaritino je srce snažno zakucalo, tako da čak nije odmah mogla uzeti kutiju. Došavši k sebi, Margarita ju je otvorila i vidjela u kutiji masnu žutu kremu. Učinilo joj se da miriše na mulj. Vrhom prsta Margarita je izvadila malo kreme na dlan, kod čega je jako zamirisalo na močvarne biljke i šumu, a zatim je dlanom počela trljati kremu na

čelo i obraze. Krema se lagano razmazivala i, kako se Margariti činilo, odmah isparavala. Kad je učinila nekoliko namaza, Margarita je pogledala u zrcalo i ispustila kutiju ravno na staklo sata te je ono naprslo. Margarita je zatvorila oči, zatim je pogledala još jednom i počela se na sav glas smijati.

Obrve koje su na krajevima bile pincetom očupane u tanku nit sada su postale guste i poput crnih ravnih lukova polegle nad zelene oči. Tanka okomita bora iznad nosa koja se pojavila u listopadu, kad je nestao majstor, nestala je bez traga. Nestale su i žućkaste sjene na sljepoočicama i dvije jedva vidljive mrežice u vanjskim uglovima očiju. Koža na obrazima ispunila se jednolikom ružičastom bojom, čelo je postalo bijelo i čisto, a frizerska se ondulacija opustila.

Na tridesetogodišnju Margaritu gledala je iz zrcala prirodno kovrčava crnokosa žena od dvadeset godina.

Kad se do sita nasmijala, Margarita je jednim skokom iskočila iz ogrtača, zagrabila lagane masne kreme i snažnim namazima počela je utrljavati u kožu tijela. Ono je odmah postalo ružičasto i preplanulo. Zatim je u trenu, kao da je iz mozga izvađena igla, utihla sljepoočica koja je boljela cijelu večer nakon sastanka u Aleksandrovskom parku, a zatim je Margaritino tijelo izgubilo težinu.

Ona je poskočila i lebdjela u zraku nisko nad sagom, zatim ju je nešto polagano povuklo dolje i ona se spustila.

- Ah, kakva krema! Ah, kakva krema! - povikala je Margarita i bacila se u naslonjač.

Utrljavanje je nije izmijenilo samo izvana. Sada je u njoj cijeloj, u svakoj čestici tijela, kipjela radost koju je osjetila kao mjehuriće što joj draže tijelo. Margarita se osjećala slobodnom, slobodnom od svega. Osim toga, ona je shvatila potpuno jasno da se desilo upravo to o čemu je jutros govorio predosjećaj, i da ona napušta vilu i svoj prijašnji život zauvijek. Ali je od tog prijašnjeg života ostala još misao kako mora izvršiti samo jednu, posljednju dužnost prije početka nečeg novog, neobičnog, što ju je vuklo gore, u zrak. I ona je iz spavaonice, onako naga lepršajući u zraku, potrčala u muževljev kabinet i, upalivši

svjetlo, jurnula k pisaćem stolu. Na listu što ga je istrгла iz bloka, ona je bez ispravaka, brzo i krupno, napisala olovkom pismo:

»Oprosti mi i što prije me zaboravi. Napuštam te zauvijek. Ne traži me, to je uzaludno. Postala sam vještica od tuge i muka koje su me zadesile. Žuri mi se. Ostaj mi zdravo. Margarita«.

Potpuno olakšane duše Margarita je doletjela u spavaonicu, odmah je za njom utrčala Nataša, natovarena stvarima. I odmah su sve te stvari, drvene vješalice s haljinama, čipkaste maramice, sive svilene cipele na kalupima, i pojas - sve se to prosulo na pod, i Nataša je zapljeskala oslobođenim rukama.

- Zar ne, lijepa sam? - glasno je viknula Margarita Nikolajevna promuklim glasom.

- Kako to? - šaptala je Nataša uzmičući. - Kako to radite, Margarito Nikolajevna?

- To je od kreme! Krema, krema! - odgovorila je Margarita pokazujući zlatnu kutiju i okrećući se pred ogledalom.

Zaboravivši zgužvanu haljinu što se valjala na podu, Nataša je pritrčala ogledalu i pohlepno, zapaljenim očima zablujala se u ostatak kreme. Njezine su usne nešto šaptale. Opet se okrenula prema Margariti i progovorila s nekakvom poniznošću:

- Kakva koža! Koža, a? Margarito Nikolajevna, pa vaša koža svjetluca. - Tada se pribrala, pritrčala haljini, digla je i počela je otresati.

- Bacite je! Bacite je! - vikala joj je Margarita - K vraгу i haljina, bacite je! Uostalom, ne, uzmite je za uspomenу. Velim, uzmite je za uspomenу. Sve uzmite što je u sobi.

Nataša je neko vrijeme kao slaboumna nepomično gledala Margaritu, zatim joj se objesila na vrat, ljubeći je i vičući:

- Atlasna! Svijetli! Atlasna! A obrve, obrve!

- Uzmite sve krpe, uzmite parfeme, i odnesite ih k sebi i sakrijte u sanduk - vikala je Margarita - ali drago cjenosti ne uzimajte jer će vas okriviti za krađu!

Nataša je ugurala u zavežljaj sve što joj je palo pod ruku, haljine, cipele, čarape i rublje, i istrčala iz spavaonice.

U to vrijeme iz otvorenog prozora s druge strane ulice izišao je i poletio glasni virtuoзни valcer i čuo se zvuk automobila koji se zaustavio pred vratima.

- Sad će nazvati Azazello! - uskliknula je Margarita slušajući valcer koji se razlijevao ulicom. - On će telefonirati! A stranac je bezopasan, sada shvaćam da je bezopasan!

Automobil je zabrujao udaljavajući se od vrata. Škripnula su vrtna vrata i na popločenom puteljku začuli su se koraci.

»To je Nikolaj Ivanovič, prepoznajem ga po koracima - pomislila je Margarita - moram za rastanak učiniti nešto smiješno i zanimljivo«.

Margarita je odgurnula zastor u stranu i sjela na prozorsku dasku postrance, obuhvativši koljena rukama. Mjesečevo svjetlo obasjalo ju je s desne strane. Margarita je podigla glavu prema mjesecu i napravila zamišljeno i poetično lice. Koraci su udarili još dva puta, a zatim su se naglo stišali. Uživajući još malo u mjesecu, uzdahnuvši radi pristojnosti, Margarita je okrenula glavu u vrt i stvarno ugledala Nikolaja Ivanoviča, koji je stanovao u donjem katu iste vile. Mjesec je jarko osvjetljavao Nikolaja Ivanoviča. Sjedio je na klupi i po svemu se vidjelo da se na nju spustio naglo. Naočale na njegovu licu nekako su se nakrivile, svoju je aktovku stiskao u rukama.

- Dobar večer, Nikolaje Ivanoviču - žalosnim je glasom rekla Margarita. - Dobar večer! Dolazite sa sjednice?

Nikolaj Ivanovič nije na to ništa odgovorio.

- A ja - nastavila je Margarita naginjući se u vrt - sjeđim sama, kako vidite, dosađujem se, gledam mjesec i slušam valcer...

Lijevom rukom Margarita je dotakla sljepoočicu, popravila pramen kose, zatim je ljutito rekla:

- To je nepristojno, Nikolaje Ivanoviču! Ipak sam žena na kraju krajeva! Bezobrazno je ne odgovarati kad s vama netko razgovara.

Nikolaj Ivanovič vidljiv na mjesecini do posljednjeg dugmeta na sivom prsluku, do posljednje vlasi u svijetloj klinastoj bradi, odjednom se nasmiješio divljim osmijehom, podigao se s klupe, i očito izvan sebe od smetenosti umjesto da skine šešir maknuo je aktovku u stranu i sagnuo je nogu kao da se sprema da čučne.

- Ah, kako ste vi dosadan tip, Nikolaje Ivanoviču! - nastavila je Margarita. - Vi ste mi uopće tako dojadili da vam to ne mogu ni izreći, i tako sam sretna da se s vama rastajem! Idite k vragu!

U to vrijeme iza Margaritinih leđa u spavaonici je zazvonio telefon. Margarita je sišla s prozorske daske zabo-ravivši Nikolaja Ivanoviča, dohvatila slušalicu.

- Govori Azazello - čulo se iz slušalice.

- Mili, mili Azazello! - uskliknula je Margarita.

- Vrijeme je. Letite - progovorio je Azazello i po nje govju tonu osjećalo se da mu je ugodan radosni Margaritin usklik. - Kad ćete letjeti iznad vrata viknite - »nevidljiva«. Zatim letite nad gradom, da se priviknete, a zatim na jug, izvan grada, i ravno na rijeku. Čekaju vas!

Margarita je objesila slušalicu i tada je u susjednoj sobi nešto drveno zahramalo i počelo tući u vrata. Margarita ih je otvorila i metla je, četkom uvis, plešući, uletjela u spavaonicu. Svojim krajem ona je dobovala po podu, ritala se i trzala prema prozoru. Margarita je poskočila od ushita i skočila na metlu. Tada je tek jahaćici palo na pamet da je u toj užurbanosti zaboravila da se obuče. U galopu je skočila prema krevetu i dohvatila prvo što joj je došlo pod ruku, neku plavu košulju. Mahnuvši njome kao zastavom, poletjela je kroz prozor. I valcer se jače začuo iznad vrta.

S prozora je Margarita skliznula dolje i ugledala Nikolaja Ivanoviča na klupi. Taj kao da je urastao u nju, potpuno ošamućen, slušao je povike i buku koja je dopirala iz osvjetljene spavaonice gornjih stanara.

- Zbogom, Nikolaje Ivanoviču! - viknula je Margarita plešući pred Nikolajem Ivanovičem.

On je uzdahnuo i počeo puzati po klupi pipajući rukama i zbacivši svoju aktovku.

- Zbogom zauvijek! Ja letim! - vikala je Margarita zaglušujući valcer. Tada je shvatila da joj košulja nije potrebna i zlokobno se nasmijavši pokrila je njome glavu Nikolaja Ivanoviča. Oslijepljeni Nikolaj Ivanovič pao je s klupe na opeku puteljka.

Margarita se okrenula da posljednji put pogleda vilu gdje se tako dugo mučila i ugledala je u osvijetljenom prozoru unakaženo od zaprepaštenja Natašino lice.

- Zbogom Natašo! - povikala je Margarita i povukla četku. - Nevidljiva! Nevidljiva! -još je glasnije viknula i iz među javorovih grana koje su je udarile po licu preletjela je vrata, izletjela na ulicu. Za njom je poletio potpuno poludjeli valcer.

Poglavlje 21.

LET

Nevidljiva i slobodna! Nevidljiva i slobodna! Preletjevši svoju ulicu, Margarita je upala u drugu koja je sjekla prvu u pravom kutu. Tu pokrpanu, zakrpanu, krivu i dugu ulicu s dućančićem nakrivljenih vrata, gdje se u čašama prodavao petrolej a u bocama tekućina protiv parazita, ona je začas presjekla, i tada je odlučila da, premda sasvim slobodna i nevidljiva, čak i u uživanju bude makar malo pametna. Samo nekim čudom zakočivši, nije se razbila nasmrtno o stari nakrivljeni fenjer na uglu. Kad ga je mi-moišla, Margarita je jače uhvatila metlu i poletjela polaganije, gledajući električne žice i natpise koji su visili preko pločnika.

Treća ulica vodila je ravno na Arbat. Ovdje se Margarita potpuno snašla u upravljanju metlom, shvatila da ova sluša i najmanji dodir njezinih ruku ili nogu, i da leteći nad gradom mora biti pažljiva i ne odviše neobuzdana. Osim toga, jasno je postalo već u prvoj ulici da prolaznici ne vide letačicu. Nitko nije podizao glavu, ni vikao »gledaj, gledaj!«, ni micao se u stranu, ni vriskao i padao u nesvijest, niti se smijao divljim smijehom.

Margarita je letjela bešumno, vrlo polagano i nisko, po prilici u visini prvog kata. Ali i kod polagana leta na samom ulasku na zasljepljujuće osvijetljeni Arbat malo je promašila i udarila ramenom o nekakav osvijetljeni kolut na kojemu je bila nacrtana strijela. To je razljutilo Margaritu. Ona je zauzdala poslušnu metlu, odjetjela u stranu, a zatim, bacivši se na kolut, iznenada ga je krajem metle razbila u komadiće. S treskom su se prosule krhotine, pro-

laznici su ustuknuli, negdje su zažviždali, a Margarita se nasmijala učinivši to nepotrebno djelo. »Na Arbatu moram biti još opreznija - pomislila je Margarita - tu je toliko toga nagomilano da se ni snaći ne možeš.« Počela se provlačiti kroz žice. Pod Margaritom su plovili krovovi trolejbusa, autobusa i osobnih automobila, a po pločnicima su, kako se odozgo učinilo Margariti, plovile rijeke kapa. Od tih rijeka dijelili su se potočići i ulijevali se u ognjena ždrijela noćnih dućana. »E, kakva gužva! - srdito je pomislila Margarita - nemaš se kamo okrenuti«. Presjekla je Arbat, podigla se više, do trećeg kata, i mimo osljep-ljujućih svjetiljaka na uglovima kazališne zgrade preletjela je u usku uličicu s visokim kućama. Na njima su svi prozori bili otvoreni i posvuda se u prozorima čula radio-glaz-ba. Iz znatiželje, Margarita je pogledala u jedan od njih. Spazila je kuhinju. Dva primusa su tutnjila na štednjaku, kraj njih su stajale dvije žene sa žlicama u rukama i svađale se.

- Svjetlo u zahodu treba za sobom ugasiti, kažem vam, Pelageja Petrovna - govorila je žena pred kojom je stajao lonac s nekakvim jelom s kojeg se dizala para - inače ćemo vas tužiti pa neka vas ise!e.

- I vi ste mi pametni - odgovarala je druga.

- Obje ste pametne - glasno je rekla Margarita na gnuvši se kroz prozor u kuhinju.

Obje svađalice okrenule su se u smjeru glasa i uočile se s prljavim žlicama u rukama. Margarita je oprezno pružila ruku između njih, okrenula pipce na oba primusa i ugasila ih. Žene su uzdahnule i otvorile usta. Ali je Margariti već dosadilo u kuhinji i ona je izletjela na ulicu.

Na njezinu kraju privukla je Margaritinu pažnju raskošna gromada sedmerokatnice koja tek što je bila sagrađena. Margarita se spustila i vidjela da je fasada kuće obložena crnim mramorom, da su vrata široka, da se iza njihovih stakala vidi kapa sa zlatnim gajtanom i dugmeta portira, i da nad vratima stoji zlatni natpis: »Dom Dramlita«.

Margarita je žmirkala gledajući natpis i mislila što bi mogla značiti riječ »Dramlit«? Stavivši metlu pod pazuhu, Margarita je ušla u vežu gurnuvši vratima začuđenog vratara i ugledala na zidu kraj lifta crnu veliku ploču a na

njoj ispisane bijelim slovima brojeve stanova i prezimena stanara. Spisak koji je bio okrunjen natpisom »Dom dramaturga i literata«, nagnao je Margaritu na zvjerski prigušeni krik. Dignuvši se u zraku pohlepno je čitala prezimena: Hustov, Dvubratski, Kvant, Beskudnikov, Latunski...

- Latunski! - ciknula je Margarita. - Latunski! Pa to je on ... on je uništio majstora!

Kod vrata je portir izbuljio oči i čak poskakivao od čuđenja, gledao crnu ploču nastojeći da shvati čudo: zašto je spisak stanara iznenada ciknuo.

A Margarita se u to vrijeme već brzo dizala gore po stepenicama, ponavljajući u nekakvu zanosu:

- Latunski osamdeset i četiri... Latunski osamdeset i četiri ...

Evo lijevo - 82, desno - 83, još više, lijevo - 84! Ovdje! Evo i natpis - »O. Latunski«.

Margarita je skočila s metle i njezine užarene tabane ugodno je ohladio kameni hodnik. Margarita je pozvonila jednom, drugi put. Ali nitko nije otvarao. Margarita je jače pritisnula zvonce i sama je čula kako zvoni u stanu Latunskog. Da, čitavog života, do groba mora biti zahvalan pokojnom Berliozu stanar stana br. 84 u sedmom katu za to što je predsjednik MASSOLIT-a pao pod tramvaj i za to što je posmrtna sjednica bila sazvana upravo te večeri. Pod sretnom se zvijezdom rodio kritičar Latunski - ona ga je spasila od susreta s Margaritom koja je toga petka postala vješticom.

Nitko nije otvarao. Tada je Margarita u punom zamahu sletjela dolje, brojeći katove doletjela je do vrata, jur-nula na ulicu i gledajući uvis brojila katove izvana, razmišljajući koji su prozori stana Latunskoga. Bez sumnje, to je bilo pet tamnih prozora na uglu zgrade, u sedmom katu. Uvjerivši se u to, Margarita se podigla u zraku i za nekoliko sekundi ulazila je kroz otvoreni prozor u mračnu sobu gdje se srebrio samo uski mjesečev trak. Po njemu je potrčala Margarita i napipala prekidač. Za časak je cijeli stan bio osvijetljen. Metla je stajala u kutu. Uvjerivši se da nikoga nema kod kuće, Margarita je otvorila vrata na stubište i provjerila je li natpis tu. Natpis je bio na mjestu, Margarita je dospjela kamo je trebalo.

Da, kažu, da još uvijek kritičar Latunski znade problijedjeti sjećajući se te strašne večeri, i da još uvijek sa zahvalnošću izgovara Berliozovo ime. Potpuno je nepoznato kakvim bi mračnim i odvratnim zločinom završila ta večer - po povratku iz kuhinje u Margaritinim se rukama nalazio teški čekić.

Gola i nevidljiva letačica suzdržavala se i svladavala, njezine su se ruke tresle od nestrpljivosti. Pažljivo ciljajući Margarita je udarila po tipkama klavira i po cijelom stanu raznio se prvi žalosni lelek. Histerično je vrištao ni kriv ni dužan bekerovski kabinetski instrument. Tipke su propadale, koštani ukrasi letjeli na sve strane. Instrument je brujaio, naricao, škripao, zvonio. Uz zvuk pucnja iz pištolja pukla je pod udarcem čekića gornja polirana ploha. Teško dišući, Margarita je čekićem trgala i svijala strune. Konačno je, umorna, prestala, bacila se u naslonjač da predahne.

U kupaonici je strašno šumila voda, u kuhinji također. »Čini se da se već prelila na pod ...« - pomislila je Margarita i dodala glasno:

- Ipak, što da duljimo.

Iz kuhinje u hodnik već je jurio potok. Tapkajući bosim nogama po vodi, Margarita je u vjedru nosila iz kuhinje vodu u kritičarev kabinet. Zatim, nakon što je čekićem razlupala vrata na ormaru u istom kabinetu, bacila se na spavaonicu. Razbivši ormar sa zrcalom, izvukla je iz njega kritičarevo odijelo i potopila ga u kadi. Tintarnicu, punu tinte, koju je pobrala u kabinetu, prolila je na raskošnu bračnu postelju u spavaonici. Pustošenje joj je pričinjalo vruće zadovoljstvo, ali joj se kod toga cijelo vrijeme činilo da su rezultati nekako mizerni. Zato je počela raditi koješta. Razbila je tegle s fikusima u sobi gdje se nalazio klavir. Ne dovršivši to, vratila se u spavaću sobu i kuhinjskim nožem rezala plahte, razbijala ustakljene fotografije. Nije osjećala umor, samo je po njoj potocima tekao znoj.

U to vrijeme u stanu br. 82, ispod stana Latunskog, kućna pomoćnica dramaturga Kvanta pila je u kuhinji čaj čudeći se što odozgo dopire nekakva buka, trčanje i zvonjava. Podigavši glavu prema stropu, ona je odjednom ugledala da on naočigled mijenja svoju bijelu boju u nekakvu mrtvačku - plavkastu. Mrlja se naočigled širila i izne-

nada su na njoj nabubrile kapi. Dvije minute sjedila je kućna pomoćnica čudeći se toj pojavi sve dok nije konačno sa stropa počela padati prava kiša i dok nije zabubnja-la po podu. Tada je kućna pomoćnica skočila, stavila posudu pod mlaz, što nije nimalo pomoglo, jer se kiša tako proširila da je zalila i plinski štednjak i stol s posuđem. Tada je, kriknuvši, Kvantova kućna pomoćnica istrčala iz stana na stubište i odmah je u stanu Latunskog započela zvonjava.

- Počeli su zvoniti, vrijeme je da se spremimo - rekla je Margarita. Sjela je na metlu slušajući kako ženski glas viče u pukotinu vrata:

- Otvorite, otvorite! Dusja, otvori! Zar kod vas teče voda? Nas je zalilo!

Margarita se podigla za metar uvis i udarila po lusteru. Dvije su žarulje eksplodirale i na sve strane poletjeli su stakleni privjesci. Povicima kroz pukotinu su prestali, na stubištu se začuo topot. Margarita je isplovila kroz prozor, našla se s vanjske strane prozora, zamahnula je i čekićem udarila po staklu. Ono je zajecalo i po mramorom obloženu zidu poletjele su krhotine poput vodopada. Margarita je doletjela do slijedećeg prozora. Daleko dolje na pločniku trčali su ljudi, od dva automobila koji su stajali ispred veže jedan je zabrujao i otišao. Kad je završila s prozorima Latunskog, Margarita je otplovila k susjednom stanu. Udarci su postali češći, uličica se ispunila zvukom i bukom. Iz prve veže istrčao je portir, pogledao uvis, malo se kolebao, očigledno se ne dosjetivši odmah što mu je činiti, gurnuo u usta zviždaljku i žestoko zazviždao. S posebnim užitkom razbivši posljednji prozor na sedmom katu, uz pratnju zviždaljke, Margarita se spustila na šesti kat i tu počela drobiti stakla.

Izmučen dugim besposličarenjem iza zrcalnih vrata veže, portir je u zvižduk unio svu svoju dušu, slijedeći pritom točno Margarina, kao glazbena pratnja. U stankama, kad je prelijetala s prozora na prozor, on bi udahnuo, a pri svakom Margaritinom udarcu, napuhnuvši obraze, zviždao je parajući noćni zrak do nebesa.

Njegovi napori, sjedinjeni s naporima razjarene Margarite, dali su velike rezultate. U kući je nastala panika.

Još čitavi prozori su se otvarali, u njima su se pojavljivale glave i odmah se skrivale i, obratno, otvoreni prozori odmah su se zatvarali. U kućama preko puta na osvjetljenoj pozadini prozora nicali su tamni obrisi ljudi koji su nastojali shvatiti zašto bez ikakva razloga pucaju stakla na novoj zgradi Dramlita.

Na ulici su ljudi trčali prema domu Dramlita, a unutar njega, bez ikakva smisla, muvali su se ljudi na stubištima. Kvantova kućna pomoćnica vikala je onima koji su trčali po stepenicama da je kod njih poplava, a njoj se ubrzo pridružila Hustova kućna pomoćnica iz stana br. 80, koji se nalazio ispod Kvantova stana. Kod Hustovih je šik-nulo sa stropa i u kuhinji i u zahodu. Konačno se kod Kvantovih sa stropa u kuhinji srušio veliki sloj žbuke razbivši cjelokupno prljavo posuđe, poslije čega je počeo već pravi prolom, iz hrpe obješene mokre šindre šiknulo je kao iz vedra. Tada je na stubištu prve veže počelo dozivanje. Leteći mimo preposljednjeg prozora na trećem katu, Margarita je pogledala unutra i ugledala čovjeka koji je u panici stavio na sebe plinsku masku. Udarivši čekićem u njegovo staklo, Margarita ga je uplašila i on je nestao iz sobe.

I neočekivano je divlji kaos prestao. Kliznuvši k drugom katu Margarita je pogledala u posljednji prozor koji je bio zastrt laganim tamnim zastorom. U sobi je gorjela slaba svjetiljka pod sjenilom. U krevetiću s mrežastim pobočnim stranama sjedio je dječak od četiri godine i uplašeno slušao. Od odraslih nikoga nije bilo u sobi, očito su svi otrčali iz stana.

- Lupaju stakla - progovorio je dječak i pozvao: —
Mama!

Nitko se nije odazvao i tada je rekao:

- Mama, bojim se.

Margarita je razgrnula zastor i uletjela kroz prozor.

- Bojim se - ponovio je dječak i zadrhtao.

- Ne boj se, ne boj se, maleni - rekla je Margarita na stojeći da smekša svoj zločinački glas hrapav od vjetra - to su dječaci razlupali prozore.

- Iz pračke? - upitao je dječak i prestao drhtati.

- Iz pračke, iz pračke - potvrdila je Margarita - a ti spavaj.

- To je Sitnik - rekao je dječak - on ima pračku.

- Dakako, to je on!

Dječak je lukavo pogledao nekamo u stranu i upitao:

- A gdje si ti, tetiće?

- Mene nema - odgovorila je Margarita - ti me sa njaš.

- Tako sam i mislio - rekao je dječak.

- Ti legni - naredila je Margarita - stavi ruku pod glavu i sanjat ćeš me.

- Sanjat ću te, sanjat ću te - složio se dječak i odmah je legao i stavio ruku pod glavu.

- Ispričat ću ti priču - progovorila je Margarita i stavila toplu ruku na ošišanu glavicu - bila je na svijetu jedna teta... I nije imala djece i sreće također nije imala. I najprije je mnogo plakala, a zatim je postala zla ... - Margarita je zašutjela, skinula ruku, dječak je spavao.

Margarita je tiho stavila čekić na prozorsku dasku i izletjela. Pred kućom je bio metež. Po asfaltiranom pločniku, posutom razbijenim staklom, trčali su ljudi i nešto vikali. Između njih su promicali milicioneri. Iznenada je udarilo zvono i s Arbata se u ulicu dovezao crveni vatrogasni automobil s ljestvama.

Ali sve to više nije zanimalo Margaritu. Pazeći da ne povuče neki vod, čvršće je uhvatila metlu i u trenu je bila iznad zlosretne kuće. Ulica se pod njom iskrivila i nestala. Umjesto nje pod nogama Margarite iskrslo je mnoštvo krovova koje su u pravokutima presijecale svijetleće linije. Sve je neočekivano nestalo u stranu i lančići svjetala razmazali su se i slili.

Margarita je učinila još jedan trzaj, i tada je mnoštvo krovova propalo kroz zemlju, a umjesto njih dolje se pojavilo jezero treperavih električnih svjetala, jezero se naglo podiglo okomito u vis da se zatim pojavi iznad Margaritine glave, a pod nogama je zablistao mjesec. Shvativši da se preokrenula, Margarita se vratila u normalni položaj i, okrenuvši se, vidjela da ni jezera više nema i da je tamo iza nje ostao samo ružičasti odsjev na horizontu. I on je nestao za koji čas, i Margarita je vidjela da je nasamo s

mjesecom koji je letio nad njom, s lijeve strane. Ma'rgarina kosa već je dugo stajala poput stoga sjena, a mjesečevo svjetlo s fijukom je zapljuskivalo njezino tijelo. Po tome kako su se dolje dva reda rijetkih svjetala slila u dvije neprekinute svijetleće crte, po tome kako su brzo nestale iza nje - Margarita je shvatila da leti čudovišnom brzinom i začudila se što ne diše teško.

Nakon nekoliko sekundi daleko dolje, u zemaljskoj tami, zaplamsao je novi odsjev električne rasvjete i prosuo se pod nogama letačice, ali se odmah zavrtio poput spirale i propao u zemlju. Još nekoliko sekunda - opet ista pojava.

- Gradovi! Gradovi! - povikala je Margarita.

Nakon toga, ona je dva ili tri puta vidjela pod sobom nekakve mutno blještave sablje, koje su ležale u otvorenim crnim koricama, i shvatila da su to rijeke.

Okrećući glavu gore ulijevo, letačica je s uživanjem promatrala kako mjesec kao lud leti natrag u Moskvu i istovremeno, čudnovato, stoji na mjestu tako da se na njemu jasno vidi neki zagonetni, tamni oblik - niti zmaj niti konjić-grbonjić, okrenut šiljatom njuškom prema ostavljenom gradu.

Tada je Margaritom ovladala misao da zapravo uzalud toliko opsjednuto goni metlu. Da se lišava time mogućnosti bilo što razgledati kako valja, mogućnosti da se opije letom kako valja. Nešto joj je govorilo da će je tamo kamo leti pričekati i da zato nema razloga da se gnjavi tako bezumnom brzinom i visinom.

Margarita je okrenula metlu četkom prema naprijed tako da se rep metle podigao i, usporivši let, krenula je prema tlu. I to klizanje naniže, kao na zračnim sanjkama, pričinio joj je veliku nasladu. Zemlja se približila k njoj i iz, dotad bezlične, crne gustoće izronile su tajne i ljepote mjesečine noći. Zemlja joj je prilazila, i Margaritu je već zapahnuo miris zazelenjelih šuma. Margarita je letjela iznad maglom orošenog luga, zatim nad ribnjakom. Ispod Margarite u zboru su kreketale žabe, a negdje u daljini, jako uzbuđujući srce, gudio je vlak. Margarita ga je uskoro ugledala. Puzio je polagano kao gusjenica, bacajući u zrak iskre. Pretekavši ga, Margarita je prošla nad još jednim vo-

denim ogledalom, u kojem je ispod njezinih nogu plivao drugi mjesec, spustila se još niže i prosljedila dalje, nogama gotovo dodirujući vrhove velikih borova.

Odostraga se začuo težak šum isparana zraka i počeo stizati Margaritu. Postepeno se šumu nečeg što leti kao tane priključio ženski smijeh koji se čuo na mnogo vrsta. Margarita se okrenula i vidjela da je stiže n. ki komplicirani tamni predmet. Stižući Margaritu, postavio je sve jasniji, vidjelo se da netko na nečem leti. Konačno je postao sasvim jasan: smanjujući brzinu, Margariti: ie sustigla Na-taša.

Potpuno naga, s raskuštranom kosom koja je vijorila na sve strane, letjela je jašući na debelom nerastu koji je prednjim papcima čvrsto držao aktovku, a stražnjim bijesno mahao zrakom. Naočale koje su ponekad bljeskale na mjesecini a zatim se gasile, spuznule su s nosa i letjele na vrpci kraj nerasta, dok mu je šešir sasvim spao na oči. Kad je dobro pogledala, Margarita je u nerastu prepoznala Nikolaja Ivanoviča, i tada je njezin smijeh zagrmio iznad šume miješajući se s Natašnim smijehom.

- Nataška! - prodorno je viknula Margarita. - Zar si se namazala kremom?

- Dušice!! - budeći svojim povicima zaspalu borovu šumu, odgovarala je Nataša. - Kraljice moja francuska, ja sam i njemu namazala čelu, i njemu!

- Princezo! - plačljivo je zaurloao nerast kc u ga lopu nosio jahačicu.

- Dušice! Margarito Nikolajevna! - vikala je Ka ;;a ja šući usporedo s Margaritom - priznajem, namazala sam se kremom. Ta i ja hoću živjeti i letjeti! Oprostite mi gospo darice, ali neću se vratiti, nizašto se neću vratiti! A'h, divno je, Margarito Nikolajevna! Zaprosio me je - Nataša je pr stom pokazala na vrat zbunjenog zadahtanog nerasta - za prosio! Kako si me nazivao, a? - vikala je nagnuvši se k uhu nerastovu.

- Boginjo, - cvilio je taj - ne mogu ja tako brzo letjeti! Mogao bih izgubiti važne spise. Protestiram, Natalijo Prokofjevna.

- Idi k vragu, ti sa svojim spisima! - drsko kikoćući vikala je Nataša.

- Što vam je, Natalijo Prokofjevna! Netko nas može čuti! - molećivo je urlao nerast.

Dok je letjela kraj Margarite, Nataša joj je sa smijehom pričala što se desilo u vili nakon što je Margarita odletjela kroz vrata.

Nataša je priznala da je, ne taknuvši više nijednu poklonjenu stvar, zbacila sa sebe odjeću i bacila se na kremu namazavši se njome bez odlaganja. I s njom se dogodilo isto što i s njezinom gospodaricom. U to vrijeme dok se pred ogledalom Nataša opijala svojom čarobnom ljepotom i smijala od radosti, vrata su se otvorila i pred Natašom se pojavio Nikolaj Ivanovič. Bio je uzbuđen, u rukama je držao košulju Margarite Nikolajevne i svoj vlastiti šešir i aktovku. Kad je ugledao Natašu, Nikolaj Ivanovič je obamro. Došavši nekako k sebi, sav crven kao rak, saopćio je kako je smatrao svojom dužnošću da podigne košuljicu, da je osobno donese ...

- Što je sve govorio, podlac! - vrištala je i smijala se Nataša. - Što je sve govorio, na što sve nagovarao! Kakve novce nudio! Rekao je da Klavdija Petrovna neće ništa do znati. Zar ćeš reći da lažem? - vikala je Nataša nerastu, a taj je samo zbunjeno okretao njušku.

Raspojasavši se u spavaonici, Nataša je namazala kremom Nikolaja Ivanoviča i odrvenjela od čuđenja. Lice poštovanog donjeg stanara smanjilo se u rilo, a ruke i noge dobile su papke. Pogledavši se u zrcalo, Nikolaj Ivanovič je očajno i divlje zacvilio, ali je već bilo kasno. Za nekoliko sekunda on je već osedlan letio nekamo k vragu izvan Moskve, plačući od žalosti.

- Zahtijevam da mi se vrati moj normalni lik! - odjednom je histerično i molećivo propištao i zaroktao nerast. - Ne želim letjeti na nekakvi ilegalni sastanak! Margarito Nikolajevna, vi ste dužni obuzdati svoju kućnu pomoćnicu.

- Ah sada sam ja tebi kućna pomoćnica? Kućna pomoćnica? - vikala je Nataša štipajući nerastovo uho. - A bila sam boginja? Kako si me nazivao?

- Venera! - plačljivo je odgovarao nerast leteći nad Potokom koji je žuborio među kamenjem, i zaplećući se Papcima za lješnjakovo grmlje.

- Venera! Venera! - pobjedonosno je povikala Nataša, podbočivi se jednom rukom dok je drugu pružila prema mjesecu. - Margarito! Kraljice! Izmolite da ostanem vje štica. Za vas će oni sve učiniti, vama je data moć!

Margarita se odazvala:

- Dobro, obećajem!

- Hvala! - povikala je Nataša i iznenada kriknula resko i nekako tugaljivo: - Hej! Hej! Brže! Hajde, goni! - Peta ma je podbola mršave od lude trke nerastove bokove, pa je on jurnuo tako da je opet parao zrak, i za časak Natašu se vidjelo sprijeda kao crnu točku a zatim je i sasvim ne stala, i šum njezina leta je zamro.

Margarita je kao i prije letjela polagano u pustom i nepoznatom prostoru, iznad brežuljaka koji su bili posuti rijetkim oblucima što su ležali između pojedinačnih velikih borova. Margarita nije letjela nad vrhovima borova već između njihovih debala koji su s jedne strane bili posrebreni mjesečinom. Slaba sjena letačice vukla se sprijeda po zemlji; sada je mjesec svijetlio u Margaritina leđa.

Margarita je osjećala blizinu vode i da je cilj blizak. Borovi su se prorijedili i Margarita je tiho zrakom doplovila do bijelog poput krede obronka. Iza tog obronka, dolje u sjeni, ležala je rijeka. Magla se nadvijala i lijepila za grmlje na obronku, a suprotna je obala bila plitka, niska. Na njoj, ispod osamljene grupe nekakva rascvjetalog drveća, treperio je plamen vatre i vidjeli su se likovi koji su se micali. Margariti se učinilo da odanle dopire neka vrcava vesela muzika Dalje, dokle je dosegalo oko, na posrebrenoj ravnici nije se vidjelo nikakvih znakova nastambi ili ljudi.

Margarita je skočila s obronka dolje i brzo se spustila k vodi. Voda ju je mamila poslije zračne trke. Odbacivši metlu, ona je potrčala i bacila se naglavce u vodu. Njezino je lagano tijelo poput strijele uronilo u vodu i izbacilo stup vode gotovo do samog mjeseca. Voda je bila topla kao u parnoj kupelji i, izronivši iz dubine, Margarita se do mile volje napolivala u potpunoj samoći noću u toj rijeci.

Kraj Margarite nije bilo nikoga, ali malo dalje iza grmlja čulo se prskanje i frktanje, tamo se također netko kupao.

Margarita je istrčala na obalu. Njezino je tijelo plamtjelo poslije kupanja. Nije osjećala nikakav umor i radosno je zaplesala po vlažnoj travi. Odjednom je prestala plesati i naćulila je uši. Frktanje se počelo približavati, i iza rakitova grmlja izmilio je nekakav goli debeljko u crnom svilenom cilindru, zabačenom na potiljak. Stopala njegovih nogu bila su zabaćena muljem, tako da se činilo da je kupač u crnim cipelama. Sudeći po tome kako je dahtao i podrigivao, bio je dobrano pijan, što je, uostalom potvrdio miris konjaka, kojim je rijeka odjednom zamirisala.

Ugledavši Margaritu, debeljko se zagledao u nju, a zatim veselo poviknuo:

- Što je to? Nju li ja vidim? Klodina, pa to si ti, neucvijena udovice? I ti si tu? - tada je krenuo da se pozdravi.

Margarita je ustuknula i dostojanstveno odgovorila:

- Idi u vražju mater. Kakva sam ti ja Klodina? Pazi s kim razgovaraš - razmišljajući trenutak, dodala je svojem govoru dugačku psovku koja nije za tisak. Sve je to na la komislenog debeljka djelovalo otrežnjujuće.

- Oj! - tiho je uskliknuo i zadrhtao - velikodušno mi oprostite, svijetla kraljice Margot! Zabunio sam se. Kriv je konjak, proklet bio! - Debeljko se spustio na jedno koljeno, cilindar je pomakao u stranu, poklonio se i počeo je frfljati, miješajući ruske fraze s francuskima, nekakvu budalaštinu o krvavoj svadbi svog prijatelja Guessarda u Parizu, o konjaku, o tome kako je tužan zbog žalosne pogreške.

- Mogao bi navući hlače, kućkin sine - rekla je udobrovoljena Margarita.

Debeljko se radosno nacerio, videći da se Margarita ne ljuti, i ushićeno je izjavio da se našao bez hlača u ovom času samo zato jer ih je zbog rastrešenosti ostavio na rijeci Jenisej gdje se kupao prije toga, ali da odmah leti onamo, to je nadohvat ruke, a zatim, preporučivši se njezinoj naklonosti i pokroviteljstvu, počeo se povlačiti natraške i povlačio se sve dok se nije poskliznuo i nauznak pao u vodu. Ali, i padajući, zadržao je na licu, uokvirenom nevelikim zaliscima, smiješak ushita i odanosti.

Tada je Margarita prodorno zazviždala i zajašivši metlu koja je do nje doletjela, prešla je preko rijeke na su-

protnu obalu. Sjena bijelog brijega nije dovede dopirala i cijelu je obalu prelila mjesečina.

Tek što je Margarita dotakla vlažnu travu, muzika pod vrbama udarila je jače i radosnije je poletio snop iskara iz vatre. Ispod vrbinih grana, posijanih nježnim pahuljastim resama koje su se vidjele na mjesečini, sjedile su u dva reda debele žabe i napuhavajući se kao da su od gume svirale na drvenim frulama svečani marš. Krijesnice su visile na vrbovim grančicama pred sviračima i osvjetljavale note, na žabljim gubicama igrao je treperavi odsjev vatre.

Marš su svirali u čast Margarite. Njoj je bio iskazan najsvečaniji prijem. Prozirne vile zaustavile su svoje kolo nad rijekom i mahnule Margariti vodenim biljkama, i nad pustom zelenom obalom odjeknuli su njihovi pozdravi koji su se čuli nadaleko. Nage vještice koje su iskočile iza vrba postrojile su se u red i stale se saginjati i klanjati dvorskim poklonima. Neko kozonogo biće dotrčalo je k njoj i poljubilo ruku, rastvorilo na travi svilu, raspitalo se da je li se dobro kupala kraljica, predložilo da prilegne i odmori se.

Margarita je tako i učinila. Onaj kozonogi donio joj je pehar šampanjca, ona ga je ispila i njezino se srce odmah ugrijalo. Upitavši gdje je Nataša, dobila je odgovor da se Nataša već okupala i odletjela na svom nerastu u Moskvu da upozori kako će Margarita uskoro doći i da pomogne pripremiti za nju haljine.

Kratki Margaritin boravak pod vrbama bio je obilježen jednom epizodom. Zrakom se razlijegao zvižduk i crno tijelo, očigledno promašivši cilj, strovalilo se u vodu. Kroz nekoliko trenutaka stupio je pred Margaritu onaj isti debeljko-zališnjak što se tako nespretno predstavio na obali. Očito mu je uspjelo da dođe na Jenisej jer je bio u fraku ali mokar od glave do pete. Konjak ga je udesio po drugi put: spuštajući se bućnuo je u vodu. Ali svoj smiješak nije izgubio ni u tom žalosnom slučaju, i bio je pripušten ruci Margarite koja se smijala.

Zatim su se svi počeli spremati. Vile su otplesale svoje kolo na mjesečini i rasplinule se u njoj. Kozonogi je s po-

štovanjem upitao Margaritu na čemu je stigla na rijeku. Doznajući da je došla na metli, on je rekao:

- O, zašto, to je neudobno! - U trenu je iz dviju grančica načinio nekakav sumnjivi telefon i zatražio od nekoga da odmah, istog časa, pošalje automobil, što se i ispunilo, zaista istog časa. Na otok se spustio svijetložuti otvoreni automobil, samo što na šoferskom mjestu nije sjedio šofer obična izgleda nego crna dugonosa poljska vrana u voštanoj kapi i rukavicama sa širokim otvorima. Otočić je opustio. U mjesečevu svjetlu rasplinule su se vještice koje su odlijetale. Vatra je dogorijevala i ugljevlje je pokrio sijedi pepeo.

Debeljko sa zaliscima i kozonogi smjestili su Margaritu i ona se zavalila na široko stražnje sjedalo svijetložuta automobila. Automobil je zacvilio, poskočio i podigao se gotovo do sama mjeseca; otok je nestao, nestala je rijeka, Margarita je krenula u Moskvu. *

Poglavlje 22.

UZ SVIJEĆE

Ravnomjerni šum automobila koji je letio visoko nad zemljom uspavljivao je Margaritu, a mjesečevo svjetlo ugodno ju je grijalo. Zatvorivši oči, izložila je lice vjetru i mislila s nekakvom tugom o upravo napuštenoj nepoznatoj obali rijeke koju, kako je osjećala, više nikada neće vidjeti. Poslije svih čarobnjaštava i čudesa današnje večeri, ona se već domišljala kome je zapravo voze u goste, ali je to nije plašilo. Nada da će joj tamo uspjeti da vrati svoju sreću učinila ju je neustrašivom. Uostalom, nije bilo mnogo vremena da u automobilu mašta o toj sreći. Ili je vrana dobro znala svoj posao ili je automobil bio dobar, ali tek što je uskoro Margarita otvorila oči, nije ugledala pod sobom više šumsku tamu nego treperavo jezero moskovskih svjetala. Crna ptica-šofer odvrnuo je u letu prednji desni kotač a zatim je spustio automobil na nekom potpuno pustom groblju u Dorogomilovskom rajonu. Iskrcaвши Margaritu, koja nije ništa ispitivala, kraj jednog od nadgrobnih spomenika zajedno s njezinom metlom, vrana je gurnula automobil usmjerivši ga ravno u jarugu za grobljem. Srušio se u nju s treskom i nestao. Vrana je s poštovanjem salutirala, zajašila kotač i odletjela.

Odmah se iza jednog spomenika pokazao crni plašt. Očnjak je bljesnuo na mjesečini i Margarita je prepoznala Azazella. On je pokretom pozvao Margaritu da sjedne na metlu, sam je skočio na dugački rapir, oboje se uzvilo i nevidljivi kroz nekoliko sekunda sjašili su kraj kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici.

Kad su putnici noseći pod pazuhom metlu i rapir prelazili preko podvratnika, Margarita je primijetila čovjeka u kapi i čizmama koji se dosađivao i vjerojatno nekoga čekao. Kako god bili lagani Azazellovi i Margaritini koraci osamljeni ih je čovjek čuo i nemirno se trgnuo ne shvaćajući tko ih stvara.

Drugog čovjeka, zapanjujuće sličnog prvom, susreli su u šestoj veži. I opet se ponovila ista priča. Koraci... čovjek se nemirno osvrnuo i namrštio. Kad su se vrata otvorila i zatvorila, jurnuo je za nevidljivim pridošlicama, pogledao u vežu, ali dakako ništa nije ugledao.

Treći, točna kopija drugog, prema tome i prvog, dežurao je na odmorištu trećeg kata. Pušio je jake cigarete, pa je Margarita zakašljala prolazeći pokraj njega. Pušač je kao uboden skočio s klupice na kojoj je sjedio, počeo se nemirno ogledavati, prišao je stubišnoj ogradi, pogledao dolje. Za to vrijeme Margarita je već bila sa svojim pratiocem pred vratima stana broj 50. Nisu pozvonili, Azazello je bešumno otvorio vrata svojim ključem.

Prvo što je začudilo Margaritu, bila je tama u koju je dospjela. Bilo je tamno kao u podzemlju tako da se nehotice uhvatila za Azazellov plašt plašeći se da se ne spotak-ne. Ali je tada izdaleka, odozgo, zažmirkao plamičak nekakve svjetiljke i počeo se približavati. Azazello je u hodu uzeo Margariti ispod pazuha metlu i metla je nestala u tami bez svakog zvuka. Tada su se počeli uspinjati nekakvim širokim stepenicama i Margariti se pričinjalo da im kraja nema. Nju je čudilo kako se u predsoblju običnog moskovskog stana mogu smjestiti ove neobične, nevidljive ali dobro opipljive beskrajne stepenice. Ali se uspon svršio, i Margarita je shvatila da stoji na hodniku. Plamičak se približio, i Margarita je ugledala osvijetljeno lice muškarca, dugačkog i crnog, koji je u ruci držao kandilo. Oni koji su imali nesreću da mu se tih dana nađu na putu, čak i kod slabog svjetla jezičca u kandilu odmah bi ga prepoznali. To je bio Korovjov odnosno Fagot.

Istina, vanjština se Korovjovljeva sasvim izmijenila. Treperavi plamičak nije se odražavao u naprslim cvikerima koje je već odavno trebalo baciti u smeće, nego u monoklu, doduše također naprslom. Brčići na drskom licu bili

su podvinuti i napomadani, a crnina Korovjovljeva mogla se objasniti vrlo jednostavno - bio je u fraku. Bijeljela su se samo njegova prsa.

Mag, regent, čarobnjak, prevodilac ili vrag neka zna tko zapravo, ukratko Korovjov - poklonio se i široko zamahnuvši kandilom po zraku pozvao Margaritu da ga slijedi. Azazello je nestao.

»Strašno čudnovata večer - mislila je Margarita - sve sam očekivala samo ne to. Zar je kod njih električno svjetlo u kvaru? Ali je najčudnija prostranost tog prebivališta ... Kako se sve to može stisnuti u moskovski stan? Jednostavno nemoguće!...«

Kolikogod malo svjetla širilo Korovjovljevo kandilo, Margarita je shvatila da se nalazi u golemoj dvorani, još i sa stupovima, tamnoj i na prvi pogled beskrajnoj. Korovjov se zaustavio kraj nekakvog divančića, stavio svoje kandilo na neko postolje, pokretom je predložio Margariti da sjedne, a sam se namjestio pored nje, nalaktivši se na postolje u slikovitoj pozi.

- Dopustite da vam se predstavim - zaškripao je Korovjov - Korovjov. Čudi vas da nema svjetla? Štednja, kako ste sigurno pomislili? Ne-ne-ne! Neka prvi krvnik, makar od onih koji će danas nešto kasnije imati čast da poljube vaše koljeno - na ovom kamenu odsiječe moju glavu, ako je tako! Jednostavno messire ne voli električno svjetlo i mi ćemo ga uključiti tek u posljednji čas. I tada, vjerujte, neće ga nedostajati. Čak bi, molim lijepo, bilo bolje da ga bude manje.

Korovjov se svidio Margariti i njegovo zveketavo brbljanje djelovalo je na nju umirujuće.

- Ne - odgovorila je Margarita - više me od svega čudi gdje se sve to smjestilo. - Pokazala je rukom ističući time neizmjernost dvorane.

Korovjov se slatko podsmjehnuo, od čega su sjene u borama oko njegova nosa zadrhtale.

- To je od svega jednostavnije! - odgovorio je on. - Onima koji znaju postupati s petom dimenzijom nije teško proširiti prostor do željenih razmjera. Reći ću vam još više, uvažena gospođo, do vrag zna kakvih razmjera! Uostalom - nastavio je brbljati Korovjov - poznao sam Iju-

de koji ne samo da nisu imali ni pojma o petoj dimenziji nego koji ni o čemu nisu imali nikakva pojma i ipak su učinili najsavršenija čudesa u smislu širenja svoga prostora. Tako, na primjer, jedan građanin, kako su mi pričali, dobivši trosobni stan u Zemljanom Valu bez svake ga je pete dimenzije i sličnih stvari od kojih um odlazi izvan razuma, za čas pretvorio u četverosobni razdijelivši pregradom jednu sobu na pola.

Poslije toga je zamijenio taj stan za dva zasebna u raznim rajonima Moskve: jedan od tri i drugi od dvije sobe. Priznajte da ih je postalo pet. Trosobni stan je zamijenio za dva zasebna dvosobna i postao vlasnik, kako sami vidite, šest soba istina raštrkanih u potpunom neredu po cijeloj Moskvi. Već se spremao da učini posljednji i najblistaviji potez, stavivši u novine oglas da mijenja šest soba u raznim rajonima Moskve za jedan peterosobni stan u Zemljanom Valu - kad se njegova djelatnost završila iz razloga koji nisu o njemu ovisili. Možda sada ima neku sobu ali, uvjeravam vas, ne u Moskvi. Eto kakav prepredenjak, a vi govorite o petoj dimenziji!

Margarita, iako uopće nije govorila o petoj dimenziji nego je o njoj govorio sam Korovjov, veselo se nasmijala saslušavši priču o pustolovinama stambenog prepredenjaka. Korovjov je nastavio:

- Ali na posao, na posao, Margarito Nikolajevna. Vi ste vrlo pametna žena i već ste se, dakako, dosjetili tko je naš domaćin.

Margaritino srce je zalupalo i ona je kimnula glavom.

- Pa eto, eto - govorio je Korovjov - mi smo neprijatelji svakih nesporazuma i tajanstvenosti. Svake godine messire daje jedan bal. Taj se zove proljetni bal punog mjeseca ili bal stotinu kraljeva. Koliko ljudi!... - tada se Korovjov uhvatio za obraz kao da ga je zabolio zub. - Uo stalom, nadam se da ćete se u to sami uvjeriti. Dakle, messire je neženja, kako sigurno sami shvaćate. Potrebna je domaćica - Korovjov je raširio ruke - priznajte sami, bez domaćice...

Margarita je slušala Korovjova nastojeći da ne propusti ni riječi, bilo joj je hladno kod srca, od nade u sreću vrtjelo joj se u glavi.

- Nastala je tradicija - govorio je dalje Korovjov - do maćica bala svakako mora nositi ime Margarita, prvo, a drugo mora biti mještanka. A mi, kako vidite, putujemo i u sadašnje se vrijeme nalazimo u Moskvi. Našli smo stotinu dvadeset i jednu Margaritu u Moskvi, ali vjerujte - tada se Korovjov s očajanjem lupio po bedru - ni jedna nije prikladna! I, konačno, sretna sudbina...

Korovjov se značajno podsmjehnuo naklonivši se i opet se sledilo Margaritino srce.

- Kraće! - povikao je Korovjov. - Sasvim kratko: vi nećete odbiti da preuzmete tu obavezu?

- Neću odbiti! - čvrsto je odgovorila Margarita.

- Gotovo! - rekao je Korovjov i podigavši kandilo do dao: - Molim za mnom.

Krenuli su među stupovima i konačno ušli u neku drugu dvoranu u kojoj je jako mirisalo na limune, gdje su se čuli nekakvi šumovi i gdje je nešto dirnulo Margaritinu glavu. Zadrhtala je.

- Ne bojte se - Korovjov je slatko umirio Margaritu, uzevši je pod ruku - to su Behemotove dosjetke za bal, i ništa više. I uopće, dopuštam sebi slobodu da vam, Margarito Nikolajevna, savjetujem da se nikada i ničega ne bojite. To je nerazborito. Bal će biti raskošan, ne želim vam to zatajiti. Vidjet ćemo lica kojih je doseg vlasti svojevremeno bio izvanredno velik. Ali, istina, kad pomisli koliko su sitnozorski male njihove mogućnosti u usporedbi s mogućnostima tog čijoj sviti imam čast pripadati, postaje čovjeku smiješno i, ja bih čak rekao, žalosno. Uz to, vi ste i sami kraljevske krvi.

- Zašto kraljevske krvi? - uplašeno je šapnula Margarita, stisnuvši se uz Korovjova.

- Ah, kraljice - nestašno je lupetao Korovjov - pitanja krvi najstroženija su pitanja na svijetu! I kad bismo pri upitali neke prabake a posebno one među njima koje su slovile kao čedne, otkrile bi se najčudnije tajne, cijenjena Margarito Nikolajevna. Neću nimalo pogriješiti, ako, govoreći o tome, spomenem hirovito izmiješan špil karata. Postoje stvari u kojima su potpuno nedjelotvorne staleške prepreke, pa čak i granice među državama. Samo ću na tuknuti: jedna od francuskih kraljica, koja je živjela u šes-

naestom stoljeću, po svoj prilici bi se vrlo začudila kad bi joj netko rekao da ću ja njezinu predivnu prapraprapraunuku, poslije mnogih godina, voditi ispod ruke po plesnim dvoranama u Moskvi. Ali, stigli smo!

Tada je Korovjov puhnuo u svoje kandilo, ono je nestalo iz njegovih ruku, i Margarita je ugledala pred sobom na podu trak svjetla koji se pružio pod nekakvim tamnim vratima. Na ta je vrata Korovjov tiho zakucao. Tada se Margarita toliko uzбудila da su joj zacvokotali zubi a po leđima prošli žmarci. Vrata su se otvorila. Soba nije bila velika. Margarita je vidjela široki hrastov krevet s izgužvanim i sklupčanim prljavim ponjavama i jastucima. Ispred kreveta stajao je s izrezbarenim nogama hrastov stol na kojemu se nalazio svijećnjak s gnijezdima u obliku ptičjih kandži. U tih sedam kandži gorjele su debele voštanice. Osim toga na stolu je bila velika šahovska ploča s neobično umjetnički izrađenim figurama. Na malom sagu stajala je niska klupica. Bio je još jedan stol s nekakvom zlatnom čašom i drugim svijećnjakom čije su grane bile izrađene u obliku zmija. U sobi je mirisalo na sumpor i smolu. Sjene svijećnjaka križale su se na podu.

Među prisutnima Margarita je odmah prepoznala Azazella, koji je, sada već odjeven u frak, stajao kod naslona kreveta. Udešeni Azazello više nije nalikovao na razbojnika kakav se bio pojavio pred Margaritom u Aleksan-drovskom parku, i poklonio se Margariti vrlo galantno.

Naga vještica, ona ista Hella koja je tako zbunila poštovanog bifedžiju iz Varijetea, i - jao - ista koju je na veliku sreću preplašio pijetao u noći znamenite seanse, sjedila je na sagu na podu kod kreveta miješajući u loncu nešto od čega se dizala sumporna para.

Osim njih, u sobi je još bio veliki crni mačor koji je sjedio na stolici pred šahovskim stolićem i držao u desnoj šapi šahovskog konja.

Hella se pridigla i poklonila Margariti. Isto je učinio i mačak koji je skočio sa stolice. Dok je sagibao stražnju desnu šapu ispustio je konja i otpuzao po njega pod krevet.

Zamirući od straha Margarita je kojekako promotrila sve to u crvenim odsjevima svijeća. Njezin je pogled pri-

vlačio krevet na kojemu je sjedio onaj koga je još sasvim nedavno jadni Ivan na Patrijaršijskim ribnjacima uvjeravao u to da đavo ne postoji. Taj koji ne postoji, sjedio je na krevetu.

Dva oka uprla su se u Margaritino lice. Desno sa zlatnom iskrom na dnu, koje je prodiralo svakome do dna duše, i lijevo, prazno i crno, poput bočnog uha, poput otvora u duboki bunar svakojakih tmina i sjena. Wolando-vo lice bilo je nakrivljeno, desni ugao usana zategnut nadolje, na visokom pročelavom čelu bile su urezane duboke bore paralelne šiljastim obrvama. Kožu na Wolandovu licu kao da je zauvijek preplanulo sunce.

Woland se široko razvalio na krevetu, bio je odjeven samo u dugu noćnu košulju, prljavu i zakrpanu na lijevom ramenu. Jednu голу nogu savio je pod sebe, drugu je ispružio na klupicu. Koljeno tamne noge upravo je mazala Hella mašću što se dimila.

Margarita je još vidjela na razdrljenim Wolandovim grudima bez dlaka kukca na zlatnom lančiću izrađenog od tamnog kamena i s nekakvim slovima na leđima. Kraj Wolanda, na teškom postolju, stajao je čudni, kao živi, globus osvijetljen s jedne strane suncem.

Nekoliko sekundi trajala je šutnja. »On me proučava« - pomislila je Margarita i silom volje nastojala svladati drhtanje nogu.

Konačno je Woland progovorio, nasmiješivši se, od čega kao da je njegovo iskričasto oko zaplamsalo.

- Pozdravljam vas, kraljice, i molim vas da mi oprostite zbog moje kućne odjeće.

Wolandov glas bio je tako nizak da je u nekim slogovima prelazio u hripanje.

Woland je s kreveta uzeo dugi mač, sagnuo se i, mičući njime pod krevetom, rekao:

- Izlazi! Partija se prekida. Došla je gošća.
- Nipošto - zabrinuto je kao šaptač zazviždio nad Margaritinim uhom Korovjov.
- Nipošto ... - počela je Margarita.
- Messire ... - dahnuo je Korovjov u uho.
- Nipošto, messire - svladavši se, tiho je ali jasno odgovorila Margarita i nasmiješivši se dodala: - molim vas

da ne prekidate partiju. Pretpostavljam da bi šahovski časopisi platili mnogo novaca kad bi imali mogućnost da je objave.

Azazello je tiho i s odobravanjem hraknuo, a Woland, pažljivo pogledavši Margaritu primijetio je kao za sebe:

- Da, ima Korovjov pravo! Kako su hirovito izmiješane karte! Krv!

Pružio je ruku i pozvao Margaritu k sebi. Ona je prišla ne osjećajući tlo ispod bosih nogu. Woland je stavio svoju ruku, tešku kao kamen i istovremeno vreću kao vatra, na Margaritino rame, povukao je k sebi i posjeo kraj sebe na krevet.

- Kad ste već tako očaravajuće ljubazni - progovorio je - a ništa drugo od vas nisam ni očekivao, onda se ne ćemo prenemagati - on se opet nagnuo prema rubu kreveta i viknuo: - Hoće li još dugo trajati ta lakrdija pod krevetom? Izlazi, grešni Hans!

- Ne mogu naći konja - prigušenim i lažnim glasom javio se mačak ispod kreveta - nekamo je odskočio, a umjesto njega leži nekakva žaba.

- Zar ti umišljaš da se nalaziš na tržnici? - pretvarajući se da je ljut upitao je Woland. - Nikakvih žaba nije bilo pod krevetom! Ostavi te jeftine trikove za Varijete. Ako se odmah ne pojaviš, smatrat ćemo da si se predao, prokleti dezertaru!

- Ni za što na svijetu, messire! - zaurkao je mačak i is tog časa dopuzao je ispod kreveta držeći konja u šapi.

- Preporučam vam ... - već je započeo Woland i sam se prekinuo: - Ne, vidjeti ne mogu to strašilo za vrapce. Pogledajte u što se pretvorio ispod kreveta!

U to vrijeme, sav prašnjav, mačak se klanjao Margariti stojeći na stražnjim nogama. Sada je na mačkovu vratu bila bijela leptir-kravata a na grudima sedefasti damski dalekozor na vrpci. Osim toga, mačkovi brkovi bili su pozlaćeni.

- Što je to? - uskliknuo je Woland. - Zašto si pozlatio brkove? I kojeg će ti vraga kravata kad nemaš hlače?

- Hlače mačku ne pristaju, messire - s velikim je do stojanstvom odgovorio mačak - zar ćete mi još narediti da obučem čizme? Mačak u čizmama postoji samo u bajka-

ma, messire. Ali jeste li ikada vidjeli na balu nekog bez kravate? Nemam namjere da se nađem u komičnom položaju i da riskiram da me grubo izbace! Svaki se ukrašuje kako može. Smatrajte da se rečeno odnosi i na dalekozor, messire!

- Ali brkovi? ...

- Ne shvaćam - suho se suprotstavio mačak - zašto su se danas kod brijanja Azazello i Korovjov mogli posipati bijelim puderom i zašto je on bolji od zlatnog? Ja sam napudrao brkove, i to je sve! Druga bi priča bila da sam se obrijao! Obrijani mačak - to je već stvarno bezobrazluk, spreman sam to priznati tisuću puta. Ali uopće - tada je glas mačka uvrijeđeno zadrhtao - vidim da se mene kojekako zanovijeta i vidim da preda mnom stoji ozbiljni problem - hoću li prisustvovati balu? Što ćete mi reći na to, messire?

I mačak se od uvrede tako napuhnulo da se činilo - još trenutak i on će puknuti.

- Ah, lupežu, lupežu - klimajući glavom govorio je Woland - svaki put kad je njegova partija u beznadnom položaju, on počinje varati poput posljednjeg šarlatana na mostu. Odmah sjedni i prekini tu brbljariju.

- Sjest ću - odgovorio je mačak sjedajući - ali ću pri govoriti što se tiče posljednjeg. Moje riječi nipošto nisu brbljarija, kako ste se izvoljeli izraziti u nazočnosti dame, nego niz čvrsto umotanih silogizama koje bi ocijenili po zaslugi tek takvi znalci kao Sekst Empirik, Marcijan Kape la, a možda i sam Aristotel.

- Šah - rekao je Woland.

- Molim, molim - odazvao se mačak i počeo gledati šahovsku ploču kroz dalekozor.

- Dakle - obratio se Woland Margariti - preporučam vam, donna, svoju pratnju. Taj koji lakrdija, to je - mačak Behemot. S Azazellom i Korovjovom već ste se upoznali, svoju sluškinju Hellu preporučam: žustra, bistra, i nema te usluge koju ne bi učinila.

Ljepotica Hella se smiješila, okrenuvši Margariti svoje zelene oči, ne prestajući da vadi pregršti masti i da je stavlja na Wolandovo koljeno.

- To je sve - završio je Woland i namrštitio se kad je Hella posebno jako stisnula njegovo koljeno - društvo je, kako vidite, malo, udrobljeno i skromno. - On je zašutio i počeo vrtjeti svoj globus koji je bio učinjen tako umjetnički da su se plavi oceani na njemu ljuljali, a kapa na polu ležala poput prave, ledena i snježna.

Na šahovskoj ploči u to je vrijeme došlo do zbrke. Posve smušeni kralj u bijelom plastu tapkao je na svom polju, očajnički podižući ruke. Tri bijela pješakalandsknehta s halebardama zbunjeno su gledali časnika koji je mahao sabljom i pokazivao naprijed gdje su se na kutnim poljima, bijelom i crnom, vidjeli crni Wolandovi konjanici na dva uspaljena konja koji su kopitima rovali polja.

Margaritino zanimanje i čuđenje pobudilo je to što su šahovske figure bile žive.

Mačak je, odstranivši s očiju dalekozor, potajno gurnuo svog kralja u leđa. Taj je očajnički pokrio lice rukama.

- Slabo stojiš, dragi Behemote - tiho je rekao Korovjov otrovnim glasom.

- Položaj je ozbiljan ali nipošto bezizgledan - odazvao se Behemot - štoviše: potpuno sam uvjeren u konačnu pobjedu. Valja dobro analizirati položaj.

Tu je analizu počeo provoditi na prilično čudan način, naime, pravio je kojekakve grimase i podmigivao svom kralju.

- Ništa ne pomaže - primijetio je Korovjov.

- Aj! - poviknuo je Behemot - papige su se razletjele kao što sam i prorekao!

Zaista, negdje u daljini začuo se šum mnogobrojnih krila. Korovjov i Azazello izjurili su napolje.

- Vrag neka vas nosi s vašim dosjetkama za ples! - promrmrljao je Woland ne odvajajući se od svog globusa.

Tek što su Korovjov i Azazello nestali, Behemot je pojačao namigivanje. Bijeli se kralj konačno dosjetio što se od njega traži, iznenada je skinuo sa sebe plašt, bacio ga na polje i pobjegao s ploče. Časnik je zbačeni plašt prebacio na sebe i zauzeo kraljevo mjesto. Korovjov i Azazello su se vratili.

- Laž, kao uvijek - gundao je Azazello gledajući Behe-
mota.
- Krivo sam čuo - odgovorio je mačak.
- Dobro, hoće li to dugo trajati? - upitao je Woland
- šah mat.
- Vjerojatno nisam dobro čuo, moj maitre - odgovo-
rio je mačak - nije mat i ne može ga biti.
- Ponavljam, mat.
- Messire - lažno zabrinutim glasom odazvao se ma-
čak - vi ste se umorili: nije mat!
- Kralj je na polju G dva - ne gledajući ploču rekao
je Woland.
- Messire, užas me hvata - zacvilio je mačak, glumeći
užas svojom njuškom - na tom polju nema kralja.
- Što to znači? - u nedoumici je upitao Woland i po-
gledao ploču gdje je na kraljevu polju časnik okrenuo gla-
vu i skrivao se rukom.
- Ah, ti nitkove - zamišljeno je rekao Woland.
- Messire! Ponovo se utječem logici - progovorio je
mačak, stiskajući šape na grudima - ako igrač objavi šah,
a kralju u međuvremenu na ploči već ni spomena nema,
kralja treba priznati nepostojećim.
- Predaješ se ili ne? - povikao je groznim glasom Wo-
land.
- Dopustite da promislim - smjerno je odgovorio ma-
čak, položio laktove na stol, stavio uši u šape i počeo mi-
sliti. Mislio je dugo i konačno rekao: - Predajem se.
- Trebalo bi ubiti tvrdoglavu životinju - šapnuo je
Azazello.
- Da, predajem se - rekao je mačak - ali se predajem
isključivo zato jer ne mogu igrati u atmosferi hajke sa
strane zavidnika! - Digao se, a šahovske figure su krenule
u kutiju.
- Hella, vrijeme je - rekao je Woland, i Hella je ne-
stala iz sobe. - Noga mi se razboljela, a tu je još i ples -
nastavio je Woland.
- Dopustite meni - tiho je zamolila Margarita.
Woland ju je pažljivo pogledao i primaknuo k njoj ko-
ljeno.

Mast, vruća poput lave, pekla je ruke, ali je Margarita bez mrštenja, nastojeći da ne pričinja bol, trljala njome koljeno.

- Moji bližnji tvrde da je to reumatizam - govorio je Woland, ne skidajući oči s Margarite - ali ja sumnjam da mi je tu bol u koljenu ostavila za uspomenu neka divna vještica koju sam pobliže upoznao tisuću pet stotina se damdeset i prve godine na brdu Brocken, na Vražjoj ka tedri.

- Ah, nije moguće! - rekla je Margarita.

- Glupost! Za tristotine godina to će proći. Savjetova li su mi mnoštvo lijekova, ali se ja starinski pridržavam bakinih recepata. Neobične trave ostavila je u nasljedstvo odvratna starica, moja baka! Uzgred recite, bolujete li od nečeg? Možda je u vama neka bol, tuga koja vam truje dušu?

- Ne, messire, ništa mi nije - odgovorila je mudro Margarita - a sada, kad sam kod vas, osjećam se jako do bro.

- Krv je velika stvar - veselo, zbog nepoznatog razloga, rekao je Woland i dodao: - Vidim da vas zanima moj globus.

- O da, nikada nisam vidjela takvu stvarčicu.

- Dobra stvarčica. Otvoreno govoreći, ne volim posljednje vijesti na radiju. Saopćavaju ih uvijek neke djevojke koje nerazgovijetno izgovaraju imena mjesta. Osim toga, svaka treća od njih malo je mucava, kao da namjerno takve izabiru. Moj je globus mnogo udobniji, to više što moram točno znati sve o događajima. Evo, na primjer, vidite li ovaj komadić zemlje čiji bok oplakuje ocean? Pogledajte, on se puni plamenom. Tamo je započeo rat. Ako približite oči, vidjet ćete i detalje.

Margarita se sagnula nad globus i vidjela da se kvadratić zemlje proširio, postao šaren i pretvorio se u neku reljefnu kartu. A zatim je vidjela i vrpcu rijeke i nekakvo naselje pokraj nje. Kućica koja je bila veličine graška porasla je i postala velika poput kutije šibica. Iznenada i be-šumno krov te kuće je odletio uvis zajedno s oblakom crnog dima, a zidovi su se srušili tako da od jednokatne kutijice nije ostalo ništa osim hrpice s koje je sukljao crni

dim. Još više približivši oči, Margarita je ugledala maleni ženski lik koji je ležao na zemlji, a kraj nje, u lokvi krvi, malo dijete raširenih ruku.

- To je sve - smiješeći se, rekao je Woland - ono nije dospjelo sgriješiti. Posao Abaddonne je besprijekoran.

- Ne bih htjela biti na protivničkoj strani Abaddonne - rekla je Margarita - na čijoj je on strani?

- Što dulje razgovaram s vama - ljubazno se odazvao Woland - to se više uvjeravam da ste vi vrlo pametni. Umirit ću vas. On je rijetko nepristran i jednako suosjeća s objema zaraćenim stranama. Posljedica je toga da su rezultati za obje strane gotovo uvijek jednaki. Abaddonna! - tiho je pozvao Woland i tada se iz zida pojavila figura ne kakva mršavog čovjeka u tamnim naočalama. Te naočale toliko su se dojmile Margarite da je, tiho kriknuvši, gurnula lice u Wolandovu nogu. - Ta prestanite! - viknuo je Woland. - Kako su nervozni suvremeni ljudi! - On je udario Margaritu po leđima tako da je njenim tijelom prošla zvonjava. - Pa vidite da je u naočalama. Osim toga nikada se nije desio slučaj da bi se Abaddonna pred bilo kim objavio prije vremena. Konačno, i ja sam ovdje. Vi ste moj gost! Htio sam samo da vam ga pokažem.

Abaddonna je stajao nepomično.

- A je li moguće da on na časak skine naočale? - upitala je Margarita stiskajući se k Wolandu i drhteći, ali sada već od znatiželje.

- To nije moguće - ozbiljno je odgovorio Woland i mahnuo rukom Abaddonni i on je nestao. - Što hoćeš reći, Azazello?

- Messire - odgovorio je Azazello - dopustite da kažem - kod nas su dva strana bića: ljepotica koja cmizdri i moli da bi je ostavili uz gospođu i osim toga s njom je, da oprostite, njezin nerast.

- Čudno se ponašaju ljepotice! - primijetio je Woland.

- To je Nataša, Nataša! - uskliknula je Margarita.

- Pa, ostavite je uz gospođu. A nerasta - kuharima.

- Zaklati? - preplašeno je viknula Margarita. - Smilujte se, messire, to je Nikolaj Ivanovič, donji stanar. To je nesporazum, ona ga je, vidite, namazala kremom ...

- No, dopustite - rekao je Woland - za kog vruga i tko će ga zaklati? Neka sjedi zajedno s kuharima, to je sve. Ne mogu, priznajte, njega pustiti u plesnu dvoranu!

- Još i to... - dodao je Azazello i javio: - Ponoć se približava, messire.

- A, dobro. - Woland se obratio Margariti: - Dakle, molim vas! Unaprijed vam zahvaljujem. Ne gubite glavu i ničeg se ne bojte. Ništa nemojte piti osim vode, inače ćete malaksati i bit će vam teško. Vrijeme je!

Margarita se podigla s malog saga, i tada se na vratima pojavio Korovjov.

Poglavlje 23. VELIKI

BAL KOD SOTONE

Ponoć se približavala, trebalo se požuriti. Margarita je mutno vidjela što je okružava. Zapamtila je svijeće i bazen od poludragocjena kamena. Kad je Margarita stala na dno tog bazena, Hella i Nataša, koja joj je pomagala, polile su Margaritu nekakvom vrućom, gustom i crvenom tekućinom. Margarita je osjetila slani okus na ustima i shvatila da je kupaju u krvi. Krvavi oklop bio je zamijenjen drugim - gustim, prozirnim, ružičastim, i Margariti se zavrtjelo u glavi od ružina ulja. Zatim su Margaritu polegle na kristalni ležaj i stale trljati do sjaja nekakvim velikim zelenim lišćem. Tada je upao mačak i počeo pomagati. Čučnuo je kod Margaritinih nogu i trljao joj tabane kao da čisti čizme na ulici. Margarita se ne sjeća tko joj je načinio cipelice od latica bijele ruže i kako su se te cipelice same od sebe zakopčale zlatnim kopčama. Nekakva sila uhvatila je Margaritu i postavila je pred zrcalo, a u njenoj kosi zablistao je kraljevski dijamantni vijenac. Odnekuda se pojavio Korovjov i objesio na Margaritine grudi teški, u ovalnom okviru, lik crne pudlice na teškom lancu. Taj je ukras prilično opteretio kraljicu. Lanac je odmah počeo pritiskati vrat, privjesak je vukao na dolje. Ali je koješta nagrađivalo Margaritu za te neugodnosti koje joj je pričinjao lanac sa crnom pudlicom, a to je bilo poštovanje s kojom su se prema njoj počeli odnositi Korovjov i Behemot.

- Ništa, ništa, ništa! - mrmljao je Korovjov kod vrata sobe s bazenom. - Ništa se ne može, mora se, mora se, mora se ... Dopustite, kraljice, da vam dam posljednji savjet. Među gostima će biti najrazličitijih, oh vrlo različiti-

tih ljudi, ali nikome, kraljice Margot, nikakve prednosti! Ako vam se netko i ne sviđa... znam da vi to, dakako, nećete pokazati na vašem licu, ne, ne - ne treba ni misliti na to! Primijetio bi taj, primijetio bi odmah! Treba ga zavoljeti, zavoljeti, kraljice! Stotruko će za to biti nagrađena domaćica bala. I još nešto - ne propustiti nikoga! Makar smiješak ako ne bude vremena da se dobaci riječ, makar mali pokret glavom! Bilo što, samo nikako nepažnja. Zbog nje bi oni propali...

Tada je Margarita u pratnji Korovjova i Behemonta krenula iz sobe s bazenom u potpunu tamu.

- Ja, ja - šaptao je mačak - ja ću dati signal!

- Daj! - odgovorio je u tami Korovjov.

- Bal!!! - prodorno je vrisnuo mačak i istog je časa Margarita kriknula i na nekoliko sekundi zatvorila oči. Bal je pao na nju naglo u obliku svjetla i zajedno s njim - zvuka i mirisa. Margarita, koju je ispod ruke vodio Korovjov, našla se u tropskoj šumi. Papige crvenih grudi i ze lenih repova vješale su se na lijane, skakale po njima i za glušno kričale: »Ushićena sam!« Ali je šuma brzo završila i njezinu sparinu, kao u kupaonici, odmah je zamijenila svježina plesne dvorane sa stupovima od nekog žućkastog iskričavog kamena. Dvorana je jednako kao i šuma bila potpuno pusta i samo su kod stupova stajali razgolićeni crnci sa srebrnim turbanima na glavi. Njihova lica postala su prljavosmeđa od uzbuđenja kad je u dvoranu uletjela Margarita sa svojom pratnjom u kojoj se našao i Azazello. Tada je Korovjov ispustio Margaritinu ruku i šapnuo:

- Ravno k tulipanima!

Pred Margaritom je niknuo nevisoki zid bijelih tulipana, iza njih vidjela se bezbrojna svjetla, a ispred njih na-škrobljena bijela prsa i crna ramena u frakovima. Tada je Margarita shvatila odakle je dopirao plesni šum. Na nju se svalio zvuk truba, a pjena violina što se otrgnula ispod njega prelila je njezino tijelo poput krvi. Orkestar od oko stotinu i pedeset ljudi svirao je polonezu.

Ugledavši Margaritu, čovjek u fraku koji je stajao pred orkestrom prolijedio je, nasmiješio se i iznenada jednim pokretom ruke podigao čitav orkestar. Ne prekidajući ni na trenutak sviranje, orkestar je stajao i oblije-

vao Margarina zvukovima. Čovjek ispred orkestra se od njega okrenuo i nisko naklonio široko zabacivši ruke, a Margarita mu je sa smiješkom mahnula.

- Ne, to je malo, malo - prošaputao je Korovjov - on neće spavati cijelu noć. Doviknite mu: »Pozdravljam vas, kralju valcera!«

Margarita je viknula i začudila se da je njezin glas, gust poput zvona, prekrrio svirku orkestra. Čovjek je zadrhtao od sreće i stavio lijevu ruku na srce dok je desnom nastavio da bijelim žezlom maše orkestru.

- Malo, malo - šaputao je Korovjov - gledajte ulijevo na prve violine i kimnite tako da svaki pomisli kako ste njega posebno prepoznali. To su same svjetske veličine. Evo ovome ... za prvim pultom, to je - Vieuxtemps!... Tako, vrlo dobro ... Sada - dalje!

- Tko je dirigent? - upitala je Margarita leteći dalje.

- Johann Straus - povikao je mačak. - I neka me objese u tropskoj šumi za lijanu, ako je na bilo kakvom balu svirao takav orkestar! Ja sam ga pozvao! I, pazite, ni jedan nije obolio i ni jedan nije odbio!

U slijedećoj dvorani nije bilo stupova, umjesto njih stajali su zidovi crvenih, ružičastih, mliječnobijelih ruža s jedne strane, a s druge - zid japanskih gustih kamelija. Između tih zidova prštali su siktavi vodoskoci i šampanjac je kipio u mjehurićima u tri bazena od kojih je prvi bio -prozirnojubičasti, drugi - od rubina, treći - kristalni. Kraj njih su se vrtjeli crnci s crvenim povezima i srebrnim ve-dricama puneći iz bazena plosnate pehare. U ružičastom zidu pokazao se otvor u kojemu se na podiju previjao čovjek u crvenom fraku lastavičjeg repa. Ispred njega je netrpeljivo glasno grmio džez. Čim je dirigent ugledao Margaritu, sagnuo se pred njom tako da je rukama dodirnuo pod, zatim se uspravio i prodorno viknuo:

- Aleluja!

On se udario po koljenu - jednom, zatim unakrst po drugom - dva, zgrabio iz ruku krajnjeg svirača činel i udario je njime po stupu.

Dok je letjela dalje, Margarita je još samo vidjela da džezist, boreći se s polonezom koja je puhala Marga-

riti u leđa, tuče svojim tanjurom ostale džeziste po glavi a oni sjedaju u komičnom užasu.

Konačno su izletjeli na hodnik gdje ju je, kako je shvatila Margarita, u tami dočekaio Korovjov s kandilom. Sada su na hodniku oči slijepile od svjetla koje se prolijevalo iz kristalnih grozdova. Margaritu su stavili na njeno mjesto i pod lijevom njezinom rukom našao se niski stupić od ametista.

- Moći ćete staviti na nj ruku bude li vam jako teško
- šaptao je Korovjov.

Neki crnokožac podmetnuo je pod Margaritine noge jastuk na kojemu je zlatom bila izvezena pudlica, i pokoravajući se nečijim rukama Margarita je na njega stavila svoju desnu nogu sagnuvši je u koljenu. Margarita je pokušavala da pogleda unaokolo. Korovjov i Azazello stajali su kraj nje u paradnoj pozi. Kraj Azazella - još trojica mladića koji su Margaritu po nečemu mutno podsjećali na Abadonnu. S leđa je dopirao hlad. Okrenuvši se, Margarita je vidjela da iz mramornog zida iza nje teče pjenušavo vino i pada u ledeni bazen. Kod lijeve noge ona je osjetila nešto toplo i krzveno. Bio je to Behemot.

Margarita je bila na povišenu mjestu, pod njenim nogama spuštale su se veličanstvene stepenice, pokrivene sagom. Dolje, tako daleko kao da je Margarita gledala naopako u dalekozor, vidjela je veliku portirnicu s ogromnim kaminom u čije bi hladno i crno ždrijelo slobodno mogao stati kamion od pet tona. Portirnica i stepenice, do boli obasjane svjetlom, bile su prazne. Sada su do Marga-rite trube dopirale iz daleka. Tako su nepomično stajali oko jedne minute.

- Gdje su gosti? - upitala je Korovjova Margarita.

- Doći će, kraljice, doći će, odmah će doći. Njih neće nedostajati. I zapravo, ja bih radije cijepao drva umjesto da ih primam ovdje u predvorju.

- Što - cijepati drva? - prihvatio je blagoglagoljivi mačak. - Ja bih služio kao kondukter u tramvaju, a gore od tog posla nema ništa na svijetu!

- Sve mora biti pripremljeno ranije, kraljice - objašnjavao je Korovjov blješteći okom kroz napuknuti monokl. - Ništa nije odvratnije nego kad prvi prispjeli gost

tumara ne znajući što da poduzme dok ga njegova zakonita guja šptom gnjavi zato što su prispjeli ranije od ostalih. Takve balove treba baciti u smeće, kraljice.

- Bezuvjetno u smeće - potvrdio je mačak.

- Do ponoći manjka samo deset sekundi - rekao je Korovjov - sad će početi.

Ovih desetak sekundi učinilo se Margariti neobično dugim. Očito su one već protekle, ali se ništa nije dogodilo. Ali je tada iznenada dolje nešto zagrmilo u velikom kaminu, iz njega su iskočila vješala s ljudskim truplom koje se već skoro raspadalo i njihalo. To je truplo palo s užeta, udarilo o pod i iz njega je iskočio crnokosi ljepotan u fraku i lakiranim cipelama. Iz kamina je izjurio polunagnjili maleni lijes, njegov se poklopac otvorio i iz njega je ispalo drugo truplo. Ljepotan je galantno priskočio i pružio ruku. Drugo se truplo složilo u nemirnu ženu u crnim cipelicama i s crnim perjem na glavi, i tada su oboje, i muškarac i žena, požurili gore po stepenicama.

- Prvi! - uskliknuo je Korovjov. - Gospodin Jacques sa suprugom. Preporučam vam, kraljice, jednog od najza nimaljivijih muškaraca. Nepopravljivi krivotvoritelj novca, državni izdajica, ali vrlo dobar alkemičar. Proslavio se - šapnuo je Margariti na uho Korovjov - time što je otrovao kraljevu ljubavnicu. A to se ne događa sa svakim! Pogle dajte kako je lijep!

Blijeda je Margarita otvorenih usta gledala na dolje i vidjela kako u nekom pobočnom hodniku portirnice nestaju i vješala i lijes.

- Ushićen sam! - povikao je mačak ravno u lice go spodinu Jacquesu kad se uspeo po stepenicama.

U to vrijeme dolje se iz kamina pojavio kostur bez glave i s otrgnutom rukom, udario je o zemlju i pretvorio se u muškarca u fraku.

Supruga gospodina Jacquesa već je kleknula pred Margaritom i - blijeda od uzbuđenja - ljubila Margaritinu nogu.

- Kraljice... - mrmljala je supruga gospodina Jacquesa.

- Kraljica je ushićena! - vikao je Korovjov.

- Kraljice... - tiho je rekao ljepotan, gospodin Jacques.

- Ushićeni smo - zavijao je mačak.

Mladići, pratioci Azazelovi, smiješeći se beživotnim ali prijaznim smiješkom, već su upućivali gospodina Jacquesa i suprugu u stranu, prema čašama šampanjca koje su crnci držali u rukama. Stepenicama se u trku dizao osamljeni čovjek u fraku.

- Grof Robert - šapnuo je Korovjov Margariti - za nimaljiv kao i nekad. Skrenite pažnju kako je to smiješno, kraljice: obratni slučaj, on je bio ljubavnik kraljice i otrovao svoju ženu.

- Drago nam je, grofe - uskliknuo je Behemot.

Iz kamina su jedan za drugim poispadala, raspuknuvši se i raspadajući se, tri lijesa, zatim netko u crnoj mantiji kojeg je slijedeći što je istrčao iz crnog otvora udario nožem u leđa. Dolje se čuo prigušen krik. Iz kamina je istrčao već gotovo sasvim raspali les. Margarita je zatvorila oči i nečija ruka prinijela je k njezinu nosu bočicu s bijelom soli. Margariti se učinilo da je to Natašina ruka. Stepenice su se počele puniti. Sad su već na svakoj stepenici bili muškarci u frakovima, koji su se iz daljine činili sasvim jednaki, i obnažene žene s njima koje su se jedna od druge razlikovale samo po boji perja u kosi i po boji cipela.

K Margariti se približavala, šepajući u drvenoj čudnoj čizmi na lijevoj nozi, dama spuštenih poput opatice očiju, mršava, skromna i sa širokom zelenom vrpcom na vratu.

- Tko je ta ... zelena? - upitala je Margarita nehotice.

- Čarobna i solidna dama - šaptao je Korovjov - preporučam vam: gospođa Tofana. Bila je vrlo popularna među mladim, lijepim stanovnicama Napulja a također i Palerma, osobito među onima kojima su njihovi muževi dojadili. To biva tako, kraljice, da muž dojadi...

- Da - muklo je odgovorila Margarita istovremeno se smješajući dvojici u frakovima koji su se jedan za drugim naklonili pred njom, ljubeći njeno koljeno i ruku.

- I eto - uspijevao je Korovjov da šapće Margariti i istovremeno nekome viče: - Kneže! Čašu šampanjca?

Ushićen sam!... Da, dakle, gospođa Tofana razumjela bi položaj tih jadnih žena i prodavala im neku vodu u bočicama. Žena bi ulila tu vodu suprugu u juhu, on bi pojeo, zahvalio za brigu i divno se osjećao. Istina, za nekoliko sati on bi jako htio piti, zatim bi legao u postelju, i za jedan dan prekrasna Napuljka koja je svojeg muža nahranila juhom, bila je slobodna kao proljetni vjetar.

- A što ima ona na nozi? - pitala je Margarita neu morno pružajući ruku gostima koji su prestigli šepavu gospođu Tofanu. - I zašto ima zelenu vrpca oko vrata? Ostarjeli vrat?

- Ushićen sam, kneže! - vikao je Korovjov i istovremeno šaptao Margariti: - Vrat je lijep, ali se njoj u tamnici dogodila neprijatnost. Na nozi, kraljice, ima španjolsku čizmu, a eto zbog čega vrpca: kad su tamničari doznali da je oko pet stotina nesretno izabranih muževa ostavilo Napulj i Palermo zauvijek, oni su u nastupu gnjeva udavili u tamnici gospođu Tofanu.

- Kako sam sretna, o predobra kraljice, da me je zapala visoka čast... - poput koludrice šaptala je Tofana, nastojeći da klekne - španjolska čizma joj je smetala. Korovjov i Behemot pomogli su Tofani da ustane.

- Drago mi je - odgovorila joj je Margarita i istovremeno već pružala ruku drugima.

Sada se već stepenicama dizala bujica. Margarita više nije vidjela što se događa u portirnici. Ona je mehanički podizala i spuštala ruku i monotono se smješkala gostima. Zrak u hodniku već je bio ispunjen bukom, iz plesnih dvorana koje je Margarita napustila, kao more čula se glazba.

- A ovo je dosadna žena - više nije šaptao nego je glasno govorio Korovjov znajući da ga nitko u bujici glaso neće čuti - obožava balove, i stalno mašta o tome da se požali na svoju maramicu.

Margarita je uhvatila pogledom usred onih koji su nadolazili onu koju je pokazivao Korovjov. Bila je to mlada žena od dvadesetak godina, neobično lijepo građena, ali nekako nemirnih i nasrtljivih očiju.

- Kakvu maramicu? - upitala je Margarita.

- Njoj je dodijeljena sobarica - objasnio je Korovjov - i trideset godina stavlja joj noću na noćni ormarić ma-

ramicu. Kad se probudi, maramica je već tu. Ona ju je već palila u peći i bacila u rijeku, ali ništa ne pomaže.

- Kakva maramica? - šaptala je Margarita podižući i spuštajući ruku.

- Maramica s plavim rubom. Radi se o tome da ju je *gazda* dok je služila u kavani jednom pozvao u skladište i za devet mjeseci ona je rodila dječaka, odnijela ga u šumu i ugurala mu u usta maramicu, a zatim je zakopala dječaka u zemlju. Na sudu je govorila da nema čime hraniti dijete.

- A gdje je gazda te kavane? - upitala je Margarita.

- Kraljice - iznenada je odozdo zacvilio mačak - do pustite mi da ja vas upitam: što će tu gazda? Ta on nije ugušio novorođenče u šumi!

Margarita je, ne prestajući se smješhati i mahati desnom rukom, oštre nokte lijeve ruke zabila u Behemotovo uho i prošaptala mu:

- Ako ti sebi, gade, još jednom dopustiš uplitanje u razgovor...

Behemot je nekako neprimjereno balu pisnuo i zahripao:

- Kraljice ... uho će mi nateći... Zašto kvariti bal natečenim uhom? .. Govorio sam juridički... s pravnog stajališta ... šutim, šutim ... Smatrajte da nisam mačak nego riba, samo ostavite uho.

Margarita je ispustila uho i pred njom su se pojavile nasrtljive, mračne oči.

- Sretna sam, kraljice-domaćice, da sam pozvana na veliki bal punog mjeseca!

- Drago mi je da vas vidim - odgovorila joj je Margarita - vrlo mi je drago. Volite li šampanjac?

- Što izvolite činiti, kraljice?! - očajnički ali tiho povikao je Margariti na uho Korovjov. - Nastat će zastoj.

- Da, volim - molećivo je odgovorila žena i odjednom je mehanički počela ponavljati: - Frida, Frida, Frida! Zo vem se Frida, o kraljice!

- Onda se napijte do besvijesti, Frido, i ni na što ne mojte misliti - rekla je Margarita.

Frida je pružila obje ruke prema Margariti, ali su je Korovjov i Behemot spretno uhvatili pod ruku i ona je nestala u mnoštvu.

Sada je već odozdo narod dolazio poput zida kao da juriša na podest gdje je stajala Margarita. Obnažena ženska tijela penjala su se među muškarcima u frakovima. K Margariti su plovila njihova tijela zagasita, i bijela, i boje kavinog zrna, i sasvim crna. U kosama riđim, crnim, kestenjastim, svijetlim kao lan - u kiši svjetla igralo je i plesalo, prosipalo iskre drago kamenje. I kao da je netko poškropio jurišnu kolonu muškaraca kapljicama svjetla, s grudiju je prštao odsjaj briljantnih igli. Sad je Margarita svake sekunde osjećala dodir usana na koljenu, svake sekunde je pružala ruku na poljubac, njezino se lice ukrutilo u nepomičnu masku pozdrava.

- Ushićen sam - jednolično je pjevao Korovjov - ushićeni smo, kraljica je ushićena.

- Kraljica je ushićena - unjkao je iza njegovih leđa Azazello.

- Ushićen sam - uzvikivao je mačak.

- Markiza - mrmljao je Korovjov - je otrovala oca, dva brata i dvije sestre radi nasljedstva! Kraljica je ushićena! Gospođa Minkina, ah, kako je lijepa! Malo nervozna. Što joj je trebalo paliti sobaričino lice vrućim škarama za uvojke! Dakako, u takvim uvjetima nije teško zaklati! Kraljica je ushićena! Kraljice, trenutak pozornosti: imperator Rudolf, vrač i alkemičar. Još jedan alkemičar - obješen. Ah, evo i nje! Ah, kako je divnu javnu kuću imala u Strasbourgu! Ushićeni smo. Moskovska švelja, svi je mi volimo zbog nepresušne mašte, držala je krojački salon i smislila jako zgodnu stvar, izbušila je dvije okrugle rupice u zidu...

- A dame za to nisu znale? - upitala je Margarita.

- Sve do jedne su znale, kraljice - odgovorio je Korovjov - ushićen sam. Taj se dvadesetogodišnji mladac od djetinjstva odlikovao čudnom uobraziljom, maštalac i čudak. Zavaljela ga je neka djevojka, a on je nju odjednom prodao u javnu kuću.

Dolje je tekla rijeka. Nije se vidio kraj te rijeke. Njezin izvor - ogromni kamin - nastavio je da je puni. Tako je

prošao jedan sat i počeo drugi sat. Tada je Margarita primijetila da je njezin lanac postao teži nego što je bio. Nešto se čudno desilo s rukom. Sada, prije nego što će je podići, Margarita se mrštila od boli. Zanimljive Korovljovljeve primjedbe prestale su zanimati Margaritu. I kosooka mongolska lica, i lica bijela i crna postala su joj ravnodušna, povremeno su se slivala zajedno, a zrak je između njih titrao. Oštra bol poput igle iznenada je prožela desnu Margaritinu ruku i ona je, stisnuvši zube, stavila lakat na stu-pić. Neki šum, kao od krila koja dotiču zidove, dopirao je sada iz dvorane iza nje, i postalo je jasno da tamo plešu nečuvene horde gostiju, i Margariti se učinilo da čak masivni, mramorni, mozaični i kristalni podovi u toj divljačkoj dvorani ritmički pulsiraju.

Ni Gaj Cezar Kaligula, ni Mesalina više nisu zanimali Margaritu, kao što je nije zanimalo više nitko od tih kraljeva, kneževa, kavalira, samoubojica, trovačica, lopova, svodilja, tamničara i varalica, krvnika, potkazivača, izdajica, bezumnika, agenata, nasilnika. Njihova imena pomiješala su joj se u glavi, lica se slijepila u jednu ogromnu pogaču i samo jedno lice mučno je ostalo u sjećanju, obraslo zaista plamenom bradom, lice Maljute Skuratova.* Marga-ritine su noge klecnule, svaki čas se bojala da će zaplakati. Najveće patnje pričinjalo joj je desno koljeno koje su ljubili. Ono je nateklo, koža je na njemu poplavila, bez obzira na to što se Natašina ruka nekoliko puta pojavljivala kraj koljena sa spužvom i nečim mirisavim ga trljala. Na kraju trećeg sata Margarita je pogledala dolje sasvim beznadnim očima i radosno zadrhtala - bujica gostiju postajala je rjeđa.

- Zakoni balskog skupa su podjednaki, kraljice - šaptao je Korovjoj - sada će val početi opadati. Kunem se da trpimo posljednje minute. Evo grupe brokrenskih danguba. Oni uvijek dolaze posljednji. Pa da, to su oni. Dva pijana vampira ... gotovo? Ah ne, eto još jednog. Ne, dvojica!

Po stepenicama prilazila su posljednja dva gosta.

Maljuta Skuratov povijesna je ličnost, nadimak G. L. Belskog, jednog od najvjernijih i najokrutnijih pomoćnika Ivana Groznoga u njegovoj borbi za učvršćenje carske vlasti. (Prim. prev.).

- Pa to je netko novi - govorio je Korovjov, žmirka jući kroz monokl - ah da, da. Jednom ga je posjetio Azazello i uz konjak prišapnuo mu savjet kako da se riješi čovjeka od kojeg je strahovao da će ga raskrinkati. I onda je naredio svom znancu, koji je bio ovisan o njemu, da popraska zidove radne sobe otrovom.

- Kako se zove? - upitala je Margarita.

- Zapravo ni sam još ne znam - odgovorio je Korovjov - treba pitati Azazella.

- A tko je to s njim?

- To je njegov podređeni izvršitelj. Ushićen sam! - povikao je Korovjov posljednjoj dvojici.

Stepenište je opustjelo. Opreza radi, pričekali su još malo. Ali iz kamina više nitko nije izlazio.

Kroz sekundu, ne shvaćajući kako se to desilo, Margarita se našla u onoj sobi s bazenom i tamo se, odmah zaplakavši od boli u ruci i nozi, svalila ravno na pod. Ali su je Hella i Nataša, tješeći je, opet odvukle pod krvavi tuš, opet su razgibale njezino tijelo i Margarita je ponovo oživjela.

- Još, još, kraljice Margot - šaptao je Korovjov koji se pojavio kraj nje - treba obletjeti dvorane da poštovani gosti ne osjete kako su odbačeni.

I Margarita je ponovo izletjela iz sobe s bazenom. Na estradi iza tulipana gdje je svirao orkestar kralja valcera sada je ludovao majmunski džez. Veliki gorila s razbarušenim zaliscima i trubom u ruci dirigirao je nezgrapno se previjajući. U jednom redu sjedili su orangutani i puhali u blistave trube. Na njihovim ramenima smjestili su se veseli čimpanze s harmonikama. Dva pavijana s grivama nalik na lavlje, svirali su na klavirima, ali se klaviri nisu čuli u grmljavini, pisku i štropotu saksofona, violina i bubnjeva u šapama gibona, mandrila i repatih majmuna. Na sjajnom podu bezbrojni parovi, kao sliveni, začuđujući spretnošću i čistoćom pokreta, vrteći se u jednom pravcu, kretali su se poput zida koji je prijetio da će sve pomesti na svome putu. Živi atlasni leptiri lepršali su nad hordama koje su plesale, sa stropova je padalo cvijeće. Na kapite-lima stupova, kad se ugasilo električno svjetlo, upalilo se

milijun milijuna krijesnica, u zraku su plovili močvarni plamičci.

Zatim se Margarita našla u čudovišnom po opsegu bazenu, okruženom stupovima. Ogromni crni Neptun sipao je iz ždrijela široki ružičasti mlaz. Opojni miris šampanjca podizao se iz bazena. Tu je vladalo neusiljeno veselje. Smijući se, dame su pružale torbice svojim kavalirima ili crncima koji su trčali s plahtama u rukama, i bacale se poput lastavica u bazen. Iz njega su se dizali pjenušavi stupovi. Kristalno dno bazena bilo je osvijetljeno odozdo, svjetlo je probijalo kroz sloj vina i u njemu su se vidjela srebrna tijela koja su plivala. Iskakali su iz bazena potpuno pijani. Smijeh je odjekivao pod stupovima i grmio kao u kupalištu.

U čitavoj toj zbrci urezalo se u pamćenje jedno posve pijano žensko lice s besmislenim ali i u besmislenosti molećivim očima i u sjećanje se vratila riječ - »Frida«. Margariti se počelo vrtjeti u glavi od mirisa vina, i ona je već htjela otići, kad li je mačak izveo točku u bazenu, što je zadržalo Margaritu. Behemot je izvodio neke čarolije kraj Neptunova ždrijela, i istog trenutka masa šampanjca nestala je uz šum i tutnjavu iz bazena, a Neptun je počeo rigati val tamnožute boje, koji niti je skakao niti se pjenio. Dame su, uz ciku i viku:

- Konjak! - potrčale s ruba bazena prema kolonadi. Kroz nekoliko sekundi bazen je bio pun, i mačak je, triput se prevrnuvši u zraku, skočio u uzburkani konjak. Izišao je, otresajući se, raskvašene kravate, izgubivši pozlatu s brkova i svoj dalekozor. Primjer Behemota odlučila se da slijedi samo dosjetljivica-švelja i njezin kavalir, nepoznati mladi mulat. Oboje se bacilo u konjak, i tada je Korovjov uhvatio Margaritu pod ruku, pa su napustili kupače.

Margariti se učinilo da je negdje proletjela gdje je vidjela brda školjaka na velikim kamenim sprudovima. Zatim je letjela iznad staklenog svoda ispod kojeg su gorjela paklenska ložišta a među njima su se motali đavolski bijeli kuhari. Zatim je negdje, već prestajući da bilo što razabire, vidjela tamne podrume gdje su gorjele nekakve svjetiljke, i gdje su djevojke nudile meso što je cvrčalo na užarenom ugljenu, gdje se iz velikih vrčeva pilo u njezino zdravlje.

Zatim je vidjela bijele medvjede koji su svirali harmonike i plesali kamarinski ples na estradi. Artista-daždvenjaka koji nije izgarao u kaminu ... I po drugi put počela je gubiti snagu.

- Posljednji obilazak - prošaptao joj je zabrinuto Korovjov - i mi smo slobodni!

Ona se u pratnji Korovjova opet pojavila u plesnoj dvorani, ali sada tamo nisu plesali i bezbrojno mnoštvo gostiju tiskalo se među stupovima ostavljajući slobodnom sredinu dvorane. Margarita se nije sjećala tko joj je pomogao da se popne na postolje koje se pojavilo u središtu slobodnog prostora u dvorani. Kada se popela, ona je na svoje čuđenje začula kako negdje kuca ponoć koja je po njenom računu već odavno prošla. S posljednjim otkucajem sata koji se čuo s nepoznatog mjesta šutnja je pala na gomilu gostiju. Tada je Margarita opet opazila Wolanda. Išao je u pratnji Abaddonne, Azazella i još nekih nalik na Abaddonnu - crnih i mladih. Margarita je sada vidjela da je nasuprot njezinu postolju pripremljeno drugo - za Wolanda. Ali se on njime nije koristio. Začudilo je Margaritu što je Woland došao na posljednji veliki obilazak na balu upravo takav kakav je bio u spavaonici. Ista prljava zakrpana košulja visila je na njegovim ramenima, noge su bile u iz-gaženim papučama. Woland je nosio mač, ali se tim golim mačem služio kao štapom, oslanjajući se na njega. Šepajući, Woland se zaustavio kraj svoga postolja i odmah se pred njim pojavio Azazello s pladnjem u ruci, i na pladnju Margarita je ugledala odrezanu glavu čovjeka s izbijenim prednjim zubima. I dalje je vladala potpuna tišina i nju je samo jednom prekinulo zvonce, neshvatljivo u ovim okolnostima, zvonce koje se čulo izdaleka, kao sa svečanih ulaznih vrata.

- Mihaile Aleksandroviču - tiho se obratio Woland glavi i tada su se kapci ubijenog podigli i na mrtvom licu Margarita je, zadrhtavši, ugledala žive oči pune smisla i patnje. - Sve se ispunilo, nije li istina? - nastavio je Woland gledajući u oči glave. - Glavu vam je odrezala žena, sjednica nije održana i ja stanujem u vašem stanu. To je - činjenica. A činjenice su najtvrdoglavije stvari na svijetu. Ali nas sada zanima slijedeća, a ne već svršena činje-

nica. Vi ste uvijek bili gorljivi propovjednik teorije da se poslije rezanja glave život u čovjeku prekida, da se on pretvara u pepeo, i odlazi u ništavilo. Ugodno mi je saopćiti vam, u prisustvu svojih gostiju, iako upravo oni služe dokazom sasvim druge teorije, da je vaša teorija i solidna i duhovita. Uostalom, sve teorije vrijede jedna koliko i druga. Postoji među njima i jedna prema kojoj će svatko dobiti prema njegovoj vjeri. To će se i zbiti! Vi odlazite u ne-bitak, a za mene će biti radost da iz čaše u koju ćete se pretvoriti ispijem za bitak! - Woland je podigao mač. Odmah je koža na glavi potamnijela i skupila se, zatim se odvalila u komadićima, oči su nestale, i uskoro je Margarita ugledala na pladnju žućkastu lubanju sa smaragdnom očima i bisernim zubima, na zlatnoj nožici. Kalota lubanje odvojila se duž šava.

- Ove sekunde, messire - rekao je Korovjov primijetivši upitni Wolandov pogled - on će stati pred vas. Čujem u grobnoj tišini kako škripe njegove lakirane cipele i kako zvoni čaša koju je stavio na stol isпивši posljednji put u životu šampanjac. Evo ga.

Uputivši se prema Wolandu, u dvoranu je ušao novi osamljeni gost. Po vanjštini nije se ni u čemu razlikovao od mnogobrojnih ostalih gostiju muškaraca, osim u jednom: gost je doslovce teturao od uzbuđenja, što se vidjelo još izdaleka. Na njegovim obrazima plamtjele su mrlje, a oči su nemirno bježale. Gost je bio ošamućen, a to je bilo potpuno prirodno: njega je sve zaprepastilo, a najviše dakako Wolandov izgled.

Ipak gost je bio primljen otmjeno ljubazno.

- A, najmiliji barune Majgelu - smiješeći se susretljivo, obratio se Woland gostu kojemu su oči skočile na čelo - sretan sam da vam mogu predstaviti - obratio se Woland gostima - najpoštovanijeg baruna Majgela koji radi u Scenskoj komisiji na dužnosti upoznavatelja stranaca sa znamenitostima prijestolnice.

Tada je Margarita zamrla zato što je prepoznala tog Majgela. Nekoliko puta vidjela ga je u kazalištima i u restoranima Moskve. »Dopustite ... - mislila je Margarita - zar je on također umro? ...« Ali se stvar tada razjasnila.

- Mili barun - nastavio je Woland, radosno se smije
šeći - bio je tako ljubazan da mi je odmah telefonirao čim
je doznao za moj dolazak u Moskvu, nudeći svoje usluge
iz svoje struke, to jest, iz poznavanja znamenitosti. Ra
zumije se samo po sebi da sam bio sretan da ga mogu po
zvati k sebi.

U to vrijeme Margarita je vidjela kako je Azazello
predao pladanj s lubanjom Korovjovu.

- Da, uostalom, barune - iznenada intimno snizivši
glas progovorio je Woland - šire se glasovi o vašoj pretje
ranj znatiželji. Kažu, da je ona zajedno s vašom ne manje
razvijenom razgovorljivošću počela privlačiti opću pažnju.
I štoviše, zli jezici upotrijebili su riječ - doušnik i špijun.
I još više od toga, postoji pretpostavka da će vas to dovesti
do žalosnog svršetka, ne kasnije od mjesec dana. Dakle, da
bismo vas oslobodili zamorna čekanja, odlučili smo da
vam pomognemo iskoristivši okolnost da ste se vi ponu
dili da dođete k meni u goste upravo s ciljem da pogleda
te i prislušujete sve što je moguće.

Barun je postao bljeđi od Abaddonne koji je bio
izuzetno blijed po svojoj prirodi, a zatim se desilo nešto
čudno. Abaddonna se pojavio pred barunom i na sekundu
skinuo svoje naočale. U taj čas nešto je sijevnulo u
rukama Azazellovim, nešto je tiho pljesnulo kao po
dlanu, barun je počeo padati nauznak, crvena je krv
briznula iz njegovih grudi i zalila poškrobljenu košulju i
prsluk. Korovjov je podmetnuo čašu pod krvni mlaz i
predao napunjenu čašu Wolandu. Beživotno barunovo
tijelo u to je vrijeme već bilo na tlu.

- Pijem u vaše zdravlje, gospodo - tiho je rekao Wo
land i podignuvši čašu dotakao ju je usnama.

Tada se desila metamorfoza. Nestale su zakrpana
košulja i izgažene papuče. Woland je bio u nekakvom crnom
plastu s čeličnim mačem na bedru. Brzo se približio Mar
gariti, pružio joj čašu i zapovjednički rekao:

-Pij!

Margariti se zavrtjelo u glavi, zateturala je, ali se čaša
već našla na njezinim usnama i nečiji glasovi, čiji - to nije
razabrala, šapnuli su joj na oba uha:

- Ne bojte se, kraljice ... Ne bojte se, kraljice, krv je već odavno ušla u zemlju. I tamo gdje je prolivena, već raste vinova loza.

Margarita je ne otvarajući oči popila gutljaj i slatka struja već je projurila njezinim žilama, u ušima je zašumilo. Učinilo joj se da zaglušno kukuriječu pijevci, da negdje svira marš. Gomile gostiju počele su gubiti svoj oblik: i muškarci u frakovima i žene raspali su se u prah. Pred očima Margaritinim raspadanje je zahvatilo dvoranu, nad njom je potekao miris kosturnice. Stupovi su nestali, svjetla se pogasila, sve se sklupčalo i više nije bilo nikakvih vodoskoka, kamelija i tulipana. Bilo je samo ono što je bilo: skromna gostinjska soba draguljareve žene, a iz odškrinutih vrata padao je trak svjetla. I u ta je odškrinuta vrata ušla Margarita.

Poglavlje 24.

IZVLAČENJE MAJSTORA

U Wolandovoj spavaonici bilo je sve kao prije bala. Woland je u košulji sjedio na krevetu, samo što mu Hella nije trljala nogu, nego je na stolu gdje su prije igrali šah prostirala večeru. Korovjov i Azazello, skinuvši frakove, sjedili su kraj stola i uz njih se, dakako, smjestio mačak koji nije želio da se rastane sa svojom kravatom, iako se ona pretvorila u potpuno prljavu krpu. Margarita je teturajući prišla stolu i naslonila se na njega. Tada ju je, kao i prije, Woland pozvao k sebi i pokazao neka sjedne do njega.

- Jesu li vas jako izmučili? - upitao je Woland.

- O ne, messire - odgovorila je Margarita, ali jedva čujno.

- Noblesse oblige - primijetio je mačak i nalio Margariti nekakvu prozirnu tekućinu u duguljastu čašu.

- Je li to votka? - tiho je upitala Margarita,

Mačak je skočio na stolici od uvrede.

- Smilujte se, kraljice - propištao je - zar bih sebi do pustio da dami nalijem votku? To je - čisti špirit!

Margarita se nasmiješila i pokušala da odbije čašu.

- Hrabro popijte - rekao je Woland i Margarita je odmah uzela čašu u ruke.

- Hella, sjedi - zapovjedio je Woland i objasnio Margariti: - Noć punoga mjeseca - praznična je noć, i ja večeram u najužem društvu bliskih ljudi i posluge. Dakle, kako se osjećate? Kako je prošao taj zamorni bal?

- Predivno! - zagalamio je Korovjov. - Svi su očarani, zaljubljeni, satrti! Toliko takta, toliko umještosti, privlačnosti i šarma!

Woland je šutke podigao čašu i kucnuo se s Margaritom. Margarita je poslušno ispila, misleći da će zbog špirita odmah biti svemu kraj. Ali se ništa rđavo nije desilo. Živa toplina potekla je u njezin želudac, nešto mekano zakucalo je u potiljku, vratile su se snage kao da je ustala poslije dugog i osvježavajućeg sna, osim toga osjetila je vučju glad. I kako se sjetila da od jučerašnjeg jutra nije jela, u Margariti se glad još jače rasplamsala ... Počela je pohlepno gutati kavijar.

Behemot je odrezao komadić ananasa, posolio ga, popaprio, pojeo, i poslije toga je tako mangupski strusio drugu čašicu špirita da su svi zapljeskali.

Poslije druge čašice koju je ispila Margarita, svijeće u svijećnjacima su jače zaplamsale, a u kaminu se vatra povećala. Margarita nije osjećala nikakve opijenosti. Grizući bijelim zubima meso, Margarita je uživala u soku koji je iz njega tekao, i istovremeno gledala kako Behemot na ostrigu maže gorušicu.

- Mogao bi odozgo staviti još grožđe - tiho je rekla Hella gurkajući mačka.

- Molim da me ne učite - odgovorio je Behemot - znam sjediti kod stola, ne uznemirujte se, znam!

- Ah, kako je ugodno večerati tako, uz ognjište, jed nastavno - zveketao je Korovjov — u uskom krugu ...

- Ne, Fagote - suprotstavio se mačak - bal ima svoju ljepotu i polet.

- Nikakve ljepote u njemu nema a ni poleta također, a ti glupavi medvjedi kao i tigrovi u baru skoro su mi svojom rikom izazvali migrenu - rekao je Woland.

- Slušam, messire - rekao je mačak - ako smatrate da nema poleta, ja ću se odmah početi pridržavati vašeg mišljenja.

- Gle ti njega! - odgovorio je na to Woland.

- Našalio sam se - skrušeno je rekao mačak - a što se tiče tigrova, naredit ću da ih ispeku.

- Tiigrove se ne jede - rekla je Hella.

- Mislite? Onda molim da poslušate - odazvao se mačak i, žmirkajući od zadovoljstva, ispričao je kako se jednom skitao devetnaest dana u pustinji i jedino čime se

hranio bilo je meso tigra kojeg je on ubio. Svi su sa zanimanjem poslušali ovu zabavnu priču, a kad je Behemot završio, svi su u zboru povikali:

- Laž!

- A najzanimljivije od svega u toj je laži to - rekao je Woland - da je to laž od prve do posljednje riječi.

- Ah tako? Laž? - uskliknuo je mačak i svi su pomislili da će protestirati, ali je on samo tiho rekao: - Povijest će nam suditi.

- Recite - obratila se Azazellu Margot, oživjevši poslije votke: - jeste li ga vi ustrijelili, tog bivšeg baruna?

- Dakako - odgovorio je Azazello - kako ga ne bih ustrijelio? Njega svakako treba ustrijeliti.

- Tako sam se uzбудila! - uskliknula je Margarita - to se dogodilo tako neočekivano.

- Ništa u tome nije neočekivano - odvratio je Azazello, a Korovjov je zatulio i zastenjao:

- Kako se čovjek ne bi uzбудio? I meni samom su koljena klecala! Bum! Gotovo! Barun pada!

- Mene samo što nije uhvatila histerija - dodao je mačak oblizujući žličicu s kavijarom.

- To je ono što ja ne razumijem - govorila je Margarita, i zlatne iskre s kristala skakale su u njezinim očima - zar se vani nije čula glazba i uopće buka ovog bala?

- Dakako se nije čula, kraljice - objašnjavao je Korovjov - to valja činiti tako da se ne čuje. To treba spretno učiniti.

- No da, no da ... Ali riječ je o tome što je taj čovjek na stubištu ... Kad sam prolazila s Azazellom ... I drugi u veži... Mislim da je nadzirao vaš stan ...

- Točno, točno! - vikao je Korovjov - točno, draga Margarito Nikolajevna! Potvrđujete moje sumnje. Da, on je nadzirao stan. Pomislio sam da je rastreseni privatni doцент ili zaljubljenik koji se muči na stubištu, ali ne, ne! Nešto me kopkalo u srcu! Ah! Nadzirao je stan! I onaj drugi u veži također! I taj na podvratniku isto!

- Zanima me hoće li doći da vas uhapse? - upitala je Margarita.

- Sigurno će doći, čarobna kraljice, sigurno! - odgovorio je Korovjov - moje srce osjeća da će doći, ne sada

dakako, ali u svoje vrijeme svakako će oni doći. Ali pretpostavljam da neće naći ništa zanimljivo.

- Ah, kako sam se uzбудila kad je barun pao! - govorila je Margarita koja je očito do sada proživljavala ubojstvo koje je vidjela prvi put u životu. - Vi sigurno dobro pucate?

- Prilično - odgovorio je Azazello.

- A na koliko koraka? - postavila je Margarita Azazellu ne sasvim jasno pitanje.

- Prema tome - razložno je odgovorio Azazello - jedna je stvar pogoditi čekićem u staklo kritičara Latunskog, a sasvim druga stvar - u njegovo srce.

- U srce! - uskliknula je Margarita hvatajući se za svoje srce. - U srce! - ponovila je prigušenim glasom.

- Kakav je to kritičar Latunski? - upitao je Woland gledajući iz prikrajka Margaritu.

Azazello, Korovjov i Behemot nekako su stidljivo spustili oči, a Margarita je odgovorila rumenjeći:

- Postoji takav kritičar. Danas sam navečer opustošila njegov stan.

- Eto ti ga! A zašto? ...

- On je, messire - objasnila je Margarita - uništio jednog majstora.

- A zašto je bilo potrebno da se sami mučite? - upitao je Woland.

- Dopustite meni, messire! - uzviknuo je radosno mačak i skočio.

- Sjedi ti - progundao je Azazello ustajući - ja ću sam sada otići...

- Ne! - uskliknula je Margarita. - Ne, molim vas, messire, nije potrebno!

- Kako želite, kako želite - odgovorio je Woland, a Azazello je sjeo na svoje mjesto.

- Onda gdje smo stali, dragocjena kraljice Margot? - govorio je Korovjov. - Ah, da, srce ... - On pogađa u srce

- Korovjov je ispružio svoj dugi prst u Azazellovu smjeru - po izboru - u bilo koju pretkljetku ili u bilo koju kljetku.

Margarita nije odmah shvatila, a shvativši kliknula je začuđeno:

- Ali one su zatvorene!

-- Draga, - zveketao je Korovjov - u tome je vic što su zatvorene! U tome i jest sva sol! A otvoreni predmet može pogoditi svatko!

Korovjov je izvukao iz ladice u stolu pikovu sedmicu, pružio je Margariti zamolivši da noktom označi jedan od znakova. Margarita je označila gornji u desnom uglu. Hella je sakrila kartu pod jastuk i viknula:

- Gotovo!

Azazello koji je sjedio okrenuvši se od jastuka, izvadio je iz džepa hlača od fraka crni automatski pištolj, položio njegovu cijev na svoje rame i, a da se nije okrenuo prema krevetu, ispalio, izazvavši veseli strah kod Margarite. Ispod prostrijeljena jastuka izvadili su pikovu sedmicu. Mjesto koje je označila Margarita bilo je probijeno.

- Ne bih se htjela susresti s vama kad je u vašim rukama revolver - koketno gledajući Azazella rekla je Margarita. Osjećala je strast prema svim ljudima koji nešto čine prvorazredno.

- Dragocjena kraljice - pištao je Korovjov - ja ne preporučam nikome da se s njim sretne čak i kad nema u rukama revolver! Dajem časnu riječ bivšeg regenta i pjevača solista da nitko ne bi čestitao onome koji ga sretne.

Za vrijeme streljačkog pokusa mačak je sjedio namršten i iznenada izjavio:

- Kanim potući rekord sa sedmicom.

Azazello je u odgovoru na to nešto riknuo. Ali je mačak bio uporan i zatražio je ne jedan nego dva revolvera. Azazello je izvadio drugi revolver iz drugog stražnjeg džepa na hlačama i zajedno s prvim, prezirno iskrivivši usta, pružio ih hvalisavcu. Označili su dvije točke na sedmici. Mačak se dugo pripravljaao, okrenuvši se od jastuka. Margarita je sjedila, prstima začepivši uši, i gledala sovu koja je drijemala na polici kamina. Mačak je opalio iz oba revolvera, poslije čega je odmah vrisnula Hella, ubijena sova pala je s kamina, a razbijeni se sat zaustavio. Hella, kojoj je jedna ruka bila okrvavljena, s urlikom je zgrabila mačka za dlake a on kao odgovor za kosu, i oni su se, smotani u klupko, valjali na podu. Jedan od pehara pao je sa stola i razbio se.

- Odvucite od mene pobješnjelu đavolicu! - zacvilio je mačak, braneći se od Helle koja ga je zajahala. Rastavili su ih, Korovjov je puhnuo na prostreljeni Hellin prst i taj je zacijelio.

- Ne mogu pucati dok mi netko smeta svojim razgovorom! - vikao je Behemot i nastojao staviti na mjesto ve liki pregršt dlaka iščupanih na leđima.

- Kladim se - rekao je Woland smiješeći se Margariti - da je on tu podvalu učinio namjerno. On dobro puca.

Hella se pomirila s mačkom, i u znak pomirbe oni su se poljubili. Izvadili su kartu ispod jastuka i provjerili. Ni jedna točka, osim one što ju je prostrijelio Azazello, nije bila pogođena.

- To ne može biti - tvrdio je mačak, gledajući kroz kartu u svjetlo svijećnjaka.

Vesela se večera nastavila. Svijeće su kopnjale u svijećnjacima, u sobi se u valovima širila suha, mirisava toplina iz kamina. Margaritu, koja se najela, obuzeo je osjećaj blaženstva. Gledala je kako modrikasti kolutovi s Aza-zellove cigare plove u kamin i kako ih mačak lovi krajem mača. Nije joj se nikamo išlo, iako je po njezinu računu bilo već kasno. Sudeći po svemu, vrijeme se bližilo šestom satu ujutro. Iskoristivši pauzu, Margarita se obratila Wo-landu i plašljivo rekla:

- Molim, vrijeme mi je ... kasno je ...

- Kamo žurite? - upitao je Woland ljubazno ali suho.

Ostali su zašutjeli, praveći se da su zabavljeni dimnim kolutovima cigare.

- Da, vrijeme je - zbunivši se zbog toga, ponovila je Margarita i okrenula se kao da traži ogrtač ili plašt. Njezina golotinja odjednom ju je počela smetati. Digla se od stola. Woland je šutke uzeo s kreveta svoj izlizani i zamašteni plašt, a Korovjov ga je prebacio na Margaritino rame.

- Hvala vam, messire -jedva čujno rekla je Margarita i upitno pogledala Wolanda. U odgovor on se nasmiješio ljubazno i ravnodušno. Crna tuga nekako se odmah potkrala u Margaritino srce. Osjetila se prevarenom. Nikakve nagrade za sve njezine usluge na balu nitko očito nije namjeravao da joj predloži, kao što je nitko nije ni zadržavao. A međutim, bilo joj je potpuno jasno da ona odavle

više nema kamo da ode. Pomisao da će se morati vratiti u vilu izazvala je u njoj unutarnji poriv očajanja. Da sama zamoli, kako joj je, dovodeći je u iskušenje, savjetovao Azazello u Aleksandrovsom parku? »Ne, ni za što!« - rekla je sama sebi.

- Sve najbolje, messire - rekla je glasno i pomislila: »Samo neka izađem odavde, a onda ću poći na rijeku i utopiti se«.

- Sjednite - iznenada je zapovjednički rekao Woland. Margarita se promijenila u licu i sjela.

- Želite li, možda, nešto reći na rastanku?

- Ne, ništa, messire - ponosno je odgovorila Margarita - osim, ako sam vam još potrebna, spremna sam da odmah ispunim sve što vam se sviđa. Nimalo nisam umorna i vrlo sam se radovala balu. I da se još nastavio, ja bih drage volje pružala moje koljeno da ga poljube tisuće obješenjaka i ubojica. - Margarita je gledala Wolanda kao kroz koprenu, njezine su se oči napunile suzama.

- Točno! Imate potpuno pravo! - gromoglasno i strašno povikao je Woland - tako valja!

- Tako valja! - poput jeke ponovila je Wolandova svita.

- Mi smo vas samo iskušavali - rekao je Woland - nikoga i ništa nemojte moliti! Nikada i ništa, i posebno ne one koji su jači od vas. Sami će predložiti i sami će sve dati. Sjednite, ponosna ženo. - Woland je skinuo teški ogrtač s Margarite i ona je opet sjedila uza nj na krevetu. - Dakle, Margot - nastavio je Woland i smekšao svoj glas - što želite za to što ste danas kod mene bili domaćica? Što želite za to što ste nagi proveli taj bal? Koliko procjenjujete vaše koljeno? Kakve su štete od mojih gostiju koje ste upravo nazvali obješenjacima? Govorite! I sada govorite bez sustezanja, jer sam vam sam predložio.

Margaritino srce je zalupalo, teško je uzdahnula, počela nešto razmišljati.

- Što je, hrabro! - požurivao je Woland. - Probudite svoju fantaziju, podbodite je! Već samo prisustvo kod ubojstva tog okorjelog lupeža-baruna vrijedi da se čovjeka nagradi, osobito ako je taj čovjek - žena. Dakle?

Margariti je ponestalo daha, i ona je već htjela izgovoriti skrivene i u duši pripremljene riječi, kad li je iznenada probljedjela, otvorila usta i izbuljila oči. »Frida!... Frida, Frida! - povikao je u njezine uši nečiji nasrtljivi, molećivi glas. - Zovem se Frida!« - i Margarita je mucajući progovorila:

- Ja, znači... mogu zamoliti... jednu stvar?

- Zahtijevati, zahtijevati, moja donna - odgovorio je Woland smješkajući se s razumijevanjem - zahtijevati jednu stvar.

Ah, kako je spretno i jasno naglasio Woland ponavljajući riječi same Margarite - »jednu stvar«.

Margarita je još jednom uzdahnula i rekla:

- Želim da prestanu Fridi davati maramicu kojom je ugušila svoje dijete.

Mačak je podigao oči prema nebu i bučno uzdahnuo, ali nije ništa rekao, očigledno sjećajući se ištapanog na balu uha.

- S obzirom na to - progovorio je Woland podsmjehnuvši se - da je mogućnost da ste primili mito od te glu pače Fride dakako potpuno isključena - to ne bi odgovaralo vašem kraljevskom dostojanstvu - ja ne znam što da radim. Preostaje, molim, jedno: nabaviti krpe i zapušiti njima sve pukotine moje spavaonice.

- O čemu govorite, messire? - zaprepastila se Margarita saslušavši te stvarno nerazumljive riječi.

- Potpuno se s vama slažem, messire - umiješao se u razgovor mačak - upravo krpama! - i razdraženi je mačak šapom udario po stolu.

- Govorim o milosrđu - objasnio je svoje riječi Woland ne spuštajući s Margarite plameno oko - ponekad ono potpuno neočekivano i podmuklo prolazi kroz najuže pukotine. Zato i govorim o krpama...

- O tome i ja govorim! - uskliknuo je mačak i za svaki slučaj maknuo se od Margarite, pokrivši svoje oštre uši šapama zaprljanim ružičastom kremom.

- Napolje - rekao mu je Woland.

- Još nisam popio kavu - odgovorio je mačak - kako mogu otići? Messire, zar se u prazničnoj noći gosti za sto-

lom dijele u dvije kvalitete? Jedni - prve, a drugi, kako se izražavao taj žalosni bifedžija-škrtica, drugorazredne svježine?

- Šuti - naredio mu je Woland i okrenuvši se k Margariti upitao: - Vi ste, po svemu sudeći, čovjek savršene dobrote? Visoko moralni čovjek?

- Ne - odgovorila je Margarita čvrsto - znam da se s vama može razgovarati samo otvoreno i otvoreno ću vam reći: ja sam - lakomisleni čovjek. Zamolila sam vas za Fridu samo zato jer sam u njoj neoprezno pobudila čvrstu nadu. Ona čeka, messire, ona vjeruje u moju pomoć. I ako ostane prevarena, dospjet ću u užasan položaj. Neću imati mira cijeli život. Ništa se tu ne može, tako se desilo.

- A - rekao je Woland - to je razumljivo.

- Hoćete li to učiniti? - tiho je upitala Margarita.

- Nikako - odgovorio je Woland - radi se o tome, draga kraljice, da je tu došlo do male zabune. Svaka usta nova treba da se bavi svojim poslovima. Ne poričem, naše su mogućnosti prilično velike, one su mnogo veće nego što pretpostavljaju neki, ne baš pronicljivi ljudi...

- Da, mnogo veće - nije izdržao i umiješao se mačak, očito se ponoseći tim mogućnostima.

- Šuti, da te vrag odnese! - rekao mu je Woland i na stavio obraćajući se Margariti: - Ali kakvog smisla ima činiti nešto što treba činiti druga, kako sam se izrazio, usta nova? Dakle, ja to neću učiniti, nego vi to učinite sami.

- Zar će se meni ispuniti?

Azazello je ironično usmjerio krivo oko na Margarina i neprimjetno mahnuo riđom glavom i frknuo.

- Pa učinite, muko moja - promrmljao je Woland i okrenuvši globus počeo promatrati neki detalj na njemu, očito se baveći i drugim poslom za vrijeme razgovora s Margaritom.

- No, Frida... - pomogao je Korovjov.

- Frida! - prodorno je viknula Margarita.

Vrata su se otvorila, i utrčala je raskuštrana, naga, ali bez ikakvih znakova pijanstva, žena s histeričnim očima i pružila ruke prema Margariti koja je veličanstveno rekla:

- Tebi je oprošteno. Više ti neće davati maramicu.

Začuo se Fridin vapaj, pala je na pod ničice i prostrla se kao križ pred Margaritom. Woland je mahnuo rukom i Fride je nestalo s očiju.

- Hvala vam, zbogom - rekla je Margarita i digla se.

- Pa što, Behemote - progovorio je Woland - ne ćemo izvlačiti korist iz postupka nepraktičnog čovjeka u prazničnoj noći. - On se okrenu Margariti: - Dakle, to se ne računa, jer ja nisam ništa učinio. Što želite za sebe?

Nastupila je tišina i prekinuo ju je Korovjov koji je prošaputao na Margaritino uho:

- Dijamantna donna, ovaj put vam savjetujem da budete razumniji! Inače fortuna može promaknuti.

- Želim da mi se sada, ovog časa, vrati moj ljubljeni majstor - rekla je Margarita i njezino je lice unakazio grč.

Tada je u sobu banuo vjetar tako da je plegao plamen svijeća u svijećnjacima, teški zastor na prozoru se pomakao, prozor se otvorio i u dalekoj visini pojavio se puni ali ne jutarnji nego ponoćni mjesec. S prozorske daske legla je na pod zelenkasta marama noćnog svjetla i u njemu se pojavio noćni Ivanuškin gost koji se nazvao majstorom. Bio je u svojoj bolničkoj odjeći - u ogrtaču, papučama i crnoj kapici s kojom se nije rastajao. Njegovo neo-brijano lice iskrivila je grimasa, on je luđački plašljivo pogledavao na plamen svijeće, a mjesečeva bujica kipjela je oko njega.

Margarita ga je odmah prepoznala, zajauknula, pljesnula rukama, i potrčala k njemu. Ljubila ga je u čelo, u usta, stiskala se uz bodljikavi obraz, i dugo susprezane suze tekle su sada u potocima po njezinu licu. Izgovarala je samo jednu riječ, besmisleno je ponavljajući:

- Ti... ti... ti...

Majstor ju je odmaknuo od sebe i prigušeno rekao:

- Ne plači, Margot, ne muči me, ja sam teško bolestan - uhvatio se rukom za prozorsku dasku kao da se sprema da skoči na nju i bježi i gledajući prisutne povikao: - Bojim se, Margot! Opet su počele moje halucinacije...

Ridanje je gušilo Margaritu, šaptala je daveći se riječima:

- Ne, ne, ne... ne boj se ničega... ja sam s tobom... ja sam s tobom...

Korovjov je spretno i neprimjetno primakao majstoru stolicu i on je na nju sjeo, a Margarita se bacila na koljena, priljubila se uz bok bolesnika i tako zamrla. U svojem uzbuđenju nije primijetila da nije više naga, na njoj je sada bio crni svileni plašt. Bolesnik je spustio glavu i stao gledati u zemlju mrkim bolnim očima.

- Da, - progovorio je poslije šutnje Woland - dobro su ga udesili. - Naredio je Korovjovu: - Daj, viteže, ovom čovjeku da nešto popije.

Margarita je nagovarala majstora drhtavim glasom:

- Pij, pij! Bojiš se? Ne, ne, vjeruj mi da će ti pomoći!

Bolesnik je uzeo čašu i popio što je bilo u njoj, ali je njegova ruka zadrhtala, i on je ispustio čašu koja se kod njegovih nogu razbila.

- To donosi sreću, sreću! - prošaputao je Korovjov Margariti. - Pogledajte, on već dolazi k sebi.

Zaista, bolesnikov pogled više nije bio tako divlji i nemiran.

- Zar si to ti, Margot? - upitao je mjesečev gost.

- Ne sumnjaj, to sam ja - odgovorila je Margarita.

- Još! - zapovjedio je Woland.

Nakon što je majstor ispraznio drugu čašu, njegove su oči postale žive i prisebne.

- Eto, to je već druga stvar - rekao je Woland zažmirivši - sada ćemo porazgovarati. Tko ste vi?

- Sada nisam nitko - odgovorio je majstor i smiješak je iskrivio njegova usta.

- Odakle dolazite?

- Iz doma boli. Ja sam duševni bolesnik - odgovorio je došljak.

Te riječi Margarita nije podnijela i ponovo je zaplakala. Zatim je, obrisavši suze, povikala:

- Strašne riječi! Strašne riječi! On je majstor, messire, ja vas u to uvjeravam! Izliječite ga, on je toga vrijedan!

- Zna li s kim sada razgovarate? - upitao je Woland pridošlicu. - Kod koga se nalazite?

- Znam - odgovorio je majstor - moj susjed u ludnici bio je neki dječak, Ivan Bezdolni. On mi je pripovijedao o vama.

- Dakako, dakako - odazvao se Woland - imao sam zadovoljstvo da sretnem tog mladića na Patrijaršijskim ribnjacima. On samo što nije mene samoga doveo do lu dila dokazujući mi da me nema. Ali vi vjerujete da sam to zbilja - ja?

- Treba vjerovati - rekao je pridošlica - ali, dakako, bilo bi mnogo bolje smatrati vas plodom halucinacije. Oprostite mi - trgnuvši se, dodao je majstor.

- Pa što, ako je bolje, onda smatrajte - ljubazno je od govorio Woland.

- Ne, ne! - preplašeno je govorila Margarita i tresla majstorovo rame. - Dođi k sebi! Pred tobom je zaista on!

Mačak se i sada upleo:

- A ja sam zaista nalik na halucinaciju. Skrenite pažnju na moj profil na mjesecini. - Mačak je stao u mjesječev trak i htio je još nešto dodati, ali su ga zamolili da šuti i on je odgovorio: - Dobro, dobro, šutjet ću. Bit ću šutljiva halucinacija - i zašutio je.

- Recite, zašto vas Margarita zove majstorom? - upitao je Woland.

On se podsmehnuo i rekao:

- To je oprostiva slabost. Ona ima suviše visoko mišljenje o romanu koji sam napisao.

- Roman o čemu?

- Roman o Ponciju Pilatu.

Tada su opet poskočili i zanjihali se jezičci svijeća, zveknulo je posuđe na stolu. Woland se gromoglasno nasmijao, ali se nitko nije uplašio niti začudio tom smijehu. Behemot je čak zapljeskao.

- O čemu? O čemu? O kome? - progovorio je Woland i prestao se smijati. - I to sada? To je potresno! Zar niste mogli pronaći drugu temu? Dajte da vidim. - Woland je pružio ruku s dlanom nagore.

- Na žalost to ne mogu učiniti - odgovorio je majstor - zato što sam ga spalio u peći.

- Oprostite, ne vjerujem - odgovorio je Woland - to je nemoguće, rukopisi ne gore. - On se okrenuo Behemotu i rekao: - No, Behemote, daj ovamo roman.

Mačak je odmah skočio sa stolice i svi su opazili da je sjedio na debelom svježnju rukopisa. Gornji primjerak mačak je uz poklon predao Wolandu. Margarita je zadrhtala i povikala, ponovo uzbuđena do suza:

- Evo ga, rukopis! Evo ga!

Pritrčala je Wolandu i oduševljeno dodala:

- Svemogući, svemogući!

Woland je uzeo u ruke pruženi primjerak, okrenuo ga, stavio na stranu i šutke, bez smiješka, zagledao se u majstora. Ovaj je ne zna se zašto pao u tugu i nemir, podigao se sa stolice, savio ruke i, okrenuvši se prema dalekom mjesecu, drhtureći počeo mrmljati:

- Ni noću, uz mjesecinu, nemam mira... Zašto su me uznemirili? O bogovi, bogovi...

Margarita se uhvatila za bolnički ogrtač, priljubila se k njemu i sama počela mrmljati, tužna, u suzama:

- Bože, zašto ti ne pomaže lijek?

- Ništa, ništa, ništa - šaptao je Korovjov vrteći se oko majstora - ništa, ništa... Još čašicu, i ja ću s vama za društvo ...

I čašica je namignula, zablistala na mjesecini i pomogla. Majstora su posjeli natrag i bolesnikovo lice poprimilo je mirniji izraz.

- No, sad je sve jasno - rekao je Woland i kucnuo du gim prstom po rukopisu.

- Savršeno jasno - potvrdio je mačak zaboravivši svo je obećanje da će biti šutljiva halucinacija - sad mi je glav na linija tog opusa jasna skroz naskroz. Što ti kažeš, Azazello? - obratio se šutljivom Azazellu.

- Velim - rekao je taj kroz nos - da bi te bilo dobro utopiti.

- Budi milosrdan, Azazello - odgovorio mu je mačak - i ne navodi mog gospodara na tu pomisao. Vjeruj mi da bih ti se svake noći javljao u isto takvom mjesecinastom ruhu, kao i jadni majstor, i kimao bih bi, i zvao bih te k sebi. Kako bi ti bilo, o Azazello?

- No, Margarito - opet je stupio u razgovor Woland
- kažite što vam je potrebno.

Margaritine su oči zaplamsale i ona se molećivo obratila Wolandu:

- Dopustite mi da mu nešto šapnem.

Woland je kimnuo glavom i Margarita je, približivši se majstorovu uhu, nešto šapnula. Čulo se kako joj je odgovorio:

- Ne, prekasno. Ništa više ne želim u životu osim da te vidim. A tebi savjetujem da me ostaviš, propast ćeš sa mnom.

- Ne, neću te ostaviti - odgovorila je Margarita i obratila se Wolandu: - molim da nas opet vratite u podrum u ulicu na Arbatu, i da svjetiljka gori, i da sve bude kako je bilo.

Tada se majstor nasmijao i, obuhvativši Margaritu glavu, rekao:

- Ah, ne slušajte jadnu ženu, messire! U tom području već odavno živi drugi čovjek, i uopće nikada se ne dešava da sve bude kao prije. - On je stavio obraz uz glavu svoje prijateljice, zagrlio Margaritu i počeo mrmljati: - Jadna... jedna...

- Ne dešava se, kažete? - rekao je Woland. - To je istina. Ali mi ćemo pokušati. - I on je pozvao: - Azazello!

Istog časa je sa stropa na pod pao zbunjeni građanin blizak pomračenju uma, u donjem rublju, ali s kovčegom u ruci i s kapom na glavi. Od straha taj je čovjek drhturio i koljena su mu klecala.

- Mogarič? - upitao je Azazello čovjeka koji je pao s neba.

- Alojzij Mogarič - odgovorio je taj, drhtureći.

- Pročitavši članak Latunskoga o romanu ovog čovjeka, vi ste napisali tužbu protiv njega, s izjavom da on skriva ilegalnu literaturu? - upitao je Azazello.

Novopridošli građanin je pomodno i zalio se pokajničkim suzama.

- Htjeli ste se preseliti u njegov stan? - što je mogao srdačnije zaunjkaio je Azazello.

U sobi se začulo siktanje razjarene mačke, i Margarita je urliknuvši:

- Vidjet ćeš što je vještica, vidjet ćeš ti! - zarila nokte u lice Alojzija Mogariča.
Nastala je zbrka.
- Što to radiš? - pačenički je povikao majstor - Margot, ne sramoti se!
- Protestiram, to nije sramota - urlao je mačak.
Margaritu je odvukao Korovjov.
- Dogradio sam kupaonicu. ... - cvokoćući zubima vikao je okrvavljeni Mogarič i u strahu počeo brbljati neke besmislice - samo krečenje ... galica ...
- Upravo dobro što ste dogradili kupaonicu - s odo bravanjem je rekao Azazello - on mora uzimati kupke. - I viknuo: - Van!
Tada se Mogarič okrenuo naglavce i izletio iz Wolan-dove spavaonice kroz otvoreni prozor. Majstor je izbuljio oči, šapćući:
- Ipak, to je očito mnogo čišći posao nego onaj o kojemu je pričao Ivan! - potpuno potresen, osvrtao se, i konačno rekao mačku: - Oprostite, to si ti... to ste vi... - On se zapleo ne znajući kako da se obrati mačku. - Vi ste onaj mačak koji je ulazio u tramvaj?
- Da, ja sam - potvrdio je polaskani mačak i dodao: - Ugodno je čuti kako se ljubazno odnosite prema mačku. Obično mačcima, ne znam zbog čega, govore »ti«, iako se nijedan mačak nikada ni s kim nije pobratio.
- Čini mi se da niste obični mačak ... - neodlučno je odgovorio majstor. - U bolnici će ipak primijetiti da me nema - dodao je plašljivo Wolandu.
- Ništa oni neće primijetiti! - umirio ga je Korovjov i nekakvi papiri i knjige našli su se u njegovim rukama: - Je li to povijest vaše bolesti?
- Da...
Korovjov je bacio povijest bolesti u kamin.
- Ne postoji li dokument, ne postoji ni čovjek - zadovoljno je govorio Korovjov - a to je knjiga stanara vašeg graditelja?
- Da-a ...
- Tko je upisan u nju? Alojzij Mogarič? - Korovjov je puhnuo na stranicu knjige stanara. - Jedan! Nema ga, i molim, nije ga ni bilo. A ako se vaš graditelj začudi, recite

mu da je Alojzija sanjao. Mogarič? Kakav Mogarič? Nikakva Mogariča nije bilo! - Tada se uvezana knjiga stanara isparila iz Korovjovljevih ruku. - I eto, ona je već u gradi-teljvom stolu. - Dobro ste rekli - govorio je majstor, zadivljen preciznošću Korovjovljeva rada - ako ne postoji dokument, ne postoji ni čovjek. Ni ja ne postojim, nemam dokumenta.

- Ispričavam se - povikao je Korovjov - upravo je to halucinacija, eto vašeg dokumenta - i Korovjov je pružio majstoru dokument. Zatim je prevrnuo očima i slatko prošaptao Margariti: - A evo i vašega vlasništva, Margarito Nikolajevna - i Korovjov je uručio Margariti bilježnicu s nagorjelim rubovima, sasušenu ružu, fotografiju i, posebno pažljivo, štednu knjižicu: - deset tisuća, kako ste izvoljeli položiti, Margarito Nikolajevna. Nama tuđe nije potrebno.

- Meni bi se prije šape sasušile nego da dirnem tuđe - napuhnuvši se rekao je mačak i plesao po kovčegu da bi u nj ugurao sve primjerke zlosretnog romana.

- I vaši dokumenti također - nastavio je Korovjov pružajući Margariti dokumente, a zatim je, obraćajući se Wolandu, s poštovanjem raportirao: - Gotovo, messire!

- Ne, nije gotovo - odgovorio je Woland, odmaknuvši se od globusa - kamo zapovijedate, moja draga donna, da uputimo vašu pratnju? Meni osobno ona nije potrebna.

Tada je kroz otvorena vrata dojurila Nataša, gola kakva je bila, pljesnula je rukama i povikala Margariti:

- Budite sretni, Margarito Nikolajevna! - Kimnula je majstoru i opet se obratila Margariti: - Znala sam kamo ste odlazili.

- Kućne pomoćnice sve znaju - primijetio je mačak, značajno podigavši šapu - griješimo kad mislimo da su slijepe.

- Što želiš, Natašo? - upitala je Margarita. - Vрати se u vilu.

- Dušo, Margarito Nikolajevna - molećivo je progovorila Nataša i spustila se na koljena - zamolite ih - pogledala je Wolanda - da me ostave među vješticama. Neću natrag u vilu! Neću se udati ni za inženjera ni za tehničara!

Meni su gospodin Jacques jučer na balu ponudili brak. - Nataša je otvorila šaku i pokazala nekakve zlatnike.

Margarita je upitno pogledala Wolanda. Taj je kimnuo. Tada se Nataša bacila Margariti oko vrata, zvonko je poljubila i, pobjednički viknuvši, odletjela kroz prozor.

Na Natašinu mjestu pokazao se Nikolaj Ivanović. Zadobio je svoj prijašnji ljudski lik, ali je bio silno smrknut pa čak i razdražen.

- Evo, koga ću sa zadovoljstvom otpustiti - rekao je Woland gledajući s odvratnošću Nikolaja Ivanoviča - s ve likim zadovoljstvom, toliko je ovdje suvišan.

- Molim da mi se izda potvrda - progovorio je Nikolaj Ivanović veoma tvrdoglavo divlje se osvrćući - gdje sam proveo prošlu noć.

- U koju svrhu? - grubo je upitao mačak.

- U svrhu predočenja miliciji i supruzi - čvrsto je rekao Nikolaj Ivanović.

- Mi obično ne izdajemo potvrde - odgovorio je mačak i namrštio se - ali ćemo za vas, neka bude, učiniti iz nimku,

I nije još Nikolaj Ivanović ni došao k sebi, kad je već naga Hella sjedila kraj pisaćeg stroja, a mačak joj je diktirao.

- Ovime se potvrđuje da je donosilac, Nikolaj Ivanović, proveo spomenutu noć na balu kod sotone, dovučen na nj u svojstvu prijevoznog sredstva... stavi, Hella, za gradu! A u zagradu napiši »nerast«. Potpis - Behemot.

- A datum? - propištao je Nikolaj Ivanović.

- Datume ne stavljamo, s datumom potvrda neće va žiti - javio se mačak, dohvativši papir. Zatim je odnekuda uzeo pečat, po svim pravilima je huknuo u njega, utisnuo na papir riječ »plaćeno« i uručio ga Nikolaju Ivanoviću. Poslije toga je Nikolaj Ivanović netragom nestao, a na nje govju se mjestu pojavio novi neočekivani čovjek.

- Tko je to? - s gađenjem je upitao Woland, zaklanja jući se rukom od svjetlosti svijeća.

Varenuha je spustio glavu, uzdahnuo i tiho rekao:

- Otpustite me natrag, ne mogu biti vampir. Ja i Hella skoro smo tada Rimskog dotjerali do smrti. Ja nisam krvožedan. Otpustite me!

- Kakva je to tlapnja? - upitao je mršteći se Woland.
- Kakav Rimski? Kakva je to glupost?

- Ne uznemirujte se, messire - odazvao se Azazello i obratio se Varenuhi: - Ne treba se prostački ponašati preko telefona. Ne treba lagati preko telefona. Jasnó? Nećete li se više tim baviti?

Od radosti se sve pomiješalo u Varenuhinoj glavi, njegovo je lice zasjalo, i on je, ne znajući što govori, promrmljao:

- Istinitim bo ... to jest, hoću reći... vaše ve ... od mah poslije ručka ... - Varenuha je stiskao ruke na grudi i s molbom gledao Azazella.

- Dobro. Kući! - rekao je mačak i Varenuha se rasplinuo.

- Sada me svi ostavite nasamo s njima - naredio je Woland pokazujući majstora i Margaritu.

Wolandova zapovijed odmah je izvršena. Poslije šutnje Woland se obratio majstoru:

- Znači, u arbatski podrum? A tko će pisati? A mašta, nadahnuće?

- Više nemam nikakve mašte, a ni nadahnuća - od govorio je majstor - ništa me ne zanima osim nje - opet je položio ruku na Margaritinu glavu - slomili su me, teš ko mi je pri duši, hoću u podrum.

- A vaš roman, Pilat?

- Mrzim taj roman - odgovorio je majstor. - Suviše sam mnogo propatio zbog njega.

- Molim te - žalosno je zamolila Margarita - ne govori tako. Zašto me mučiš? Pa znaš da sam sav svoj život uložila u taj tvoj rad. - Margarita je još dodala, okrenuvši se k Wolandu: - Ne slušajte ga, messire, suviše je iz mučen.

- Ali nešto se mora opisivati? - govorio je Woland. - Ako ste iscrpili tog prokuratora, počnite pisati, recimo, o Alojziju.

Majstor se nasmiješio.

- To Lapšonikova neće tiskati, a, osim toga, to nije zanimljivo.

- Od čega ćete živjeti? Bit ćete siromašni.

- Drage volje, drage volje - odgovorio je majstor, pri vukao je Margaritu, objukao je oko ramena i dodao: - Urazumit će se ona, otići od mene ...

- Ne mislim - rekao je kroz zube Woland i nastavio: - Dakle, čovjek koji je napisao povijest Poncija Pilata, odlazi u podrum, s nakanom da se smjesti kraj svjetiljke i živi bijedno?

Margarita se odmakla od majstora, i progovorila vrlo gorljivo:

- Učinila sam sve što sam mogla, i šapnula sam mu najzamamnije stvari. Ali je on odbio.

- Znam što ste mu šaptali - suprotstavio se Woland - ali to nije najzamamnije. Reći ću vam - nasmiješivši se, obratio se k majstoru - vaš će vam roman još donijeti iz nenađenja.

- To je vrlo žalosno - odgovorio je majstor.

- Ne, ne, to nije žalosno - rekao je Woland - ništa strašno. No, Margarito Nikolajevna, sve je učinjeno. Želite li još štogod od mene?

- Što govorite, o, što govorite, messire!...

- Onda uzmite ovo od mene za uspomenu - rekao je Woland i izvadio ispod jastuka malu zlatnu potkovu s dijamantima.

- Ne, ne, ne, zbog čega?

- Želite li se sa mnom svadati? - nasmiješivši se, upitao je Woland.

Kako na platu nije imala džepa, Margarita je stavila potkovu u servijetu i napravila čvor. Tada ju je nešto zapanjilo. Pogledala je prozor u kojemu je svijetlio mjesec i rekla:

- Evo, što ne razumijem ... kako to da je stalno po noć pa ponoć, a već odavno bi moralo biti jutro?

- Prazničnu noć ugodno je malo zadržati - odgovorio je Woland. - No, pa želim vam sreću!

Margarita je molećivo pružila ruke Wolandu, ali se nije usudila da mu priđe i samo je tiho kliknula:

- Ostajte zdravo! Ostajte zdravo!

- **Do** viđenja - rekao je Woland.

I Margarita u crnom platu, a majstor u bolničkom ogrtaču izišli su u hodnik draguljaričina stana, u hodniku

je gorjela svijeća i tu ih je čekala Wolandova pratnja. Kad su izlazili iz hodnika, Hella je nosila kovčeg u kojemu je bio roman i neveliko vlasništvo Margarite Nikolajevne, a mačak je pomagao Helli.

Kod vrata stana Korovjov se poklonio i nekamo nestao, a ostali su krenuli da ih prate na stubište. Ono je bilo pusto. Kad su prolazili preko hodnika na drugom katu, nešto je mekano palo, ali na to nitko nije obraćao pažnju. Kod ulaznih vrata šeste veže Azazello je puhnuo u zrak i samo što su izišli na dvorište u koje mjesec nije dopirao, ugledali su čovjeka koji je spavao na stepenicama, i, očigledno, spavao mrtvačkim snom, čovjeka u čizmama i kapi, a ugledali su također i veliki crni automobil s ugašenim svjetlima koji je stajao pred vratima. Kroz prednje staklo mutno se vidio vranin profil.

Već su se spremali da sjednu kad li je Margarita u očajanju tiho uskliknula:

- Bože, izgubila samo potkovu!

- Sjednite u auto - rekao je Azazello - i pričekajte me. Odmah ću se vratiti, samo da pogledam u čemu je stvar. - I on je otišao u zgradu.

Stvar je bila u tome: neko vrijeme prije izlaska Margarite i majstora s njihovim pratiocima, iz stana br. 48 koji se nalazio ispod draguljaričina, izišla je na stubište suhonjava žena s kantom i torbom u rukama. To je bila upravo ona Anuška koja je, na Berliozovu nesreću, u srijedu prolila suncokretovo ulje kod obrtaljke.

Nitko nije znao, i sigurno nitko neće ni doznati, čime se u Moskvi bavila ta žena i od kakvih je sredstava živjela. Znalo se o njoj samo to da se nju svakodnevno moglo vidjeti čas s kantom, čas s torbom i kantom zajedno - ili u dućanu s petrolejem, ili na trgu, ili kod kućnih vrata, ili na stubištu, a najčešće u kuhinji stana br. 48 gdje je stanovala Anuška. Osim toga, znalo se, i to najbolje, da je gdje se ona god pojavila ili se nalazila - odmah na tom mjestu nastao skandal, pa je stoga nosila nadimak »Kuga«.

Kuga-Anuška ustajala je vrlo rano, a danas ju je podiglo nešto, niti svjetlo niti zora, odmah poslije pola noći. Okrenuo se ključ u bravi, provirio je Anuškin nos, a zatim je provirila i ona sama, zalupila je za sobom vrata, i već

se spremala da nekamo krene kad li su na gornjem katu tresnula vrata, netko se spuštao po stepenicama i naletjevši na Anušku odbacio je u stranu tako da je potiljkom udarila o zid.

- Kamo te vrag nosi samo u gaćama? - zavrištala je Anuška uhvativši se za potiljak. Čovjek u donjem rublju, s kovčegom u rukama i kapi, zatvorenih očiju, odgovorio je Anuški bijesnim sanenim glasom:

- Stup! Galica! Koliko je samo krečenje koštalo... - i zaplakavši proderao se: - Van! - Tada je jurnuo, ali ne više dolje po stepenicama, nego - gore, onamo gdje je bilo razbijeno staklo na prozoru, i naglavce izletio kroz prozor u dvorište. Anuška je čak zaboravila na potiljak, uzdahnula i krenula k prozoru. Legla je potrbuške na pod, i turila glavu u dvorište očekujući da će na asfaltu, osvijetljenom dvorišnom svjetiljkom, vidjeti smrskana čovjeka s kovčegom. Ali na asfaltu dvorišta nije bilo ništa.

Preostalo je da pretpostavi kako je pospana i čudna ličnost izletjela iz kuće poput ptice ne ostavivši iza sebe nikakav trag. Anuška se prekrížila i pomislila: »Stvarno je čudan stan broj pedeset! Ne govore ljudi uzalud... Ah, kakav stan!...«

Nije dospjela o tome razmisliti kad li su gore vrata ponovo zalupila i netko je drugi potrčao. Anuška se pripila uza zid, i vidjela kako je neki prilično poštovani građanin s bradicom, ali s nešto svinjskim licem, kako se učinilo Anuški, šmugnuo mimo nje i poput prvoga ostavio kuću kroz prozor, ni ne pomislivši da se smrska na asfaltu. Anuška je zaboravila svrhu svog odlaska i ostala je na stubištu, križajući se, uzdišući i razgovarajući sama sa sobom.

Treći - bez brade, okrugla obrijana lica, u ruskoj košulji, za kratko je vrijeme dotrčao odozgo i potpuno jednako otrprnuo kroz prozor.

Treba reći u Anuškinu čast, da je bila znatiželjna i odlučila je da sačeka neće li biti nekih novih čudesa. Opet su gore otvorili vrata, i sada se počelo spuštati čitavo društvo, ali ne trkom već obično kao što čine svi ljudi. Anuška je odjurila od prozora, spustila se k svojim vratima, brzo ih otvorila, sakrila se iza njih, i u pukotini koju je ostavila zaiskrilo se njezino izbuljeno od znatiželje oko.

Neki bolesnik, ili nije bio bolesnik ali svakako čudan, blijed, obrastao bradom, u crnoj kapici i u nekakvu ogrtaču spuštao se nesigurnim koracima. Njega je brižljivo vodila pod ruku nekakva dama u crnoj mantiji, kako se to Anuški učinilo u polutama. Dama je bila ili bosa ili u nekakvim prozirnim, sigurno inozemnim cipelama, rascvjetanim u komadiće. Fuij! Ma kakve cipele! Pa dama je bila gola! Pa da, mantija je bila prebačena izravno na golo tijelo! »Ah, kakav stan!...« U Anuškinjoj je duši sve pjevalo od predosjećaja užitka što će sve sutra pričati susjedima.

Iza čudno odjevene dame išla je gola dama s kovčegom u ruci, a kraj kovčega šunjao se crni veliki mačak. Anuška samo što nije naglas nešto pisnula, trljajući oči.

Završavao je povorku stranac malena rasta i šepav, s krivim okom, bez kaputa, u bijelom prsluku fraka i s kravatom. Cijelo društvo prolazilo je kraj Anuške. Tada je nešto palo na hodnik.

Kad je čula da se koraci udaljuju, Anuška je poput zmije dopuzala iza vrata, stavila je kantu uza zid, legla je potrbuške i stala tražiti. U njezinim se rukama našla servijeta s nečim teškim. Anuškinje oči skočile su na čelo kad je otvorila zavežljaj. Anuška je prinijela k očima dragocjenost, i oči su usplamtjele pravim vučjim plamenom. U Anuškinjoj se glavi podigao vihor:

»Niti išta znam, niti sam išta vidjela!... K nećaku? Ili raspiliti na komadiće? ... Kamenčiće mogu izvaditi i po jedan prodati: jedan na Petrovki, drugi na Smolenskom ... I niti išta znam i niti sam išta vidjela!...«

Anuška je sakrila nađenu stvar pod pazuhu, uhvatila kantu i već se spremala da se vrati u stan, odgodivši svoj odlazak u grad, kad li je pred njom iskrasnio, đavo će ga znati odakle, onaj s bijelim prsima, bez kaputa, i tiho šapnuo:

- Daj potkovu i servijetu!

- Kakvu servijetu-potkovu? - upitala ja Anuška, vrlo se iskusno pretvarajući. - Ne znam ni za kakvu servijetu. Zar ste, građanine, pijani?

Bjeloprsi je tvrdim kao rukohvati autobusa i isto tako hladnim prstima, više ništa ne rekavši, stisnuo Anuškinjo grlo tako da je sasvim zaustavio prilaz zraka u njezine gru-

di. Kanta je ispala iz Anuškinih ruku na pod. Držeći neko vrijeme Anušku bez zraka, stranac bez kaputa skinuo je prste s njezina grla. Udahnuvši zrak, Anuška se nasmiješila.

- Ah, potkovicu? - progovorila je. - Ovaj čas! Znači - to je vaša potkova? A ja gledam, leži u servijeti, i namjerno sam je podigla da je netko ne uzme, a onda mu stavi soli na rep!

Kad je dobio potkovicu i servijetu, stranac se počeo klanjati Anuški, čvrsto joj stiskati ruku i marljivo zahvaljivati slijedećim izrazima, s jako izraženim stranim akcentom:

- Najdublje sam vam zahvalan, madame. Meni je ta potkova draga kao uspomena. I dopustite da vam za to što ste je sačuvali uručim dvije stotine rubalja. - I on je odmah iz vadio iz džepa na prsluku novac i uručio ga Anuški.

Ona je očajnički se smiješeći samo uzvikivala:

- Ah, najpokornije zahvaljujem! Mersi! Mersi!

Velikodušni stranac jednim je skokom preskočio cijeli niz stepenica, ali prije nego će sasvim nestati viknuo je odozdo ali bez akcenta:

- Ti, stara vještice, ako još ikada budeš našla tuđu stvar, predaj je miliciji a ne skrivaj je pod pazuhu!

Osjećajući u glavi zvonjavu i zbrku od svih događaja na stubištu, Anuška je još dugo, po inerciji, nastavila vikati:

- Mersi! Mersi! Mersi! - ali stranca već dugo nije bilo.

Nije bilo ni automobila u dvorištu. Vrativši Margariti Wolandov poklon, Azazello se oprostio s njom, upitao da li udobno sjedi, a Hella se sočno izljubila s Margaritom, mačak je poljubio njezinu ruku, pratioci su mahnuli rukom majstoru koji se nepomično i beživotno zavalio u kut sjedišta, mahnuli su vrani i odmah se rasplinuli u zraku, ne smatrajući potrebnim da se muče penjanjem po stepenicama. Vrana je upalila farove i kliznula kolima kroz vrata mimo čovjeka koji je namrtvo spavao na stepenicama. I farovi velikog crnog automobila nestali su među drugima u besanoj i bučnoj Sadovoj ulici.

Za jedan sat u podrumu male kućice u jednoj od Arbatskih ulica, u prvoj sobi gdje je sve bilo onako kako je

bilo prije strašne jesenje noći prošle godine, kraj stola, prekrivena baršunastim stolnjakom, ispod svjetiljke sa sjenilom, kraj koje je stajala vaza s đurđicama, sjedila je Margarita i tiho plakala zbog proživljenog uzbuđenja i sreće. Bilježnica, načeta plamenom, ležala je pred njom, a kraj nje se uzdizao kup nedirnutih bilježnica. Kućica je šutjela. U susjednoj maloj sobi ležao je majstor u dubokom snu na malom divanu, pokriven bolničkim ogrtačem. Njegovo je ravnomjerno disanje bilo bešumno.

Isplakavši se, Margarita je dohvatila nedirnite bilježnice i našla mjesto koje je čitala prije susreta s Azazellom ispod Kremaljskih zidina. Margariti se nije spavalo. Milovala je rukopis nježno, onako kako se miluje ljubljenu mačku, i okretala ga u rukama, razgledavajući ga sa svih strana, zaustavljajući se čas na naslovnoj strani čas otvarajući kraj. Nju je obuzela iznenadna užasna pomisao da je sve to - čarolija, i da će bilježnice nestati s očiju, da će se ona naći u svojoj spavaonici u vili i da će, kad se probudi, otići da se utopi. Ali to je bila posljednja strašna misao, odjek dugih patnji koje je proživjela. Ništa nije nestalo, svemogući Woland bio je zaista svemoguć, i koliko je god htjela, makar do jutarnje zore, mogla je Margarita prelistavati listove bilježnice, gledati ih i ljubiti, i čitati ponovo riječi:

- Tama, koja je nadošla sa Sredozemnog mora pokrila je prokuratoru mrski grad ... Da, tama ...

Poglavlje 25.

KAKO JE PROKURATOR POKUŠAO SPASITI JUDU IZ KIRIATA

Tama koja je nadošla sa Sredozemnog mora pokrila je prokuratoru mrski grad. Nestali su viseći mostovi koji su spajali hram sa strašnom Antonijevom kulom, spustio se s neba bezdan i zalio krilate bogove na hipodromu, Hasmonejski dvorac sa streljima, trgove, karavan-saraje, uličice, ribnjake ... Nestao je Jeršalajim - veliki grad, kao da nikad nije postojao na svijetu. Sve je proždrla tama koja je uplašila sve živo u Jeršalajimu i njegovoj okolini. Čudni se oblak približio od mora prema kraju dana, četrnaestog dana proljetnog mjeseca nišana.

On je već navalio svojini trbuhom na Čelavu goru gdje su krvnici ubrzano ubadali kažnjenike, navalio je na hram u Jeršalajimu, klizio u dimnim bujicama s njegova brežuljka i prekrio Donji grad. Navalio je na prozore i tjerao ljude s krivudavih ulica u kuće. Nije se žurio da saspe svoju vlagu i sipao je samo svjetlo. Čim bi dimnu čorbu proparao plamen, iz mrke tame izranjala je u njoj gruda hrama s blistavim ljušturastim pokrivačem. Ali se on gasio u trenu i hram je uranjao u tamni bezdan. Nekoliko puta je izranjao iz njega i opet propadao, i svaki put bilo je to propadanje popraćeno tutnjavom katastrofe.

Druga nemirna svjetlucaja dozivala su iz bezdana dvorac Heroda Velikog, koji je stajao na zapadnom brežuljku nasuprot hramu, i strašni slijepi zlatni kipovi uzno-sili su se prema crnom nebu pružajući k njemu ruke. Ali se opet skrivao nebeski plamen i teški udarci groma otjerali su zlatne idole u tamu.

Pljusak je briznuo neočekivano, i tada je oluja prešla u uragan. Na mjestu gdje su oko podneva, u blizini mramorne klupe u vrtu, razgovarali prokurator i prvosvećenik, udar je kao iz topa prelomio čempres poput prutića. Zajedno s vodenom prašinom i gradom na balkon pod stupovima nosilo je otrgnute ruže, lišće magnolije, grančice i pijesak. Uragan je kidao vrt.

U to vrijeme pod stupovima se nalazio samo jedan čovjek i taj je čovjek bio prokurator.

Sada nije sjedio u naslonjaču, nego je ležao na ležaljci kod niskog malog stola, krcatog jestvinama i vinom u vrčevima. Druga ležaljka, prazna, nalazila se s druge strane stola. Kod prokuratorovih nogu ležala je neočišćena crvena, kao da je krvava, mlaka i valjale se krhotine razbijena vrča. Sluga koji je prije oluje prostirao stol za prokuratora, smeo se zbog njegova pogleda, uznemirio se što mu možda nije nečim ugodio, i prokurator je, razljutivši se na njega, bacio vrč na mozaik poda, rekavši:

- Zašto me ne gledaš u lice kad mi pružaš vrč? Zar si nešto ukrao?

Crno lice Afrikanca je posivjelo, u njegovim se očima pojavio smrtni strah, zadrhtao je i samo što nije razbio i drugi vrč, ali je prokuratorov gnjev odletio isto tako brzo kao što je doletio. Crnac je htio pokupiti krhotine i obrisati mlaku, ali mu je prokurator mahnuo i rob je otrčao. Mlaka je ostala.

Sada, za vrijeme uragana, crnac se krio kraj niše gdje se nalazio kip bijele nage žene s nagnutom glavom, plašeći se da dođe pred oči u nezgodan čas, istovremeno se bojeći da propusti trenutak kad bi ga gospodar mogao pozvati.

Ležeći na ležaljci u olujnom polumraku, prokurator je sam sebi nalijevao vino u pehar, pio dugim gutljajima, ponekad dodirivao kruh, lomio ga, gutao male komadiće, s vremena na vrijeme srkao ostrige, žvakao limun i opet pio.

Da nije bilo šuma vode, da nije bilo udaraca groma koji su, kako se činilo, prijetili da smrskaju krov dvorca, da nije bilo lupe grada koji je kuckao po stepenicama balkona, moglo bi se čuti da prokurator nešto mrmlja, razgovarajući sam sa sobom. A da se nestalno treperenje nebe-

skog plamena pretvorilo u postojano svjetlo, promatrač bi mogao vidjeti da prokuratorovo lice s upaljenim očima od posljednjih besanica i od vina, izražava nestrpljivost, da prokurator ne samo što gleda dvije bijele ruže koje su uto-nule u crvenoj mlaki nego stalno okreće glavu prema vrtu, u susret vodenoj prašini i pijesku, da nekog očekuje, nestrpljivo očekuje.

Prošlo je neko vrijeme i vodena je koprena počela rijediti pred prokuratorovim očima. Kako god bio uragan bijesan, počeo je slabiti. Grančice više nisu pucketale i nisu padale. Udarci groma i munje postali su rjeđi. Nad Jeršalajimom više nije plovio ljubičasti pokrivač s bijelim rubom, nego obični sivi oblak u zaštitnici. Oluja je odlazila prema Mrtvome moru.

Sada se već mogao zasebno čuti šum kiše, i šum vode koja se rušila u žljebovima i po stepenicama kojima je ovog dana silazio prokurator da objavi na trgu kaznu. Konačno je zazvučao i dosad prigušeni vodoskok. Vedrilo se. U svojoj kopreni, koja je žurila na istok, pojavili su se plavi prozori.

Tada, izdaleka, prodirući kroz šum već sasvim oslabljene kiše, doprli su do prokuratorova uha slabi zvukovi truba i stotina konjskih kopita. Kad je to čuo, prokurator se pomaknuo i njegovo je lice oživjelo. Ala se vraćala s Čelave gore. Sudeći po zvuku, prolazila je preko trga gdje je bila objavljena kazna.

Konačno je prokurator začuo i dugo očekivane korake i gacanje na stepenicama koje su vodile prema gornjoj terasi vrta pred balkonom. Prokurator je istegao vrat i njegove su oči zablistale izražavajući radost.

Između dva mramorna lava pojavila se najprije glava u kapuljači, a zatim cijeli, potpuno mokri čovjek u platu koji mu se prilijepio uz tijelo. Bio je to isti onaj čovjek koji je prije izricanja kazne šaputao s prokuratorom u zamračenoj sobi u dvorcu, i koji je za vrijeme izvršenja kazne sjedio na tronošcu igrajući se s prutićem.

Ne obazirući se na mlake, čovjek u kapuljači presjekao je vrtu terasu, stao na mozaik poda na balkonu i, podigavši ruku, rekao visokim ugodnim glasom:

- Neka bude prokurator zdrav i neka se raduje! - Pridošlica je govorio latinski.

- Bogovi! - uskliknuo je Pilat. - Pa vi ste mokri do kože! Kakav uragan? A? Molim da odmah prijedete k meni. Presvucite se, molim vas.

Pridošlica je zabacio kapuljaču, otkrivši potpuno mokru glavu s prilijepljenom na čelo kosom, i pokazavši na svom obrijanom licu ljubazni smiješak, stao je odbijati da se presvuče, tvrdeći da mu kišica ničim neće naškoditi.

- Neću ni da čujem - odgovorio je Pilat i pljesnuo dlanovima. Time je pozvao sluge koji su se pred njim skrivali, i naredio im da se pobrinu za pridošlicu, a onda odmah iznesu toplo jelo. Da bi osušio kosu, presvukao se, preobuo i uopće da bi se doveo u red, čovjeku koji je došao prokuratoru trebalo je vrlo malo vremena, i on se uskoro pojavio na balkonu u suhim sandalama, u suhom purpurnom ratničkom platu i očešljane kose.

Za to vrijeme sunce se vratilo u Jeršalajim i prije nego što će otići i utonuti u Sredozemno more, bacalo je oprostajne zrake prokuratoru mrskom gradu i pozlatilo stupove na balkonu. Vodoskok je sasvim oživio i raspjevao se iz sve snage, golubovi su se spustili na pijesak, gukali, skakali preko slomljenih grančica, ključali u mokrom pijesku. Crvena mlaka bila je očišćena, krotine odnesene, na stolu se dimilo meso.

- Slušam prokuratorove zapovijedi - rekao je pridošlica prilazeći stolu.

- Ali nećete ništa čuti dok ne sjednete i ne popijete vina - ljubazno je odgovorio Pilat i pokazao na drugu ležaljku.

Pridošlica je prilegnuo, sluga mu je nalio u pehar gusto crveno vino. Drugi sluga je napunio prokuratorov pehar, oprezno se nagnuvši preko njegova ramena. Poslije toga prokurator je pokretom udaljio obojicu slugu. Dok je Pridošlica jeo i pio, Pilat je srkao vino, gledajući poluotvorenim očima svoga gosta. Čovjek koji je došao Pilatu bio je srednjih godina, vrlo ugodna okrugla i dotjerana lica, s mesnatim nosom. Njegova je kosa bila neke neodređene boje. Sada, dok se sušila, postajala je svjetlija. Nacional-

nost pridošlice bilo bi teško utvrditi. Osnovno što je obilježavalo njegovo lice bio je izraz dobrote koji su narušavale oči ili, bolje, ne oči nego način na koji je gledao u su-besjednika. Svoje ionako malene oči pridošlica je napola prikriivao nešto čudnim, kao da su natekli, kopcima. Tada je u pukotinama ovih očiju svijetlilo lukavstvo bez zlobe. Treba pretpostavljati da je prokuratorov gost bio sklon humoru. Ali je ponekad, potpuno otjeravši taj humor iz pukotina, sadašnji prokuratorov gost širom otvarao kapke i pogledao bi svojeg subesjednika naglo i uporno, kao da mu je cilj da razgleda nekakvu neprimjetnu mrljicu na su-besjednikovu nosu. To je trajalo jedan časak, nakon čega bi se kapci opet spustili, pukotine se sužavale i u njima je opet svijetlio dobroćudni lukavi um.

Pridošlica nije odbio ni drugi pehar vina, s očitom nasladom progutao nekoliko ostriga, okusio kuhano povrće, pojeo komadić mesa. Kad se nasitio, pohvalio je vino:

- Divna loza, prokuratoro, zar to nije - »Falerno«?

- »Cekuba«, tridesetogodišnje - ljubazno se javio prokurator.

Gost je stavio ruku na srce, odbio da još jede, izjavio da je sit. Tada je Pilat napunio svoj pehar, gost je postupio isto tako. Obojica su odlili malo vina iz svojih čaša u tanjur s mesom i prokurator je glasno izrekao podižući čašu:

- Za nas, za tebe, cezare, oče Rimljana, najdraži i najbolji među ljudima!

Nakon toga su ispili vino, a crnci su sa stola odnijeli jestvine, ostavivši na njemu samo voće i vrčeve. Opet je pokretom prokurator udaljio sluge i ostao sa svojim gostom sam pod stupovima.

- Dakle - progovorio je tiho Pilat - što mi možete reći o raspoloženju u gradu?

On je nehotice okrenuo svoj pogled onamo gdje su za terasama vrta dogorjevali i stupovi i plosnati krovovi koje su pozlatile posljednje zrake sunca.

- Pretpostavljam, prokuratoro - odgovorio je gost - da je raspoloženje u Jeršalajimu sada zadovoljavajuće.

- Može li se jamčiti da neredi više ne prijete?

- Jamčiti se može - laskavo gledajući prokuratora odgovorio je gost - samo za jedno na svijetu - za moć ve likog cezara.

- Neka mu bogovi podare dug život - odmah je prihvatilo Pilat - i sveopći mir. - Zašutio je i nastavio: - Mi slite li da je sada moguće povući vojsku?

- Pretpostavljam da kohorta Munjevite legije može otići - odgovorio je gost i dodao: - Bilo bi dobro da na ra stanku prodefilira gradom.

- Vrlo dobra misao - odobravao je prokurator - pre kosutra ću je otpustiti a i sam ću otići i - kunem vam se pirom dvanaest bogova, larima se kunem - mnogo bih dao da to mogu učiniti već danas!

- Prokurator ne voli Jeršalajim? - dobroćudno je upi tao gost.

- Smilujte se - smiješeći se, uskliknuo je prokurator - nema beznadnijeg mjesta na zemlji. Ne govorim samo o prirodi - svaki put sam bolestan kad moramo ovamo do laziti - ali to je pola zla! Ali ovi praznici - magovi, čarob njaci, vračevi, horde bogomoljaca!... Fanatici, fanatici! Koliko malo vrijedi taj mesija kojega su iznenada počeli očekivati ove godine! Svakog trenutka očekuješ da ćeš biti svjedokom najneugodnijeg krvoprolića ... Cijelo vrijeme mijesati vojske, čitati tužbe i klevete od kojih je k tome polovina napisana protiv tebe samoga! Priznajte, to je do sadno. O, da nema službe imperatoru!

- Da, ovdašnji su praznici teški - složio se gost.

- Iz sve duše želim da oni što prije svrše - energično je dodao Pilat. - Tako ću dobiti mogućnost da se konačno vratim u Cezareju. Vjerujte, ova grozna zgrada Herodova - prokurator je mahnuo rukom duž kolonade tako da je postalo jasno da govori o dvorcu - dovodi me do ludila! Ne mogu noćiti u njoj. Svijet nije poznavao čudniju arhi tekturu! ... Da, ali vratimo se na stvar. Prije svega, zar vas taj prokleti Bar-Rabban ne zabrinjava?

Tada je gost bacio svoj osobiti pogled na prokuratorov obraz. Ali je on s dosadom u očima gledao u daljinu, mršteći se i s gađenjem promatrajući dio grada koji je ležao pod njegovim nogama i tonuo u predvečerje. Ugasio se pogled gosta i njegovi su se kapci spustili.

- Treba misliti da je Bar sada postao bezopasan kao janje - progovorio je gost i na okruglom licu pojavile su se boriče. - Njemu će sada biti neugodno buniti se.

- Suviše je poznat? - upitao je Pilat, podsmjehnuvši se.

- Prokurator, kao obično, pronicljivo shvaća problem.

- U svakom slučaju - zabrinuto je primijetio prokurator, i tanki dugački prst s crnim kamenom na prstenu podigao se uvis - trebat će...

- O, prokurator može biti siguran - dok sam u Judeji Bar neće učiniti ni koraka a da mu netko ne ide za petama.

- Sada sam miran kao što sam uostalom uvijek miran dok ste ovdje.

- Prokurator je suviše dobar!

- A sada vas molim da mi nešto kažete o izvršenju kazne - rekao je prokurator.

- Što zapravo zanima prokuratora?

- Nije li bilo pokušaja gomile da izrazi negodovanje? To je najvažnije, dakako.

- Nikakvih - odgovorio je gost.

- Vrlo dobro. Sami ste utvrdili da je smrt nastupila?

- Prokurator može u to biti siguran.

- A recite ... jesu li im dali piti prije vješanja na stupove?

- Da. Ali je on - gost je pritvorio oči - odbio da pije.

- Tko? - upitao je Pilat.

- Oprostite, hegemone! - uskliknuo je gost. - Nisam li spomenuo? Ha-Nocri!

- Bezumnik! - rekao je Pilat i pravio grimase. Ispod njegovog lijevog oka trgnula se žilica. - Umirati od sunčanih opekotina! Čemu da odbija nešto što mu pripada po zakonu! S kakvim je riječima odbio?

- On je rekao - opet pritvarajući oči, odgovorio je gost - da zahvaljuje i da ne okrivljuje što mu oduzimaju život.

- Koga? - prigušeno je upitao Pilat.

- To, on, hegemone, nije rekao ...

- Nije li pokušao nešto propovijedati u nazočnosti vojnika?

- Ne, hegemon, ovaj put nije bio rječit. Jedino što je rekao, jest to da među ljudskim porocima najglavnijim smatra kukavičluk.

- U povodu čega je to rekao? - čuo je gost iznenada napukli glas.

- To se nije moglo razumjeti. On se općenito ponašao čudnovato, kao, uostalom, uvijek.

- Po čemu čudnovato?

- Stalno je pokušavao pogledati u oči čas jednom čas drugom od onih koji su ga okruživali i cijelo se vrijeme smiješio nekakvim zbunjenim smiješkom.

- Više ništa? - upitao je hrapavi glas.

- Više ništa.

Prokurator je zvecnuo peharom nalijevajući sebi vino. Osušivši ga do samog dna, on je progovorio:

- Stvar je u tome: iako ne možemo pronaći - bar ne ovoga časa - bilo kakve njegove poštovaoce ili sljedbenike, ipak mi ne možemo biti sigurni da ih uopće nema.

Gost je pažljivo slušao sagnuvši glavu.

- I da izbjegnemo bilo kakva iznenađenja - nastavio je prokurator - molim vas da odmah i bez buke sklonite s lica zemlje tijela sve trojice kažnjenika i da ih pokopate tajno i u tišini, tako da njima ne bude više ni traga ni glasa.

- Slušam, hegemon - rekao je gost i ustao rekavši:

- S obzirom na složenost i odgovornost posla dopustite mi da odmah odem.

- Ne, sjednite - rekao je Pilat, pokretom zaustavljajući svoga gosta - samo još dva pitanja. Prvo - vaše velike zasluge na najtežem radu u dužnosti načelnika tajne službe kod prokuratora Judeje daju mi ugodnu mogućnost da o tome izvijestim Rim.

Tada se lice gosta zarumenjelo, ustao je i poklonio se prokuratoru govoreći:

- Ja samo vršim svoju dužnost u službi imperatoru.

- Htio bih vas zamoliti - nastavio je hegemon - ako vam predložite premještaj odavde u viši čin - da odbijete i ostanete ovdje. Nikako ne bih htio da se s vama rastanem. Neka vas nagrade na neki drugi način.

- Sretan sam što služim pod vašim zapovjedništvom, hegemon.

- To mi je vrlo drago. Dakle, drugo pitanje. Tiče se onog ... kako li se zove ... Jude iz Kiriata.

Tada je gost dobacio prokuratoru svoj pogled i odmah ga, kako se pristoji, ugasio.

- Kažu, da je on - snizivši glas, nastavio je prokurator - dobio navodno novac za to što je tako spremno primio kod sebe onog bezumnika.

- Dobit će - tiho je ispravio Pilata načelnik tajne službe.

- Je li velika suma?

- To nitko ne može znati, hegemon.

- Čak ni vi? - izražavajući svojim čuđenjem pohvalu, rekao je hegemon.

- Jao, čak ni ja - mirno je odgovorio gost. - Ali da će on taj novac dobiti danas navečer, to znam. Danas će biti pozvan u Kaifin dvorac.

- Ah, pohlepni starac iz Kiriata! - smiješeći se primi jetio je prokurator. - On je star, zar ne?

- Prokurator se nikada ne vara, ali se ovaj put prevario - ljubazno je odgovorio gost - čovjek iz Kiriata je mlađić.

- Što ne kažete! Možete li mi dati njegovu karakteri stiku? Da li je fanatik?

- O ne, prokuratoro.

- Tako. Još nešto?

- Vrlo je lijep.

- I još? Ima li možda neku strast?

- Teško je poznavati tako točno sve u tom velikom gradu, prokuratoro ...

- O ne, ne, Afranije! Ne umanjujte svoje zasluge.

- On ima jednu strast, prokuratoro. - Gost je učinio malu stanku. - Strast prema novcu.

- A čime se bavi?

Afranije je podigao oči, promislio i odgovorio:

- On radi u mjenjačnici kod jednog od svojih rođaka.

- Ah, tako, tako, tako, tako. - Tada je prokurator za šutio, osvrnuo se nema li koga na balkonu i zatim tiho

rekao: - Evo o čemu se radi - danas sam doznao da će ga noćas zaklati.

Sada gost ne samo da je upro svoj pogled u prokuratora, nego ga je čak malo i zadržao i tek poslije odgovorio:

- Prokuratoro, vi se suviše laskavo izražavate o meni. Po mom mišljenju, ne zaslužujem vaš izvještaj. Nemam tih podataka.

- Dostojni ste najviše nagrade - odgovorio je prokurator - ali podaci postoje.

- Smijem li upitati od koga dolaze ti podaci?

- Dopustite mi da to za sada ne kažem, to više što su oni slučajni, mračni i nepouzđani. Ali sam dužan sve pred vidjeti. Moja je dužnost takva, a više od svega vjerujem svojem predosjećaju jer me još nikada nije prevario. Po daci govore da se netko od tajnih Ha-Nocrijevih prijatelja, ogorčen strašnom izdajom tog mjenjača, sprema sa svojim ortacima da ga noćas ubije, a novac što ga je dobio za iz daju podmetne prvosvećeniku s bilješkom: »Vraćam pro kleti novac«.

Načelnik tajne službe više nije bacaio svoje neočekivane poglede na prokuratora i dalje ga je slušao zažmirivši, a Pilat je nastavio:

- Zamislite, hoće li prvosvećeniku biti ugodno da u prazničnoj noći dobije takav poklon?

- Ne samo neugodno - smiješeći se odgovorio je gost - nego pretpostavljam, prokuratoro, da će to izazvati vrlo veliki skandal.

- I ja tako mislim. Zato vas molim da se pozabavite tom stvari, to jest da poduzmete sve mjere za zaštitu Jude iz Kiriata.

- Hegemonova će zapovijed biti izvršena - rekao je Afranije - ali moram umiriti hegemonu: svoju će zamisao zlikovci vrlo teško izvesti. Pomislite samo - gost se osvr nuo i nastavio: - ući u trag čovjeku, zaklati ga, i još doznati koliko je dobio, pa naći mogućnost da se novac vrati Kal fi, i sve to u jednu noć? Noćas?

- Pa ipak njega će noćas zaklati - tvrdoglavo je ponovio Pilat - predosjećam, kažem vam! Nije bilo slučaja da bi me predosjećaj prevario - tada je prokuratorovim licem prošao grč i on je kratko protrljao ruke.

- Slušam - pokorno se javio gost, digao se, uspravio i odjednom grubo upitao: - Znači, zaklat će ga, hegemon?

- Da - odgovorio je Pilat - i sva je moja nada samo vaša zadivljujuća pouzdanost.

Gost je popravio teški pojas pod plaštem i rekao:

- Čast mi je, želim zdravlja i radosti!

- Ah da - tiho je po vikao Pilat - sasvim sam zaboravio! Ja sam vam dužan!...

Gost se iznenadio,

- Vi mi zaista, prokurate, niste ništa dužni.

- Kako da ne? Kad sam ulazio u Jeršalajim, sjećate li se, gomila prosjaka ... još sam im htio baciti novac, ali ga nisam imao kod sebe, pa sam uzeo od vas.

- O prokurate, to je sitnica!

- I sitnica treba da se sjetimo. - Tada se Pilat okrenuo, podigao plašt koji je ležao na naslonjaču iza njega, iz vadio je ispod njega kožnu vrećicu i pružio je gostu. Ovaj se naklonio dok ju je primao, i sakrio vrećicu pod plašt.

- Čekam - progovorio je Pilat - izvještaj o pokopu, a također i o slučaju Jude iz Kiriata, još ove noći, čujete li, Afranije, još noćas. Konvoju će biti dana naredba da me probude čim se pojavite. Čekam vas.

- Čast mi je - rekao je načelnik tajne službe i, okrenuvši se, napustio balkon. Čulo se kako škripi mokri pijesak pod njegovim nogama, zatim se začulo udaranje njegovih čizama po mramoru između lavova, zatim su se otkinule njegove noge, trup, a konačno je nestala i kapuljača. Tek je tada prokurator opazio kako sunca više nema i kako je stigao sumrak.

Poglavlje 26.

POKOP

Možda je upravo taj sumrak bio razlogom što se prokuratorova vanjština oštro promijenila. Kao da je naočigled ostario, zgrbio se, i osim toga postao nemiran. Jednom se osvrnuo i nekako zadrhtao, bacivši pogled na prazni naslonjač na čijem je naslonu ležao plašt. Približavala se praznična noć, večernje su sjene igrale svoju igru, i jamačno se umornu prokuratoru učinilo kako netko sjedi u praznu naslonjaču. Dopustivši sebi malodušnost - po-maknuvši plašt - prokurator ga je ostavio i počeo brzati po balkonu, čas tarući dlanove, čas prilazeći stolu i hvatajući pehar, čas se zaustavljajući s besmislenim pogledom uperenim u mozaik na podu kao da pokušava pročitati na njemu neka pismena.

Na današnji dan već ga je po drugi put uhvatila tuga. Tarući sljepoočicu u kojoj je od jutarnje paklenske boli ostala tek tupa, mukla uspomena, prokurator se mučio da shvati što je povod njegovim duševnim mukama. I brzo je shvatio, ali je pokušao obmanuti sam sebe. Bilo mu je jasno da je danas nešto nepovratno propustio, i sada nastoji propušteno ispraviti nekakvim sićušnim i ništavnim, a najvažnije, zakašnjelim, postupcima. Njegova se obmana sastojala u tome što je prokurator nastojao uvjeriti sam sebe da ti sadašnji, večernji postupci nisu manje važni od jutarnjeg izricanja kazne. Ali je to prokuratoru slabo uspjevalo.

Zaokrenuvši jednom, on se naglo zaustavio i zazviždao. Odgovarajući na zvižduk, u sumraku je odjeknuo duboki lavež, a iz vrta je skočio na balkon divovski pas oštih ušiju i sive dlake, u ogrlici s pozlaćenim limenim privjescima.

- Banga, Banga - tiho je kliknuo prokurator.

Pas se podigao na stražnje šape, a prednje je stavio na ramena svojemu gospodaru tako da-ga je skoro srušio na pod, i liznuo njegov obraz. Prokurator je sjeo u naslonjač. Banga je isplažena jezika i ubrzana disanja legao kraj gospodarevih nogu, a radost je u psećim očima značila da je prestala oluja, jedina stvar na svijetu koje se plašio ovaj inače neustrašivi pas, a također i to da je on opet ovdje, kraj čovjeka kojeg je volio, poštovao i smatrao najmoćnijim na svijetu, i zahvaljujući kojemu je i sama sebe smatrao privilegiranim bićem, uzvišenim i osobitim. Ali kad je legao kraj nogu, ni ne gledajući svojega gospodara, već motreći vrt na koji se spuštalo veče, pas je odmah shvatio da je njegova gospodara sustigla nesreća. Zbog toga je promijenio svoj položaj, podigao se, prišao sa strane, i svoje prednje šape i glavu stavio na prokuratorova koljena, uprljavši skutove plašta mokrim pijeskom. Vjerojatno su Bangini pokreti trebali da znače kako on tješi svoga gospodara i spreman je da nesreću dočeka zajedno s njime. To je pokušao da izrazi očima koje je okrenuo prema gospodaru i ušima koje je načulio u čitavoj njihovoj oštrini. Tako su obojica, pas i čovjek koji su se uzajamno voljeli, dočekali prazničnu noć na balkonu.

U to je vrijeme prokuratorov gost imao velikih briga. Napustivši gornju terasu vrta pred balkonom, stepeništem se spustio na slijedeću vrtnu terasu, skrenuo udesno i dospio tako do kasarni koje su bile smještene na teritoriju dvorca. U kasarnama su imale svoj stan one dvije centurije koje su zajedno s prokuratorom došle na praznike u Jeršalajim, a također i prokuratorova tajna straža kojom je zapovijedao upravo taj gost. Gost je proveo u kasarnama kratko vrijeme, ne više od deset minuta, ali su poslije tih desetak minuta iz kasarnskoga dvorišta izišla dvojica kola natovarena oruđem za iskapanje rovova i bačvom vode. Zaprege je pratilo petnaest ljudi u sivim plaštevima, na konjima. U njihovoj su pratnji zaprege izišle iz dvorca kroz stražnja vrata, krenule smjerom prema zapadu, izišle kroz vrata u gradskim zidinama i krenule stazom najprije na Betlehemske put, a zatim njime prema sjeveru, stigle su do raskršća kraj Hebronskih vrata i tada vozile dalje

jafskom cestom, kojom je danju kretala povorka s osuđenicima. U to je vrijeme već bilo tamno i na horizontu se pojavio mjesec.

Uskoro nakon što su otišle zaprege s pratećim odredom, odjahao je s teritorija dvorca također prokuratorov gost koji se bio presvukao u tamni iznošeni hiton. Gost se nije uputio izvan grada, već u grad. Kroz neko vrijeme moglo ga se vidjeti kako prilazi Antonijevoj tvrđavi, koja se nalazila na sjeveru i u neposrednoj blizini velikoga hrama. U tvrđavi se gost također nije dugo zadržao, a zatim je njegov trag zapažen u Donjem gradu, u njegovim vijugavim i zamršenim ulicama. Ovamo je gost stigao jašeći već na mazgi.

Dobro poznavajući grad gost je lagano pronašao ulicu koja mu je bila potrebna. Zvala se Grčka ulica, jer se u njoj nalazilo nekoliko grčkih dućana, među njima jedan u kojemu su se prodavali sagovi. Upravo je kod toga dućana gost zaustavio svoju mazgu, sišao je i privezao je za obruč kraj vrata. Dućan je već bio zatvoren. Gost je ušao kroz vratašca koja su se nalazila kraj ulaza u dućan, i dospio je u maleno četvrtasto dvorište koje je bilo okruženo stajama. Skrenuvši u dvorištu iza ćoška, gost se našao kraj kamene terase stambene kuće, koju je obavio bršljan, i osvrnuo se oko sebe. I u kućici i u stajama vladao je mrak, još nisu bili upalili svjetla. Gost je tiho pozvao:

- Nizo!

Na ovaj su zov zaškripjela vrata, i u večernjem polumraku na terasi se pojavila mlada žena bez vela. Nagnula se preko ograde, bojažljivo motreći i u želji da sazna tko je došao. Prepoznavši došljaka, ljubazno mu se nasmiješila, kimnula glavom, mahnula rukom.

- Jesi li sama? - tiho je grčki upitao Afranije.

- Sama sam - šapnula je žena na terasi - muž je ujutro otputovao u Cezareju - tu se žena osvrnula prema vratima i šaptom dodala: - ali je sluškinja kod kuće. - Tada je učinila gestu koja je značila - »uđite«. Afranije se osvrnuo i stupio na kamene stepenice. Poslije toga i žena i on nestali su u kućici.

Kod te je žene Afranije boravio već sasvim kratko, nikako više od pet minuta. Nakon toga napustio je kuću

terasu, spustio kapuljaču niže na oči i izišao na ulicu. U kućama su u to vrijeme već palili svjetla, pretpraznična gužva još je bila velika, pa se Afranije na svojoj mazgi izgubio u bujici prolaznika i konjanika. Dalji njegov put nikome nije poznat.

Žena se pak, koju je Afranije zvao »Niza«, čim je ostala sama, počela presvlačiti u velikoj žurbi. Ali koliko joj god bilo teško pronaći u mračnoj sobi stvari koje je trebala, svjetiljke nije upalila i sluškinju nije pozvala. Tek kad se bila spremila i preko glave prebacila tamni veo, u kućici se začuo njen glas:

- Ako me tkogod bude tražio, reci da sam otišla u goste Enanti.

Čulo se gundanje stare sluškinje u mraku:

- Enanti? Uvijek ta Enanta! Ta zabranio ti je muž da odlaziš k njoj! Svodilja je ta tvoja Enanta! Reći ću mužu ...

- Hajde, hajde, hajde, šuti - javila se Niza i poput sje ne kliznula iz kućice. Nizine su sandale odjeknule na kamenim pločama u dvorištu. Sluškinja je gundajući zatvorila vrata na terasu. Niza je napustila svoju kuću.

U isto vrijeme iz druge uličice u Donjem gradu, vijugave uličice koja je stepenasto silazila prema jednome od gradskih ribnjaka, iz vratašca neugledne kuće koja je svojom slijepom stranom gledala na uličicu, a prozorima na dvorište, izišao je mladić s pomno podrezanom bradicom i u bijelom kefiju što je padao na ramena, u novom prazničnom plavom taliru s kičicama i u novim škripavim sandalama. Ljepotan grbava nosa, udešen za veliki praznik, hodao je pun snage i mimoilazio prolaznike koji su žurili kući svečanoj trpezi, gledajući kako se pale, jedno za drugim, svjetla u prozorima. Mladić je kretao putem koji je vodio mimo tržnice prema dvorcu prvosvećenika Kaife, što je bio smješten na podnožju hramskog brežuljka.

Za neko vrijeme moglo ga se vidjeti kako ulazi kroz vrata Kaifina dvorišta. A poslije nekog vremena - kako napušta to dvorište.

Nakon posjeta dvorcu, u kojemu su već svjetlucale uljanice i baklje, u kojemu je već vladala praznična užurbanost, mladić je pošao još bodrije, još radosnije i požurio u Donji grad. Na uglu gdje se ulica ulijevala u trg, u vrevi

i gužvi njega je mimoišla lepršava žena pod crnim velom, navučenim do očiju, koja je hodala kao da pleše. Prolazeći kraj mladića, ova je žena na trenutak podigla veo naviše, pogledala mladića, ali ne samo da nije usporila korak nego ga je ubrzala kao da se pokušava sakriti pred onim kojega je mimoišla.

Mladić ne samo da je primijetio ženu, ne, on ju je i prepoznao, a prepoznavši zadrhtao, zaustavio se, gledajući u nedoumici u njezina leđa, i odmah se bacio u potjeru za njom. Gotovo oborivši nekakvog prolaznika s krčagom u ruci, mladić je dostigao ženu i teško dišući od uzbuđenja doviknuo joj:

- Niza!

Žena se okrenula, zažmirila, na njenom se licu pokazala hladna ljutnja i ona je suho odgovorila grčki:

- Ah, to si ti, Judo? Nisam te odmah prepoznala. Uo stalom, to je dobro. Kod nas se kaže da će taj koga nisu prepoznali postati bogat...

Uzbuđen tako da mu je srce stalo poskakivati kao ptica pod crnim velom, Juda je upitao isprekidanim šaptom, pazeći da prolaznici ne čuju:

- Kamo ideš, Nizo?

- A zašto bi to htio znati? - odgovorila je Niza, usporivši korak i oholo gledajući Judu.

Tada su se u Judinom glasu začule neke dječje intonacije, on je smeteno prošaputao:

- Ali kako ... Pa mi smo se dogovorili... Htio sam doći k tebi, rekla si da ćeš večeras biti kod kuće...

- Ah, ne, ne, - odgovorila je Niza i hirovito naprčila donju usnu, zbog čega se Judi učinilo da je njeno lice, naj ljepše lice koje je on ikada u životu vidio, postalo još ljepše - postalo mi je dosadno. Vi imate praznik, a što da ja radim? Da sjedim i slušam kako uzdišeš na terasi? I da se još k tome bojim da će sluškinja njemu sve reći? Ne, ne, odlučila sam da odem izvan grada slušati slavuje.

- Kako izvan grada? ... - upitao je zbunjeni Juda. - Sama?

- Dakako sama - odgovorila je Niza.

- Dopusti mi da te pratim - zadahtano je zamolio Juda. Njegove su se misli zbrkale, zaboravio je sve na svi-

jetu i gledao je molećivim očima u plave oči Nizine koje su se sada činile crnima.

Niza nije ništa odgovorila i ubrzala je korak.

- Zašto šutiš, Nizo? - tugaljivo je upitao Juda, ravnajući svoj korak prema njenom.

- Zar mi neće s tobom biti dosadno? - odjednom je upitala Niza i zaustavila se. Sada su se Judine misli sasvim smiješale.

- No, dobro - smekšala se konačno Niza - pođimo.

- A kamo, kamo?

- Pričekaj... uđimo u ovo dvorište i dogovorimo se, inače se bojim da će me netko od znanaca vidjeti s tobom, a zatim reći mužu da sam bila s ljubavnikom na ulici.

I tada je nestalo s trga Niže i Jude, oni su se došaptavali u veži nekog dvorišta.

- Pođi u maslinik - šaptala je Niza, stavljajući veo na oči i krijući se od nekog čovjeka koji je s vedrom ulazio u vežu - u Getsemaniju, za Kedronom, jesi li shvatio?

- Da, da, da...

- Ja idem naprijed - nastavila je Niza - ali ti ne idi za mojim petama, nego se odijeli od mene. Ja ću otići naprijed ... Kad prijeđeš potok ... znaš li gdje je spilja?

- Znam, znam ...

- Pođi mimo preše za masline i zaokreni do spilje. Bit ću tamo. Ali ne smiješ odmah ići za mnom, strpi se, pričekaj ovdje - s ovim riječima Niza je otišla iz veže kao da i nije razgovarala s Judom.

Juda je stajao neko vrijeme sam, nastojeći da sabere odbjegli misli. Među njima bila je i misao kako će objasniti svoje odsustvo za prazničnim stolom kod rodbine. Juda je stajao i smišljao nekakvu laž, ali u uzbuđenju nije ništa kako treba smislio ni pripremio, nego je polagano izišao iz veže.

Sada je promijenio svoj put, više nije krenuo u Donji grad nego je zaokrenuo natrag prema Kaifinom dvorcu. Praznik je već ušao u grad. Oko Jude svjetiljke su treperile u prozorima, već su se čule i molitve. Zakašnjeli prolaznici gonili su po kaldrmi magarce, podbadali ih, vikali. Noge su same nosile Judu, i on nije primijetio kako su mimo

njega prošle strašne Antonijeve kule obrasle mahovinom, on nije čuo zvuk truba u tvrđavi, nije se osvrtao na konjaničku rimsku patrolu s bakljom koja je nemirnim svjetlom obasjala njegov put. Kad je prošao mimo kule, Juda se okrenuo i vidio da su se iznad hrama u velikoj visini upalila dva ogromna petokraka svijećnjaka. Ali i njih je Juda vidio mutno. Njemu se učinilo da se iznad Jeršalaji-ma upalilo deset uljanica, neviđene veličine, koje su se natjecale s jedinom uljanicom koja se sve više dizala nad Jeršalajimom - s mjesecom. Sada se Jude nije više ništa ticalo, žurio je prema Getsemanskim vratima, htio je što prije napustiti grad. Ponekad mu se pričinjalo da sprijeđa, među leđima i licima prolaznika, promiče lepršavi lik koji ga vodi za sobom. Ali je to bila obmana. Juda je znao da ga je Niza prilično pretekla. Juda je trčao mimo mjenjačnica i konačno dospio do Getsemanskih vrata. Pred njima se, plamteći od nestrpljenja, ipak morao zaustaviti. U grad su ulazile deve, za njima je ušla vojnička sirijska patrola, koju je Juda u mislima prokleo...

Ali sve ima svoj kraj. Nestrpljivi Juda bio je već iza gradskih zidina. S lijeve strane Juda je vidio maleno groblje, kraj njega - nekoliko prugastih šatora bogomoljaca. Kad je presjekao prašnjavu cestu, obasjanu mjesečinom, Juda se uputio prema Kedronskom potoku s ciljem da se prebaci preko njega. Voda je tiho žuborila pod Judinim nogama. Preskačući s kamena na kamen, on se konačno dočepao suprotne getsemanske obale i s velikom radošću vidio da je cesta kraj vrtova pusta. Nedaleko su se već vidjela polurazrušena vrata maslinika.

Poslije zagušljivog grada Judu je iznenadio omamljujući miris proljetne noći. Iz vrta je kroz ogradu dopro val mirisa mirte i bagrema s getsemanskih poljana.

Vrata nije nitko čuvao, kod njih nikoga nije bilo, i za nekoliko časaka Juda je već trčao pod tajanstvenom sjenom velikih raskošnih maslina. Put je vodio u goru. Juda se uspinjao teško dišući, ponekad upadajući iz tame na išarane mjesečinaste sagove koji su ga podsjetili na sagove koje je vidio u dućanu ljubomornog Nizinog muža. Za nekoliko časaka pojavila se na poljani s lijeve Judine strane preša za masline s teškim kamenim kotačem i hrpa ne-

kakvih bačava. U vrtu nikoga nije bilo - posao je završen u sumrak, i sada su iznad Jude zvonili i razlijegali se zborovi slavuja.

Judin cilj bio je blizu. Znao je da će zdesna iz tame začuti tihi šapat vode koja je padala u spilju. Tako se i desilo, on ga je čuo. Bilo je sve svježije.

Tada je usporio korak i tiho viknuo:

- Nizo!

Ali umjesto Niže, odlijepivši se od širokog debla masline, na put je iskočio kršni muški lik, i nešto je zablistale u njegovim rukama i odmah se ugasio.

Juda se bacio unatrag i slabo kriknuo: - Ah!

Drugi čovjek prepriječio mu je put.

Prvi koji je bio sprijeda upitao je Judu:

- Koliko si sada dobio? Govori, želiš li sačuvati život!

Nada je zatitrala u Judinu srcu, i on je očajnički povikao:

- Trideset tetradrahmi! Trideset tetradrahmi! Sve što sam dobio imam uza se! Evo novca! Uzmite, ali mi poštedite život!

Čovjek sprijeda odmah je dohvatio iz Judinih ruku kesu. Istog časa iza Judinih leđa poput munje sijevnuo je nož i udario zaljubljenog pod lopaticu. Juda je zateturao naprijed, ruke zgrčenih prstiju bacio je u zrak. Prednji čovjek je dočekaio Judu na svoj nož i do drška ga zario u Judino srce.

- Ni... za... - ne svojim, visokim i čistim mlade načkim glasom, nego niskim i prijekornim, progovorio je Juda i više nije ispustio ni glasa. Njegovo je tijelo tako snažno udarilo o zemlju da je zazvonila.

Tada se na putu pojavio treći lik. Taj treći lik bio je u plastu s kapuljačom.

- Ne oklijevajte - naredio je. Ubojice su brzo u kožu upakovale kesu, s bilješkom koju im je dao treći, i prekri žili je konopom. Drugi je gurnuo zavežljaj pod pazuhu i za tim su se obojica ubojica bacila s puta u stranu i tama ih je progutala među maslinama. Treći je čučnuo kraj ubije nog i pogledao mu u lice. U tami ono je promatraču izgledalo bijelo kao brašno i nekako produhovljeno lijepo. Za nekoliko časaka nikog živog više nije bilo na putu. Beži-

votno tijelo ležalo je raširenih ruku. Lijevo stopalo palo je na mjesječinu tako da se jasno vidio svaki remenčić na sandali.

Cijeli Getsemanski vrt orio se u to vrijeme od pjeva slavuja. Kamo su se uputila dvojica koji su zaklali Judu, nitko ne zna, ali je put trećeg čovjeka u kapuljači poznat. Napustivši stazu, krenuo je u guštaru maslinika, provlačeći se k jugu. On je prešao ogradu vrta daleko od glavnih vrata, u njegovom južnom uglu, tamo gdje je ispalo gornje kamenje ograde. Uskoro je bio na obali Kedrona. Tada je ušao u vodu i hodao neko vrijeme po vodi dok nije ugledao u daljini siluete dvaju konja i čovjeka kraj njih. Konji su također stajali u potoku. Voda je strujala, oplakujući njihova kopita. Konjovodac je skočio na jednog od konja, čovjek u kapuljači skočio je na drugog, i obojica su polagano krenula potokom, i čulo se kako se kotrljalo kamenje pod konjskim kopitima. Zatim su konjanici izišli iz vode, došli na jeršalajimsku obalu i krenuli korakom kraj gradskog zida. Tada se konjovodac odijelio, otkasao naprijed i sakrio se s očiju, a čovjek u kapuljači je zaustavio konja, sišao s njega na pustoj cesti, skinuo svoj plašt, okrenuo ga na drugu stranu, izvadio ispod plašta plosnati šljem bez perja i stavio ga na glavu. Sada je na konja skočio čovjek u vojničkom grčkom platu i s kratkim mačem na bedru. Trgnuo je uzde i vatreni konj krenuo je kasom tresući konjanika. Put nije bio dalek - konjanik je jahao prema južnim vratima Jeršalajima.

Pod lukom vrata plesao je i skakao nemirni plamen baklji. Stražari iz druge kohorte Munjevite legije sjedili su na kamenim klupama kockajući se. Ugledavši ratnika koji je ulazio, vojnici su skočili sa svojih mjesta, ratnik im je mahnuo rukom i ušao u grad.

Grad je bio zaliven prazničnim svjetlima. U svim prozorima plesao je plamen uljanica i odasvud su dopirale molitve, slijevajući se u neujednačen zbor. Ponekad zagledavajući u prozore koji su bili okrenuti na ulicu, konjanik je mogao vidjeti ljude za stolom na kojemu je ležalo jareće meso, stajali su pehari s vinom među pladnjevima s gorkim travama. Zviždeći neku tihu pjesmicu, konjanik je laganim kasom prolazio pustim ulicama Donjeg grada, upu-

tivši se prema Antonijevoj kuli, ponekad gledajući na svijetu nevidene petokrake svijećnjake koji su plovili nad hramom, ili mjesec koji je visio još više nego petokraki svijećnjaci.

Dvorac Heroda Velikog nije nimalo sudjelovao u svečanosti pashalne noći. U pomoćnim prostorijama dvorca, okrenutim na jug, gdje su se smjestili časnici rimske kohorte i legat legije, svijetlile su svjetiljke, tamo se osjećalo neko kretanje i život. Prednji, glavni dio, gdje je bio jedini i nezadovoljni stanovnik dvorca - prokurator, - sav kao da je, sa svim svojim stupovima i zlatnim kipovima, oslijepio pod jarkom mjesečinom. Unutar dvorca vladali su mrak i tišina. A unutra, kako je govorio Afraniju, prokurator nije htio ući. On je zapovjedio da mu postelju sprema na balkonu, tamo gdje je ručao i jutros vršio istragu. Prokurator je legao na pripremljenu ležaljku, ali san nije htio da mu dođe na oči. Ogojledi mjesec visio je visoko na čistom nebu, i prokurator nije skidao očiju s njega u toku nekoliko sati.

Nekako u ponoć, san se napokon smilovao prokuratoru. Grčevito zijevnuvši, prokurator je rastvorio i odbacio plašt, skinuo s košulje remen, na kojemu je bio čelični nož u koricama, stavio ga u naslonjač kraj ležaljke, skinuo sandale i ispružio se. Banga se odmah podigao k njemu na postelju i legao kraj njega, glavom uz glavu, i prokurator je, stavivši ruku na njegov vrat, napokon zatvorio oči. Tek tada je zaspao i pas.

Ležaljka je bila u polutami, skrivena od mjeseca stupom, ali se od stepenica k postelji provlačila mjesečeva zraka. I tek što je prokurator izgubio vezu sa svime što je bilo oko njega u stvarnosti, on je odmah krenuo po svijetlome putu i krenuo po njemu gore, ravno prema mjesecu. On se čak u snu nasmijao od sreće, tako je sve bilo lijepo i neponovljivo na prozirnem plavom putu. Išao je u pratnji Bange, a kraj njega je hodao lutajući filozof. Prepirali su se o nečem vrlo složenom i važnom, u čemu nitko od njih nije mogao pobijediti drugoga. Oni se ni u čemu nisu slagali i zbog toga je njihov spor bio posebno zanimljiv i nije se mogao dokrajčiti. Razumije se samo po sebi da se današnje izvršenje kazne pokazalo kao najčišći nespora-

zum: ta evo filozofa koji je izmislio tako nevjerovatno apsurdnu stvar kao što je da su svi ljudi dobri - on je išao kraj njega, znači, on je bio živ. I, dakako, strašno bi bilo i pomisliti da se takvog čovjeka može kazniti. Kazne nije bilo! Nije bilo! Eto u čemu je ljepota tog putovanja po mjesečevim stepenicama.

Slobodnog vremena bilo je napretek, a oluja će doći tek predvečer, i kukavičluk je bez sumnje jedan od najstrašnijih poroka. Tako je govorio Ješua Ha-Nocri. Ne, filozofe, ne slažem se: to jest najstrašnji porok!

Evo, na primjer, nije bio kukavica sadašnji prokurator Judeje a bivši tribun u legiji, tada, u Djevičanskoj dolini, kad gnjevni Germani samo što nisu izjeli Štakoraša--Velikana. Ali, molim vas, filozofe! Zar je moguće da vi s vašim umom dopuštate misao da će zbog čovjeka koji je izvršio zločin protiv cezara, uništiti svoju karijeru prokurator Judeje?

- Da, da... - stenjao je i jecao u snu Pilat.

Dakako, uništiti će. Ujutro još ne bi bio uništio, a sada, noću, izvagavši sve, spreman je uništiti. Ići će na sve da bi spasio od kazne ludog maštaoca i liječnika, odlučno ni zbog čega krivog.

- Mi ćemo odsada biti uvijek zajedno - govorio mu je u snu odrpani filozof-lutalica, koji je iz nepoznatih razloga stao na put Konjanika zlatnog koplja. Gdje je jedan, znači da će tu biti i drugi! Kad će spomenuti mene, odmah će spomenuti i tebe! Mene, nahoće, sina nepoznatih roditelja, i tebe, sina kralja-zvezdoznanca i mlinareve kćeri, ljepotice Pile.

- Da, nemoj zaboraviti, spomeni se mene, zvezdoznančeva sina - molio je u snu Pilat. I nakon što je prosjak iz En-Sarida koji je išao kraj njega kimnuo u znak obećanja, okrutni prokurator Judeje od radosti je plakao i smijao se u snu.

Sve je to bilo dobro, ali je to užasnije bilo buđenje hegemonovo. Banga je zarežao na mjesec, i klizavi, kao da je namazan uljem, plavi put nestao je ispod prokuratora. Otvorio je oči i prvo čega se sjetio bilo je da je kazna izvršena. A prvo, što je učinio prokurator bila je uobičajena gesta kojom je dohvatio Banginu ogrlicu, zatim je bole-

snim očima počeo tražiti mjesec i vidio da je ovaj otišao malo u stranu i posrebrilo se. Njegovo svjetlo prekidalo je neugodno, nemirno svjetlo koje je na samom balkonu treperilo pred očima. U rukama centuriona Štakoraša plamsala je i dimila se baklja. On je sa strahom i srdžbom gledao opasnu životinju koja se spremala na skok.

- Ne dirati, Banga - rekao je prokurator bolesnim glasom i kašljucnuo. Zaslanjajući se od plamena rukom, nastavio je: - Ni noću ni uz mjesečinu nemam mira! O bo govori! Vi također imate tešku dužnost, Mark. Vojnike mučite ...

S najvećim zaprepaštenjem gledao je Mark prokuratora i ovaj je došao k sebi. Da bi izgadio nepotrebne riječi izrečene u snenu stanju, prokurator je rekao:

- Nemojte se uvrijediti, centurione. Moj je položaj, ponavljam, još teži. Što želite?

- Došao je k vama načelnik tajne službe - mirno je izvjestio Mark.

- Zovite ga, zovite ga - čisteći grlo kašljem naredio je prokurator i stao bosim nogama tražiti sandale. Plamen je zaplesao na stupovima, zazvonile su centurionove čizme na mozaiku. Centurion je otišao u vrt.

- Ni uz mjesečinu nemam mira - škripnuvši zubima sam sebi rekao je prokurator.

Na balkonu se na centurionovu mjestu pojavio čovjek u kapuljači.

- Banga, ne dirati - tiho je rekao prokurator i pritisnuo pseći potiljak.

Prije nego li će početi da govori, Afranije se po svom običaju osvrnuo i otišao u sjenu, i uvjerivši se da osim Bange nema nikog suvišnog na balkonu, tiho rekao:

- Molim da me predate sudu, prokuratoru. Imali ste pravo. Nije mi uspjelo da zaštitim Judu iz Kiriata, njega su zaklali. Molim sud i ostavku.

Afraniju se učinilo da ga gledaju četiri oka: pseće i vučje.

Afranije je izvadio ispod grčkog plašta kesu sa zgrušanom krvlju, zapečaćenu s dva pečata.

- Eto tu su kesu s novcem podmetnuli ubojice u dom prvosvećenika. Krv na toj kesi - krv je Jude iz Kiriata.

- Koliko ima u njoj, baš me zanima? - upitao je Pilat nagnuvši se nad kesu.

- Trideset tetradrahmi.

Prokurator se podsmjehnuo i rekao:

- Malo.

Afranije je šutio.

- Gdje je ubijeni?

- To ne znam - s mirnim dostojanstvom odgovorio je čovjek koji se nikada nije rastajao sa svojom kapuljačom - danas ujutro počeo ćemo istragu.

Prokurator je zadržao, ostavio remen na sandali koji nikako nije mogao zategnuti.

- Ali vi sigurno znate da je ubijen?

Na to je prokurator dobio suhi odgovor

- Ja sam, prokurator, već petnaest godina na radu u Judeji. Počeo sam službu kod Valerija Grata. Ne moram baš vidjeti truplo da bih mogao reći je li čovjek ubijen, i ja vam evo javljam da je čovjek koga su zvali Judom iz Kiriata, prije nekoliko sati zaklan.

- Oprostite mi, Afranije - odgovorio je Pilat - nisam se još probudio kako treba, zbog toga sam ono i rekao. Spavam slabo - prokurator se podsmjehnuo - i cijelo vrieme vidim u snu mjesečev trak. Smiješno, zamislite, kao da šetam po tom mjesečevom traku... Dakle, htio bih znati vaše pretpostavke o toj stvari. Gdje ćete ga tražiti? Sjednite, načelnice tajne službe.

Afranije se poklonio, pritegao naslonjač bliže krevetu i sjeo zvečnuvši mačem.

- Spremam se da ga tražim nedaleko od preše za masline u Getsemanskom vrtu.

- Tako, tako. A zašto upravo tamo?

- Hegemone, prema mom mišljenju, Juda nije ubijen u samom Jeršalajimu niti negdje daleko od njega, ubijen je kraj Jeršalajima.

- Smatram vas jednim od istaknutih znalaca svoga posla. Ne znam, uostalom, kako stoji stvar u Rimu, ali u kolonijama vama nema ravnog... Objasnite mi zašto?

- Ni u kakvom slučaju ne dopuštam primisao - govori tiho Afranije - da bi se Juda predao u ruke nekim sumnjivim ljudima na području grada. Na ulici se ne

može nekoga zaklati potajno. Znači, netko ga je morao namamiti nekamo u podzemlje. Ali, njega je već naša služba tražila u Donjem gradu, i nedvojbeno da bi ga tu i našla. Ali njega nema u gradu, to vam jamčim. Ako bi ga pak ubili daleko od grada, paketić s novcima ne bi mogao biti podmetnut tako brzo. Ubijen je u okolici grada. Spretno su ga namamili izvan grada.

- Ne shvaćam na koji je to način bilo moguće učiniti.
- Da, prokuratoro, to je najteže pitanje u cijeloj stvari, a ja ni sam ne znam hoće li mi uspjeti da ga riješim.
- Stvarno, zagonetka! Za praznične večeri vjernik od lazi iz nepoznatog razloga izvan grada, napustivši prazni čnu trpezu, i tamo gine. Tko i čime ga je mogao odmamiti? Nije li to učinila žena? - odjednom je nadahnuto upitao prokurator.

Afranije je odgovarao mirno i uvjerljivo:

- Nikako, prokuratoro. Ta je mogućnost isključena. Treba zaključivati logično. Tko je bio zainteresiran za umorstvo Jude? Nekakvi skitnički maštaoci, nekakva družba u kojoj prije svega nije bilo nikakvih žena. Da bi se čovjek oženio, prokuratoro, nužan je novac, da bi se na svijet donio čovjek također je potreban novac, ali da bi se zaklalo čovjeka uz pomoć žene potreban je vrlo veliki novac, a skitnice takav ne posjeduju. U tom poslu nije bilo žena, prokuratoro. Štoviše, mogu reći da takvo objašnjenje ubojstva može samo zamesti trag, smetati istrazi i zbu niti mene samog.

- Uvidam da ste u pravu, Afranije - govorio je Pilat - samo sam dopustio sebi izreći svoju pretpostavku.

- Ona je, jao, kriva, prokuratoro.
- Ali što je, što je onda? - uskliknuo je prokurator, upiljivši se s pohlepnom radoznalošću u Afranijevo lice.
- Pretpostavljam da je to sve isti novac.
- Zanimljiva misao! Ali tko mu je i zašto mogao ponuditi novac noću izvan grada?

- O ne, prokuratoro, nije tako. Jedina je moja pretpostavka, ako je neistinita, onda drugih objašnjenja ne nalazim - Afranije se prignuo bliže k prokuratorovom uhu:
- Juda je htio sakriti novac na tajnom, samo njemu znatom mjestu.

- Vrlo pronicljivo objašnjenje. Tako se vjerojatno sve i dogodilo. Sada vas razumijem: njega nisu odmamili ljudi nego njegova vlastita misao. Da, da, tako je to.

- Tako je. Juda je bio nepovjerljiv. Skrivao je novac pred ljudima.

- Da, rekli ste, u Getsemaniji. A zašto ga kanite upravo tamo tražiti, to, priznajem, ne shvaćam.

- O, prokuratoro, to je od svega jednostavnije. Nitko neće skrivati novac na putovima, na otkrivenim i pustim mjestima. Juda nije bio ni na putu za Hebron ni na putu za Betaniju. Morao je biti na zaštićenom, osamljenom mjestu s drvećem. To je tako jednostavno. A mnogo takvih mjesta, osim Getsemanije, kraj Jeršalajima nema. Nije mogao daleko otići.

- Potpuno ste me uvjerali. Dakle, što da se sada radi?

- Odmah ću početi tražiti ubojice koji su pratili Judu izvan grada, a sam ću istovremeno, kako sam vam već izjavio, poći pred sud.

- Zašto?

- Moja zaštitnica ga je izgubila sinoć na tržnici nakon što je napustio Kaifin dvorac. Kako se to dogodilo, ne mam pojma. To se još nije desilo u mom životu. Bio je nadziran odmah poslije našeg razgovora. Ali na području tržnice on se nekamo prebacio, učinio je tako čudnu petlju da se izgubio bez traga.

- Tako. Izjavljujem kako ne smatram potrebnim da vam se sudi. Učinili ste sve što ste mogli, i nitko na svijetu - prokurator se nasmiješio - ne bi mogao učiniti više od vas! Kaznite agente koji su izgubili Judu. Ali, ni u tom slučaju ne bih želio, upozoravam vas, da kazna bude imalo stroga. Na kraju krajeva, učinili smo sve u brizi za tog nitkova!

- Da! Zaboravio sam upitati - prokurator je protrljao čelo - kako im je uspjelo da podmetnu novac Kaifi?

- Vidite li, prokuratoro ... To nije osobito složeno. Osvetnici su prišli pozadini Kaifina dvorca, tamo gdje ulica nadvisuje stražnje dvorište. Prebacili su zavežljaj preko ograde.

- S bilješkom?

- Da, upravo tako kako ste pretpostavljali, prokuratore. Da, uostalom - tada je Afranije skinuo pečat sa zavežljaja i pokazao njegov sadržaj Pilatu.

- Zaboga, što radite Afranije, ta pečat je, vjerojatno, hramski.

- Prokuratoru se ne pristoji da uznemirava sebe tim pitanjem - odgovorio je Afranije, zatvarajući zavežljaj.

- Zar vi imate sve pečate? - nasmijavši se upitao je Pilat.

- Drukčije ne može biti, prokuratore - bez ikakva smijeha, vrlo okrutno odgovorio je Afranije.

- Mogu zamisliti što je bilo kod Kaife!

- Da, prokuratore, to je izazvalo vrlo veliko uzbuđenje. Mene su odmah pozvali.

Čak se u polutami vidjelo kako blistaju Pilatove oči.

- To je zanimljivo, zanimljivo ...

- Imam smjelosti da niječem, prokuratore, to je bilo vrlo nezanimljivo. Najdosadnija i najzamornija stvar. Na moje pitanje je li nekome isplaćivan novac u Kaifinu dvorcu, meni su kategorički rekli da toga nije bilo.

- Ah tako? Pa što se može, nisu isplatili, znači, nisu isplatili. Tim će teže biti pronaći ubojice.

- Upravo tako, prokuratore.

- Da, Afranije, eto što mi je iznenada palo na pamet: nije li on počinio samoubojstvo?

- O ne, prokuratore - od čuđenja čak se zavalivši u naslonjaču, odgovorio je Afranije - oprostite, ali to je potpuno nevjerojatno!

- Ah, u tom je gradu sve vjerojatno! Spreman sam kladiti se da će kroz najkraće vrijeme glasine o tome proći cijelim gradom.

Tada je Afranije upiljio pogled u prokuratora, razmislio i odgovorio:

- Možda, prokuratore.

Prokurator se, očito, nije mogao rastati od pitanja ubojstva čovjeka iz Kiriata, iako je sve bilo jasno, pa je upitao čak nekako sanjalački:

- Htio bih vidjeti kako je ubijen.

- Ubijen je vrlo umješno, prokuratore - odgovorio je Afranije, pogledavši prokuratora pomalo ironično.

- Odakle znate?
 - Izvolite svratiti pozornost na kesu, prokuratoro - odgovorio je Afranije - jamčim da je Judina krv potekla potokom. Imao sam u svom vijeku prilike vidjeti ubijene, prokuratoro!
 - Onda on, dakako, neće uskrsnuti?
 - Ne, prokuratoro, uskrsnut će - odgovorio je Afranije, smiješeći se filozofski - kad će truba Mesije, kojeg ovdje čekaju, zatrubiti nad njim. Ali prije toga neće uskrsnuti!
 - Dosta, Afranije, to je pitanje jasno. Prijedimo na pokop.
 - Kažnjenici su pokopani, prokuratoro.
 - Afranije, bio bi zločin da vas predam sudu. Dostojni ste najviše nagrade. Kako je bilo?
- Afranije je počeo pripovijedati: u vrijeme dok se bavio pitanjem Jude, četa tajne straže kojom je rukovodio njegov pomoćnik, otišla je na brežuljak čim je nastupila večer. Jedno tijelo nije pronašla na vrhu. Pilat je zadrhtao, hrapavo rekao:
- Ah, kako to nisam predvidio!...
 - Ne vrijedi da se uznemirujete, prokuratoro - rekao je Afranije i nastavio pripovijedati: - Tijela Dismasa i Hestasa kojima su grabežljivice isključivale oči, digli su i odmah se bacili na traženje trećeg tijela. Našli su ga u vrlo kratko vrijeme. Neki čovjek ...
 - Levi Matej - nije upitno nego prije potvrdno rekao Pilat.
 - Da, prokuratoro.. Levi Matej se krio u pećini na sjevernoj padini Čelave gore, čekajući tamu. Golo tijelo Ješue Ha-Nocrija bilo je s njim. Kad je straža ušla u pećinu s bakljom, Levi je pao u očaj i gnjev. Vikao je da nije iz vršio nikakav zločin i da svaki čovjek prema zakonu ima pravo da sahrani kažnjenog zločinca ako to želi. Levi Matej govorio je da se neće rastati s ovim tijelom. Bio je uzbuđen, vikao je nešto nesuvislo, čas je molio, čas prijetio i proklinjao ...
 - Njega su uhapsili? - mračno je upitao Pilat.
 - Ne, prokuratoro, ne - vrlo je umirujuće odgovorio Afranije - drskog bezumnika uspjeli su umiriti, objasnivši

da će tijelo biti pokopano. Levi se, kad je shvatio ono što su mu rekli, smirio, ali je izjavio da nikamo neće otići i da želi prisustvovati pokopu. Rekao je da neće otići čak ako budu ubijali, i čak je za tu svrhu predložio krušni nož koji je imao uza se.

- Jesu li ga otjerali? - prigušenim glasom upitao je Pilat.

- Ne, prokurore, ne. Moj pomoćnik dopustio mu je da prisustvuje ukopu.

- Tko je od vaših pomoćnika rukovodio time? - upitao je Pilat.

- Tolmaj - odgovorio je Afranije i zabrinuto dodao: - možda je učinio pogrešku?

- Nastavite - odgovorio je Pilat - nije bilo pogreške. Uopće ja se počinjem zbunjivati, Afranije, imam, čini se, posla s čovjekom koji nikada ne pravi pogreške. Taj ste čovjek - vi.

- Levija Mateja su uzeli u kola zajedno s tijelima kažnjenika, za dva sata doprli do pustinjske klisure, sjeverno od Jeršalajima. Tamo je odred, radeći u smjenama, u toku jednog sata iskopao duboku jamu i u njoj pokopao svu trojicu kažnjenika.

- Gole?

- Ne, prokurore, odred je sa sobom uzeo hitone u tu svrhu. Na prste pokopanih stavljeni su prstenovi. Ješui s jednim urezom, Dismasu - s dva, a Hestasu - s tri. Jama je zatrpana, zavaljena kamenjem. Znak za raspoznavanje Tolmaju je poznat.

- Ah, da sam bar mogao predvidjeti! - mršteći se, progovorio je Pilat - moram vidjeti tog Levija Mateja...

- On je ovdje, prokurore.

Pilat je, široko otvorenih očiju, neko vrijeme gledao Afranija, a zatim rekao:

- Hvala vam za sve što ste u toj stvari učinili. Molim vas da mi sutra pošaljete Tolmaja, saopćite mu unaprijed da sam njime zadovoljan, a vas, Afranije - u tom je času prokurator izvadio iz džepa na pojasu, koji je ležao na stolu, prsten i pružio ga načelniku tajne službe - molim da to primite kao uspomenu.

Afranije se naklonio i rekao:

- Velika je to čast, prokuratoro.
- Odredu koji je pokapao molim da se dadu nagrade.
Agentima koji su propustili Judu - ukor. A Levija Mateja odmah k meni. Treba da sada dobijem pojedinosti o Ješui-
noj stvari.

- Slušam, prokuratoro - javio se Afranije i počeo uz micati i klanjati se, a prokurator je zapljeskao dlanovima i viknuo:

- K meni, ovamo! Svjetiljke u kolonadu!

Afranije je odmah otišao u vrt, a iza Pilatovih leđa u rukama slugu već su promicala svjetla. Tri svjetiljke pojavile su se na stolu ispred prokuratora, i noć puna mjesecine smjesta se povukla u vrt kao da ju je sa sobom odveo Afranije. Umjesto Afranija na balkon je ušao nepoznati maleni i mršavi čovjek - naporedo s ogromnim centurionom. Potonji je, uhvativši prokuratorov pogled, smjesta otišao u dvorište i tamo nestao.

Prokurator je proučavao pridošlicu pohlepnim i pomalo preplašenim očima. Tako čovjek gleda onog o kome je mnogo čuo, o kome je i sam mnogo razmišljao i koji se konačno pojavio.

Pridošlica je imao skoro četrdeset godina, bio je crn, poderane odjeće, pokriven zasušanim blatom, gledao je vučji, ispod čela. Ukratko, bio je vrlo neugledan i najviše je bio nalik na gradskog prosjaka, koji se u velikom broju vrpolje na terasama hrama ili na tržnicama bučnog i prljavog Donjeg grada.

Šutnja je trajala dugo, a narušena je tek čudnim ponašanjem čovjeka koji je doveden Pilatu. Njegovo se lice promijenilo, on se zanjihao i pao bi da se nije uhvatio prljavom rukom za rub stola.

- Što ti je? - upita ga Pilat.

- Ništa - odgovori Levi Matej i učini pokret kao da je nešto progutao. Mršavi, goli, sivi vrat njegov naduo se i opet splasnulo.

- Što ti je, odgovaraj - ponovi Pilat.

- Umoran sam - odgovori Levi i mračno pogleda na zemlju.

- Sjedi - reče Pilat i pokaže naslonjač.

Levi je nepovjerljivo pogledao prokuratora, krenuo prema naslonjaču, preplašeno je postrance pogledao na zlatne drške i nije sjeo u naslonjač već kraj njega na pod.

- Objasni mi zašto nisi sjeo u naslonjač - upita Pilat.
- Prljav sam, uprljat ću ga - reče Levi gledajući zemlju.

- Sada će ti donijeti jelo.
- Neću jesti - odgovori Levi.
- Zašto lažeš? - upita liho Pilat. - Ta nisi cijeloga dana jeo, a možda i dulje. Dobro, nemoj jesti. Pozvao sam te da mi pokažeš nož što si ga imao.

- Vojnici su mi ga oduzeli dok su me vodili ovamo - odgovori Levi i doda tmurno: - vratite mi ga, moram ga vratiti vlasniku, ukrao sam ga.

- Zašto?
- Da prerežem konopce - odgovori Levi.
- Mark! - vikne prokurator, a centurijon uđe pod stu povelje. - Dajte mi njegov nož.

Centurijon je izvadio iz jedne od dviju futrola na pojasu prljavi krušni nož, pružio ga prokuratoru, a sam se udaljio.

- A kod koga si uzeo nož?
- U pekarnici kraj Hebronskih vrata, kad uđeš u grad, odmah lijevo.

Pilat je pogledao široku oštricu, pokušao prstom je li nož oštar, i rekao:

- Sto se tiče noža, budi miran, nož će biti vraćen u dućan. A sada mi je potrebno nešto drugo - pokaži pergament koji носиš uza se i na kojem su zapisane Ješuine riječi.

Levi je s mržnjom pogledao Pilata i nasmiješio se toliko pakosnim smiješkom da se njegovo lice potpuno unakazilo.

- Sve mi hoćete oduzeti? I posljednje što imam? - upitao je.

- Nisam ti rekao - daj - odgovorio je Pilat - nego sam ti rekao - pokaži.

Levi je pročeprkao za pazuhom i izvadio svitak pergamenta. Pilat ga je uzeo, rastvorio, raširio ga između svjetala i žmirkajući počeo proučavati nejasne znakove. Teško

je bilo shvatiti ove neravne retke i Pilat se mrštio i nagibao nad pergament, prstom slijedio retke. Uspjelo mu je ipak da shvati kako napisano predstavlja nevezani lanac nekakvih uzrečica, nekih datuma, gospodarskih bilježaka i pjesničkih odlomaka. Ponešto je Pilat i pročitao: » ... smrti nema ... jučer smo jeli slatke proljetne smokve ...«

Praveći grimase od naprezanja, Pilat je žmirkao, čitao: »... vidjet ćemo čistu rijeku vode života... čovječanstvo će gledati sunce kroz prozirni kristal...«

Tada je Pilat zadržao. U posljednjim recima pergamenta razabrao je riječi: »... većeg poroka ... od kukavičluka«.

Pilat je smotao pergament i oštrim ga pokretom vratio Leviju.

- Uzmi - rekao je i nakon šutnje dodao - ti si, kako vidim, pismen čovjek i zašto da ideš u prosjačkim haljinama, bez utočišta. U Cezareji imam veliku biblioteku, vrlo sam bogat i želim te uzeti u službu. Ti ćeš čitati i čuvati papiruse, bit ćeš sit i odjeven.

Levi je ustao i odgovorio:

- Ne, neću.

- Zašto? - smrknuta lica upitao je prokurator. - Je sam li ti neugodan ... bojiš li se mene?

Opet je pakosni smiješak unakazio Levijevo lice i on je rekao:

- Ne, nego ćeš se ti mene bojati. Tebi neće biti lako gledati u moje lice nakon što si ga ubio.

- Šuti - odgovorio je Pilat - uzmi novaca.

Levi je niječno mahnuo glavom, a prokurator je nastavio:

- Ti se, znam, smatraš Ješuinim učenikom, ali ti kažem da nisi usvojio ništa od onoga što te je on učio. Jer, da nije tako, ti bi svakako od mene nešto uzeo. Znaj da je pred smrt rekao da nikoga ne okrivljuje. - Pilat je značajno podigao prst, njegovo se lice trzalo. - I on bi sam si gurno nešto uzeo. Ti si okrutan, a on nije bio okrutan. Kako ćeš krenuti?

Levi se iznenada približio stolu, naslonio se na nj objema rukama i gledajući užarenim očima prokuratora, prošaptao mu:

- Znaj hegemone, da ću u Jeršalajimu zaklati jednog čovjeka. Želim ti to reći da znadeš kako će krvi još biti.

- Ja također znam da će je biti - odgovorio je Pilat - tvoje me riječi nisu iznenadile. Ti želiš, dakako, zaklati mene?

- Neće mi uspjeti da tebe zakoljem - odgovorio je Levi iskeživši se sa smiješkom - nisam ja tako glup čovjek da bih na to računao. Ali ću zaklati Judu iz Kiriata, tome ću posvetiti ostatak života.

Tada se uživanje odrazilo u prokuratorovim očima, i on je pozvavši prstom bliže Levija Mateja rekao:

- Neće ti uspjeti da to učiniš, ne uznemiruj se. Noćas je Juda već zaklan.

Levi je odskočio od stola, divlje se osvrnuo i povikao:

- Tko je to učinio?

- Ne budi ljubomoran - nacerivši se odgovorio je Pilat i protrljao ruke - bojim se da su postojali njegovi poklonici i osim tebe.

- Tko je to učinio? - šaptom je ponovio Levi.

Pilat mu je odgovorio:

- To sam ja učinio.

Levi je otvorio usta, upiljio se u prokuratora koji je tiho rekao:

- Dakako time nije mnogo učinjeno, ali sam to ipak učinio ja. - I dodao: - No, hoćeš li sada nešto uzeti?

Levi je razmislio, smekšao se i konačno rekao:

- Zapovjedi da mi daju komad čistog pergamenta.

Prošao je jedan sat. Levija nije bilo u dvorcu. Sada su tišinu svitanja narušavali samo tihi koraci stražara u vrtu. Mjesec je brzo blijedio, na drugom kraju neba vidjela se bijela mrljica jutarnje zvijezde. Svjetiljke su već odavno pogašene. Na ležaljci je ležao prokurator. Stavivši ruku pod obraz, spavao je i tiho disao. Kraj njega je spavao Banga.

Tako je dočekao svitanje petnaestog nišana peti prokurator Judeje Poncije Pilat.

Poglavlje 27.

SVRŠETAK STANA br. 50

Kad je Margarita došla do posljednjih riječi poglavlja - «... Tako je dočekaio svitanje petnaestog nišana peti prokurator Judeje Poncije Pilat» - bilo je već jutro.

Čulo se kako u dvorištu u granama vrbe i lipe vrapci vode veseli, uzbuđeni jutarnji razgovor.

Margarita se digla iz naslonjača, protegla se i tek sada osjetila kako je njeno tijelo izmučeno i kako joj se spava. Zanimljivo je primijetiti da se Margaritina duša nalazila u potpunom redu. Njezine misli nisu bile raštrkane, nju uopće nije potreslo što je provela noć natprirodno. Nisu je uznemirivala sjećanja na to da je bila na balu kod sotone, da joj je nekim čudom majstor vraćen, da je iz pepela iskrsnuo roman, da je opet bilo sve na svom mjestu u podrumu u ulici odakle je bio protjeran Alojz Mogarič. Ukratko, poznanstvo s Wolandom nije joj nanijelo nikakve psihičke štete. Sve je bilo kao da tako mora biti. Otišla je u drugu sobu, uvjerala se da majstor spava čvrstim i mirnim snom, ugasila je nepotrebnu stolnu svjetiljku, i sama se ispružila na divanu kraj suprotnog zida, pokrila se starim, potrganim pokrivačem. Kroz jednu minutu ona je zaspala i nikakve snove toga jutra nije sanjala. Šutjele su sobe u podrumu, šutjela je čitava kućica graditeljeva i tiho je bilo u pustoj uličici.

Ali u to vrijeme, to jest u svitanje subote, nije spavao cijeli kat u jednoj od moskovskih ustanova, prozori na njoj, koji su gledali na asfaltni veliki trg što su ga specijalna kola čistila četkama polagano vozeći uz zujanje, svjetlili su punim svjetlom koje je sjeklo svjetlo izlazećeg sunca.

Cijeli je kat bio zauzet istragom u Wolandovu predmetu i svjetiljke su čitavu noć gorjele u desetak kabineta.

Zapravo je stvar postala jasna već jučer - u petak, kad se morao zatvoriti Varijete zbog nestanka njegove administracije i svakojakih bezobrazluka koji su se desili uoči petka u vrijeme znamenite seanse crne magije. Ali je stvar u tome da je čitavo vrijeme i bez prestanka pristizao u besani kat sve novi i novi materijal.

Sada je istraga o čudnoj stvari koja je mirisala sasvim očito na vražja posla, i još s primjesom nekakvih hipnotizerskih trikova i očitim kriminalom, morala sve raznovrsne i zamršene događaje koji su se desili na raznim stranama Moskve slijepiti u jednu grudvu.

Prvi koji je morao doći u besani kat, osvijetljen električnom rasvjetom, bio je Arkadij Apolonovič Sempleja-rov, predsjednik Komisije za akustiku.

Poslije objeda u petak, u njegovu stanu koji se nalazio u kući kraj Kamenog mosta, začulo se zvono i muški glas je pozvao k telefonu Arkadija Apolonoviča. Supruga Arkadija Apolonoviča koja je digla slušalicu odgovorila je mračno da Arkadij Apolonovič nije zdrav, da je legao u krevet i da ne može doći k telefonu. Ipak, Arkadij Apolonovič morao je doći k aparatu. Na pitanje tko zove Arkadija Apolonoviča, glas je preko telefona vrlo kratko rekao tko zove.

- Kroz sekundu ... odmah ... kroz minutu ... promucala je inače vrlo ohola supruga predsjednika Komisije za akustiku i poput strijele poletjela u spavaću sobu da digne Arkadija Apolonoviča s ležaja u kojemu je počeo vao, osjećajući paklene muke pri sjećanju na sinoćnju seansu i na noćni skandal popraćen progonstvom iz stana njegove nećakinje iz Saratova.

Istina, ne za sekundu, ali niti za minutu nego za četvrt minute Arkadij Apolonovič s jednom papučom, na lijevoj nozi, u donjem rublju, bio je već kod telefona, mucajući u njega:

- Da, to sam ja ... Slušam, slušam ...

Njegova supruga zaboravivši u tim trenucima sve odvratne prijestupe protiv vjernosti, koji su dokazani ne-

sretnom Arkadiju Apolonoviču, virila je preplašena lica kroz vrata predsoblja, mahala papučom u zraku i šaptala:

- Papuču obuci, papuču ... Prehladit ćeš noge - dok je Arkadij Apolonovič, odmahujući ženi bosom nogom i gledajući je zvjerskim očima, mrmljao u telefon:

- Da, da, da, dakako, razumijem ... odmah ću se do vesti.

Cijelu večer proveo je Arkadij Apolonovič na istom katu gdje se vodila istraga. Razgovor je bio mučan, bio je to vrlo neugodan razgovor jer je trebalo sasvim otvoreno pripovijedati ne samo o odvratnoj seansi i tuči u loži nego usputno, što je bilo zaista potrebno, i o Milici Andrejevnoj Pokobatko iz Jelehovske ulice, i o rođakinji iz Saratova, i još o mnogo čemu što je Arkadiju Apolonoviču pričinjalo neizrecive muke.

Razumije se samo po sebi da su iskazi Arkadija Apolonoviča, inteligentnog i kulturnog čovjeka koji je bio svjedok bezobrazne seanse, svjedok upućen i kvalificiran, koji je predivno opisao i tajanstvenog maga pod krinkom i dvojicu njegovih pomoćnika-lupeža, koji je odlično zapamtio da je prezime maga upravo Woland - značajno unaprijedili istragu. Usporedba iskaza Arkadija Apolonoviča s iskazima drugih, među kojima i nekih dama koje su nastradale poslije seanse (ona u ljubičastom donjem rublju koja je zaprepastila Rimskog, i, jao, mnoge druge), i dostavljač Karpov koji je odlazio u stan br. 50 u Sadovoj ulici - odmah je odredila mjesto gdje treba tražiti uzročnika svih ovih događaja.

Bili su u stanu br. 50, i to ne jedanput, i ne samo da su ga pretražili vrlo pomno, nego su i kuckali po njegovim zidovima, provjeravali dimnjake, tražili tajna skrovišta. Ipak sve te mjere nisu dale nikakav rezultat i pri ulasku ni kroz jedan od ulaza u stan nije se nikoga pronašlo u njemu, iako je bilo potpuno jasno da u stanu netko jest, bez obzira na to što su sva lica koja su na ovaj ili onaj način trebala da vode evidenciju o stranim artistima koji su stigli u Moskvu odlučno i kategorički tvrdila da nikakvog crnog maga Wolanda u Moskvi nema niti može biti.

On se baš nigdje kod dolaska nije registrirao, nikome^m je pokazao svoju putnicu ili neke druge dokumente,

ugovore i dogovore, i nitko o njemu nije ništa čuo! Načelnik odsjeka za program Scenske komisije Kitajcev kleo se i zaklinjao da njemu nestali Stjopa Lihodejev nije poslao na potvrdu nikakav program predstave nekog Wolanda i da ništa o dolasku kakvoga Wolanda Kitajcevu nije telefonirao. Tako da njemu, Kitajcevu, uopće nije jasno niti poznato na koji je način Stjopa mogao u Varijeteu dopustiti takvu seansu. Kad su mu rekli da je Arkadij Apolono-vič svojim očima vidio maga na seansi, Kitajcev je samo širio ruke i dizao oči k nebu. I već se po Kitajcevljevim očima moglo vidjeti i hrabro reći da je on čist kao kristal.

Onaj Prohor Petrovič, predsjednik glavne Scenske komisije ...

Uostalom, on se vratio u svoje odijelo odmah nakon što je milicija ušla u njegov kabinet, što je izazvalo histeričnu radost Ane Ričardovne i veliku nedoumicu uzalud uznemirene milicije. Osim toga, vrativši se na svoje mjesto, u svoje sivo prugasto odijelo, Prohor Petrovič potpuno je odobrio sva rješenja koje je napisalo odijelo u vrijeme njegova kratkotrajnog izbivanja.

... Dakle, ni taj Prohor Petrovič najodlučnije nije ništa znao ni o kakvom Wolandu.

Desilo se nešto, ako hoćete, nečuveno: tisuće gledalaca, cijeli sastav Varijetea, konačno Semplejarov Arkadij Apolonovič, najobrazovaniji čovjek, vidjeli su tog maga, kao i njegove triput proklete asistente, ali, međutim, nema nikakve mogućnosti da ga se pronađe. Što to znači, dopustite da vas upitam: je li propao u zemlju odmah poslije svoje odvratne seanse, ili, kako neki tvrde, uopće nije stigao u Moskvu? Ako prihvatimo prvo onda je, bez sumnje, propadajući u zemlju uzeo sa sobom cijeli vrh administracije Varijetea, a ako prihvatimo drugo zar ne proizlazi da se sama administracija zlosretnog teatra, počinivši prethodno neku svinjariju (sjetite se samo razbijenog prozora u kabinetu i ponašanja Karo-asa!) bez traga sakrila negdje u Moskvi.

Treba odati priznanje onome koji je vodio istragu. Nestalog Rimskog našli su sa začudnom brzinom. Trebalo je samo dovesti u vezu ponašanje Karo-asa kod taksi-stanice kraj kina s nekim vremenskim činjenicama, kao što

je vrijeme kad je završila seansa i kad je mogao nestati Rimski, pa da se bez oklijevanja telegrafira u Lenjingrad. Za jedan sat došao je odgovor (u petak navečer) da je Rimski pronađen u sobi četiri stotine dvanaestoj u hotelu »Astoria«, na četvrtom katu, kraj sobe gdje je odsjeo načelnik repertoara jednog od moskovskih kazališta koje je u to vrijeme gostovalo u Lenjingradu, dakle, kraj sobe gdje je, kako je poznato, pozlaćeno sivo-plavo pokućstvo i divna kupaonica.

Nakon što je pronađen u ormaru gdje se krio u sobi četiri stotine dvanaestoj hotela »Astoria«, Rimski je bio saslušan odmah u Lenjingradu. Poslije toga je u Moskvu prispio telegram u kojemu se javljalo da se findirektor Rimski nalazi u stanju neuračunljivosti, da na pitanja ne daje suvisle odgovore, ili ih ne želi dati, i moli samo jedno, da ga sakriju u blindiranu sobu i ostave kraj njega naoružane čuvare. Iz Moskve je brzojavno naređeno da se Rimskog pod stražom dovede u Moskvu, uslijed čega je Rimski u petak navečer otputovao pod stražom večernjim vlakom.

Navečer u petak pronađen je i Lihodejevljev trag. U sve gradove razaslani su telegrami s pitanjem o Lihodejevu, i iz Jalte je stigao odgovor da se Lihodejev nalazio u Jalti, ali je odletio avionom u Moskvu.

Jedino se nije moglo ući u trag Varenuhi. Poznat čitavoj Moskvi, znameniti scenski administrator kao da'je propao u zemlju.

U to vrijeme trebalo se pozabaviti događajima i na drugim mjestima, izvan Varijetea. Trebalo je razjasniti neobični slučaj službenika koji su pjevali »Slavno more« (uostalom profesoru Stravinskom uspjelo je da ih dovede u red za dva sata - s pomoću nekih potkožnih injekcija), osoba koje su drugim osobama ili ustanovama donosile umjesto novca vrug bi znao što, a također i osoba koje su tom prilikom oštećene.

Kako se valjda samo po sebi razumije, najneugodniji, najskandalozniji i najteži od svih slučajeva bio je slučaj krađe glave pokojnog književnika Berlioza, izravno iz lijesa u Gribojedovskoj dvorani, što je izvršeno u po bijela dana.

Dvanaest ljudi vršilo je istragu, sabirući kao na pletaču iglu proklete očice ove komplicirane stvari koja je bila razbacana po čitavoj Moskvi.

Jedan od istražitelja došao je na kliniku profesora Stravinskog i najprije je zamolio da mu pokažu spisak osoba koje su došle u kliniku tijekom posljednja tri dana. Na taj način pronađeni su Nikanor Ivanovič Bosoj i nesretni konferansije kojemu su bili otkinuli glavu. Uostalom, s njima su se bavili vrlo malo. Sada se već lako moglo utvrditi da su njih dvojica postali žrtve jedne te iste bande kojoj je na čelu tajanstveni mag. Ali je zato Ivan Nikolajevič Bezdomni jako zainteresirao istražitelja.

Vrata Ivanuškinе sobe br. 117. otvorila su se podvečer u petak i u sobu je ušao mladić okrugla lica, miran i mekan u ophođenju potpuno ne nalik na istražitelja, ali zato ipak jedan od najboljih istražitelja u Moskvi. Ugledao je na krevetu blijedog i mršavog mladog čovjeka, s očima u kojima se čitalo nepostojanje interesa za sve što se događa oko njega, s očima koje su gledale čas nekamo u daljinu, iznad okoline, čas u vlastitu nutrinu mladog čovjeka.

Istražitelj se ljubazno predstavio i rekao da je došao Ivanu Nikolajeviču da s njim razgovara o preksinoćnjim događajima na Patrijaršijskim ribnjacima.

O, kako bi likovao Ivan da mu se istražitelj javio ranije, makar, recimo, u noći na četvrtak, kad je Ivan mahnito i strastveno zahtijevao da saslušaju njegovu pripovijest o Patrijaršijskim ribnjacima! Sada se ostvarila njegova mašta da pomogne hvatanju konzultanta, on nije morao više nikoga progoniti, došli su k njemu upravo zato da saslušaju njegovo pripovijedanje o tome što se desilo u srijedu navečer.

Ali jao, Ivanuška se sasvim promijenio za vrijeme koje je prošlo od časa Berliozove pogibije: bio je spreman da bez odlaganja i ljubazno odgovara na sva istražiteljeva pitanja, ali se osjećala ravnodušnost i u Ivanovu pogledu i u njegovoj intonaciji. Pjesnika više nije dirala Berliozova sudbina.

Prije istražiteljeva dolaska Ivanuška je ležeći drijemao i pred njime su prolazile neke vizije. Tako je vidio grad čudan, neshvatljiv, nepostojeći, s blokovima mramora, iskle-

sanim stupovima, s krovovima koji su blistali na suncu, s crnom mračnom i nesmiljenom Antonijeovom kulom, s dvorcem na zapadnom brežuljku, koji je gotovo do krova utonuo u tropsko zelenilo vrta, s mjedenim, u sutonu blistavim kipovima iznad tog zelenila, vidio je oklopljene rimske centurije koje su išle uz zidove drevnoga grada.

U drijemežu pojavio se pred Ivanom u naslonjaču nepomični čovjek, obrijan, s izmučenim žutim licem, čovjek u bijelom ogrtaču s crvenom podstavom, koji je s mržnjom gledao bujni i tuđi vrt. Ivan je vidio i goli žuti brežuljak s praznim stupovima i poprečnim gredama.

A ono, što se desilo na Patrijaršijskim ribnjacima pjesnika Ivana Bezdomnog više nije zanimalo.

- Recite, Ivane Nikolajeviču, kako ste bili daleko od obrtaljke kad je Berlioz pao pod tramvaj?

Jedva primjetni ravnodušni podsmijeh dotakao je Ivanove usne i on je odgovorio:

- Bio sam daleko.

- A onaj je kockasti bio kraj obrtaljke?

- Ne, sjedio je na klupi nedaleko od nas.

- Da li se dobro sjećate da on nije prilazio obrtaljki kad je Berlioz pao?

- Sjećam se. Ne. On je, zavaljen, sjedio.

Ta pitanja bila su posljednja istražiteljeva pitanja. Poslije njih je ustao, pružio Ivanuški ruku, zaželio brzo ozdravljenje i izrazio nadu da će uskoro opet čitati njegove pjesme.

- Ne - tiho je rekao Ivan - više neću pisati pjesme.

Istražitelj se ljubazno nasmiješio, dopustio je sebi da izrazi svoje uvjerenje da je pjesnik sada u stanju depresije ali da će to uskoro proći.

- Ne - odazvao se Ivan, ne gledajući istražitelja nego u daljini obzorje koje se gasilo - to kod mene neće više ni kada proći. Pjesme koje sam pisao loše su pjesme i ja sam to sada shvatio.

Istražitelj je otišao od Ivanuške, dobivši vrlo važni materijal. Slijedeći nit događaja s kraja prema početku, konačno mu je uspjelo da se dokopa izvora iz kojeg su potekli svi događaji. Istražitelj nije sumnjao u to da su svi događaji počeli s ubojstvom na Patrijaršijskim ribnjacima.

Dakako, ni Ivanuška ni onaj kockasti nisu gurnuli pod tramvaj nesretnog predsjednika MASSOLIT-a, fizički, tako reći, njegovu padu pod kotače nije nitko ništa pridonio. Ali je istražitelj bio siguran da se Berlioz bacio pod tramvaj (ili je pao pod njega) jer je bio hipnotiziran.

Da, materijala je bilo već mnogo i znalo se koga i gdje da se hvata. Samo je stvar u tome što se ni na koji način nije moglo nikoga uhvatiti. U triput prokletom stanu br. 50 bez sumnje je, treba to ponoviti, netko bio. Ponekad je taj stan odgovarao čas zveketavim čas unjkavim glasom na telefonske pozive, ponekad su u stanu otvarali prozor, i čak više od toga - iz njega su se čuli zvuči gramofona. Međutim, svaki put kad su u njega ulazili savršeno nikoga nije bilo. A bili su tamo ne jedanput, i u različito doba dana. I štoviše, hodali su po stanu s mrežom, istražujući sve kutove. Stan je već dugo bio pod paskom. Ne samo da su čuvali put što je vodio kroz dvorište u stubište nego i stražnji ulaz; štoviše, straža je bila postavljena na krovu kraj dimnjaka. Da, stan br. 50 bio je obijestan i tu se ništa nije moglo učiniti.

Tako se to vuklo do ponoći s petka na subotu kad je barun Majgel, odjeven u večernje odijelo i lakirane cipele, svečano ušao u stan br. 50 u svojstvu gosta. Čulo se kako su baruna pustili u stan. Točno deset minuta poslije toga, oni su posjetili stan ne zvoneći na vratima, ali ne samo da nisu našli domaćine, nego nisu, što je već bilo sasvim neobično, našli u njemu ni traga ni glasa o barunu Majgelu.

Tako se to, kako je već rečeno, vuklo do zore u subotu. Tada su se priključile nove i vrlo zanimljive činjenice. Na moskovskom aerodromu spustio se putnički avion sa šest mjesta, koji je doletio iz Krima. Među ostalim putnicima, iz aviona se iskrcao vrlo čudni putnik. Bio je to mladi građanin, strašno zarastao u bradu, koji se tri dana nije umivao, upaljenih i uplašanih očiju, bez prtljage i odjeven vrlo čudno. Građanin je imao na glavi šubar, bio je u kožuhu prebačenom preko noćne košulje i u plavim kožnim novim, tek kupljenim, cipelama. Čim se maknuo sa stepenica po kojima su se putnici spustili iz aviona, njemu su prišli. Tog građanina su već čekali i kroz neko vrijeme nezaboravni direktor Varijetea, Stjepan Bogdanovič Lihode-

jev, stajao je pred istražiteljem. On je dodao nove podatke. Sada je postalo jasno da je Woland prodro u Varijete pod izlikom da je artist, hipnotizirao Stjopu Lihodejeva, a zatim mu je uspjelo da istog tog Stjopu izbacila iz Moskve na bog će znati koliko kilometara. Materijal se na taj način povećao, ali od toga ništa nije postalo lakše nego je čak postalo i teže, jer je bilo jasno da neće biti tako jednostavno svladati takvu ličnost koja je izvodila stvari kao što je ona kojoj je pao žrtvom Stjepan Bogdanovič. Između ostalog, Lihodejev je na vlastitu molbu zaključan u pouzdanu prostoriju i pred istražitelje je stao Varenuha, kojeg tek što su uhapsili u njegovu stanu kamo se vratio nakon izbivanja bez vijesti u vremenu od gotovo dva dana.

Bez obzira na obećanje koje je dao Azazellu kako neće lagati, administrator je počeo upravo s jednom laži. Iako ga, uostalom, ne treba zato strogo osuđivati. Jer Azazello mu je zabranio da laže i da se pretvara preko telefona, a u ovom je slučaju administrator razgovarao bez posredništva tog aparata. Lutajući očima, Ivan Saveljevič izjavio je da se u četvrtak danju napio do besvijesti i svom kabinetu u Varijeteu, da je nakon toga nekamo otišao, a kamo - ne sjeća se, negdje je još pio staru votku a gdje - ne sjeća se, negdje se valjao za plotom, a gdje - ne sjeća se ni toga. Tek nakon što su administratoru rekli da on svojim ponašanjem, glupim i besmislenim, ometa istragu u važnoj stvari i da će za to, dakako, odgovarati - Varenuha je zaplakao i osvrćući se, prošaptao drhtavim glasom da laže samo iz straha, plašeći se osvete Wolandove bande u koje je rukama već bio, i da moli, prosi, traži da ga zatvore u blindiranu sobu.

- Fuj, vraže! Skupo plaćaju tu njihovu blindiranu sobu! - promrmljao je jedan od istražitelja.

- Strašno su ih uplašili oni lupeži - rekao je istražitelj koji je bio kod Ivanuške.

Varenuhu su umirili kake su znali, rekli su mu da će ga čuvati i bez blindirane sobe, a tada se objasnilo da on nikakve stare votke pod plotom nije pio i da je onih bilo dvojica, jedan s očnjakom riđi, a drugi debeljko...

- Ah, nalik na mačka?

- Da, da, da - šaptao je administrator, zamirujući od straha i ogledavajući se svakog trena, i iznosio druge po jedinosti o tome kako je proveo oko dva dana u stanu br. 50 u svojstvu vampira-pokazivača koji samo što nije postao uzrok pogibije findirektora Rimskog ...

U to su vrijeme uveli Rimskog koji je sproveden vlakom iz Lenjingrada. Međutim ovaj psihički rastrojani sijedi starac koji se tresao od straha, i u kojem je vrlo teško bilo prepoznati prijašnjeg findirektora, ni za što nije htio govoriti istinu i pokazao se u tom smislu vrlo uporan. Rimski je tvrdio da nije noću vidio nikakvu Hellu u svojem kabinetu, kao ni Varenuhu, nego mu je jednostavno pozlilo i u besvjesnom stanju otputovao je u Lenjingrad. Ne treba posebno istaći da je svoj iskaz findirektor završio molbom da ga zaključaju u blindiranu sobu.

Anuška je bila uhapšena u času kad je pokušala da proturi blagajnici u univermagu* na Arbatu novčanicu od deset dolara. Anuškina je priča o ljudima koji su izletjeli kroz prozor kuće u Sadovoj i o potkovići koju je Anuška, prema njezinim riječima, podigla da je preda miliciji, bila vrlo pažljivo saslušana.

- Je li potkova zaista bila zlatna i s brilijantima? - pitali su Anušku.

- Ja, pa da ne znam što su brilijanti - odgovarala je Anuška.

- Ali on vam je dao červonce, kako kažete?

- Ja, pa da ne znam što su červonci - odgovarala je Anuška.

- A kad su se oni pretvorili u dolare?

- Ništa ne znam kakvi su to dolari i nisam vidjela ni kakve dolare! - pištavo je odgovarala Anuška. - To je naše pravo! Nama su dali nagradu, mi kupujemo za nju cic - i onda je počela govoriti besmislice o tome kako ona ne odgovara za kućnu upravu koja je uselila u petom katu nečistu silu zbog koje nema mira.

Tada je istražitelj perom zamahnuo prema Anuški zato što je ona svima prilično dojadila i napisao joj pro-

*' Robna kuća (prim. prev.).

pusnicu na zelenom papiru i poslije toga Anuška je na opće zadovoljstvo nestala iz zgrade.

Zatim je kao na vrpici krenuo čitav niz ljudi, među njima - Nikolaj Ivanovič koji je uhapšen samo zbog gluposti svoje ljubomorne supruge koja je javila ujutro miliciji da je njezin muž nestao. Nikolaj Ivanovič nije naročito začudio istragu kad je stavio na stol šaljivu potvrdu da je proveo noć na balu kod sotone. U svojim pričama o tome kako je vozio po zraku na sebi голу kućnu pomoćnicu Margarite Nikolajevne nekamo do svih vragova da se na rijeci kupa, i kako se prije toga pojavila na prozoru razgo-lićena Margarita Nikolajevna, Nikolaj Ivanovič je malo odstupio od istine. Tako, na primjer, nije smatrao potrebnim da spomene kako se pojavio u spavaonici s odbačenom košuljom u rukama i da je nazivao Natašu Venerom. Prema njegovim riječima Nataša je izletjela kroz prozor, zaja-šila ga i povukla izvan Moskve ...

- Pokoravajući se nasilju morao sam pristati - pričao je Nikolaj Ivanovič i završio svoje pripovijedanje molbom da se o tome ni riječi ne kaže njegovoj supruzi. To je obećanje dobio.

Iskaz Nikolaja Ivanoviča pružio je mogućnost da se ustanovi kako su Margarita Nikolajevna, a također i njezina kućna pomoćnica Nataša, nestale bez traga. Poduzete su mjere da ih se pronađe.

Tako je istraga koja se nije prekidala ni na sekundu doprla do subotnjeg jutra. U gradu su za to vrijeme nicali i proširile se potpuno nemoguće glasine u kojima je mrvica istine bila iskićena najbujnijim lažima. Govorilo se da je u Varijeteu bila seansa poslije koje je dvije tisuće gledalaca iskočilo na ulicu kako ih je majka rodila, da je pronađena štamparija lažnih novčanica čarobnjačkog tipa u Sadovoj ulici, da je neka banda otela petoricu načelnika u Sektoru za zabavu, ali da ih je milicija odmah pronašla, i još mnogo toga što se čovjeku ne da ni ponavljati.

Međutim, vrijeme se bližilo podnevu i tada je tamo gdje je vođena istraga zazvonio telefon. Iz Sadove su javljali da je prokleti stan opet pokazao znakove života. Rečeno je da su u njemu iznutra otvarani prozori, da su do-

pirali zvuči planina i pjevanja, i da je na prozoru viđen crni mačak kako se grije na suncu.

Oko četiri sata tog vrućeg dana veliko društvo muškaraca u civilu izašlo je iz tri automobila nedaleko kuće br. 302-bis u Sadovoj ulici. Tada se velika grupa pridošlica podijelila u dvije manje, i jedna je prošla kroz glavna vrata i dvorište ravno u šestu vežu, a druga je otvorila obično zaključana mala vrata koja su vodila u pomoćno stubište, i obje su se počele uspinjati različitim stepenicama do stana br. 50.

Za to su vrijeme Korovjov i Azazello, Korovjov u svojoj običnoj odjeći a ne u svečanom fraku, sjedili u blagovaonici stana svršavajući doručak. Voland se prema svom običaju nalazio u spavaonici, a gdje je bio mačak - ne zna se. Ali sudeći po buci lonaca koja je dopirala iz kuhinje, moglo se pretpostaviti da se Behemot nalazio upravo tamo, praveći budalaštine po svom običaju.

- Kakvi su to koraci po stepenicama? - upitao je Korovjov igrajući se žličicom u šalici crne kave.

- Dolaze da nas uhapse - odgovorio je Azazello i ispio čašicu konjaka.

- A, gle, gle - odgovorio je na to Korovjov.

Oni što su se uspinjali glavnim stepenicama bili su u to vrijeme već na hodniku drugog kata. Tamo su se dvojica vodoinstalatera mučila s harmonikom parnog grijanja. Prolaznici su izmijenili s vodoinstalaterima značajan pogled.

- Svi su kod kuće - šapnuo je jedan od vodoinstalatera, udarajući čekićem po cijevi.

Tada je prvi u grupi otvoreno izvadio ispod kaputa crni mauzer a drugi, kraj njega, otvarač. Uopće su ljudi koji su krenuli u stan br. 50 bili opremljeni kako treba. Dvojica su od njih imala u džepu tanke svilene mreže koje se lako rastvaraju. Jedan - omču, a još jedan - maske od gaze s kloroformom.

Za čas su otvorena glavna vrata u stan br. 50 i svi su se našli u predsoblju, a vrata, koja su u isti mah zalupila u kuhinji, pokazala su da je druga grupa došla kroz pomoćno stubište također u pravo vrijeme.

Ovaj put, ako ne potpun a ono ipak nekakav, uspjeh bio je očit. Ljudi su se u trenu raspršili po svim sobama i nigdje nikoga nisu našli, ali su zato u blagavaonici na stolu zatekli ostatke očito malo prije ostavljenog doručka, a' u gostinjskoj sobi na kaminu je kraj kristalnog vrča sjedio ogromni crni mačak. Držao je u svojim šapama primus.

U potpunoj tišini ljudi koji su ušli u gostinjsku sobu promatrali su mačka dosta dugo.

- M-da ... zaista lijepo - šapnuo je jedan od njih.

- Ne pravim izgrede, nikoga ne diram, popravljam primus - namrštivši se neljubazno progovorio je mačak - i smatram svojom dužnošću da vas upozorim da je mačak - drevna i nepovrediva životinja.

- Neobično fini posao - šapnuo je jedan od onih koji su ušli, a drugi je glasno i jasno rekao:

- No, nepovredivi mačku trbuhozborče, izvoli amo!

Raširila se i poletjela mreža, ali je onaj koji ju je bacio, na opće zaprepaštenje, promašio i uhvatio samo vrč koji se uz zveket odmah razbio.

- Remi! - zaurlao je mačak - Hura! - i tada je stavivši u stranu primus, dohvatio iza leđa brauning. Brzo ga je uperio u čovjeka koji mu je bio najbliži, ali je iz njegove ruke - prije nego što je mačak uspio da ispali - liznuo plamen i zajedno s pucnjem iz mauzera mačak se naglavce srušio s kamina na pod, ispustivši brauning i bacivši primus.

- Sve je svršeno - slabim je glasom rekao mačak i ispružio se u krvavoj mlaci - ne prilazite mi časak, dajte mi da se oprostim sa zemljom. O, moj prijatelju Azazello - zastenjao je mačak krvareći - gdje si? - Mačak je upro oči u smjeru vrata koja su vodila u blagovaonicu - nisi mi pritekao u pomoć u času neravnog boja - napustio si jadnog Behemota za čašicu - istina vrlo dobrog - konjaka! Pa što, neka moja smrt legne na tvoju savjest, ja ti ostavljam svoj brauning ...

- Mrežu, mrežu, mrežu - nemirno su zašaptali oko mačka. Ali je mreža, vrag će znati zašto, zapela u nečijem džepu i nije provirila van.

- Jedino što može spasiti smrtno ranjenog mačka - progovorio je mačak - to je gutljaj benzina ... - i iskori-

stivši zbrku on se pripio uz otvor primusa i napio se benzina. Odmah je krv ispod gornje lijeve šape prestala teći. Mačak je skočio živ i zdrav, uhvatio primus pod pazuhu, skočio s njim natrag na kamin a odavde, derući tapete, puzao je po zidu i za dvije sekunde našao se visoko nad ljudima zasjevši na metalnu karnišu.

Odmah su ruke dohvatile zavjesu i skinule je zajedno s karnišom, zbog čega je sunce granulo u tamnu sobu. Ali ni mačak koji je na podvalu ozdravio ni njegov primus nisu pali dolje. Mačak je, ne rastajući se s primusom, skočio kroz zrak na luster koji je visio na sredini sobe.

- Ljestve! - viknuli su dolje.

- Pozivam vas na dvoboj! - zavikao je mačak, ljuljajući se na lusteru iznad glava, i opet se u njegovim šapama našao brauning, a primus je stavio između grana na lusteru. Njišući se kao klatno iznad glava ljudi, on je po njima otvorio vatru. Pucnjevi su potresali stan. Na pod su pale kristalne krhotine s lusteru, prsnulo je u zvijezde zrcalo na kaminu, poletjela je prašina sa žbuke, skakale su po podu prazne čahure, popucala su stakla na prozorima, iz prostrijeljena primusa briznuo je benzin. Sad više nije moglo biti riječi o tome da se mačka uhvati živog, i došljaci su, odgovarajući mu, pucali precizno i bijesno iz mauzera u njegovu glavu, trbuh, prsa i leđa. Pucnjava je izazvala paniku na asfaltu dvorišta.

Ali pucnjava nije dugo trajala i sama od sebe je počela jenjavati. Ni mačku ni ljudima nije učinila nikakve štete. Nitko ne samo nije bio ubijen nego čak ni ranjen. Svi su, zajedno s mačkom, ostali potpuno nepovrijeđeni. Netko je od pridošlica, da to provjeri, ispalio pet metaka u glavu proklete životinje, a mačak je odgovorio čitavim šaržerom, ali ni to nije ostavilo ni kod koga neki dojam. Mačak se njihao na lusteru, koji se sve manje ljuljao, puhao u cijev brauninga i pijuckao na svoju šapu. Na licima onih koji su stajali dolje pojavio se izraz potpune nedoumice. Bio je to jedini ili jedan od rijetkih slučajeva kad paljba nije imala nikakva učinka. Moglo se dakako pretpostaviti da je mačkov brauning igračka, ali to se nikako nije moglo reći za mauzere pridošlica. Prva mačkova rana, u što nije

bilo nikakve sumnje, bila je samo trik i svinjsko pretvaranje jednako kao ispijanje benzina.

Učinili su još jedan pokušaj da uhvate mačka. Bacili su omču koja je povukla jednu od svijeća na lusteru i on se srušio. Njegov pad uzdrmao je, kako se činilo, čitav blok kuće, ali koristi od toga nije bilo. Prisutne su posule krhotine, a mačak je preletio zrakom i sjeo visoko pod stropom na gornji dio pozlaćenog okvira zrcala na kaminu. On se nije spremao da bilo kuda pobjegne, i čak je sjedeći u relativnoj bezopasnosti započeo još jedan govor:

- Uopće ne razumijem - govorio je odozgo - razloge tako gruba odnosa prema meni...

I tada je njegov govor na samom početku prekinuo teški niski glas koji se začuo iz nepoznata smjera:

- Što se događa u stanu? Smeta mi u radu...

Drugi, neugodni i unjkavi glas se odazvao:

- Dakako, Behemot, vrag neka ga nosi!

Treći, zveketavi, glas je rekao:

- Messire! Subota je. Sunce se spušta. Vrijeme nam je.

- Oprostite, više ne mogu razgovarati - rekao je mačak na zrcalu - već je kasno. - Bacio je svoj brauning i iz bio oba stakla na prozoru. Zatim je bacio dolje benzin, a benzin se sam od sebe zapalio izbacivši val plamena do samog stropa.

Planulo je nekako neobično brzo i snažno kako se čak ni s benzinom ne dešava. Odmah su se zadimile tapete, upalila se na podu srušena zavjesa, i počeli su tinjati okviri na razbijenim prozorima. Mačak se pružio, mijaknuo, skočio sa zrcala na prozorsku dasku i nestao zajedno sa svojim primusom. Izvana su se začuli pucnjevi. Čovjek koji je sjedio na željeznim vatrogasnim ljestvama u visini draguljaričinih prozora pucao je u mačka kad je preskakao s prozora na prozor uputivši se prema žlijebu na uglu kuće, koja je bila, kako je već rečeno, sagrađena gospodski. Po žlijebu se mačak popeo na krov.

Tamo je na njega, također na žalost bez rezultata, pucala straža koja je čuvala dimnjake i mačak je kidnuo u grad obasjan suncem na zalazu.

U stanu se u to vrijeme zapalio parket pod nogama prisutnih, i u plamenu, na mjestu gdje se valjao mačak s tobožnjom ranom, pokazao se zgrušani les bivšeg baruna Majgela s okrenutom uvis bradom i sa staklenim očima. Više ga se nije moglo izvući. Skakućući po gorućim daščicama parketa, tapšajući dlanovima po ramenima i grudima koje su se dimile, oni koji su bili u gostinjskoj sobi povlačili su se u kabinet i predsoblje. Oni koji su bili u blagovaonici istrčali su na hodnik. Dotrčali su i oni koji su bili u kuhinji, pojurili u predsoblje. Gostinjska je soba već bila puna vatre i dima. Netko je u hodu uspio nazvati vatrogasce, kratko viknuvši u slušalicu:

- Sadova tri stotine dva bis!

Više se nisu usudili zadržavati. Plamen je zahvatio predsoblje. Teško se disalo.

Tek što su iz razbijenih prozora ukleta stana probili prvi mlazovi dima, u dvorištu su se začuli očajnički ljudski krikovi:

- Požar! Požar! Gorimo!

U različitim stanovima u kući ljudi su počeli vikati u telefone:

- Sadova! Sadova, tri stotine dva bis!

U vrijeme dok su se u Sadovoj čuli udarci zvona s dugačkih crvenih kola koja su brzo jurila iz svih dijelova grada, a ta je zvonjava plašila ljudska srca - ljudi koji su se muvali u dvorištu vidjeli su kako su, zajedno sa dimom iz petoga kata izletjele tri tamne, kako se činilo, muške siluete i jedna silueta nage žene.

Poglavlje 28.

POSLJEDNJE KOROVJOVLJEVE I BEHEMOTOVE PUSTOLOVINE

Da li su te siluete postojale ili su se one samo pričinile uplašenim stanarima zlosretne kuće u Sadovoj ulici, to se dakako točno ne može reći. Ako su i postojale, kamo su se uputile također nitko ne zna. Gdje su se rastale, također ne možemo reći, ali znamo da se kroz po prilici četvrt sata poslije početka požara u Sadovoj ulici pojavio pred ozrcaljenim vratima Torgsina* na Smolenskom trgu dugački građanin u kockastom odijelu, i s njim crni krupni mačak.

Spretno vijugajući između prolaznika, građanin je otvorio vanjska vrata dućana. Ali mu je maleni, koščati i krajnje nedobronamjerni portir pregradio put i razdraženo rekao:

- S mačkama ne može!

- Oprostite - zabrujao je dugajlija i prislonio čvornatu ruku uz uho kao da je nagluh - s mačkama, velite? A gdje to vidite mačka?

Portir je izbuljio oči, a imao je i razlog: nikakav se mačak više nije nalazio kraj nogu građanina, nego se umjesto toga iza njegovih leđa pomolio i već gurao u dućan debeljko u otrcanoj kapi, stvarno licem pomalo nalik mačku. U debeljkovim rukama nalazio se primus.

Taj se par posjetilaca nije sviđao portiru-čovjekomrscu.

Trgovina s inozemstvom; dućan gdje se prodavala inozemna roba samo za stranu valutu (prim. prev.).

- Kod nas - samo za stranu valutu - prohripao je, razdraženo gledajući ispod kosmatih, kao od moljaca izjedjenih, sivih obrva.

- Dragi moj - zazveketao je dugajlija, blješteći okom kroz napukle naočale - a odakle znate da je nemam? Zar sudite po odijelu? Nemojte to nikada činiti, visokocijenjeni stražaru! Možete se prevariti, i to gadno. Pročitajte još jedanput makar povijest slavnog kalifa Harun-al-Rašida. Međutim, u danom slučaju, ostavljajući zasad tu povijest po strani, želim vam reći da ću se žaliti poslovodi i napričat ću mu o vama takvih stvari da biste mogli napustiti svoje mjesto između blistavih ozrcaljenih vrata.

- Možda je moj primus pun valute - gorljivo se upleo u razgovor mačkoliki debeljko koji se rivao u dućan. Odostrag publika je navaljivala i već se ljutila. S mržnjom i sumnjom gledajući neobični par, portir se maknuo u stranu, i naši su se znanci, Korovjov i Behemot, našli u dućanu.

Tu su najprije gledali naokolo, a zatim je Korovjov zvonkim glasom koji je dopirao do svakog zakutka izjavio:

- Divan dućan! Vrlo, vrlo dobar dućan!

Publika se okrenula od tezgi i pogledala govornika začuđeno, iako je taj imao i te kakvog razloga da hvali dućan.

Stotine komada cica živih boja i desena vidjelo se na pretincima polica. Za njima gomilale su se pamučne tkanine, sifoni i sukno za frakove. U perspektivi nastavljale su se čitave hrpe kutija s obućom, i nekoliko je građanki sjedilo na niskim stolicama, s desnom nogom u staroj otrcanoj cipeli a s lijevom u novoj blistavoj lađici kojom su zabrinuto tapkale po sagu. Negdje u dubini iza ugla pjevali su i svirali gramofoni.

Prošavši kraj svih tih divota, Korovjov i Behemot uputili su se onamo gdje su se spajali odjeli delikatesa i slastica. Tu je bilo pusto, građanke s rupcima i beretama na glavi nisu se gurale pred tezgama kao u odjelu za tkanine.

Niski, izrazito četverouglasti čovjek, obrijan do plavetnila, u rožnatim naočalama, u novom šeširu, neizgužva-nom i bez mrlja na vrpci, u kaputu boje jorgovana i s glace

riđim rukavicama, stajao je uz tezgu i nešto zapovjednički mumljao. Prodavač u čistom bijelom ogrtaču i modroj kapici posluživao je mušteriju boje jorgovana. Oštrim nožem, vrlo sličnim nožu što ga je ukrao Levi Matej, skidao je s jasnog masnog, ružičastog lososa kožu, srebrnim sjajem nalik na zmijsku.

- I taj je odjel veličanstven - svečano je priznao Korovjov - a i stranac je simpatičan - dobroćudno je pokazao prstom leđa boje jorgovana.

- Ne, Fagote, ne - zamišljeno je odgovorio Behemot - ti se, druškane, varaš. Po mojem mišljenju, na licu džen-tlemana boje jorgovana nešto nedostaje.

Leda boje jorgovana su zadrhtala, vjerojatno slučajno, jer stranac valjda nije mogao razumjeti što su govorili ruski Korovjov i njegov pratilac.

- Topro? - strogo je upitao kupac boje jorgovana.

- Svjetska kvaliteta - odgovorio je prodavač koketno rujući vrškom noža pod kožom lososa.

- Topro volim, loše ne - grubo je rekao stranac.

- Nego što! - ushićeno je odgovorio prodavač.

Tada su se naši znanci udaljili od stranca s njegovim lososom i krenuli prema kraju tezge sa slasticama.

- Danas je vruće - obratio se Korovjov mladoj prodavačici rumenih obraza, ali na to od nje nije dobio ni kakav odgovor. - Pošto su mandarine? - raspitao se tada Korovjov.

- Trideset kopjejaka kilo - odgovorila je prodavačica.

- Ova pak stalno samo reži - uzdahnuvši primijetio je Korovjov - eh, eh ... - još je malo razmišljao i ponudio svog pratioca: - Jedi, Behemote.

Debeljko je stavio svoj primus pod pazuhu, dohvatio mandarinu s vrha piramide i, s korom je progutavši, odmah se prihvatio druge.

Prodavačicu je uhvatio smrtni strah.

- Poludjeli ste! - uzviknula je, gubeći svoje rumenilo

- Dajte blok! Blok! - i ispustila je hvataljku za bombone.

- Dušice, mila, ljepotice - zakreštao je Korovjov, na gnuvši se preko tezge i namigujući prodavačici - danas baš nismo pri valuti... Što možeš! Ali, kunem vam se,

drugi put, a nikako kasnije od ponedjeljka, platit ćemo sve u gotovom. Mi smo tu u blizini, u Sadovoj ulici gdje je izbio požar.

Progutavši treću mandarinu, Behemot je gurnuo šapu u lijepu zgradu od čokoladnih pločica, izvukao jednu od najdonjih, zbog čega se, naravno, sve srušilo, i progutao je zajedno sa zlatnim omotom.

Prodavači za tezgom s ribama ukočili su se s noževima u rukama, stranac boje jorgovana okrenuo se prema pljačkašima, i tada se pokazalo da Behemot nije imao pravo: na licu čovjeka boje jorgovana nije ništa nedostajalo, već je, obratno, bilo nešto suvišno - obješeni obrazi i nemirne oči.

Potpuno požutjela, prodavačica je žalosno povikala na sav dućan:

- Palosić! Palosić!

Na taj krik dohrlile su mušterije iz odjela za tkanine, a Behemot se udaljio od slastičarskih napasti i gurnuo šapu u bačvu s natpisom »Birani sleđ iz Kerča«, izvukao dva sleđa i progutao ih, ispljunuvši repove.

- Palosić! - ponovio se očajnički krik iza slastičarske tezge, a za tezgom s ribama graknuo je prodavač u španjolskoj kapici:

- Što to radiš, gade?!

Pavel Josifovič već je hitao na mjesto događaja. Bio je to naočit muškarac u bijelom čistom ogrtaču, kao kirurg, i s olovkom koja je stršila iz džepa. Pavel Josifovič očito je bio iskusan čovjek. Ugledavši u Behemotovim ustima rep trećeg sleđa, u hipu je ocijenio položaj, sve je savršeno shvatio i ne upuštajući se ni u kakvo rječkanje s drznicima mahnuo je rukom nekamo u daljinu i zapovijedio:

- Zviždi!

Iz ozrcaljenih vrata izletio je na ugao Smolenskog trga portir i zlokobno zazviždao. Publika je počela opkoljavati nitkove, i tada je nastupio Korovjov.

- Građani! - povikao je drhtavim tankim glasom - Što se to dešava? A? Dopustite da vas to pitam! Siromašak, - Korovjov je dodao drhtanje svom glasu, pokazujući Behemota koji je odmah načinio plačljivo lice - jadnik ci-

jeli dan popravlja primuse, gladan je ... a odakle da smogne stranu valutu?

Na to je Pavel Josifovič, obično suzdržljiv i miran, grubo viknuo:

- Ostavi to! - i mahnuo nestrpljivo u daljinu. Tada su zvižduci pri vratima zagrmjeli žustrije.

Ali je Korovjov, kojeg nije zbunio nastup Pavla Josifoviča, nastavio:

- Odakle? Pitam sve vas! Iscrpljen je gladovanjem i žeđom! Vruće mu je. Pa je, sirotan, probao mandarinu. A cijena je mandarinama tri kopjejeke. I eto, ovi odmah zvižde, kao slavuji u proljetnoj šumi, uznemiruju miliciju i odvlače je od pravog posla. A taj može? A? - Korovjov je pokazao na debeljka boje jorgovana kojemu se zbog toga na licu pojavio veliki nemir. - Tko je on? A? Odakle je došao? Zašto? Bilo nam je dosadno bez njega, je li? Ili smo ga možda zvali? Dakako - sarkastično iskrivivši usta, na sav glas urlao je bivši regent - on je, vidite, u svečanom odijelu boje jorgovana, sav je napuhnut od lososa, sav je pun valute, a naš čovjek, a naš čovjek? To je gorko! Gorko! Gorko! - zacvilio je Korovjov kao djever* na starinskoj svadbi.

Sva ta glupa, bezobzirna i, vjerojatno, politički štetna stvar izazvala je u Pavlu Josifoviču bijesnu drhtavicu, ali, koliko to god bilo čudno, po očima nagnule publike vidjelo se da je u mnogim ljudima naišla na podršku! A kad je Behemot, približivši prljavi poderani rukav očima, tragično uskliknuo:

- Hvala, vjerni prijatelju, što si se zauzeo za stradalnika! - nastalo je čudo. Pristojni tihi starčić, odjeven jedno ali čisto, starčić, koji je kupovao tri kolača od badema u slastičarskom odjelu, iznenada se preobrazio. Njegove su oči bljesnule borbenim plamenom, pocrvenio je, bacio smotuljak s kolačima na pod i viknuo:

- Istina! - dječjim tankim glasom. Zatim je dohvatio pladanj, zbacio s njega ostatke čokoladnog Eiffelovog tornja što ga je uništio Behemot, zamahnuo njime, lijevom je

Stari ruski običaj; kad se mladenci na svadbi javno ljube gosti viču »gorko!« (prim. prev.).

rukom strancu strgnuo šešir a desnom je snažno zamahnuvši udario pljoštimice pladnjem stranca po ćelavoj glavi. Razlijegao se zvuk kakav nastaje kad se s kamiona isto-varuje na zemlju željezni lim. Debeljko je, blijedeći, pao nauznak i sjeo u bačvu sa sleđom iz Kerća, izbivši iz nje vodoskok sleđeva rasola. Odmah se desilo i drugo ćudo. Ljosnuvši u bačvu, ćovjek boje jorgovana povikao je na ćistom ruskom jeziku, bez ikakva stranog naglaska:

- Ubit će me! Milicija! Ubit će me banditi! - oćigledno uslijed šoka iznenada ovladavši do tog ćasa njemu nepoznatim jezikom.

Tada je prestalo portirovo zvižđanje, i u gomilama uzbućdenih kupaca zasvjetlucala su, priblićavajući se, dva mi-licijska šljema. Ali, kako se u parnom kupalištu polijeva klupa, tako je podmukli Behemot polio benzinom iz primusa slastićarsku tezu, a ona se zapalila sama od sebe. Plamen je šiknuo uvis i jurnuo duć tezu proćdirući lijepe papirnate vrpce na košarama s voćem. Prodavaćice iza tezu pojurile su uz vrisak, i tek što su ih napustile, buknuili su i platneni zastori na prozorima, a i na podu se zapalio benzin. Publika je odmah poćela oćajno vikati, ustuknula je iz odjela za slastice, zgnjećivši sad nepotrebnog Pavela Josifovića, a iz ribljeg odjela, prodavaći sa svojim naoštrenim noćevima, jedan za drugim, potrćali su u kasu prema vratima straćnjeg izlaza. Graćanin boje jorgovana, s mukom se izvukavši iz baćve, sav u sleđevu sosu, prebacio se preko lososa na tezu i potrćao za njima. Zazvonila su i prosula se stakla na izlaznim ozrcaljenim vratima, razbili su ih ljudi što su se spašavali, a obojica nitkova - i Korovjov i proćdrljivac Behemot - nekamo su nestali, ali kamo - nije se moglo razabrati. Tek naknadno su oćevici, koji su prisustvovali poćetku poćara u Torgsi-nu na Smolenskom trgu, prićali da su navodno oba huligana poletjeli uvis, do stropa, i da su se tamo obojica rasprsnuli kao djećji baloni. Valja sumnjati, dakako, da je upravo tako bilo, ali što ne znamo, to ne znamo.

Ali znamo da su toćno kroz minutu poslije dogaćaja na Smolenskom trgu i Behemot i Korovjov već bili na ploćniku bulevara, upravo kraj kuće Gribojedovljeve tetke. Korovjov se zaustavio kraj ograde i progovorio:

- Ba! Pa to je dom pisaca! Znaš, Behemote, čuo sam mnogo dobroga i laskavog o tom domu. Pogledaj, prijatelju moj, ovaj dom! Ugodno je pomisliti da se pod tim krovom krije i dozrijeva mnoštvo talenata.

- Kao ananasi u staklenicima - rekao je Behemot i da bi bolje pogledao žućkastu kuću sa stupovima, popeo se na betonsko postolje izrezbarene ograde.

- Potpuno točno - složio se sa svojim nerazdvojnim suputnikom Korovjov - i slatka jeza obuzima srce kad pomisliš da u ovoj kući sada dozrijeva budući autor »Don Oujjotea«, ili »Fausta« ili, vrag neka me nosi, »Mrtvih duša«! A?

- Strašno je i pomisliti - potvrdio je Behemot.

- Da - nastavio je Korovjov - mogu se očekivati divne stvari u staklenicima doma što pod svojim krovom ujedinije nekoliko tisuća isposnika koji su odlučili da svoj život posvete službi Melpomeni, Polihimniji i Taliji. Zamisli, kakva će se podići buka kad netko od njih za početak uruči čitalačkoj publici »Revizora« ili u najgorem slučaju »Jevgenija Onegina«!

- Upravo tako - opet je potvrdio Behemot.

- Da, - nastavio je Korovjov i zabrinuto podigao prst - ali! Ali, velim, i ponavljam to - ali! Samo ako nekakav mikroorganizam ne napadne to nježno, neotporno raslinje, ako ga ne nagrize u korijenu, ako ono ne istrune! A to biva s ananasima! Oj-oj-oj, itekako biva!

- Uzgred - raspitivao se Behemot gurajući svoju okruglu glavu kroz otvor rešetke - što to oni rade na verandi?

- Ručaju - objasnio je Korovjov - dodajem uz to, dragi moj, da je ovdje vrlo dobar i jeftin restoran. A ja, osim toga, kao i svaki putnik prije dugog putovanja, osjećam želju da jedem i popijem veliki hladni vrč piva.

- I ja također - odgovorio je Behemot, i obojica su lupkež krenula po asfaltnom puteljku ravno do verande restorana koji nije slutio zlo.

Dosađujući se, blijeda građanka u bijelim dokoljenicama i u bijeloj bereti s repićem sjedila je u bečkoj stolici kod ulaza na verandu s ugla - tamo gdje je u zelenilu pužavica na letvičastoj ogradi bio napravljen ulaz. Pred njom

je na običnom kuhinjskom stolu ležala debela knjiga kancelarijskog tipa u koju je građanka iz nepoznatih razloga upisivala one koji su ulazili u restoran. Upravo je građanka zaustavila Korovjova i Behemota.

- Vaše iskaznice? - ona je začuđeno gledala Korovjovljeve cvikere, a također i Behemotov primus i Behemotov potrgani lakat.

- Molim vas da me tisuću puta ispričate, kakve iskaznice? - upitao je Korovjov čudeći se.

- Jeste li pisci? - upitala je sa svoje strane građanka.

- Bezuvjetno - dostojanstveno je odgovorio Korovjov.

- Vaše iskaznice? - ponovila je građanka.

- Predivna moja. . . - počeo je Korovjov nježno.

- Ja nisam predivna - prekinula ga je građanka.

- O kako mi je to žao - razočarano je rekao Korovjov i nastavio: - Pa što, ako vam nije ugodno da budete predivni, što bi bilo veoma zgodno, ne morate biti. Znači da biste se uvjerali kako je Dostojevski pisac, zar je zaista potrebno da ga tražite iskaznicu? Uzmite bilo kojih pet stranica iz bilo kojeg njegovog romana i vi ćete se bez svake iskaznice uvjeriti da imate posla s piscem. Pretpostavljam čak da nije imao nikakve iskaznice! Kako ti misliš? - obratio se Korovjov Behemotu.

- Kladim se da nije imao - odgovorio je taj stavljajući primus na stol kraj knjige i otirući rukom znoj sa čadavog čela.

- Vi niste Dostojevski - rekla je građanka koju je Korovjov zbunio.

- No, nikad se ne zna, nikad se ne zna - odgovorio je.

- Dostojevski je umro - rekla je građanka, ali ne baš sa sigurnošću.

- Protestiram! - gorljivo je uzviknuo Behemot. - Dostojevski je besmrtn!

- Vaše iskaznice, građani - rekla je građanka.

- Dopustite, to je na kraju krajeva smiješno! - nije se predao Korovjov. - Ne određuje pisca iskaznica nego ono što on piše. Odakle znate kakve se zamisli roje u mojoj glavi? Ili u ovoj glavi? - i on je pokazao Behemotovu glavu

s koje je ovaj odmah skinuo kapu tobože zato da bi je građanka mogla bolje pogledati.

- Maknite se, građani - rekla je ona već nervozno.

Korovjov i Behemot su se pomakli u stranu, propustivši nekakvog pisca u sivom odijelu, u ljetnoj košulji bez kravate, košulji koje je okovratnik široko ležao na okovratniku sakoa, i s novinama pod miškom. Pisac je prijazno kimnuo građanki, u hodu stavio u pruženu knjigu nekakvu čvrknju i prešao na verandu.

- Jao, nećemo mi, nećemo mi, - tužno je progovorio Korovjov - nego on će dobiti hladni vrč piva, o kojem smo mi, bijedne skitnice, toliko maštali. Naš je položaj te žak i žalostan, i ne znam što će s nama biti.

Behemot je samo s gorčinom raširio ruke i stavio kapu na okruglu glavu obraslu gustom kosom koja je vrlo nalikovala mačjem krznu.

U taj čas tihi ali odlučni glas začuo se nad glavom građanke.

- Propustite, Sofja Pavlovna.

Građanka s knjigom se zaprepastila. U zelenilu ograde pojavio se bijeli prsluk fraka i klinasta brada filibusti-jera. On je ljubazno gledao dvojicu sumnjivih odrpanaca i, čak više od toga, pravio pokrete kojim ih je pozivao. Autoritet Arčibalda Arčibaldoviča bila je stvar koja se itekako ozbiljno osjećala u restoranu kojim je on rukovodio, i Sofja Pavlovna pokorno je upitala Korovjova:

- Kako je vaše prezime?

- Panajev* - ljubazno je odgovorio. Građanka je za pisala to prezime i podigla upitni pogled prema Behemotu.

- Skabičevski** - propištao je ovaj pokazujući svoj primus. Sofja Pavlovna je i to zapisala i pružila knjigu po sjetiocima na potpis. Korovjov je uz prezime »Panajev« napisao »Skabičevski«, a Behemot je kraj Skabičevskog napisao »Panajev«. Arčibald Arčibaldovič koji je dokraja zapanjio Sofju Pavlovnu, smješkajući se zanosno, poveo je goste do najboljeg stola na suprotnom kraju verande,

Panajev je ime ruskog književnika i memoarista iz 19. stoljeća.
Skabičevski je poznati ruski književni povjesnik (prim. prev.).

tamo gdje je bila najgušća sjena, do stola kraj kojeg je sunce veselo plesalo kroz jedan od proreza na zelenoj ogradi. Sofja Pavlovna, žmirkajući od čuđenja, dugo je proučavala čudne potpise koje su u knjizi ispisali neočekivani posjetioci.

Ništa manje nego Sofju Pavlovnu zapanjio je Arčibald Arčibaldovič konobare. On je lično odmaknuo stolicu od stola, pozivajući Korovjova da sjedne, namignuo je jednom, nešto šapnuo drugom, i dva su se konobara počela vrtjeti oko novih gostiju od kojih je jedan svoj primus postavio na pod kraj svoje olinjale cipele. Brzo je sa stola nestao stari stolnjak sa žutim mrljama, u zraku škripajući od škroba zalepršao je, bjeliji od beduinskog plašta, drugi, a Arčibald Arčibaldovič već je šaptao tiho ali vrlo značajno nagnuvši se Korovjovljevu uhu:

- Što vam mogu ponuditi? Imam izvrsnu jesetru ... preoteo sam je kongresu arhitekata ...

- Vi... e ... dajte nam općenito zakusku ... e ... - dobrodušno je promrmljao Korovjov, zavalivši se u stolicu.

- Razumijem - zatvorivši oči, značajno je rekao Arčibald Arčibaldovič.

Videći kako se šef odnosi prema do kraja sumnjivim posjeticima, konobari su napustili svoje sumnje i ozbiljno se prihvatili posla. Jedan je prinasio šibicu Behemotu koji je iz džepa izvadio opušak i stavio ga u usta, drugi je pritrčao zvoneći zelenim staklom i postavljajući kraj jedaćeg pribora čašice, duguljaste čaše i tanke pehare iz kojih se tako dobro pije narzan ispod tende ... ne, reći ćemo unaprijed ... pio se narzan ispod tende nezaboravne Gri-bojedovljeve verande.

- Mogu vam ponuditi file od šumske jarebice - mu zikalno je mijaukao Arčibald Arčibaldovič. Gost u napuklim cvikerima u potpunosti je odobravao prijedloge zapovjednika brika i blagonaklono ga gledao kroz nepotrebno staklo.

Beletrist Petrakov-Suhovej koji je sjedio sa suprugom kraj susjednog stola i dovršavao svinjski kotlet, svim piscima svojstvenom moći zapažanja primijetio je udvaranje Arčibalda Arčibaldoviča i vrlo se, vrlo začudio. A njegova je supruga, vrlo cijenjena dama, čak postala ljubomorna

zbog pirata na Korovjova pa je žličicom zakucala - kao da hoće reći, zašto s nama odugovlače? ... Zar nije vrijeme da donesu sladoled? O čemu je riječ?

Ipak, uputivši Petrakovoj očaravajući smiješak, Arčibald Arčibaldovič je njoj uputio samo konobara, a sam nije napuštao svoje drage goste. Ah, mudar je bio Arčibald Arčibaldovič! A imao je i moć zapažanja, ništa manju nego sami pisci! Arčibald Arčibaldovič je znao za seansu u Varijeteu i za mnoge druge događaje ovih dana, čuo je, i za razliku od drugih, nije mimo uha propustio ni riječ »kockasti« ni riječ »mačak«. Arčibald Arčibaldovič se odmah dosjetio tko su njegovi gosti. A dosjetivši se, prirodno da se nije počeo s njima svađati. Baš je ta Sofja Pavlovna čudna! Treba tako nešto izmisliti - prepriječiti put ovoj dvojici na verandu! Uostalom, što nju treba pitati!...

Oholo čeprkajući žličicom rastopljeni sladoled, Petrakova je gledala nezadovoljnim očima kako se stol pred dvojicom ljudi, odjevenih kao strašila, kao u čaroliji pokriva jestvinama. Blistavo oprani listovi salate već su stršili iz posude sa svježim kavijarom ... trenutak, i odmah se pojavio specijalno postavljen pomoćni stolić s oznojenim srebrnim vedrom ...

Tek kad se uvjerio da je sve učinjeno kako treba, tek kad je u konobarovim rukama doletjela pokrivena tava u kojoj se nešto praćakalo, Arčibald Arčibaldovič sebi je dopustio da ostavi dvojicu tajanstvenih posjetilaca, ali ipak im je prije toga šapnuo:

- Oprostite! Samo časak! Osobno ću pogledati file!

Odletio je od stola i sakrio se u nutarnjem hodniku restorana. Da je neki promatrač mogao vidjeti naredne postupke Arčibalda Arčibaldoviča, oni bi mu se nedvojbeno učinili zagonetni.

Šef se uopće nije uputio u kuhinju da nadgleda file nego u restoransko skladište. Otvorio ga je svojim ključem, zatvorio se, izvadio iz škrinje s ledom, oprezno da ne uprlja manšete, dvije obilne jesetre, upakirao ih u novinski papir, pažljivo povezao vrpcom i stavio na stranu. Zatim je u susjednoj sobi provjerio je li na svom mjestu njegov ljetni ogrtač sa svilenom podstavom i šešir, i tek je

onda otišao u kuhinju gdje je kuhar marljivo pripravljaو file što ga je pirat obećao gostima.

Treba reći da uopće ništa čudno ili nerazumljivo u ovim postupcima Arčibalda Arčibaldovića nije bilo, i smatrati čudnim takve postupke mogao bi samo površni promatrač. Postupci Arčibalda Arčibaldovića sasvim su logično proizlazili iz svega što im je prethodilo. Poznavanje posljednjih događaja, a najvažnije - fenomenalni osjećaj Arčibalda Arčibaldovića, govorili su šefu Gribojedovljeva restorana da ručak dvojice njegovih posjetilaca, makar obilan i raskošan, neće dugo potrajati. I osjećaj koji nikada nije prevario bivšeg filibustijera nije ga ni ovaj put ostavio na cjedilu.

Dok su se Korovjov i Behemot kucali drugom čašicom hladne moskovske votke-prepečenice, pojavio se na verandi znojni i uzbuđeni kroničar Boba Kandalupski, poznat u Moskvi po svojem zadivljujućem sveznanju, i odmah sjeo k Petrakovima. Stavivši svoju napuhnutu torbu na stolić, Boba je odmah gurnuo usne u Petrakovljevo uho i u njega prošaptao nekakve vrlo sablažnjive stvari. Madame Petrakova, umirući od znatiželje, primakla je i svoje uho nabrekliim masnim Bobinim usnama. A taj, pokatkad se osvrćući poput lopova, stalno je šaputao te ša-putao, a mogle su se razabrati pojedine riječi kao:

- Kunem vam se svojim poštenjem! U Sadovoj ulici, u Sadovoj - Boba je još više snizio glas - odoljevaju me cima! Meci... Pucnji... benzin, požar ... meci...

- Lažljivce što šire ogavne glasine - negodujući nešto glasnije nego što se to svidjelo Bobi, zatrubila je kontraal-tom madame Petrakova - njih bi trebalo ispitati! Ali, ništa zato, tako će i biti, već će njih dovesti u red! Kakve štetne izmišljotine!

- Kakve izmišljotine, Antonido Porfirjevna! - usklik nuo je Boba ogorčen sumnjama piščeve supruge, i opet zapištao: - Velim vam, odoljevaju mecima ... A onda požar ... Oni u zrak ... u zrak ... - Boba je siktao ne sluteći da oni o kojima priča sjede u blizini, uživajući u njegovu siktanju. Uostalom, taj užitak je uskoro prestao. Iz unutar njeg dijela restorana izjurila su na verandu trojica muška-

raca, čvrsto remenjem opasani, u kožnim dokoljenicama i s revolverima u rukama. Prvi je viknuo zvonko i strašno:

- Ni makac s mjesta! - I odmah su sva trojica otvorila paljbu na verandi, ciljajući u glave Korovjova i Behemota. Obojica napadnutih odmah su se rasplinula u zraku i iz primusa je udario stup plamena ravno u tendu. Kao da se otvoreno ždrijelo s crnim rubovima pojavilo na tendi i počelo širiti na sve strane. Vatra je skočila kroza nj i podigla se do krova Gribojedovljevog doma. Fascikli s papirima što su ležali na prozoru prvog kata u sobi uredništva odmah su se zapalili, a iza njih plamen je zahvatio zastor, i tada se vatra, pucketajući kao da je netko potpiruje, proširila na unutrašnjost tetkine kuće.

Za nekoliko sekundi po asfaltnim puteljcima što su vodili prema željeznoj rešetkastoj ogradi na bulevaru, odakle je u srijedu navečer došao Ivanuška kao prvi vjesnik nesreće koju nije nitko shvaćao - sada su trčali pisci koji nisu završili ručak, Sofja Pavlovna, Petrakova, Petrakov.

Pravovremeno izišavši kroz sporedni izlaz, ne bježeći nikamo i nikamo ne žureći, kao kapetan koji mora posljednji napustiti brod u plamenu, stajao je mirni Arčibald Arčibaldovič u ljetnom ogrtaču sa svilenom podstavom, s dvije velike jesetre pod miškom.

Poglavlje 29.

SUDBINA MAJSTORA I MARGARITE JE ODLUČENA

U sunčevu zalazu, visoko iznad grada, na kamenoj terasi jedne od najljepših zgrada u Moskvi, zgrade koja je sagrađena prije oko stotinu pedeset godina, nalazila su se dvojica: Woland i Azazello. Nije ih se moglo vidjeti odozdo s ulice, jer ih je skrivala od nepotrebnih pogleda ograda s gipsanim vazama i gipsanim cvijećem. Ali oni su vidjeli grad gotovo do njegovih krajeva.

Woland je sjedio na rasklopnoj stolici, odjeven u svoj crni plašt. Njegov dugački i široki mač bio je zariven okomito u pukotinu između dviju ploča na terasi, tako da je nastao sunčev sat. Sjena mača polagano je i nezaustavljivo postajala duža puzeći prema crnim cipelama na nogama sotone. Stavivši oštru bradu na šaku, skvrčen na stolici, i savivši jednu nogu poda se, Woland je netremice gledao neobuhvatnu gomilu dvoraca, divovskih kuća i malih stračara osuđenih na propadanje. Azazello, koji se rastao sa svojim suvremenim izgledom, to jest s kaputom, šeširom, lakiranim cipelama, odjeven kao i Woland u crno, nepomično je stajao nedaleko od svog gospodara i kao i on nije micao pogled s grada.

Woland je prozborio:

- Kakav zanimljivi grad, zar ne?

Azazello se pomaknuo i uljudno odgovorio:

- Messire, meni se više sviđa Rim!

- Da, to je stvar ukusa - odgovorio je Woland.

Poslije nekog vremena opet se začuo njegov glas:

- Odakle taj dim, tamo na bulevaru?

- To gori Gribojedov - odgovorio je Azazello.

- Valja, dakle, pretpostaviti da je tamo bio nerazdruživi par, Korovjov i Behemot.

- U to nema nikakve sumnje, messire.

Opet je zavladao šutnja, i dvojica na terasi gledala su kako u prozorima, okrenutim na zapad, na gornjim katovima visokih blokova bukta izlomljeno, zaslijepljujuće sunce. Wolandovo oko gorjelo je poput jednog od tih prozora, iako je Woland leđima bio okrenut sunčevu zalasku.

Ali je tada nešto prisililo Wolanda da skrene svoju pozornost na okruglu kupolu koja je stajala na krovu iza njegovih leđa. Iz njezinog zida izišao je odrpani, ilovačom uprljani mračni, crnobradi čovjek u hitonu i u sandalama.

- Ba! - uskliknuo je Woland gledajući podrugljivo došljaka. - Najmanje se tebe moglo ovdje očekivati! Zbog čega si došao, nezvani ali očekivani goste?

- K tebi, duše zla i gospodaru sjena - odgovorio je došljak gledajući Wolanda neprijazno i namrgođeno.

- Ako si došao k meni, zašto me nisi pozdravio, bivši skupljaču poreza? - progovorio je grubo Woland.

- Zato što neću da ti poželim zdravlje - drsko je odgovorio došljak.

- Ali ćeš se s time morati pomiriti - suprotstavio se Woland i podsmijeh je iskrivio njegova usta - još se nisi pravo ni pojavio na krovu, a već si učinio glupost, i ja ću ti reći u čemu se ona sastoji - u tvojim intonacijama. Ti si izgovorio svoje riječi kao da ne priznaješ sjene a tako đer ni zla. Budi tako dobar i zamisli se nad pitanjem: što bi činilo tvoje dobro kad ne bi postojalo zlo, i kako bi izgledala zemlja kad bi s nje nestale sjene? Sjene nastaju od ljudi i predmeta. Evo sjene moga mača. Ali postoje i sjene drveća i živih bića. Zar hoćeš opljačkati cijelu zemaljsku kuglu i odnijeti s nje cjelokupno drveće i sve živo radi tvoje fantazije da uživaš u golom svjetlu? Ti si glup.

- Neću se s tobom svađati, stari sofistu - odgovorio je Levi Matej.

- Ti se i ne možeš sa mnom svađati iz razloga što sam ga već bio spomenuo: ti si glup - odgovorio je Woland i upitao: - No, kaži kratko, da me ne umaraš, zašto si se pojavio?

- On me je poslao.

- Što ti je zapovjedio da mi kažeš, robe?
- Ja nisam rob - sve ljući, odgovorio je Levi Matej - ja sam njegov učenik.
- Mi govorimo na različitim jezicima kao i uvijek - odazvao se Woland - ali stvari o kojima govorimo zbog toga se ne mijenjaju. Dakle? ...
- On je pročitao majstorovo djelo - govorio je Levi Matej - i moli te da sa sobom uzmeš majstora i da ga na gradiš spokojem. Zar je to tebi teško učiniti, duše zla?
- Meni nije ništa teško učiniti - odgovorio je Woland - i ti to dobro znaš. - Zašutio je, a onda dodao: - A zašto ga vi ne uzmete k sebi, u svjetlo?
- On nije zaslužio svjetlo, on je zaslužio spokoj - žalosnim je glasom rekao Levi.
- Poruči da će sve biti učinjeno - odgovorio je Woland i dodao, a njegovo je oko zaplamsalo: - i odmah me ostavi.
- On moli da biste onu koja ga je voljela i patila zbog njega također uzeli - prvi se put molećivo obratio Levi Wolandu.
- Bez tebe se nikako ne bismo tome dosjetili. Odlazi.
Levi Matej nakon toga je nestao, a Woland je pozvao Azazella i zapovjedio mu:
- Odleti k njima i sve učini.
Azazello je napustio terasu i Woland je ostao sam. Ali njegova samoća nije dugo potrajala. Začuli su se na pločama terase koraci i živahni glasovi, i pred Wolanda su stupili Korovjov i Behemot. Ali debeljko više nije nosio pri-mus nego je bio natovaren drugim predmetima. Tako se pod njegovim pazuhom nalazio mali pejzaž u zlatnom okviru, preko ruke bio je prebačen kuharski, napola pregorjeli, ogrtač, a u drugoj ruci je držao lososa s kožom i repom. Od Korovjova i Behemota mirisalo je na paljevinu, Behemotova gubica bila je uprljana čađom, a kapa nagorjela.
- Pozdrav, messire! - povikao je obijesni par i Behemot je mahnuo lososom.
- Baš ste krasni - rekao je Woland.
- Messire, zamislite - povikao je Behemot uzbuđeno i radosno - mislili su da sam pljačkaš!

- Sudeći po predmetima koje si donio sa sobom - odgovorio je Woland, gledajući uokvireni pejzaž - ti i jesi pljačkaš.

- Vjerujte, messire - prostodušnim glasom započeo je Behemot.

- Ne, ne vjerujem - kratko je odgovorio Woland.

- Messire, kunem vam se, junački sam pokušao spasiti sve što se moglo, i tu je sve što mi je uspjelo zaštititi.

- Radije reci zbog čega se zapalio Gribojedov? - upitao je Woland.

Obojica, i Korovjov i Behemot, raširili su ruke, podigli oči prema nebu, a Behemot je uzviknuo:

- Pojma nemam! Sjedili smo mirno, potpuno tiho, jeli smo ...

- I odjednom - trah, trah! - nastavio je Korovjov - pucnjevi! Izbezumljeni od straha Behemot i ja potrčali smo na bulevar, progonitelji za nama, a mi trk prema Timirjazevljevu spomeniku!

- Ali je osjećaj dužnosti - umiješao se Behemot - nadvladao naš sramotni strah, i mi smo se vratili!

- Ah, vratili ste se? - rekao je Woland - tada je, da kako, zgrada izgorjela do temelja.

- Do temelja! - žalosno je potvrdio Korovjov - to jest, messire, doslovno do temelja, kako ste se izvoljeli točno izraziti. Sve sami ugarci!

- Jurnuo sam - pričao je Behemot - u dvoranu za sjednice, to je ona sa stupovima, messire, računajući da ću izvući nešto vrijedno. Ah, messire, moja žena, kad bih je imao, dvadesetak puta bila je u opasnosti da ostane udovica! Ali, srećom, nisam oženjen, messire, i iskreno govoreći, sretan sam što nisam. Ah, messire, zar treba mijenjati samačku slobodu za mukotrpnost jaram!

- Opet počinješ govoriti koješta - primijetio je Woland.

- Slušam i nastavljam - odgovorio je mačak - da, na primjer taj pejzaž. Ništa drugo nisam mogao iznijeti iz dvorane, plamen me udario u lice. Potrčao sam u skladište i spasio lososa. Potrčao sam u kuhinju i spasio ogrtač. Smatram, messire, da sam učinio sve što sam mogao, i ne razumijem kako objasniti sumnjičav izraz na vašem licu.

- A što je radio Korovjov, dok si ti pljačkao? - upitao je Woland.

- Pomagao sam vatrogascima, messire - odgovorio je Korovjov pokazujući poderane svoje hlače.

- Ah, ako je tako onda će, naravno, biti potrebno sa graditi novu zgradu.

- Bit će sagrađena, messire - odazvao se Korovjov - usudujem se to tvrditi.

- U tom slučaju preostaje želja da zgrada bude bolja od prijašnje - primijetio je Woland.

- Tako će i biti, messire - rekao je Korovjov.

- Meni to možete vjerovati - dodao je mačak - ja sam pravi pravcati prorok.

- U svakom slučaju, mi smo se javili, messire - referirao je Korovjov - i čekamo vaše zapovijedi.

Woland se digao sa stolice, prišao ogradi i dugo je šutke, okrenut leđima svojoj pratnji, gledao u daljinu. Zatim se vratio od ruba ograde, opet se spustio na svoju stolicu te rekao:

- Zapovijedi neće biti, izvršili ste sve što ste mogli, i više mi zasad vaše usluge nisu potrebne. Možete se odmarati. Sad će doći oluja, posljednja oluja koja će završiti sve što se završiti mora, a mi ćemo krenuti na put.

- Vrlo dobro, messire - odgovorila su obojica lakrdijaša i nestali negdje iza okrugle kupole koja se nalazila na sredini terase.

Oluja o kojoj je govorio Woland već se skupljala na obzorju. Crni oblak se podigao na zapadu i do polovice prekrrio sunce. Zatim ga je prekrrio potpuno. Na terasi je postalo svježije. Kroz neko se vrijeme smračilo.

Tama, nadošla sa zapada, prekrila je veliki grad. Nestali su mostovi, dvorci. Nestalo je sve kao da nikad i nije postojalo na svijetu. Preko cijelog neba projurila je plamena nit. Zatim je grom potresao grad. Udarac se ponovio i počela je oluja. U njezinoj magli Woland više nije bio vidljiv.

Poglavlje 30.

VRIJEME JE! VRIJEME JE!

- Znaš - govorila je Margarita - upravo kad si sinoć zaspao, čitala sam o tami koja je nadošla sa Sredozemnog mora... i ti idoli, ah, zlatni idoli! Ne znam zašto, ali oni mi cijelo vrijeme ne daju mira. Čini mi se da će i sada biti kiše. Osjećaš li kako postaje svježije?

- Sve je to dobro i lijepo - odgovarao je majstor dok je pušio i rukom tjerao dim - čak i oni idoli, bog s njima, ali što će se dalje desiti, nikako ne mogu shvatiti!

Taj su razgovor vodili dok je sunce zalazilo, i upravo tada kad se Volandu na terasi javio Levi Matej. Prozorčić na podrumu bio je otvoren, i da je netko pogledao unutra začudio bi se kako neobično izgledaju oni koji razgovaraju. Na Margaritino nago tijelo bio je prebačen crni plašt, a majstor je bio u svojem bolničkom rublju. Bilo je tako, jer Margarita nije imala što da stavi na sebe budući da su sve njezine stvari ostale u vili, a iako je ta vila bila nedaleko, nije dakako bilo ni govora da ona ode onamo i uzme svoje stvari. A majstor, čija su odijela bila u ormaru kao da nikamo nije odlazio, jednostavno nije želio da se preobuče, pobuđujući u Margariti primisao da će početi nekakva posvemašnja glupost. Istina, bio je prvi put obrijan, računajući od one jesenske noći (u klinici su mu bradu skidali aparatom).

Soba je također izgledala čudno i bilo je vrlo teško shvatiti nešto u njezinu kaosu. Na sagu su ležali rukopisi, oni su bili i na divanu. Nekakva knjiga valjala se u naslonjaču. A na okruglom stolu bio je prostrt objed, a među jelima stajalo je nekoliko boca. Odakle su se stvorile na

stolu te jestvine i pića nisu znali ni Margarita ni majstor. Kad su se probudili, našli su sve to na stolu.

Odspavavši do subotnjeg sumraka, i majstor i njegova prijateljica osjećali su se potpuno odmoreno i samo je nešto podsjećalo na jučerašnje događaje - oboje je boljela lijeva sljepoočica. Što se tiče njihovih duša, u njima su se desile velike promjene, kako bi se uvjerio onaj tko bi mogao da prisluškuje razgovor u podrumskom stanu. Ali nije bilo nikoga da prisluškuje. Dvorište je i bilo zato dobro jer je uvijek bilo pusto. Lipe i vrbe pred prozorom, koje su svakog dana postajale zelenije, širile su proljetni miris, a vjetrić ga je donosio u podrum.

- Fuj, vraže! - neočekivano je uskliknuo majstor. - Samo kad pomislim... - ugasio je opušak u pepeljari i stegao glavu rukama - ne, slušaj, ti si pametan čovjek i ni kada nisi bila luda ... zar si ozbiljno uvjerena da smo jučer bili kod sotone?

- Posve ozbiljno - odgovorila je Margarita.

- Dakako, dakako - ironično je rekao majstor - sada su očito umjesto jednog luđaka - dvoje, i muž i žena! - Digao je ruke prema nebu i povikao: - Ne, neka vrag zna što je to! Vrag, vrag, vrag!

Umjesto odgovora Margarita se bacila na divan, prasnula u smijeh, zamahnula bosim nogama i zatim povikala:

- Oj, ne mogu više! Oj, ne mogu više! Pogledaj samo na što si nalik!

Nasmijavši se od srca, dok je majstor stidljivo popravljao bolničke hlače, Margarita se uozbiljila.

- Nehotice si upravo sada rekao istinu - počela je govoriti - vrag zna što se zbiva, i vrag će, vjeruj mi, sve uređiti! - Njezine su oči zaplamtjele, skočila je, počela je plešati i vikati: - Kako sam sretna, kako sam sretna, kako sam sretna što sam s njim sklopila ugovor! O, đavole, đavole! A vi ćete, mili moj, morati živjeti s vješticom. - Poslije toga poletjela je k majstoru, objemila ga oko vrata i počela ljubiti njegova usta, nos, obraze. Poskakivali su vi hori majstorove nepočesljane kose, pod poljupcima buk nuli su njegovi obrazi i čelo.

- Ti si stvarno postala slična vješticu.

- Ne poričem - odgovorila je Margarita - ja sam vještica i vrlo sam time zadovoljna!

- Pa dobro - govorio je majstor - vještica pa vještica. Vrlo zgodno i sjajno! Mene su, očigledno, oteli iz bolnice! Također vrlo zgodno. Vraćen ovamo, dopustimo i to... Pretpostavimo čak da nas se to neće zakačiti, ali reci mi, tako ti svega što ti je sveto, od čega i kako ćemo živjeti? Dok to govorim, brinem o tebi, vjeruj mi.

U taj čas pojavile su se na prozorčiću cipele s tupim vršcima i donji dio prugastih hlača. Zatim su se te hlače sagnule u koljenu i nečija je opsežna stražnjica zaklonila dnevno svjetlo.

- Alojzije, jesi li kod kuće? - upitao je glas negdje iz nad hlača, iza prozora.

- Opet počinje - rekao je majstor.

- Alojzij? - upitala je Margarita prilazeći prozoru - On je jučer uhapšen. A tko ga traži? Kako se zovete?

Istog trena nestala su koljena i stražnjica, čulo se kako su se zalupila vrtna vrata, a zatim je sve došlo na svoje mjesto. Margarita se zavalila na divan i tako se smijala da su joj suze navrle na oči. Ali, kad se stišala, njezino se lice neizmjenjivo promijenilo, progovorila je ozbiljno, govoreći spuzila je s divana, dopuzala k majstorovim koljenima, i gledajući ga u oči, počela milovati njegovu glavu.

- Koliko si trpio, koliko si trpio, jadni moj! Samo ja to znam. Gle, na glavi imaš sijede niti a kod usana duboku boru. Jedini moj, mili moj, nemoj misliti ni na što. Ti si previše morao misliti, a sad ću za tebe misliti ja! I ja ti jamčim, jamčim da će sve biti divno.

- Ja se ni ne plašim, Margot - iznenada joj je odgovorio majstor, podigao je glavu i učinio joj se takvim kakav je bio kad je pisao o tome što nikad nije vidio ali je zasigurno znao da se zbilom - a ne plašim se zato što sam već sve iskusio. Suviše su me plašili i više me ničim uplašiti ne mogu. Ali mi je žao tebe, Margo, u tome je stvar, zato i ponavljam jedno te isto. Osvijesti se! Zašto da uništiš svoj život s bolesnikom i siromahom? Vрати se! Ja te žalim, zato i govorim tako.

- Ah, ti, ti - vrteći raskuštranom glavom šaptala je Margarita - ah, ti, malodušni, nesretni čovječe! Zbog tebe

sam prošle noći drhtala naga, izgubila svoju narav i zamijenila je novom, nekoliko mjeseci sjedila sam u tamnoj sobici i mislila samo na jednu stvar - na oluju nad Jeršala-jimom, isplakala svoje oči, a sada kad je nahrupila sreća, ti me tjeraš? Pa dobro, otići ću, otići ću, ali znaj da si ti okrutan čovjek! Tebi su opustošili dušu!

Bolna nježnost obuzela je majstorovo srce i on je zaplakao zagnjurivši u Margaritinu kosu. Plačući, ona mu je šaptala, dok su njezini prsti skakutali po majstorovim slje-poočicama.

- Da, sijede niti, niti, gledam svojim očima kako se snijegom pokriva glava, ah, moja, moja napaćena glava. Gle, kakve su tvoje oči! U njima je pustoš ... A ramena, ramena s bremenom ... Unakazili su, unakazili - Margarine riječi postale su nepovezane, Margarita je grcala.

Tada je majstor obrisao oči, podigao klečeću Margaritu, i sam je ustao, pa čvrsto reкао:

- Dosta! Ti si me postidjela. Nikada više neću biti malodušan i neću se vratiti tom pitanju, budi mirna. Znam da smo oboje žrtve duševne bolesti koju sam možda prenio na tebe ... što možemo, zajedno ćemo je podnositi.

Margarita je približila usne majstorovu uhu i prošaptala:

- Kunem ti se tvojim životom, kunem se zvjezdoznaničevim sinom kojega si opisao, sve će biti dobro!

- No dobro, dobro - odazvao se majstor i dodao nasmijavši se: - Naravno, kad su ljudi potpuno opljačkani kao ti i ja, oni traže spas u nadnaravnim silama! Pa što, slažem se da ga tamo tražimo.

- Eto, eto, sad si opet prijašnji, smiješ se - odgovorila je Margarita - idi do vraga s tvojim učenim riječima. Nad naravne ili ne nadnaravne - zar nije sve to svejedno? Želim jesti.

I ona je za ruku povukla majstora k stolu.

- Nisam siguran neće li ta hrana sad propasti u zemlju ili odletjeti kroz prozor - govorio je majstor potpuno se smirivši.

- Neće odletjeti!

U taj čas u prozorčiću se začuo nosni glas:

- Mir vama.

Majstor je zadržtao, a Margarita koja je već bila navikla na neobično povikala je:

- Pa to je Azazello! Ah, kako je to milo, kako je to dobro! - i šapnuvši majstoru: - Evo vidiš, nisu nas napustili! - krenula da otvori.

- Zaogni se - viknuo je za njom majstor.

- Fućkam ja na to - odgovorila je Margarita već iz hodnika.

I eto Azazello se već naklonio, pozdravio se s majstorom blješteći svojim krivim okom, a Margarita je kli-cala:

- Ah, kako mi je drago! Nikada u životu mi nije bilo tako drago! Oprostite, Azazello, što sam gola!

Azazello je zamolio da se ona ne uznemirava, uvjeravao kako je vidio ne samo gole žene nego i žene s potpuno oderanom kožom, i hitro sjeo k stolu, stavivši prethodno u kut kraj peći nekakav smotak u tamnom brokatu.

Margarita je Azazellu nalila konjaka i on ga je odmah ispio. Majstor koji s njega nije micao pogled, ponekad je sebi ispod stola štipao hrbat lijeve ruke. Ali njegova štipanja nisu pomogla. Azazello se nije rasplinio u zraku, da, treba reći istinu, za to nije bilo nikakve potrebe. Ništa strašno nije bilo u ridem čovjeku malog rasta, osim toga oka s mrenom, ali toga ima i bez čarobnjaštva, osim odjeće koja nije bila sasvim obična - nekakva mantija ili plašt

- opet, ako čovjek dobro promisli, i to se dešava. Konjak je također znao dobro piti, kao i svi dobri ljudi, na dušak i bez jela. Od konjaka u majstorovoj je glavi zašumjelo i počeo je misliti:

»Ne, Margarita ima pravo! Dakako, preda mnom sjedi poslanik đavolov. Pa i ja sam sam preksinoć dokazivao Ivanu da je on na Patrijaršijskim ribnjacima susreo upravo sotonu, a sada sam se preplašio te misli i počeo nešto brbljati o hipnotizerima i o halucinacijama. Kakvi hipno-tizeri, k vragu!«

Počeo je promatrati Azazella i uvjerio se da u njegovim očima postoji nešto usiljeno, neka misao koju taj ne želi prije vremena izreći. »On nije samo u posjetu, nego se pojavio s nekom porukom« - mislio je majstor.

Moć opažanja nije ga iznevjerila.

Ispivši treću čašicu konjaka, koji na Azazella nije nimalo djelovao, posjetilac je tako započeo:

- Ugodan podrumčić, vrag neka me nosi! Samo se na meće pitanje što da se u njemu radi, u tom podrumčiću?

- To se isto i ja pitam - nasmijavši se odgovorio je majstor.

- Zašto me uznemirujete, Azazello? - upitala je Margarita - Već ćemo nekako!

- Što to govorite! - povikao je Azazello - nisam ni po mislio uznemiravati vas. I ja kažem već ćemo nekako. Da! Skoro sam zaboravio, messire vas je dao pozdraviti i na redio mi da vam kažem da vas poziva na malu šetnju s njim, ako, dakako, vi to želite. Što ćete mi na to reći?

Margarita je pod stolom gurnula nogom majstora.

- S velikim zadovoljstvom - odgovorio je majstor proučavajući Azazella, a taj je nastavio:

- Nadamo se da ni Margarita Nikolajevna neće odbiti?

- Ja sigurno neću odbiti - rekla je Margarita i opet je njezina noga dotakla majstorovu nogu.

- Divna stvar! - uskliknuo je Azazello. - To ja volim! Jedan-dva i gotovo! A ne kao onda u Aleksandrovskom parku!

- Ah, nemojte me na to sjećati, Azazello, tada sam bila glupa. Da, ne treba me, uostalom, strogo kriviti za to - ne susrećeš svaki dan nečistu silu!

- Svakako - potvrdio je Azazello - svaki dan bi bilo suviše ugodno!

- Meni se sviđa brzina - govorila je Margarita uzbuđeno - sviđa mi se brzina i golotinja. Kao iz mauzera - taf! Ah, kako on puca! - povikala je Margarita, obraćajući se majstoru. - Sedmica pod jastukom i u svaki listić!... - Margarita se opila, njezine su oči zablistale.

- I opet sam zaboravio - povikao je Azazello udarivši se po čelu - sasvim sam se smotao! Messire je poslao poklon - tu se okrenuo upravo majstoru - bocu vina. Upozoravam vas da je to ono isto vino koje je pio prokurator Judeje. Falernsko vino.

Sasvim je razumljivo da je takva rijetkost izazvala veliku pažnju Margaritinu i majstorovu. Azazello je izvukao

iz komada tamnog pogrebnog brokata potpuno pljesnivi vrč. Vino su mirisali, nalili u čaše, gledali kroza nj svjetlo koje je nestajalo pred oluju,

- U Wolandovo zdravlje! - uskliknula je Margarita, podižući svoju čašu.

Sve troje dohvatilo je čaše i ispilo veliki gutljaj. Odmah je predolujno svjetlo počelo gasnuti u majstorovim očima, njegovo se disanje zaustavilo i on je osjetio da dolazi kraj. Vidio je još kako na smrt blijeda Margarita, bespomoćno pružajući ruke k njemu, spušta glavu na stol, a zatim pada na pod.

- Trovač ... - dospio je još viknuti majstor. Htio je dohvatiti nož sa stola da udari Azazella, ali je njegova ruka nemoćno kliznula po stolnjaku, sve što je okruživalo maj stora u podrumu poprimilo je crnu boju, a zatim je sve nestalo. Pao je nauznak, i dok je padao rasjekao je kožu sljepoočice na uglu daske pisaćeg stola.

Kad su otrovani zamukli, Azazello je počeo djelovati. Prvo je iskočio kroz prozor, i za nekoliko časaka bio je u vili u kojoj je živjela Margarita Nikolajevna. Uvijek savjesni i točni Azazello htio je provjeriti da li je sve učinjeno kako treba. Sve je bilo u redu. Azazello je vidio kako je smrknuta žena koja je očekivala povratak svoga muža izišla iz svoje spavaonice, iznenada probljedila, uhvatila se za srce i kriknuvši bespomoćno:

- Nataša! Bilo tko ... k meni! - pala na pod u gostinjskoj sobi ne doprijevši do kabineta.

- Sve u redu - rekao je Azazello. Za časak je bio kraj palih ljubavnika. Margarita je ležala licem zabodenim u sag. Svojim željeznim rukama Azazello ju je okrenuo kao lutku licem prema sebi, i zagledao se u nju. Naočigled se lice otrovane mijenjalo. Čak se u olujnom sumraku vidjelo kako je nestalo njezino privremeno vještičje škiljenje i oštrina i žestina crta. Lice pokojnice je postalo svijetlo i konačno se smekšalo, a njezino keženje više nije bilo zvjersko nego jednostavno ženstveno patničko keženje. Tada je Azazello rastavio njezine bijele zube, i ulio u usta nekoliko kapljica onog vina kojim ju je i otrovao. Margarita je uzdahnula, podigla se bez Azazellove pomoći, sjela i tiho upitala:

- Zašto, Azazello, zašto? Što ste sa mnom učinili?
Vidjela je majstora kako leži, zadrhtala i prošaptala:
- To nisam očekivala... ubojica!
- Ma ne, ne - odgovorio je Azazello - on će odmah ustati. Ah, zašto ste tako nervozni!

Margarita mu je odmah povjerovala, toliko je uvjerljiv bio glas rideg demona. Skočila je, snažna i živa, i pomogla napojiti vinom majstora. Otvorivši oči, on je pogledao mračno i s mržnjom ponovio svoju posljednju riječ:

- Trovač...
- Ah, obično je vrijeđanje nagrada za dobru uslugu!
- odgovorio je Azazello. - Zar ste slijepi? Progledajte ko načno!

Tada se majstor podigao, ogledao se pogledom živim i svijetlim i upitao:

— Što znači ova novost?
- To znači - odgovorio je Azazello - da vam je vrijeme. Već oluja grmi, čujete li? Smrkava se. Konji ruju zemlju, drhće mali vrt. Opraštajte se od podruma, opraštajte brže.

- A, shvaćam ... - rekao je majstor, ogledavajući se - vi ste nas ubili, mi smo mrtvi. Ah, kako je to pametno! Kako u pravi čas! Sada sam sve shvatio.

- Ah, smilujte se - odgovorio je Azazello - da li ja to vas čujem? Vaša vas prijateljica naziva majstorom, vi sada razmišljate, kako onda možete biti mrtvi? Zar je, da biste se smatrali živim, bezuvjetno potrebno sjediti u podrumu s košuljom i bolničkim hlačama na sebi? Smiješno!

- Shvatio sam što ste rekli - povikao je majstor - ne mojte nastaviti! Imate tisuću puta pravo!

- Veliki Woland! - ponavljala je za njim Margarita. - Veliki Woland! Izmislio je nešto bolje nego ja! Ali samo roman, roman - vikala je majstoru - uzmi sa sobom roman, kamo god otišao.

- Ne treba - odgovorio je majstor - znam ga na pamet.

- Ali ti nećeš ni riječi... ni riječi iz njega zaboraviti?
- pitala je Margarita privinuvši se ljubavniku i otirući krv s njegove rasječene sljepoočice.

- Budi mirna. Sada neću ništa i nikada zaboraviti - odgovorio je.

- Onda vatra! - povikao je Azazello. - Vatra, od koje je sve počelo i kojom ćemo sve završiti.

- Vatra! - strašno je kriknula Margarita. Prozorčić je u podrumu zalupio, vjetar je odgurnuo zavjesu. Na nebu je veselo i kratko zagrmjelo. Azazello je gurnuo ruku s pandžama u peć, izvukao cjepanicu koja se dimila i njome zapalio stolnjak na stolu. Zatim je potpalio svežanj starih novina na divanu, a za njim rukopis i zavjesu na prozoru.

Majstor kojeg je već opijao budući galop, zbacio je s police nekakvu knjigu na stol, rastvorio je njene listove na gorućem stolnjaku i knjiga je planula veselim plamenom.

- Gori, gori, prijašnji živote!

- Gori, patnjo! - vikala je Margarita.

Soba se već njihala u crvenim stupovima i zajedno s dimom istrčalo je troje kroz vrata, potrčalo po kamenim stepenicama i našlo se u dvorištu. Prvo što su tamo vidjeli bila je graditeljeva kuharica koja je sjedila na tlu. Kraj nje se valjao razbacani krumpir i nekoliko svježnjeva luka. Stanje kuharičino bilo je razumljivo. Tri crna konja frktala su kraj staje, drhtala, rovala zemlju. Margarita je zajašila prva, za njom Azazello, posljednji majstor. Stenjući, kuharica je htjela podići ruku da učini znak križa, ali je Azazello iz sedla povikao s prijetnjom:

- Odsjeći ću ti ruku! - on je zazviždao, i konji su se lomeći grane lipa podigli i zaboli u niski crni oblak. Od mah je iz podrumskog prozorčića suknuo dim. Odozdo je dopro slabi, žalosni kuharičin krik:

- Gorimo!..

Konji su već letjeli nad krovovima Moskve.

- Želim se oprostiti s gradom - viknuo je majstor Azazellu koji je jahao sprijeda. Grom je progutao kraj majstorove rečenice. Azazello je kimnuo glavom i pustio svo ga konja u galop. U susret jahačima jurio je oblak, ali još nije sipao kišu.

Letjeli su iznad bulevara, vidjeli su kako ljudske figurice bježe sklanjajući se pred kišom. Padale su prve kapi. Proletjeli su iznad dima - sve što je ostalo od Gribojedov-Ijeva doma. Proletjeli su nad gradom koji je već zalila

tama. Nad njima su sijevale munje. Zatim je krovove zamijenilo zelenilo. Tek tada se spustila kiša i pretvorila jahače u tri velika mjehura u vodi.

Margariti je već bio poznat osjećaj leta, a majstoru nije pa se čudio kako su se brzo našli na cilju, kod onog s kojim se htio oprostiti zato što se više ni s kim drugim nije imao oprostiti. U kopreni kiše on je odmah prepoznao zgradu klinike Stravinskog, rijeku i šumu na drugoj obali koju je bio dobro proučio. Spustili su se u grmlje na poljani nedaleko od klinike.

- Ja ću vas ovdje pričekati - povikao je Azazello složivši ruke kao štit, čas osvijetljen munjama čas nestajući u sivoj kopreni - oprostite se brzo!

Majstor i Margarita su skočili iz sedla i poletjeli promičući kao vodene sjene kroz klinički vrt. Kroz časak majstor je naviknutom rukom otvarao rešetku na balkonu sobe br. 117. Margarita gaje slijedila. Ušli su Ivanuški, nevidljivi i neprimijećeni, dok je oluja hučila i zavijala. Majstor se zaustavio kraj kreveta.

Ivanuška je ležao nepomično kao i onda kad je prvi put promatrao oluju u kući svoga odmora. Ali nije plakao kao onda. Kad je dobro pogledao tamnu siluetu koja je ušla k njemu s balkona, on se podigao, pružio ruke i radosno rekao:

- A, to ste vi! A ja vas sve čekam i čekam! Evo vas, susjede!

Na to je majstor odgovorio:

- Ja sam ovdje, ali više na žalost ne mogu biti vaš su sjed. Odlazim zauvijek i došao sam k vama samo da se oprostim.

- Znao sam to, domislio sam se - tiho je odgovorio Ivan i upitao: - jeste li ga susreli?

- Da - rekao je majstor - došao sam se oprostiti s vama zato što ste bili jedini čovjek s kojim sam razgovarao u posljednje vrijeme.

Ivan se razvedrio i rekao:

- Dobro je da ste ovamo svratili. Održat ću svoju riječ, i više pjesmice neću pisati. Mene sada zanima nešto drugo - Ivanuška se nasmiješio i bezumnim očima gledao nekamo mimo majstora - želim nešto drugo napisati.

Majstor se uzbudio zbog tih riječi i progovorio čim je sjeo na rub Ivanuškinog kreveta:

- To je dobro, to je dobro. Napišite o njemu nastavak. Ivanuškinine su oči zablistale.

- A zar vi sami nećete? - Tada je poniknuo i zamišljeno dodao: - Ah, da ... što ja to pitam - Ivanuška je pogledao u podpa preplašeno podigao oči.

- Da - rekao je majstor i njegov se glas učinio Ivanuški nepoznat i prigušen - ja više neću pisati o njemu. Bit ću zauzet nečim drugim.

Huku oluje proparao je daleki zvižduk.

- Čujete li? - upitao je majstor.

- Oluja huči...

- Ne, to mene zovu, moram ići - objasnio je majstor i podigao se s kreveta.

- Pričekajte! Još jednu riječ - zamolio je Ivan. - Jeste li nju pronašli? Je li vam ostala vjerna?

- Evo je - odgovorio je majstor i pokazao na zid. Od bijelog zida odmakla se tamna Margarita i prišla krevetu. Gledala je mladića koji je ležao i u njezinim se očima vidjela briga.

- Jadni, jadni... - tiho je šaptala Margarita i nadvila se nad krevet.

- Kako je lijepa - bez zavisti, ali s tugom i s nekakvim tihim ganućem rekao je Ivan - vidi ti, kako je s vama sve dobro ispalo. A sa mnom nije tako - tada je razmislio i za mišljeno dodao: - A uostalom, možda i jest...

- Da, da - prošaptala je Margarita i još se bliže nagnula nad bolesnika - poljubit ću vas u čelo, i s vama će sve biti kako treba ... to mi možete vjerovati, svašta sam već vidjela, sve znam.

Mladić je uhvatio njezin vrat objema rukama i ona ga je poljubila.

- Ostaj zdravo, učenice - jedva čujno rekao je majstor i počeo se rasplinjavati u zraku. Nestao je, a zajedno s njim i Margarita. Rešetka na balkonu se zatvorila.

Ivan se uznemirio. Sjeo je na krevet, osvrnuo se nemirno, čak je zastenjao, progovorio sam sa sobom, digao se. Oluja je bjesnjela sve jače i očito je uzbudila njegovu dušu. Uznemirilo ga je i to što je svojim već izvježbanim

sluhom naviklim na tišinu ulovio za vratima nemirne korake, prigušene glasove. Dozvao je nervozno i drhtureći:

- Praskovja Fjodorovna!

Praskovja Fjodorovna već je ulazila u sobu, upitno i zabrinuto gledajući Ivanušku.

- Što je? Što se desilo? - pitala je ona. - Zar vas oluja uzbuđuje? Ništa, ništa ... odmah ćemo vam pomoći. Odmah ću pozvati doktora.

- Ne, Praskovja Fjodorovna, nije potrebno da zovete doktora - rekao je Ivanuška ne gledajući nemirno Praskovju Fjodorovnu nego zid - sa mnom se ne dešava ništa naročito. Ja se već snalazim, ne bojte se. Nego mi radije recite - prisno je zamolio Ivan - što se tamo kraj mene, u stotinu osamnaestoj sobi sada dogodilo?

- U stotinu osamnaestoj? - upitala je Praskovja Fjodorovna i njezine su oči bježale. - Ništa se tamo nije dogodilo. - Ali je njezin glas bio neiskren, Ivanuška je to odmah primijetio i rekao:

- E, Praskovja Fjodorovna! Vi ste tako istinoljubiv čovjek ... Zar mislite da ću pobjesnjeti? Ne, Praskovja Fjodorovna, toga neće biti. Bolje je da otvoreno kažete, jer ja kroz zid sve osjećam.

- Umro je sada vaš susjed - prošaptala je Praskovja Fjodorovna koja nije imala snage da odoli svojoj istino ljubivosti i dobroti, i preplašeno je pogledala Ivanušku sva obasjana svjetlom munje. Ali se s Ivanuškom nije desilo ništa strašno. On je samo značajno podigao prst i rekao:

- Znao sam to! I budite sigurni, Praskovja Fjodorovna, da je sada i u gradu umro još jedan čovjek. Ja čak znam tko - tada se Ivanuška tajanstveno nasmiješio - to je - žena!

Poglavlje 31. NA

VRAPCJIM GORAMA

Oluja je nestala bez traga i poput svoda nadvila se nad cijelu Moskvu raznobojna duga koja je stajala na nebu i pila vodu iz rijeke Moskve. Na uzvisini, na brežuljku, između grmlja vidjele su se tri tamne siluete. Woland, Korov-jov i Behemot sjedili su u sedlima triju vranaca gledajući rašireni grad preko rijeke koji je lomio sunce u tisućama blještavih prozora okrenutih na zapad, prema kruškastim kupolama Djevičanskog manastira.

U zraku je zašumilo i Azazello, za kojim su, iza crnog repa njegova plašta, letjeli majstor i Margarita, spustio se zajedno s njima kraj grupe koja ih je čekala.

- Morali smo vas uznemiriti, Margarito Nikolajevna i majstore - progovorio je Woland nakon šutnje - ali ne mojte mi zamjeriti. Ne mislim da ćete to požaliti. Dakle - obratio se samo majstoru - oprostite se s gradom. Vrije me nam je - Woland je pokazao rukom u crnoj rukavici s prorezom onamo gdje su mnogobrojna sunca preko rijeke talila staklo, gdje je iznad tih sunaca stajala magla, dim, para grada usijana tokom dana.

Majstor je skočio iz sedla, ostavio ostale i potrčao prema padini na brežuljku. Crni plašt se vukao za njim po zemlji. Majstor je gledao grad. U prvi mah se srcu prikrala tjeskobna tuga, ali se ona brzo pretvorila u slatki nemir, skitničko cigansko uzbuđenje.

- Zauvijek! U tome treba naći smisao - prošaptao je majstor i obliznuo suhe, ispucale usne. Stao je prisluški vati i opažati što se događa u njegovoj duši. Njegovo je uzbuđenje prešlo, kako mu se učinilo, u osjećaj duboke i

smrtne uvrede. Ali ni taj osjećaj nije bio postojan, nestao je i njega je zamijenila ponosna ravnodušnost a naposljetku - predosjećaj vječnog spokoja.

Grupa jahača čekala je majstora šutke. Grupa jahača gledala je kako crni dugački lik na rubu obronka gestikulira, čas podiže glavu kao da želi obuhvatiti pogledom cijeli grad, pogledati sve do njegovih krajeva, čas spušta glavu na grudi kao da proučava izgaženu kržljivu travu pod nogama.

Šutnju je prekinuo Behemot kojemu je bilo dosadno.

- Dopustite mi, maitre - progovorio je - prije galopa zvižduk na rastanku.

- Možeš uplašiti damu - odgovorio je Woland - a, osim toga, ne zaboravi da je svršeno s tvojim današnjim nepodopštinama.

- Ah ne, ne, messire - odazvala se Margarita, sjedeći u sedlu poput amazonke, podbočivši se i spustivši do zemlje šiljasti dugi skut - dopustite mu neka zviždi. Uhvatila me tuga prije daleka putovanja. Zar ne, messire, ona je potpuno prirodna, čak i tada kad čovjek zna da ga na kraju tog puta čeka sreća? Neka nas on razveseli, bojim se da će to inače završiti suzama, i sve će biti pokvareno prije puta!

Woland je kimnuo Behemotu, taj je živnuo, skočio iz sedla na zemlju, stavio prste u usta, napuhnuo obraze i zazviždao. U Margaritinim ušima je zazvonilo. Njezin se konj propeo, u šumarku su s drveća popadale suhe grančice, prhnulo je jato vrana i vrabaca, zakovitlao se stup prašine prema rijeci, i vidjelo se kako je u riječnom tramvaju, koji je prolazio mimo pristaništa, s putnika odletjelo nekoliko kapa u vodu. Od zvižduka majstor je zadrhtao, ali nije se osvrnuo, počeo je gestikulirati još nemirnije, podižući ruku k nebu kao da prijeti gradu. Behemot je ponosno pogledao uokolo.

- Zazviždano je, ne poričem - pokroviteljski je primijetio Korovjov - stvarno je zazviždano, ali, govoreći ne pristrano, zazviždano je vrlo osrednje!

- Pa nisam ja regent - dostojanstveno i oholo odgovorio je Behemot i neočekivano je namignuo Margariti.

- Daj da ja pokušam kao u stara vremena - rekao je Korovjov, protrljao ruke, puhnuo u prste.

- Gledaj, gledaj - začuo se grubi glas Wolanda na ko nju - samo bez pakosnih sakaćenja!

- Messire, vjerujte - odazvao se Korovjov i stavio ruku na srce - šala, isključivo tek šala... - tada se izne nada protegao uvis kao da je od gume, prstima desne ruke načinio je nekakvu složenu figuru, zavio se kao vijak, zatim je, odjednom se odvrnuvši, zazviždao.

Margarita taj zvižduk nije čula, ali ga je vidjela u času kad je zajedno s vatrenim konjem odletjela dvadesetak hvati u stranu. Kraj nje, hrast je bio iščupan s korijenjem, zemlja se do same rijeke prekrila iverjem. Veliki sloj obale, zajedno s pristaništem i restoranom, skliznuo je u rijeku. Voda je zakipjela, šiknula uvis, a na suprotnu obalu, nisku i zelenu, izronio je čitav riječni tramvaj s potpuno nepovrijeđenim putnicima. Pred noge Margaritina konja što je frktao, pala je čavka koju je usmrtio Fagotov zvižduk. Taj je zvižduk uplašio majstora. Uhvatio se za glavu i potrčao natrag grupi svojih suputnika koji su ga čekali.

- Dakle - obratio mu se Woland s visine svojeg konja - svi su računi izravnani? Rastanak je završen?

- Da, završen je - odgovorio je majstor i, umirivši se, pogledao u Wolandovo lice ravno i hrabro.

I tada je nad gorama zagrmio poput trube strašni Wolandov glas:

- Vrijeme je!! - i oštri zvižduk i smijeh Behemotov.

Konji su jurnuli i jahači su se digli uvis i počeli jahati. Margarita je osjećala kako njezin bijesni konj grize i vuče uzde. Wolandov plašt se nadvio nad glavama čitave kaval-kade, taj je plašt počeo prekrivati nebeski svod u sumraku. Kad se na časak crni pokrivač odmaknuo, Margarita se u kasu okrenula i vidjela da iza njih nema ne samo raznobojnih tornjeva i aviona što nad njima uzlijeće, nego već odavna ni samog grada koji je nestao u zemlju i ostavio iznad sebe samo maglu.

Poglavlje 32. OPROŠTAJ

I VJEČNO UTOČIŠTE

Bogovi, bogovi moji! Kako je žalosna večernja zemlja! Kako su tajanstvene magle iznad močvara! Tko je lutao kroz te magle, tko je mnogo patio prije smrti, tko je letio nad tom zemljom noseći na sebi pretežak teret, taj to znade. To zna umoran čovjek. I on bez tuge ostavlja zemljine magle, njezine močvare i rijeke, on se laka srca predaje smrti, znajući da će mu samo ona »donijeti mir«.

Čarobnjački vraci su se također umorili i nosili su svoje jahače polagano, a neminovna noć već ih je dostizala. Osjećajući je iza leđa, utihnuo je čak i nestašni Behe-mot i, zarivši nokte u sedlo, letio je šutljiv i ozbiljan, raširivši svoj rep.

Noć je počela pokrivati crnom maramom šume i lugove, noć je palila žalosne plamičke negdje daleko dolje - sada nezanimljive i nepotrebne, tuđe plamičke, i za Margaritu i za majstora. Noć je dostigla kavalkadu, prosula se odozgo na nju i bacala čas ovdje čas tamo na žalosnom nebu bijele mrljice zvijezda.

Noć se zgušnjavala, letjela mimo, hvatala jahače za plašteve i, strgnuvši ih s ramena, razotkrivala obmane. I kad je Margarita na koju je puhao hladni vjetar otvorila oči, vidjela je kako se mijenja oblik svih koji su letjeli svome cilju. Kad im je u susret iza ruba šume počeo dolaziti crveni i puni mjesec, sve su obmane nestale, pale u močvaru, utonula je u magle čarobnjačka nestalna odjeća.

Jedva da bi čovjek sada prepoznao Korovjova-Fagota, samozvanog prevodioca tajanstvenog konzultanta kojemu nikakvi prijevodi nisu bili potrebni, u onome koji je sada

letio tik uz Wolanda, desno od majstorove prijateljice. Na mjestu onog koji je u odrpanoj cirkuskoj odjeći napustio Vrapčje gore pod imenom Korovjova-Fagota, sada je jahao tiho zveckajući zlatnom uzdom tamnoljubičasti vitez mračna lica koje se nikada nije smiješilo. Podbradak je upro u prsa, nije gledao mjesec, nije ga zanimala zemlja, mislio je o nečem svojem, leteći uz Wolanda.

- Zašto se on tako promijenio? - kroz zvižduk vjetra tiho je Wolanda upitala Margarita.

- Jednom se taj vitez zlosretno našalio - odgovorio je Woland okrenuvši k Margariti svoje lice s mirno plamtećim okom - igra riječima koju je načinio razgovarajući o svjetlu i tmini nije bila sasvim dobra. I vitez se poslije toga morao šaliti nešto više i duže nego li je pretpostavljao. Ali danas je noć obračuna. Vitez je svoj račun platio i poravnao!

Noć je otrgnula, i mekani rep Behemotov, oderala s njega krzno i razbacala njegove čuperke po močvarama. Taj koji je prije bio mačak što je tješio kneza tmine, sada je postao mršavi mladić, demon-paž, najbolji lakrdijaš koji je ikada postojao na svijetu. Sada je i on umuknuo, i letio tiho, izloživši svoje mlado lice svjetlu koje je lio mjesec.

Po strani od sviju letio je Azazello blistajući čeličnim oklopom. Mjesečina je promijenila i njegovo lice. Bez traga je nestao glupi bezobrazni očnjak i škiljavost se pokazala lažnom. Oba Azazellova oka bila su jednaka, prazna i crna, a lice bijelo i hladno. Sada je Azazello letio sa svojim pravim izgledom, kao demon bezvodne pustinje, demon-ubojica.

Sebe Margarita nije mogla vidjeti, ali je dobro vidjela kako se promijenio majstor. Njegova je kosa postala sada na mjesečini bijela i skupljena u pletenicu, vijorila je na vjetru. Kad je vjetar podigao plašt s majstorovih nogu, Margarita je vidjela na njegovim visokim čizmama zvjezdice ostruga koje su čas blistale čas gasnule. Kao mladić--demon i majstor je letio ne skidajući pogled s mjeseca, ali mu se smiješio kao dobro poznatom i voljenom, i nešto je, po navici koju je stekao u sobi br. 118 - sam sebi mrmljao.

I konačno, Woland je letio također u svom pravom obliku. Margarita ne bi mogla reći od čega je napravljena

uzda njegova konja i, mislila je da je moguće da su mjesečevi lančići i konj sam - samo gomila tmine, a griva tog konja - oblak, a ostruge konjanikove - bijele mrlje zvijezda.

Tako su šutke letjeli dugo, sve dok se dolje krajolik nije počeo mijenjati. Žalosne šume utonule su u zemaljskom mraku i povukle su za sobom i mutne oštrice rijeka. Dolje su se pojavili i počeli blijeskati obluci, a među njima su se zacrnjele provalije kamo nije dopirala mjesečina.

Woland je spustio svog konja na kamenu tužnu ravninu i tada su konjanici krenuli korakom, slušajući kako konji svojim potkovicama gaze kremen i kamen. Mjesec je obasjavao površinu zeleno i jarko, i Margarita je uskoro opazila u pustinjskom kraju naslonjač i u njemu bijeli lik čovjeka. Možda je čovjek bio gluh ili suviše zadubljen u razmišljanja. On nije čuo kako je drhtala kamena zemlja pod težinom konja i konjanici su se približili ne uznemirujući ga.

Mjesec je pomagao Margariti, svijetlio je jače nego najbolja električna svjetiljka, i Margarita je vidjela da čovjek koji je sjedio i čije su se oči činile slijepim, kratko tare svoje ruke i upire oči koje ne vide u mjesečevu ploču. Sada je Margarita vidjela da kraj teškog kamenog naslonjača, na kojem zbog mjesečine bliješte iskre, leži tamni veliki oštrouhi pas i kao i njegov gospodar nemirno gleda u mjesec.

Kod nogu čovjeka valjaju se krhotine razbijena vrča i leži crno-crvena mlaka koja se ne suši.

Konjanici su zaustavili svoje konje.

- Vaš su roman pročitali - progovorio je Woland okrenuvši se majstoru - i rekli samo to da on, na žalost, nije završen. Htio sam vam pokazati vašeg junaka. Oko dvije ti suće godina sjedi na toj površini i spava, ali kad se pojavi puni mjesec, kako vidite, njega mori besanica. Ona muči ne samo njega nego i njegova vjernog čuvara, psa. Ako je istina da je kukavičluk najteži porok onda pas nije za to kriv. Jedino čega se bojao hrabri pas bila je oluja. Ali taj koji voli mora dijeliti sudbinu onoga koga voli.

- Što on govori? - upitala je Margarita i njezino po sve mirno lice trgnula je sjenka sućuti.

- On govori - odgovorio je Woland - jedno te isto, on govori da ni kod mjesečine nema mira i da ima tešku dužnost. Tako uvijek govori kada ne spava a kada spava vidi uvijek jedno te isto: put, obasjan mjesečinom, i želi krenuti po njemu i razgovarati s uhapšenikom Ha-Nocrijem, zato što, kako tvrdi, nije nešto rekao do kraja tada, davno, četrnaestog dana proljetnog mjeseca nišana. Ali, jao, njemu ne uspijeva da dođe na taj put i njemu nitko ne prilazi. Zato, a što inače da radi, razgovara sam sa sobom. Uostalom, potrebna je nekakva raznolikost - i svojem razgovoru o mjesecu ponekad dodaje da više od svega na svijetu mrzi svoju besmrtnost i nečuvenu slavu. On tvrdi da bi odmah zamijenio svoju sudbu sa sudbom odrpana lualice Levija Mateja.

- Dvanaest tisuća mjeseci za jednu mjesečinu u prošlosti, nije li to suviše mnogo? - upitala je Margarita.

- Zar se ponavlja zgoda s Fridom? - rekao je Woland.

- Ali, Margarito, ovdje se ne uzbuđujte. Sve će biti dobro, na tome je sagrađen svijet.

- Otpustite ga! - odjednom je prodorno viknula Margarita onako kako je vikala dok je bila vještica, i od tog povika odronio se kamen u gorama i poletio po grebenima u provaliju, svojom bukom zaglušujući planine. Ali Margarita ne bi mogla reći je li to bila buka pada ili buka sotonskog smijeha. Bilo kako bilo, Woland se smijao gledajući Margaritu i rekao:

- Ne treba vikati u planinama, on je svejedno navikao na odronjavanje i to ga neće uznemiriti. Nemojte moliti za njega, Margarito, zato što je za njega već molio onaj s kojim bi on tako želio razgovarati. - Tada se Woland opet okrenuo majstoru i rekao: - Što ćemo, sad možete svoj roman završiti jednom rečenicom!

Majstor kao da je upravo to čekao dok je nepomično stajao i gledao prokuratora koji je sjedio. Složio je ruke u trubu i kriknuo tako da je jeka poskočila po pustim i golim brdima:

- Slobodan! Slobodan! On te čeka!

Planine su majstorov glas pretvorile u grom i taj ih je grom razrušio. Proklete su se kamene stijene srušile.

Ostala je samo površina s kamenim naslonjačem. Nad crnim bezdanom u koji su propale stijene zasvijetlio je neo-buhvatni grad s uzdignutim nad njim bliještavim idolima povrh vrta koji se za mnogo tisuća mjeseci bujno razrastao. Ravno prema vrtu pružao se mjesečev put što ga je pro-kurator dugo očekivao i prvi je po njemu potrčao oš-trouhi pas. Čovjek u bijelom plastu s purpurnom podstavom digao se iz naslonjača i nešto viknuo hrapavim napuklim glasom. Nije se moglo razabrati, plače li on ili se smije, i što više. Vidjelo se samo da je za svojim vjernim čuvarom brzo potrčao i on po mjesečevu putu.

- Da i ja pođem za njim? — upitao je nemirno majstor trгнуvši uzde.

- Ne - odgovorio je Woland - zašto poći tragovima onoga što je već svršeno?

- Onda znači onamo? - upitao je majstor, okrenuo se i pokazao unazad, onamo gdje se satio u pozadini nedavno ostavljeni grad s manastirskim kruškastim kupolama, s razbijenim u paramparčad suncem u staklu.

- Također ne - odgovorio je Woland i njegov se glas zgusnuo i potekao nad stijenama. - Romantični majstore! Onaj, za kim tako čezne da ga vidi vaš izmišljeni junak, kojeg tek što ste otpustili vi sami, pročitao je vaš roman. - Tada se Woland okrenuo Margariti: - Margarito Nikolajevna! Treba vjerovati kako ste nastojali izmisliti za majstora najbolju budućnost, ali, zapravo, ono što vam ja predlažem i ono što je za vas molio Ješua - još je bolje! Ostavite njih nasamo - govorio je Woland naginjući se iz svog sedla majstorovom sedlu i pokazujući u smjeru prokuratora koji je otišao - nemojmo im smetati. Možda će se u nečemu i složiti. - Tada je Woland mahnuo rukom u smjeru Jeršalajima i on se ugasio.

- I tamo također - Woland je pokazao prema pozadini - što ćete raditi u podrumu? - Sad se ugasio razbijeno sunce u staklu. - Zašto? - nastavio je Woland uvjerljivo i meko - o, triput romantični majstore, zar ne biste htjeli danju šetati sa svojom prijateljicom pod višnjama koje počinju cvjetati, a navečer slušati Schubertovu muziku? Zar vam neće biti ugodno pisati uz svijeće guščjim pe-

rom? Zar nećete poput Fausta sjediti nad retortom u nadi da će vam uspjeti da napravite novog homunkula? Tamo, tamo! Tamo vas već čeka dom i stari sluga, svijeće već gore, a uskoro će se ugasiti jer ćete stići u svitanje. Tim putem, majstore, tim putem! Ostajte zdravo, meni je vrijeme da idem!

- Ostajte zdravo! - jednim su povikom odgovarali Wolandu Margarita i majstor. Tada se crni Woland, ne tražeći nikakvog puta, bacio u provaliju, a za njim se s bukom srušila njegova pratnja. Ni stijena, ni ravnine, ni mje sečeva puta, ni Jeršalajima više nije bilo. Nestali su i crni konji. Majstor i Margarita ugledali su obećano svitanje. Počinjalo je ovdje, neposredno kraj ponoćnog mjeseca. Majstor je išao sa svojom prijateljicom u blještavilu prvih jutarnjih zraka preko kamenog mostića s mahovinom. Prošli su preko njega. Potok je ostao iza vjernih ljubavnika i oni su išli po pješčanu putu.

- Slušaj tišinu - govorila je Margarita majstoru i pijesak je romonio pod njezinim bosim nogama - slušaj i uživaj u tome što ti nije bilo dano u životu - u tišini. Gle daj pred sobom tvoj vječni dom koji su ti dali kao nagradu. Već vidim venecijanski prozor i savijenu lozu koja se diže do samog krova. Evo tvoga doma, evo tvog vječnog doma. Znam da će navečer dolaziti k tebi oni koje voliš, koji te zanimaju i koji te neće uznemiravati. Oni će ti svirati, oni će ti pjevati, vidjet ćeš kakvo je svjetlo kad gore svijeće. Ti ćeš zaspati sa svojom zamašćenom i vječnom kapicom na glavi, ti ćeš zaspati sa smiješkom na usnama. San će te osvježiti, ti ćeš početi mudro rasuđivati. A otjerati me više nećeš. Tvoj ću san čuvati ja.

Tako je govorila Margarita idući s majstorom u smjeru vječnog njihovog doma i majstoru se činilo da Margaritine riječi žubore jednako kao što je žuborio i šaptao potok koji su ostavili za sobom, i majstorovo sjećanje, nemirno, iglama izbodeno sjećanje počelo je gasnuti. Netko je pustio majstora na slobodu, kao što je on upravo otpustio lik što ga je opisao. Taj je lik otišao u bezdan, otišao bespovratno, primivši oprost noću uoči nedjelje, sin kralja--zvjezdoznanca, okrutni peti prokurator Judeje, konjanik Poncije Pilat.

EPILOG

Pa ipak - što je bilo dalje u Moskvi nakon što je u suton subotnje večeri Woland napustio prijestolnicu i nestao zajedno sa svojom pratnjom s Vrapčjih gora?

O tome da je tokom dugog vremena odjekivala prijestolnicom teška tutnjava najnevjerovatnijih glasina koje su se vrlo brzo prenijele i u najudaljenija i zabačena mjesta provincije - ne treba ni govoriti. Ove glasine čovjeku se čak gadi ponavljati.

Pisac ovih istinitih redaka osobno je, uputivši se u Feodosiju, čuo u vlaku priču kako je u Moskvi dvije tisuće ljudi izišlo iz kazališta potpuno nagih u doslovnom smislu riječi i da su u takvu stanju otišli kući u taksi-automobilima.

Šapat »nečista sila« čuo se u redovima koji su stajali pred mljekarstvima, u tramvajima, u dućanima, u stanovima, u kuhinjama, u vlakovima, i prigradskim i onima na dugim relacijama, na kolodvorima i malim postajama, u ljetnikovcima i na plažama.

Ljudi obrazovani i kulturni, razumije se, nisu sudjelovali u pričama o nečistoj sili koja je posjetila prijestolnicu, i čak su se tim pričama smijali i pokušali da pripovjedače urazume. Ali činjenica, kako se kaže, ipak ostaje činjenica i odbaciti je prezirno bez objašnjenja nikako se ne može: netko je bio u prijestolnici. Već samo zgarište koje je ostalo od Gribojedova pa i štošta drugo rječito su to potvrđivali.

Kulturni ljudi stali su na stajalište istrage: djelovala je banda hipnotizera i trbuhozboraca koja je izvrsno vladala tim umijećem.

Mjere za hvatanje bande bile su, dakako, poduzete energično i brzo kako u Moskvi tako i izvan nje, ali na žalost nisu donijele rezultate. Onaj koji se predstavio kao Woland sa svim svojim bližnjima nestao je i niti se više vratio u Moskvu niti se uopće igdje pojavio ili se pokazao. Prirodno je nikla pretpostavka da je pobjegao u inozemstvo, ali se ni tamo nigdje nije pokazao.

Istraga o njegovu djelu trajala je dugo. Jer, bilo kako bilo, to je djelo bilo stravično! Ne spominjući četiri spaljene kuće i stotine zaluđenih ljudi, bilo je i ubijenih. Točno se to može reći za dvojicu: za Berliozu i za onog zlosretnog službenika u Uredu za upoznavanje stranaca sa znamenitostima Moskve, za bivšeg baruna Majgela. Jer, oni su bili ubijeni. Nagorjele kosti potonjeg nađene su u stanu br. 50 u Sadovoj ulici, nakon što je ugašen požar. Da, bilo je žrtava, i te su žrtve tražile istragu.

Ali su postojale žrtve i nakon što je Woland napustio prijestolnicu i, kako god to bilo žalosno, te su žrtve bile crne mačke.

Po prilici stotinjak tih mirnih, čovjeku odanih i korisnih životinja bilo je strijeljano ili uništeno na druge načine u različitim krajevima zemlje. Petnaestak mačaka, ponekad u unakaženu stanju, bilo je dostavljeno u milicijske stanice u raznim gradovima. Na primjer, u Armaviru je jednu od tih nevinih životinja svezanih prednjih šapa doveo u miliciju neki građanin.

Taj je građanin dočekao u zasjedi mačka u času kad se životinja lopovska izgleda (što možeš kad mačke tako izgledaju? To nije zato jer su poročne nego zato jer se boje da im netko od jačih bića nego što su one - psi ili ljudi - ne učini neku štetu ili uvredu. I jedno i drugo je lako, ali to nije pitanje časti tvrdim. Da, nije riječ o časti!), da, znači mačak lopovska izgleda spremio se da pobjegne među čičke.

Zgrabivši mačka i skidajući s vrata kravatu da bi svezao mačka, građanin je otrovno i s prijetnjom u glasu mrmljao:

- Aha! Čini se da ste sada izvoljeli doći k nama u Armavir, gospodine hipnotizeru? Ali ovdje vas se ne bojimo.

Ne pretvarajte se da ste nijemi! Znamo mi kakva ste vi ptica!

Građanin je vodio mačka u miliciju vukući jednu životinju za prednje šape, svezane zelenom kravatom, i pokušavajući da udarcima prisili mačka da ide na stražnjim šapama.

- Vi - vikao je građanin kojeg su pratili dječaci i zviždali - prestanite se praviti budalom! Neće vam uspjeti! Izvolite hodati kako svi hodaju!

Crni je mačak samo prevrtao mučeničkim očima. Lišen od prirode dara govora nije se mogao opravdati. Svoj spas duguje bijedna životinja u prvom redu miliciji, a osim toga svojoj gospodarici, poštovanoj staroj udovici. Tek što je mačak doveden u miliciju, tamo su se uvjerali da građanin jako miriše na špirit, zbog čega su odmah posumnjali u njegovu prijavu. Za to je vrijeme starica, koja je doznala od susjeda da su oteli njezina mačka, potrčala u stanicu i prispjela u pravi čas. Dala je o mačku najlaskavije mišljenje, objasnila da ga poznaje pet godina, od vremena kad je još bio malo mače, da garantira za njega kao za samu sebe, dokazala je da nije učinio ništa zla i da nikada nije odlazio u Moskvu. Kako je rođen u Armaviru tako je u njemu i odrastao i naučio loviti miševe.

Mačak je odvezan i vraćen vlasnici, okusivši, istina, zla: doznajući u praksi što je to pogreška i kleveta.

Osim mačaka neke beznačajne neugodnosti zadesile su kojekoga od ljudi. Pritvoreni su na neko vrijeme bili: u Lenjingradu - građanin Volman i Volper, u Saratovu, Kijevu i Harkovu - trojica Volodina, u Kazanu - Voloh, a u Penzi - posve neshvatljivo zašto - kandidat kemijskih znanosti Vetčinkevič. Istina, bio je visoka stasa, vrlo preplanuli, smeđokosi.

Bilo je uhvaćeno u raznim mjestima, osim toga, devet Korovina, četiri Korovkina i dvojica Karavajeva.

Nekog građanina su skinuli svezana iz sevastopoljskog vlaka na stanici Belgorod. Taj je građanin htio zabaviti suputnike trikovima s kartama.

U Jaroslavlju upravo u vrijeme ručka pojavio se u restoranu građanin s primusom u rukama što ga je malo prije uzео s popravka. Dvojica portira čim su ga vidjeli na-

pustili su svoja mjesta u garderobi i pobjegli, a za njima su bježali iz restorana svi posjetioci i namještenici. Kod toga je blagajnici na nepoznat način nestao cijeli utržak.

Bilo je još mnogo toga, tko će se svega sjetiti!

Još jednom i još jednom treba odati priznanje istrazi. Sve je bilo učinjeno ne samo da se pohvataju zločinci nego da se i objasni sve što su počinili. I sve je to objašnjeno i ta su objašnjenja, mora se priznati, bila jasna i neoboriva.

Istražitelji i iskusni psihijatri ustanovili su da su članovi zločinačke bande ili možda jedan od njih (pretežno je sumnja padala na Korovjova) bili hipnotizeri neviđene snage koji su se mogli pojavljivati ne na onim mjestima gdje su zapravo bili nego na fiktivnim i pomaknutim pozicijama. Osim toga, oni su sugerirali onima koje su susretali da se neke stvari ili ljudi nalaze tamo gdje ih u stvarnosti nije bilo, i obratno, udaljavali su iz vidnog polja predmete ili ljude koji su zapravo u tom vidnom polju bili.

U svjetlu takvih objašnjenja sve je potpuno razumljivo, čak i neobjašnjiva, kako bi se moglo činiti, neranjivost mačka na kojeg su pucali u stanu br. 50 prilikom pokušaja da ga uhvate, a što je najviše uzbuđivalo građane.

Dakako, nikakvog mačka na lusteru nije bilo, nitko nije ni mislio da ga skine metkom, pucali su u prazno dok se Korovjov, koji im je sugerirao da mačak izvodi šale na lusteru, mogao slobodno nalaziti iza njihovih leđa, kreveljeći se i uživajući u svojoj velikoj ali zločinački upotrijebljenoj sposobnosti sugestije. On je, dakako, i zapalio stan prolivši benzin.

Ni u kakvu Jaltu, dakako, Stjopa Lihodejev nije letio (takvu stvar ne može učiniti čak ni Korovjov) i nije odanle slao telegrame. Poslije toga kako je pao u nesvijest u draguljaričinu stanu, preplašen Korovjovljevim trikom, koji mu je pokazao mačka s mariniranom gljivom na vilici, on je ležao u stanu sve dok mu nije Korovjov, rugajući se, nabio pusteni šešir na glavu i uputio ga na moskovski aerodrom, sugeriravši prije toga predstavnicima kriminalističkog odjela da Stjopa izlazi iz aviona koji je doletio iz Se-vastopolja.

Istina, kriminalistički odjel iz Jalte tvrdio je kako je primio bosog Stjopu i da je slao telegrame u vezi sa Stjopom u Moskvu, ali ni jedna se kopija tih telegrama nigdje nije pronašla, iz čega je izveden žalosni ali neborivi zaključak kako hipnotizerska banda vlada sposobnošću da hipnotizira na velike udaljenosti, i to ne samo pojedina lica nego i čitave grupe.

U takvim uvjetima zločinci su mogli lišiti razuma ljude najpostojanije psihičke konstitucije.

Što da se onda još govori o takvim sitnicama kao što su špil karata u tuđem džepu u parteru, ili damske haljine koje su nestale, ili bereta koja mijauče i slične stvari! Takve stvari može izvesti bilo koji profesionalni hipnoti-zer srednjih sposobnosti na bilo kojoj sceni, pa u tom smislu i jednostavni trik otkidanja konferansijeove glave. Mačak koji govori - također je pusta glupost. Da se pokaže ljudima takvog mačka, dosta je vladati prvim osnovama trbušnog govora, a nitko valjda ne sumnja da je Korovjov-Ijevo umijeće znatno prelazilo te osnove.

Da, stvar nije u špilu karata, niti u lažnim pismima u torbi Nikanora Ivanoviča. To su sve gluposti! Nego, on je, Korovjov, poslao Berlioza pod tramvaj u sigurnu smrt. On je lišio razuma jadnog pjesnika Ivana Bezdognog, on ga je prisilio da fantazira i vidi u mučnim snovima drevni Jeršalajim i suncem sprženu bezvodnu Čelavu goru s tri obješena na stupovima. To su on i njegova banda prisilili Margaritu Nikolajevnu i njezinu kućnu pomoćnicu Natašu da nestanu iz Moskve. Uostalom, ovom stvari se istraga bavila osobito pažljivo. Trebalo je objasniti je li banda ubojica i palikuća otela te žene ili su one dobrovoljno pobjegle zajedno sa zločinačkim društvom? Na temelju apsurdnih i zbrkanih iskaza Nikolaja Ivanoviča i s obzirom na čudnu i bezumnu bilješku Margarine Nikolajevne, koju je ostavila mužu, bilješku u kojoj piše da odlazi u vještice, uzevši u obzir okolnost da je Nataša nestala ostavivši sve svoje odjevne predmete na mjestu - istraga je zaključila da su i gospodarica i kućna pomoćnica bile hipnotizirane, kao i mnogi drugi, i u takvu stanju odvedene. Iskrsla je također, vjerojatno potpuno pravilna, misao da je zločince privukla ljepota ovih žena.

Ali eto što je istrazi ostalo potpuno nejasno - pobuda koja je natjerala bandu da otme iz psihijatrijske klinike duševnog bolesnika koji se nazivao majstorom. To nije uspjela ustanoviti kao što nije uspjela pronaći prezime otetog bolesnika. Tako je on zauvijek nestao pod mrtvim nazivom - broj stotinu osamnaest iz prvog odjela.

Dakle, gotovo se sve objasnilo, i istraga je završena, kao što uopće sve završava.

Prošlo je nekoliko godina, i građani su počeli zaboravljati i Wolanda i Korovjova i ostale. Desile su se mnoge promjene u životima onih koji su nastradali zbog Wolanda i njemu bliskih, i kako god bile te promjene sitne i beznačajne, ipak ih treba zabilježiti.

Na primjer, Žorž Bengalski, koji je u bolnici proveo tri mjeseca, ozdravio je i izišao iz nje, ali je bio primoran da napusti službu u Varijeteu, i to u najbolje vrijeme, kad je publika poput vala jurišala na ulaznice: sjećanje na crnu magiju i njezino raskrinkavanje pokazalo se vrlo živim. Napustio je Bengalski Varijete, jer je shvatio da je izlaziti svaku večer pred dvije tisuće ljudi, biti neminovno prepoznat i beskrajno se podvrgavati pitanjima kako mu je bolje: s glavom ili bez glave? - suviše mučno.

Da, osim toga konferansije je izgubio priličnu količinu svoje veselosti koja je tako potrebna u njegovu zvanju. Ostala mu je neugodna, mučna navika da svakoga proljeća u vrijeme punog mjeseca upada u nemirno stanje, da se odjednom hvata za vrat, preplašeno se osvrće i plače. Ovi napadaji su prolazili, ali ipak uz njihovo postojanje nije se mogao baviti prijašnjim poslom, pa je konferansije otišao u mirovinu i stao živjeti od svoje uštedevine koja mu je po njegovu skromnom računu trebala dostajati za petnaest godina.

Otišao je i nikada se više nije susreo s Varenuhom koji je postao vrlo popularan i obljubljen zbog svoje nevjerojatne, čak i među kazališnim administratorima, pre-dusretljivosti i ljubaznosti. Ljudi s bonovima za besplatne ulaznice nisu ga, na primjer, drugačije zvali nego otac-do-bročinitelj. U bilo koje vrijeme bilo tko da je nazvao Varijete uvijek se začuo u slušalici meki ali turobni glas: »Slušam vas«, a na molbu da na telefon pozove Varenuhu,

isti je glas brzo odgovarao: »Stojim na vašem raspolaganju«. Ali je zato patio Ivan Saveljevič zbog svoje ljubaznosti!

Stjopa Lihodejev više ne mora razgovarati telefonski u Varijeteu. Odmah poslije izlaska iz klinike u kojoj je Stjopa proveo osam dana njega su premjestili u Rostov gdje je imenovan na dužnost upravitelja velikog delikatesnog dućana. Pronose se glasine da je sasvim prestao piti porto i pije samo votku od pupoljaka crnoga ribizla zbog čega je sasvim ozdravio. Kažu da je postao šutljiv i da se kloni žena.

Odlazak Stjepana Bogdanoviča iz Varijetea nije donio Rimskome onu radost o kojoj je tako vruće maštao u toku nekoliko godina. Poslije klinike i Kislovodska, jako ostarjeli, s glavom koja se tresla, findirektor je predao molbu da ode iz Varijetea. Zanimljivo je da je molbu donijela u Varijete supruga Rimskog. Grigorij Danilovič nije smogao snage da čak danju bude u zgradi gdje je vidio napuklo staklo u prozoru zalivenu mjesečinom i dugu ruku koja se pružala prema donjemu zasuncu.

Oslobodivši se Varijetea, findirektor je nastupio dužnost u dječjem kazalištu lutaka u Zamoskvorječju. U tom kazalištu nije se više morao susretati po poslovima akustike s poštovanim Arkadijem Apolonovičem Semplejaro-vom. Ovoga su u jedan mah premjestili u Brjansk i imenovali šefom otkupne stanice za gljive. Sada Moskovljani jedu slane gljive mliječnice i marinirane bijele gljive i ne mogu ih se nahvaliti i jako se raduju tom premještaju. Bilo pa prošlo, i može se reći da Arkadiju Apolonoviču nisu polazili od ruke poslovi s akustikom, i koliko je god nastojao da je poboljša, kakva je bila takva je i ostala.

Izuzev Arkadija Apolonoviča, među osobe koje su prekinule veze s kazalištem valja uključiti i Nikanora Ivanoviča Bosog, iako on ničim nije bio povezan s kazalištem osim svojom ljubavlju prema besplatnim ulaznicama. Nikanor Ivanovič ne samo da više ne ide ni u kakvo kazalište, ni za novac niti besplatno, nego se čak mijenja u licu prilikom svakog razgovora o kazalištu. U ne manjoj nego u većoj mjeri zamrzio je, osim kazališta, pjesnika Puškina i darovitog glumca Savu Potapoviča Kurolesova. Potonjeg

- do te mjere da je, ugledavši prošle godine u novinama crno obrubljenu obavijest o tome kako je Savu Potapoviča u procvatu njegove karijere udarila kap - Nikanor Ivanovič tako pocrvenio da umalo što nije otišao za Savom Potapovičem, i povikao: »Tako mu i treba!« Štoviše, te večeri Nikanor Ivanovič, u kojemu je smrt popularnog glumca pobudila masu tjeskobnih uspomena, sam, tek u društvu s punim mjesecom što je osvjetlio Sadovu ulicu, užasno se napio. I poslije svake čašice pred njim se povećavao prokleti niz mrskih likova, i bili su u tom nizu i Dunčil Sergej Gerardovič, i ljepotica Ida Herkulanovna, i onaj riđi vlasnik ratobornih gusaka, i iskreni Kanavkin Nikolaj.

No, a što se s dotičnima desilo? Ali, molim vas! Baš ništa se s njima nije desilo, a ni ne može se desiti, jer nikada u stvarnosti nisu postojali, kao što nije postojao ni simpatični artist-konferansije, ni to kazalište, ni stara škrtica - teta Porohovnikova, koja je pustila da valuta truli u podrumu, niti, dakako, zlatne trube nisu postojale a ni drski kuhari. Sve se to samo snilo Nikanoru Ivanoviču pod utjecajem podlaca Korovjova. Jedini živi čovjek, koji je uletio u taj san, upravo je i bio Sava Potapovič - glumac, a upleo se u to samo zato što se urezao u sjećanje Nikanora Ivanoviča, zahvaljujući svojim čestim nastupima na radiju. On je postojao, a ostali nisu.

Pa onda, možda, nije postojao ni Alojzij Mogarič? O, ne! Taj ne samo da je postojao, nego i sad postoji, i upravo na dužnosti koje se odrekao Rimski, to jest na dužnosti financijskog direktora Varijetea.

Došavši k sebi po prilici za jedan dan poslije posjeta Wolandu, na putu, negdje kod Vjatke, Alojzij se uvjerio da je, oputovavši iz Moskve pomračena uma, zaboravio obući hlače, ali je zato neshvatljivo zašto je ukrao posve njemu nepotrebnu graditeljevu knjigu stanara. Plativši veliki novac sprovodniku, Alojzij je kupio od njega stare i zamašćene hlače i vratio se iz Vjatke. Ali graditeljeve kućice on, jao, više nije našao. Vatra je do kraja uništila stare prnje. Međutim, Alojzij je bio vrlo poduzetan čovjek. Za dvije sedmice on je već stanovao u predivnoj sobi u Brjusovlje-voj ulici, a za nekoliko mjeseci već je sjedio u kabinetu

Rimskog. I kao/što je ranije Rimski patio zbog Stjope, tako se sada Varenuha mučio zbog Alojzija. Ivan Saveljevič mašta samo o jednom - da toga Alojzija povuku iz Varijetea što dalje od očiju, zato što, kako ponekad Varenuha šapće u intimnom društvu, »takve hulje kao što je Alojzij on nikada nije vidio u životu i da on od tog Alojzija očekuje svašta«.

Uostalom, možda je administrator pristran. Kod Alojzija nisu primijećeni nikakvi mračni poslovi kao i uopće nikakvi poslovi, ako se ne računa, dakako, imenovanje na mjesto bifedžije Sokova - nekakvog drugog. Andrej Fokič umro je od raka na jetri u klinici Prvog odjela MGU-a, deset mjeseci nakon Wolandove pojave u Moskvi...

Da, prošlo je nekoliko godina i otegnuli su se istinito opisani u ovoj knjizi događaji i utrnuli u sjećanju. Ali ne kod svih, ne kod svih.

Svake godine, čim nastupi proljetni praznični puni mjesec, pojavljuje se podvečer ispod lipa na Patrijaršijskim ribnjacima čovjek od trideset ili trideset i nešto godina. Riđ, zelenih očiju, skromno odjeveni čovjek. To je suradnik Instituta za povijest i filozofiju profesor Ivan Nikolajevič Ponirjov.

Dospjevši pod lipe on uvijek sjeda na onu klupicu na kojoj je sjedio one večeri kad je Berlioz, koga su već davno svi zaboravili, posljednji put u životu vidio mjesec što se razbio na komadiće.

Sada puni mjesec, na početku večeri bijeli, a zatim zlatni s tamnim konjićem-grbonjićem, plovi nad bivšim pjesnikom Ivanom Nikolajevičem i istovremeno stoji u svojoj visini na jednom te istom mjestu.

Ivanu Nikolajeviču sve je poznato, on sve zna i shvaća. On zna da je u svojoj mladosti postao žrtva zločinačkih hipnotizera, da se liječio poslije toga i da se izliječio. On također zna da štošta ne može svladati. Ne može svladati ovaj proljetni puni mjesec. Čim se počinje približavati, čim počinje rasti i ispunjavati se zlatom svjetlilo koje je nekada visilo više od dvaju petokrakih svijećnjaka, postaje Ivan Nikolajevič nemiran, nervozan, gubi tek i san, čeka dok sazrije mjesec. I kad nastupi uštap, ništa ne može za-

držati kod kuće Ivana Nikolajeviča. Pod večer on izlazi i odlazi na Patrijaršijske ribnjake.

Sjedeći na klupi, Ivan Nikolajevič neprikriveno razgovara sam sa sobom, puši, gleda mjesec i obrtaljku, koju je dobro upamtio.

Tako provodi Ivan Nikolajevič sat ili dva. Zatim se diže s mjesta i uvijek jednim te istim putem, kroz Spiridonovku, s praznim očima koje ništa ne vide, odlazi u arbat-ske uličice.

On prolazi kraj dućančića s petrolejem, zaokreće onamo gdje visi nahereni stari plinski fenjer i prikrada se rešetki iza koje vidi bujni ali još goli vrt, a u njemu - obasjanu mjesečinom sa strane gdje je balkon s trokrilnim prozorom, a s druge strane tamnu - gotsku vilu.

Profesor ne zna što ga to vuče rešetki i tko stanuje u toj vili, ali zna da se ne može sa sobom boriti za vrijeme puna mjeseca. Osim toga, zna da će iza rešetke neizbježno ugledati uvijek isto.

On će ugledati postarijeg i solidnog čovjeka s bradicom, u naočalima, i ponešto svinjskih crta lica, kako sjedi na klupi. Ivan Nikolajevič uvijek zatiče tog stanara vile u stalno istoj maštalačkoj pozi, s pogledom uprtim u mjesec. Ivanu Nikolajeviču je poznato da će ovaj, nakon što se bude nagledao mjeseca, svrnuti pogled na prozor balkona kao da očekuje da će se otvoriti i da će se pojaviti nešto neobično.

I dalje Ivan Nikolajevič znade sve napamet. Tada se mora svakako sakriti dublje iza rešetke jer će onaj početi nemirno vrtjeti glavom, lutajućim očima tražiti nešto u zraku, ushićeno se smiješiti, a zatim će iznenada pljesnuti rukama u nekoj slatkoj tuzi, a zatim će već i prilično glasno mrmljati:

- Venera! Venera!... Eh, ja sam glupan!...

- Bogovi, bogovi! - počet će šaptati Ivan Nikolajevič, skrivajući se iza rešetke i ne skidajući pogled s tajanstvenog neznanca. - Evo još jedne mjesečeve žrtve ... Da, još jedna žrtva poput mene.

A onaj će nastaviti svoje govore:

- Eh, ja sam glupan! Zašto, zašto nisam odletio s njom? Čega sam se prepaao, ja, stari magarac? Potvrdu sam tražio! Eh, trpi sada, stari kretenu!

Tako će nastaviti dok u tamnom dijelu vile ne lupne prozor, i dok se u njemu ne pojavi nešto bijelo i ne razlijege se neugodni ženski glas:

- Nikolaje Ivanoviču, gdje ste? Kakva je to fantazija? Želite li malariju zaraditi? Hajde piti čaj!

Tada će, dakako, čovjek doći k sebi i odgovoriti lažnim glasom:

- Htio sam se zraka nadisati, dušo moja! Zrak je di van!

I tada će ustati s klupe, krišom će šakom zaprijetiti prozoru koji se zatvara i odgegati u kuću.

- Laže on, laže! O bogovi, kako laže! - mrmlja Ivan Nikolajevič, odlazeći od rešetke. - Ne vuče njega uopće zrak u vrt, on nešto vidi u svjetlosti uštapa i na mjesecu i u vrtu, u visini! Ah, mnogo bih dao da mogu prodrijeti u nje govu tajnu, da doznam kakvu je to Veneru izgubio i sada uzalud traži rukama po zraku, da li je lovi?

I profesor se vraća kući već sasvim bolestan. Njegova se žena pravi kao da ne primjećuje njegovo stanje i žuri da ga spremi spavati. Ali ona sama ne liježe nego sjedi uz svjetiljku s knjigom, gleda gorkim očima na us-nulog. Ona zna da će se u svitanje Ivan Nikolajevič probuditi s mučnim krikom, plakat će i bacati se. Zato i leži pred njom na stolnjaku ispod svjetiljke unaprijed pripremljena igla u špiritu i ampula s tekućinom guste čajne boje.

Jadna žena vezana za teškog bolesnika, sada je slobodna i bez bojazni može zaspati. Ivan Nikolajevič će poslije injekcije spavati do jutra sretna lica, i vidjet će njoj nepoznate i nekakve uzvišene i sretne snove.

Budi učenjaka i dovodi ga do žalosnog krika u noći punoga mjeseca uvijek jedno te isto. On vidi ne prirodno beznosog krvnika koji, poskočivši i nekako huknuvši, ubada kopljem u srce privezanog na stupu Hestasa koji je še-nuo pameću. Ali nije toliko strašan krvnik koliko je ne prirodno osvjetljenje u snu, koje nastaje od nekog oblaka

što kipi i svaljuje se na zemlju kako to biva samo **za** vrijeme svjetskih katastrofa.

Poslije injekcije sve se mijenja pred usnulim. Od kreveta se prema prozoru pruža široki mjesečev put i na taj se put uspinje čovjek u bijelom plastu s purpurnom podstavom i počinje hodati prema mjesecu. Kraj njega ide neki mladi čovjek u poderanom hitonu i unakažena lica. Oni razgovaraju sa žarom, prepiru se, žele se o nečemu dogovoriti.

- Bogovi, bogovi! - govori čovjek u plastu okrećući oholo lice svojem suputniku. - Kakvo banalno izvršenje kazne! Ali mi, molim, reci - tada se lice iz ohola pretvara u molećivo - ta nje nije bilo! Molim te, reci, nije je bilo?

- Pa dakako da je nije bilo - odgovara hrapavim glasom suputnik - to ti se pričinilo.

- Možeš li se zakleti na to? - ponizno moli čovjek u plastu.

- Kunem se! - odgovara suputnik i njegove se oči smiješe.

- Više mi ništa nije potrebno! - napuklim glasom kliče čovjek u plastu i diže se sve više prema mjesecu zajedno sa svojim suputnikom. Za njima ide mirni i veličanstveni veliki oštrouhi pas.

Tada mjesečina kipti, iz nje počinje izvirati mjesečeva rijeka i razlijeva se na sve strane. Tada se u bujici pojavljuje žena neizmjerne ljepote i vodi za ruku prema Ivanu čovjeka obraslog u bradu koji se plašljivo osvrće. Ivan Ni-kolajevič ga odmah prepoznaje. To je - broj stotinu osamnaest, njegov noćni gost. Ivan Nikolajevič u snu pruža ruku prema njemu i čeznutljivo pita:

- Znači, tako je svršilo?

- Tako je svršilo, moj učenice - odgovara broj stotinu osamnaest, a žena prilazi Ivanu i kaže:

- Dakako. Sve je svršilo i sve svršava... I ja ću vas poljubiti u čelo, i sve će kod vas biti kako treba...

Ona se saginje nad Ivanom i ljubi ga u čelo, a Ivan se pruža prema njoj i zagleda u njezine oči, ali se ona povlači, povlači i odlazi zajedno sa svojim suputnikom prema mjesecu ..

Tada mjesec počinje mahnuti, baca bujice svjetla ravno u Ivanovo lice, prska svjetlo na sve strane, u sobi nastaje poplava mjesečine, svjetlo se ljulja, podiže, poplavljuje krevet. Eto, tada spava Ivan Nikolajevič sretna lica.

Ujutro se budi šutljiv, ali sasvim miran i zdrav. Njegovo se izbodeno sjećanje stišava i do slijedećeg punog mjeseca profesora neće nitko uznemirivati: ni beznosi ubojica Hestasov, ni okrutni peti prokurator Judeje, konjanik Poncije Pilat.

7929-7940.

BULGAKOVLJEV *MAJSTOR I MARGARITA*

U svojim *Mrtvim dušama*, u jednoj od lirskih digresija značajnih za roman, Gogolj dijeli pisce na one kojima se za života glasno razliježe slava pa ih krste velikim svjetskim pjesnicima, i na one kojima suvremeni sud dodjeljuje prezreni kutić među piscima što vrijeđaju čovječanstvo. O piscu koji pripada tome drugom tipu književnika, Gogolj s uzdahom kaže:

»Težak je njegov život, i gorko će on osjetiti svoju osamljenost (*Mrtve duše*, poglavlje VII).

Mihail Bulgakov svakako pripada ovoj drugoj kategoriji pisaca - književnicima koji umiru nemoćni u borbi sa zbiljom svoga vremena i estetskim normama književnoga razdoblja, pa tek nakon smrti doživljuju priznanja i uvode se u književne panteone nacionalnih književnosti. Vrijedi to napose za Bulgakova i zbog toga što veliki dio njegova stvaranja nije za života mogao biti objavljen, pa je tek posmrtno otkrivanje njegove književne baštine moglo potpunije osvijetliti opseg i vrijednost njegova djela.

Mihail Bulgakov jedno je od onih imena ruske književnosti koja su tek u pedesetim i šezdesetim godinama doživjela priznanje u vlastitoj domovini, pa su njihova djela (kao u slučaju Isaka Babelja) postala ponovo poznata čitalačkoj publici, ili su se u tisku pojavila prvi put, mijenjajući tako naše predodžbe o tokovima i vrijednostima sovjetske književnosti u prethodnim književnim razdobljima. Tako su nova izdanja i tiskanje neobjavljenih tekstova Andreja Platonova i Mihaila Bulgakova znatno izmijenila naše predodžbe o sovjetskoj prozi onog razdoblja koje uvjetno nazivamo »tridesetim godinama«, a koje je obilježeno dominacijom teorije i prakse socijalističkog realizma i izrazitim estetskim normativizmom.

Bulgakovljevo stvaranje, kako dramsko tako i prozno, vrlo je često nailazilo na otpore, posebno u tridesetim godinama, kada

je Bulgakov morao voditi borbu za svoj puki opstanak u kazalištu i književnosti, borbu prilično bezuspješnu. (Bulgakov je bio suradnik Moskovskog hudožestvenog teatra, u kojem se 1926. izvodila njegova dramtizacija vlastitog romana *Bijela garda* pod naslovom *Dani Turbinovih.*) Ovo dugotrajno hrvanje, tek dvadesetak godina poslije njegove smrti (umro je 1940. godine) okrunjeno je pobjedom trajanja umjetnosti nad prolaznošću vlasti. Bulgakovljev Poncije Pilat u romanu *Majstor i Margarita* postaje poznat tek zahvaljujući tome što je, zapravo protiv svoje volje i savjesti, dao pogubiti skitnicu i filozofa Ješuu Ha-Nocrija, a ova je pišćeva parabola uslijedila kao rezultat i u romanu prisutne, nesumnjive vjere u efemernost svakog despotizma, u trajnost misli i umjetnosti u životu čovječanstva, vjere kojoj je svakako pomagao neuništivi Bulgakovljev humor. Ovaj humor, s izrazitim smislom za groteskno-satiričko oblikovanje zbilje videne u sudaru s fantastikom, u Bulgakovljevim je tekstovima redovno prisutan sve tamo od novelističke zbirke *Đavolijada (D'javolija-da, 1925)*. Ti elementi proze i dramskih tekstova Bulgakovljevih odaju snagu nadmoćnog umjetnika i intelektualca koji se znao uzvisiti nad prozu svakidašnjice suvremenoga života i kobnih zahtjeva vlasti.

U Bulgakovljevoj ostavštini, koju je sačuvala njegova udovica J. S. Bulgakova, našlo se mnogo ispisanih listova, dramskih i proznih djela. Poslije Staljinove smrti i XX Kongresa KPSS, sovjetska kazališna publika i sovjetski čitaoci stekli su mogućnost da neka od Bulgakovljevih djela ponovo ugledaju na sceni, a neka su od njih doživjela i svoje prvo objavljivanje. Ali pravi posmrtni povratak Bulgakovljev u život obnovljene sovjetske književnosti zbio se u šezdesetim godinama. Godine 1962. objavljen je biografski, na proučavanju dokumenata i literature zasnovani roman o piscu s kojim se Bulgakov tako često poistovećivao - *Život gospodina de Molierea (Žizri gospodina de Mol'era)*. Tri godine poslije toga, časopis »Novyj mir« odlučio je objaviti nezavršeni Bulgakovljev *Kazališni roman (Teatral'nyj roman, 1965)*, u kojemu je moskovska publika pod fiktivnim imenima prepoznavala poznate protagoniste moskovskog kazališnog života, napose one koji su svojim radom bili vezani za najslavnije moskovsko kazalište - u tridesetim godinama kanonizirani MHAT. Iste godine, Venjamin Kaverin već naglašava kako je odavno trebalo da se objavi roman *Majstor i Margarita* - »jer će mu se zbog njegove osebjnosti jedva naći ravna u cjelokupnoj svjetskoj književnosti (V. Kaverin, *Zdravstvuj, brat. Pisat' očeri trudno...*, Moskva 1965, str. 90). Te je godine također i A. Vulis, u svojoj knjizi o *Sovjetskom satiričkom romanu*, već analizirao neobjavljeni ro-

man. Naposljetku je potkraj 1966. moskovska čitalačka publika dočekala objavljivanje prve knjige romana s predgovorom uvaženog pisca i ratnika Konstantina Simonova, te s kritičkim prikazom A. Vulisa. Kako bi stekao što više pretplatnika za godište 1967, časopis »Moskva« odgodio je objavljivanje druge knjige Bulgakovljeva djela za svoj prvi broj u novoj kalendarskoj godini.

Na djelu *Majstor i Margarita* (prvotni naslov: *Konzultant s kopitom*) radio je Bulgakov sve tamo do 1928. i mnogo puta ga je dotjeravao. Ali ni tekst objavljen u časopisu »Moskva« 1966/1967 nije bio potpun. Prilikom objavljivanja izvršena su naime neka skraćivanja, pojedina su mjesta izostavljena, a došlo je i do drugačijih čitanja rukopisa. Na zapadu su se pojavljivali prevedeni, ali i izvorni tekstovi romana koji su pretendirali na potpunost. Tako se Bulgakovljev roman našao manje u središtu pažnje tekstologa (koju bi svakako zasluživao), a mnogo više u sferi komercijalnog nadmetanja s postojećim ideološkim prizvucima. Godine 1973. objavljen je naposljetku u Moskvi, u izdanju Bulgakovljevih romana (*Belaja gvardija, Teatral'nyj roman, Master i Margarita*), tekst *Majstora i Margarite s* dopunama i izmjenama. Taj tekst poslužio je i prilikom dopunjavanja i mijenjanja hrvatskog prijevoda u njegovu drugom izdanju (prvo izdanje: »Naprijed«, Zagreb 1969) - koje tako možemo smatrati prvim integralnim tekstom romana u nas. Prema svjedočanstvu istraživača kojima je bio dostupan arhiv Mihaila Bulgakova, roman ima osam varijanata, pa tek kritičko izdanje ovoga djela može razriješiti neka dvoumljenja i upotpuniti naše poznavanje ovoga remek--djela među romanima našega stoljeća.

Roman *Majstor i Margarita* djelo je vrlo složene strukture: temelji se na motivima koji su nam poznati iz svjetske književnosti - na legendama o Faustu i Margareti (u prijevodu je namjerno zadržan ruski oblik Margarita), na srednjovjekovnom sa-tanizmu osobito germanskog porijekla, na evanđeoskim motivima koji se odnose na Poncija Pilata i Isusa, na elementima Le-sageovih (pikaresknih) romana, ali i na postupcima koje poznajemo iz sovjetske ruske satiričke beletristike (Zoščenko, Katajevljevi *Pronevjeritelji*, Ilj i Petrov), a oslonjen je i na bogatu tradiciju ruske satirično-groteskne beletristike devetnaestog stoljeća.

»Obilježimo tu tradiciju u općenitim crtama: počevši od zagonetke (Gogoljeva, op. A. F.) »Nosa«, preko mefistovske gorčine Senkovskoga (Brambeusa), ona prelazi k Saltikovu-Ščedrinu s njegovim bajkama i »Gradom Glupovom«. Nije teško naći njezine crte u stvaranju Vladimira Odojevskoga i Veltmana - dru-

gorazrednih ali originalnih pisaca. Najpotpuniji izraz nalazi ona u kancelarijskim manekenima Suhovo-Kobilinovicima, koji izrastaju do pojma sudbine« (V. Kaverin, cit. djelo, str. 83).

Kao i druga velika djela svjetske književnosti, među kojima se već sada spominje Bulgakovljeva knjiga, roman *Majstor i Margarita* sintetizira golemo iskustva kako svjetske tako i ruske književnosti u svojoj velikoj, slojevitoj i mnogoznačnoj strukturi, koja daje mogućnost za mnogobrojne i vrlo različite, stilske, idejne i filozofske interpretacije. One se već pojavljuju, i sigurno će se još pojavljivati a da njima problematika ovoga djela ne bude iscrpljena, kao što to nije ni problematika *Rata i mira* ili *Braće Karamazovih*.

Roman *Majstor i Margarita* temelji se na postupku »romana u romanu«: izgrađen je na paralelizmu dviju temeljnih fabula. Prva od njih zbiva se u suvremenoj Moskvi s kraja dvadesetih, odnosno u tridesetim godinama, i koncentrira se oko lika Majstora - neimenovanog, pa prema tome generaliziranog karaktera književnika-stvaraoca sovjetskog vremena, koji dolazi u sukob s vladajućim normama književnog ponašanja. Te norme su oličene u kritičarskom i književno-administrativnom aparatu i njegovim birokratiziranim predstavnicima. Druga je fabula unutar romana motivirana time što predstavlja Majstorov roman o Ponciju Pilatu i njegovu odnosu prema lutajućem filozofu Ješui Ha-Nocri, Isusu iz *Evandjelja*, a smještena je, dakako, u tridesete godine naše ere i u daleku Judeju. Paralelizam u nizanju fabularnog zbivanja u romanu očigledan je: poglavlja posvećena moskovskim zbivanjima smjenjuju poglavlja koja govore o Judeji s početka naše ere, na način koji poznajemo iz Tolstojeve *Ane Karenjine* (paralelizam fabule o Ani i Vronskom naspram fabuli o Levinu i Kitty!), a potkraj romana obje se fabule približuju u toj mjeri da je povijesna ponovljivost vječnog sukoba vlasti i misli i izričajima naglašena, dok je Ješua, kao nosilac »svjetla«, doveden u gotovo neposredan odnos s Wolandom, nosiocem »mraka«. Paralelizam je, dakako, naglašen i time što se i moskovsko zbivanje, poput jeršalajimskog, odvija u sjaju pune mjesecine koja je sredinom »proljetnog mjeseca nišana« obasjavala terasu petog prokuratora Judeje, da bi je prekrila olujna tama u vrijeme kažnjavanja razbojnika na Čelavoj gori (Golgota je hebrejski toponim koji odgovara našim Plješivicama). Dakle, u sjaju onoga uštapa kojim se do naših dana označuje praznik uskrsnuća koji je - u kršćanskim religijama - zamijenio judaističku *pashu* što se svetkovala od 14. do 21. nišana.

»Evandelje po Wolandu« ili »Evandelje po vragu«, kako je Bulgakov naslovio cjelovito poglavlje prve redakcije romana, a

koje je kasnije rastavio na četiri poglavlja posljednje redakcije, osobujna je Bulgakovljeva reinterpetacija evanđeoskih motiva, s time što se jedan od evanđelista, Levi Matej, u tim poglavljima pojavljuje i kao lik Ješua »učenika« i sljedbenika. U smislu ideala što ih je postavljao ruski modernizam, ovo je »Evanđelje po Bulgakovu« zapravo visoko estetizirani literarni tekst koji evanđeoskim motivima oduzima njihovu mitsku dimenziju, govori o zbivanjima u povijesnoj Judeji kao o posve realnim zbivanjima lišenim bilo kakve »čudotvornosti« i fantastike, a u središte pažnje postavlja lik Poncija Pilata kao razumnog, u intencijama čak plemenitog, ali u oportunističkom prema rimskom centru trezvenog predstavnika vlasti. Bulgakovljevo »Evanđelje« potiskuje tako izlaganje Kristova nauka (upravo zbog toga uobičajeni Isus Nazarećanin postaje u Bulgakovljevu tekstu, prema hebrejskom zvučanju - Ješua Ha-Nocri) i proročanske motive (Ješua čak niječe za vrijeme svoga saslušanja da je ikada ujašio u Jeršalajim na magarcu, kojega nikada nije ni imao!), ali zato govori o Pilatovim dilemama, pritisku judejskih poglavara, gramzljivosti za novcem Jude iz Kiriata i »policijskim« metodama vlasti, u nimalo beznačajnoj epizodi o tome kako Pilat inspirira Afranija (načelnika tajne straže-policije) da organizira ubojstvo Jude. Ova epizoda, za Bulgakovljevo »Evanđelje« uostalom epiloška, pridodana je logikom umjetnosti: prema *Evanđelju* Juda počinja samoubojstvo, a »policajca« Afranija ni u *Evanđelju* ni u rimskoj historiografiji - nema. Nema u Bulgakovljevoj pripovijesti ni situacija »posljednje večere«, ni Getsemanskog vrta, ni Judina izdajničkog poljupca, već je sve to zamijenjeno Ješuinim iskazom na saslušanju o tome kako ga je Juda iz Kiriata, čovjek »vrlo dobar i željan znanja«, pozvao u kuću, ugostio i zamolio da »kaže svoje poglede na državnu vlast«. I kad je Ješua počeo govoriti o tome »da je svaka vlast nasilje nad ljudima, i da će doći vrijeme kad neće biti ni vlasti, ni careva, ni bilo kakve druge vlasti« (*Poglavlje 2*), njega su smjesta vezali - pa je očito da je nasjeo provokatoru, kako bi bio predan prokuratoru. Što u ruskom jeziku znači naprosto »javni tužilac«.

Samo u tome smislu možemo govoriti o osuvremenjivanju *Evanđelja* u *Majstoru* i *Margariti*. Ono je u romanu, uostalom, pripisano Majstoru, pa je prema tome pisano s pozicije čovjeka koji je i sam ugrožen, te se koristi *Evanđeljem* kao parabolom koja dopunjuje Bulgakovljevu pripovijest o Faustu Staljinova vremena. U toj pripovijesti ima običnih milicionara, ali provokatora i načelnika »tajne straže« nema; zato u naizgled običnoj pripovijesti iz suvremene Moskve s točnim toponimima i prepoznatljivim lokalitetima (»Gribojedov« - tadašnji klub književni-

ka, prepoznat će i danas svaki stariji Moskovljanin!) vladaju nesmiljeno i naoko hirovito likovi sotone-Wolanda i njegove demonske pratnje. I što je najčudnije: Moskovljani su očito toliko navikli na hirovitost vlastita života kao npr. na naglo i neobjašnjivo nestajanje pojedinaca ili na brze promjene u vlastitom statusu, ili su pak toliko željni naglog obogaćivanja i luksuznih artikala, pa i toliko naivni - da su spremni prihvatiti svaki izazov crne magije ali i svu *fantastiku svakodnevice* protumačiti zbiljskim razlozima. Bulgakov se već od prvog poglavlja koristi paradoksom: upravo u svijetu vulgarno-materijalističkih tumačenja svekolikog zbivanja i ponašanja ljudi, moguća je, a katkada i poželjna vjera u nadnaravne snage. Nije nimalo slučajno što je ovaj nasljednik Gogoljeve groteske Wolanda i njegovu svitu doveo upravo u obirokraćeni sloj Moskve, među administratore i činovnike, posebno one koji su nadležni za poslove oko umjetnosti i književnosti, osvećujući se u svome tekstu i onim prepoznatljivim administratorima i kritičarima koji su ga osobno onemogućavali u stvaralačkim naporima. Takvu je »fantastiku« i sam autor u praksi doživljavao. U svome pismu iz 1934. Bulgakov bilježi doživljaj što ga je imao s komedijom *Blaženstvo* u Le-njingradu:

»S 'Blaženstvom' se ovdje zbio slučaj koji prelazi granice *realnog*. Soba u 'Astoriji'. Čitam. Direktor kazališta koji je ujedno i dramaturg, sluša, izražava potpuni i, čini se, nepatvoreni ushit, sprema se da ga postavi na scenu, obećava novac i govori kako će kroz četrdeset minuta doći na večeru samnom. Dolazi kroz četrdeset minuta, večera, o komadu ne govori ni jedne jedine riječi, a zatim *propada u zemlju i više ga nema!* Postoji pretpostavka da je *otišao u četvrtu dimenziju. Eto, kakva se čudesa zbivaju na ovome svijetu!*« (Istakao A. F., cit. prema *Sovetskie pisateli. Avto-biografii*, tom III, Moskva 1966, str. 99).

Ovo je, dakako, građa iz Bulgakovljeve autopsije. Ali ove je vlastite doživljaje »hajki na Bulgakova« autor *Majstora i Margarine*, umio podići na razinu filozofskih razmišljanja o dobru i zlu i nakon što je bio *spalio rukopis* prvih svezaka romana *Konzultant s kopitom* kao koncept »romana o vragu« (a zbilje se to 28. ožujka 1930, dakle jednog *proljetnog* dana!).

Nimalo slučajno, u roman nas uvodi citat iz Goetheova *Fausta* i to iz one scene u kojoj Mefisto, odgovarajući Faustu, tumači kako je dio »one sile što vječno želi zlo, a vječno stvara dobro«. Ovako se, zapravo, u Moskvi dosljedno ponašaju Woland i njegova pratnja: demonični Azazello iz »Kaballe«, mačak Behe-mot (što je ime biblijske životinje, zapravo nilskog konja, koji je u ruskom jeziku zadržao naziv *begemota*) i Korovjov-Fagot (pre-

ma talijanskom *fagotto*, što prvenstveno znači 'svežanj', ali obilježuje i 'klipana', pa tek onda glazbeni instrument!), vladaju se ljudski, varalice su i lakrdijaši, spremni za psinu ali i za šalu, likovi su karnevalski, pa u biti čine više dobra nego zla: pogađaju uglavnom zle i ograničene a idu na ruku nesretnima. Woland, međutim, njihov predvodnik (ime Woland pojavljuje se u *Valpurginoj noći* Goetheovoj), srodnik Mefistov ne samo po imenu i priznanju da je »Nijemac«, ipak je vrug višeg ranga od Goethe-ova »kupca« Faustove duše. Woland je luciferski svemoćan »duh zla i gospodar sjena«, kako ga naziva Levi Matej (*Poglavlje 29*), s nosiocem dobra ravnopravni vladar našega globusa, predstavnik onog dualističkog načela koje je došlo do izražaja u manihejskoj herezi i bogumilskom učenju, s kojim neki istraživači povezuju temeljnu etičku koncepciju romana (usp. I. F. Belza, *Genealogija »Mastera i Margaritv«*, u: *Kontekst 1978*, Moskva 1978, str. 194-195). Kada pak govorimo o »etičkoj koncepciji« romana, onda moramo naglasiti da je u strukturi romana koji se temelji na vrednovanju »dobra« i »zla« kao vječnih kategorija, načelo vlasti ono koje predstavlja izvorište zla, kako u povijesnoj i demitologiziranoj Judeji, tako i u Bulgakovu suvremenoj Moskvi. Samo što se o mehanizmu vlasti u Judeji raspravlja na gornjim stepenicama hijerarhije (počam od po značaju plemenitog ali u biti onoga koji »čini zlo« jer se tome mehanizmu pokorava - hegemonu Poncija Pilata), dok se u moskovskoj svakidašnjici govori o intervenciji »snaga zla« na donjim stepenicama hijerarhije, činovničke i administrativne, a ova očigledno predstavlja pogodno tlo za aksiološku inverziju koju provodi autor. Ovdje je naime potrebna samo provokacija nezbiljskih i po definiciji »zlih sila«, pa da u svijetu koji je sam po sebi groteskan zlo izađe na vidjelo. Upravo iz odnosa prema vlasti dade se shvatiti i etička aksiološka opozicija Bulgakovljeva na razini *hrabrost* <—> *kukavičluk*. Na jednom polu te opozicije stoji ne toliko hrabri koliko »bestrašni« Ješua, koji ne preza da u svakome času bude istinit, jer je »govoriti istinu lako i ugodno« (*Poglavlje 2*). Na drugom polu nalazi se Poncije Pilat, kojeg o svakom proljetnom uštapu mori vječna besanica, jer je njegov »kukavičluk najteži porok« za koji je on kriv, a za koji nije kriv njegov »hrabri pas« - jedini vjerni pratilac (*Poglavlje 32*).

Pa ipak, pitanje o dobru i zlu ne rješava se u romanu. Roman Mihaila Bulgakova ipak nije izgrađen na čvrstom aksiološkom sustavu. U završnom dijelu romana, u trenutku kada se spajaju dvije paralelne fabule, nosioci načela dobra i zla uspostavljaju međusobni dodir preko Levi Mateja; u slijedu Ješuline molbe, Majstorova se sudbina određuje izvan kategorija »svje-

tla« i »tmine«: »On nije zaslužio svjetlo, on je zaslužio mir« (Poglavlje 29).

Izvan uzvišenih etičkih kategorija stoji naslovna junakinja romana, Margarita. Ako je Majstor jednim dijelom modeliran prema Goetheovu Faustu, a Woland prema Mefistu (više onome iz Gounodove opere negoli iz Goetheova djela!), onda je Margarita u biti suprotna Goetheovoj Gretchen. Osnovno načelo koje Margarita u romanu zastupa, načelo je »vječno ženstvenoga«, ostvareno u ljubavi koja ne pozna ni straha ni kukavičluka. Margarita nije ni hrabra ni dobra: etičke kategorije strane su toj ženi koja voli, i upravo je ona spremna da bez razmišljanja prihvati Đavlovu ponudu - samo da ostvari ljubav, samo da bude u blizini Majstorovoj. Njezine reakcije na pojavu fantastičnih bića u moskovskom Aleksandrovom parku, kraj zidina Kremlja, reakcije su žene koja ne razmišlja o zbiljskom i nestvarnom, koja život prima kakav jest pod uvjetom da ne bude sama. Čas je raskalašena, putena je (u tom smislu su u tekstu časopisa »Moskva« izvršena neka retuširanja, očito u skladu s uređivačkim puritanizmom), raduje se psinama »nečistih sila«, ali je spremna da sudbinu voljenog Majstora dijeli do kraja, do smrti i poslije nje. »Tvoj ću san čuvati ja« (Poglavlje 32). I jedino je samilost prema nesretnima, prema Fridi na *Velikom balu kod sotone* (toj reinterpetaciji *Valpurgijine noći*), pa i prema Ponciju Pilatu, ono što Margaritu povezuje s kršćanskim etičkim kategorijama. Ali i ta je samilost - samo emocionalne naravi. I samo Margarita može prevladati, postati nadmoćnom u grotesknom svijetu suvremenosti, upravo zato jer je s one strane dobra i zla i jer voli život i umjetnost - Majstora.

Majstor pak u romanu predstavlja umjetničko načelo. Usporediv je, dakako, s Ješoom u vlastitoj koncepciji. On je taj koji reinterpetira evanđelje i identificira se ne toliko s Ješoom, koliko s *odnosom* između »lutajućeg filozofa« i hegmona Judeje, jer je i cijeli roman u biti izgrađen tako da karakteri u njemu nisu samostalni, nego je bitan upravo odnos među njima. Pa ni naslov djela nije pripao samo Majstoru, nego Majstoru i Margariti. Odnos između Majstora i vlasti njegova doba nije doduše definiran, ali razabiremo ga. On je predmet hajke književnih činovnika: urednika, recenzenata, kritičara - kao takav izopćen je iz društva, smješten u zavod za duševne bolesti, doveden u situaciju da pali svoje rukopise. O neposrednom pak odnosu vlast - stvaralačko načelo (nimalo slučajno, Majstor nije samo književnik nego i historičar!), govori njegov vlastiti parbolički roman. Međutim, visoka etička načela koja rese judejskog filozofa Majstoru ne pripadaju. Ovome bezimenom umjetniku, kojemu

ne znamo ime nego samo broj bolesničke sobe i kojega označuju masonski znakovi (usp. M. Jovanović, str. 159-165), pripada ono što etička načela iskazuje: umjetnost. I upravo mu ona donosi *uzašašće*. Mit o uskrsnuću Ješui iz romana ne pripada, njegovo tijelo naprosto nestaje. Uzašašće pak Majstorovo opisano je u stilu uzvišene romantičarske patetike, uz orkestraciju prirode i ritmičku Bulgakovljevu rečenicu koja »romantičnog majstora« (Wolandov iskaz, *Poglavlje 32*) prati u njegov »vječni dom«. I ništa njegovoj apoteozi ne može nauditi, pa čak ni epiloško svodenje zbivanja na razinu svakodnevice. Jer ne zaboravimo rečenicu koja se u vezi s Bulgakovljevom knjigom tako često citira: »Rukopisi ne gore«, a umjetnici i filozofi trajniji su od vladara. Pa čak će se i u moskovskoj epiloškoj svakodnevici, koja nadnaravno nikada ne priznaje, naći bivši mladi i ne osobito talentirani »proleterski« pjesnik Ivan Bezdomni, sada suradnik znanstvenog instituta Ponirjov, kojega će Majstor smatrati svojim »učenikom«, baš kao što je nekadašnjeg sakupljača poreza Levi Mateja učenikom smatrao njegov duhovni preobrazitelj -Ješua.

Paralelizam je tako i tu priveden kraju.

Aleksandar Flaker

SADRŽAJ

KNJIGA PRVA	7
I Nikada ne razgovarajte s neznancima . . .	9
II Poncije Pilat	22
III Sedmi dokaz	46
IV Potjera	51
V Dogodilo se u Gribojedovu	59
VI Shizofrenija, kako je bilo rečeno	72
VII Zlosretni stan	81
VIII Dvoboj između profesora i pjesnika . . .	92
IX Korovjovljeve majstorije	102
X Vijesti iz Jalte	112
XI Razdvajanje Ivanove ličnosti	124
XII Crna magija i njezino raskrinkavanje . . .	128
XIII Pojava junaka	143
XIV Živio pijetao!	164
XV San Nikanora Ivanoviča	173
XVI Izvršenje kazne	186
XVII Nemirni dan	198
XVIII Zlosretni posjetioci	211
KNJIGA DRUGA	233
XIX Margarita	235
XX Azazellova krema	248
XXI Let	254
XXII Uz svijeće	268
XXIII Veliki bal kod sotone .	282

XXIV Izvlačenje majstora	298
XXV Kako je prokurator pokušao spasiti Judu iz Kiriata.....	322
XXVI Pokop	333
XXVII Svršetak stana br. 55	355
XXVIII Posljednje Korovjovljeve i Behemotove pustolovine	371
XXIX Sudbina majstora i Margarite je odlučena	384
XXX Vrijeme je! Vrijeme je!	389
XXXI Na Vrapčjim gorama	401
XXXII Oproštaj i vječno utočište	404
Epilog	410
A. Flaker: <i>Bulgakovljev »Majstor i Margarita«</i>	423

Biblioteka Svjetski roman
M. Bulgakov
MAJSTOR I MARGARITA

Izdavač: ITP
ANDROMEDA - Rijeka

Za izdavača:
Sarija Mahmić

Urednik:
Husein Mahmić

Naklada 3000

Tisak i uvez:
TISKARA RIJEKA d.d. - Rijeka